

325
C 58

CSERESNYÉS FERENC

**56-osok a vasfüggönyön túl. Magyarországi menekültek
Ausztriában és Németországban 1956-1961.**

JPTE Egyetemi Könyvtár

P000385912

✓

Tartalom

Előszó.....	4. o.
0. Bevezetés.....	7. o.
1. Külföldiek Ausztriában és Németországban a második világháború végén, s az utána következő években.....	16. o.
1.1 A Displaced Person probléma.....	16. o.
1.2 A "dípí"-ktől a hontalan külföldiekig.....	22. o.
1.3 Hontalan külföldiek és külföldi menekültek.....	24. o.
2. Menekülés Ausztriába és Ausztrián át.....	28. o.
2.1 A menekültáradat elindul(1956 okt. 23.-1956 nov. 4.)	28. o.
2.2 Osztrák segélykiáltások(1956 nov. 4.-1957 január)...	34. o.
2.2.1 Az internálás fenntartásának kétségei.....	44. o.
2.2.2 Határincidensből diplomáciai tiltakozás.....	45. o.
2.3 Az UNHCR, az ICEM és a Nemzetközi Vöröskereszt helyi tevékenysége.....	47. o.
2.4 Az ENSZ és az ausztriai magyar menekültek.....	50. o.
2.5 A nyugati világ országai, Izrael, Kanada, az Egyesült Államok és a magyar menekültek befogadása.....	53. o.
2.6 Nixon amerikai alelnök Bécsben.....	57. o.
2.7 A látogatás szovjet interpretációja, a szovjet szándékok lengyel és nyugati értelmezései.....	60. o.
3. A magyar menekültek befogadása Németországba(1956 november-1957 január).....	63. o.
3.1 A magyar forradalom és a Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn.....	63. o.
3.2 Miniszteriális megbeszélések a menekültek befogadása érdekében.....	65. o.
3.3 Bundestag -, Bundesrat-bizottságok és a magyarok....	67. o.
3.4 A Bajor Alkotmányvédő Hivatal a magyar menekültekről	70. o.
3.5 A befogadott magyarok számának emelése a szövetségi kormány részéről.....	75. o.
3.6 Az Német Szövetségi Köztársaságba érkezett magyar menekültek 1956 november/december.....	78. o.
3.6.1 A menekültek száma az átmenőtáborokban.....	78. o.
3.6.2 A magyar menekültek családi állapota, neme és életkora.....	80. o.
3.6.3 A magyar menekültek foglalkozási megoszlása.....	82. o.
3.7 A magyar menekültek elismerésének adminisztratív nehézségei: a menekültigazolványok kiállítása.....	84. o.
3.8 A magyar menekültügy a német parlamentben.....	87. o.
3.9 A magyarok befogadásának lezárulása Németországban..	94. o.
4. Egyéni és csoportos repatriálások Magyarországra.....	97. o.
4.1 A Szovjetunió és a népi demokráciák hazatelepítési akciói 1954/1956.....	97. o.

4.2 A magyar kormány hazahozatali akciója Ausztriából 1956 november/1957 április.....	103. o.
4.2.1 A repatriálás előkészítése.....	103. o.
4.2.2 A csoportos hazatérés Ausztriából 1957 február 4.-1957 április 30.....	116. o.
4.2.3 Az ausztriai magyar repatriálás külföldi (szovjet, magyar és osztrák) sajtóvisszahangjai.....	120. o.
4.3 Magyar menekültek Jugoszláviában.....	125. o.
4.4 Hazatérés a nyugati Németországból 1957 január/1960 január.....	126. o.
4.4.1 A probléma akuttá válása.....	126. o.
4.4.2 Előzetes elképzelések a magyarok repatriálására..	131. o.
4.4.3 A nemkívánatos menekültek.....	137. o.
4.4.4 A magyar repatriálások módja, fajtái és okainak német elemzése.....	145. o.
4.4.5 Hazatérési adatok Németországból 1957 március....	153. o.
4.4.6 A Kádár-kormány hazacsábítási propagandája.....	156. o.
4.4.7 Nyugati válaszkísérlet: miért vannak hazatérők?..	160. o.
4.4.8 Hazatérések 1958 elejétől 1958 végéig.....	172. o.
4.4.9 A fiatalok csoportos hazatérítésének a kísérlete Németországból 1959 április-1959 június.....	176. o.
5. A magyar menekültek továbbvándorlása a tengerentúlra	188. o.
6. A magyar menekültek beilleszkedése Németországban és Ausztriában.....	198. o.
6.1 Tartományi miniszterek a szövetségi menekültügyben.	198. o.
6.2 Rövid kitérő: magyar menekültek Svájcban.....	201. o.
6.3 A társadalmi integráció felfogása; magyar menekültek munkába közvetítése 1957 elején.....	206. o.
6.4 A fiatal magyar menekültek gondozásba vétele.....	213. o.
6.4.1 Az első német tapasztalatok magyar fiatalokkal 1957 február vége.....	216. o.
6.4.2 Az iskolakötelesek beiskolázása.....	218. o.
6.4.3 Az ipari tanulók, tanoncok felvétele.....	219. o.
6.5 A frankfurti Magyar Ház létrehozása és felszámolása	221. o.
6.6 Egyházi segélyszervezetek és a magyar menekültek...	227. o.
6.7 A középiskolások továbbtanulása: magyar gimnázium Burg Kastlban.....	231. o.
6.8 A magyar egyetemisták befogadása és felvétele.....	237. o.
6.8.1 Ausztria mint az egyetemisták ugródeszkája.....	237. o.
6.8.2 Az egyetemisták társadalmi integrációjának nehézségei.....	245. o.
6.8.3 A szovjet-zónából áttelepült német hallgatók tapasztalatainak hasznosítása a magyarok érdekében.....	250. o.
6.8.4 A magyar egyetemisták közösségei.....	253. o.
6.9 Lakásépítések a magyar menekülteknek.....	256. o.
Felhasznált irodalom.....	260. o.

Előszó

A disszertáció azt a célt tűzte maga elé, hogy felvázolja az 1956-os magyar forradalom leverését követően százezres méretűvé dagadt exodus következményeit a szomszédos német nyelvű országokban. Az elsősorban levéltári forrásokra koncentráló anyaggyűjtés 1992 tavaszán kezdődött el, amikor a disszertáns két hónapos kutatómunkát folytatott a Grazi Karl Franzens Tudományegyetem Történeti Intézetének Délkelet-Európai Tanszékén, illetve a Stajer Tartományi Levéltárban. A forrásanyag gyűjtése 1994 májusában folytatódott a bécsi Köztársasági Levéltárban. Új keretet nyert a készülő disszertáció 1994 augusztus-szeptemberében, amikor is a szerző résztvett a Fuldai Szakfőiskola egyhónapos nyári kurzusán. Itt ugyanis a társadalomtörténeti és a mai migrációkutatás tartalmi és módszertani kérdései képezték az előadások és a szemináriumok anyagát Németország példáján.

Új lendületet kapott a disszertáció készítése az 1996 szeptembere és 1997 márciusa közötti időszakban. A disszertáns ekkor a Volkswagen-Alapítvány féléves ösztöndíjával a Fuldai Szakfőiskola vendégkutatója volt. A kisvárost bázisnak tekintve heteket dolgozott a koblenzi Szövetségi Levéltárban. De időt fordított a jelölt arra is, hogy ne csupán a kormányzati szintű problémákkal, de a regionális beilleszkedés nehézségeivel is találkozók. Ezért kutatott a wiesbadeni - hesseni - Tartományi Főlevéltárban is. A legfontosabb irategyütteseket természetesen a menekültügyben illetékes hatóságok - szövetségi, tartományi belügy, menekültügy, pénzügy...stb. - fondjai jelentették. Emellett természetesen folyamatos volt a szakirodalmi és a sajtóanyag gyűjtése és feldolgozása is. (Fuldai Városi Könyvtár, Frankfurti Német Könyvtár, Frankfurti Egyetemi Könyvtár). A személyesen el nem ért szakkönyvek könyvtárközi köcsönzéssel kerültek meg, illetve lettek lemásolva.

A disszertáció anyagának rendszerezése és feldolgozása, illetve megírása már Fuldában elkezdődött. Az első fejezet a második világháború következményeként Ausztriában és Németországban maradt népesség sorsával foglalkozik. A "dípí"-probléma és a hidegháború hatásának vázolása nélkül ugyanis aligha alapozható meg az 1956-os magyar menekültügy. De éppígy fontos volt jelezni az első generális - máig érvényes - nemzetközi menekültügyi jogszabály, a Genfi Menekültügyi Konvenció megszületését, amelynek állami ratifikációi jelentették Ausztriában, Németországban és Svájcban is a magyarok befogadásának politikai-jogi alapját.

A disszertáns rendkívül fontosnak tartja a második fejezetet, amely az ausztriai megérkezés körülményeivel, a nemzetközi menekültügy bekapcsolódásával és a menekültek továbbításának kezdeti nehézségeivel foglalkozik. A szomszédos kis ország

anyagi jellegű gondjai, politikai-biztonsági problémái jelennek itt meg mintegy belülről láttatva. A szerző érzékeltetni kívánta a nem sokkal korábban alakult ENSZ Menekültügyi Főbiztosság, illetve ennek képviselőjének ausztriai helykeresését és együttműködését az osztrák hatóságokkal, miként más nemzetközi segélyszervezetek bekapcsolódását is a magyar menekültek gondozásába. A jórészt ugródeszkának bizonyult Ausztriában fontos volt bemutatni más nyugat-európai és tengerentúli országok ajánlatait a magyar menekültek átvételére. Ebben a folyamatban jelezni bizonyos sajátosságokat: némely európai szomszédok rögtön és válogatás nélkül cselekedtek; Kanada minisztert küldött a helyszínre és szintén alig válogatott; az Egyesült Államok nagyvonalú volt agyagilag, de a válogatás nélküli elszállításban nem túlságosan igyekezett megérintő lenni...stb. A fejezetet az ausztriai magyar menekültproblémák körül kibontakozó ideológiai küzdelem bemutatása zárja.

A harmadik fejezet a nyugati Németország magyar menekültügybe történő bekapcsolódásával foglalkozik. Az állami-politikai intézmények, a jóléti és más társadalmi szervezetek miként alakítják ki tevékenységüket, s hogyan módosulnak azok az 1956 októbere és 1957 januárja közötti periódusban. Itt kerül bemutatásra a Németországba érkezett magyar menekültek életkora, iskolázottsága és társadalmi összetétele. Ez a fejezet mutat példát a Genfi Menekültügyi Konvenció nagyvonalú kezelésére az egyszerűsített igazgatási eljárással, amely lényegében formálissá tette az említett jogszabály alkalmazását.

A negyedik fejezet - a hazatelepülések Ausztriából és Németországból - arányaiban a legterjedelmesebb része a disszertációnak. Meg lehetne kérdezni, hogy a mérsékelt arányú repatriálás mennyiben teszi ezt indokolttá. Nos a szerző úgy véli, hogy egy hidegháborús csúcsponton - szuezi-válság, magyar forradalom - a szembenálló feleknek különösen fontos a saját bázisuk eszmei biztosítása, meggyőzése a saját igazáról. Így a viszonylag csekély számú magyar hazatérő döntése is felértékelődik mindkét érdekelt fél számára. Másfelől a szerző itt már nem kívánt külön ausztriai és németországi repatriálásról szólni. Főként éppen az alacsony arányok miatt, de ezt kívánták meg a szoros összefüggések is a két országból történő hazatérések között. A magyar repatriálások okainak német elemzései tanulságosak és a szerző megítélése szerint jelentős empátiás készségről tesznek tanúságot. Az a meggyőződése, hogy az itteni vélemények - bizonyos mértékben és szempontból - hasznos útmutatást jelenthetnek Magyarországnak európai uniós csatlakozása várható nehézségei tekintetében. Ezért is fontosnak tartotta a szerző részletes ismertetésüket.

Az ötödik rövid fejezet mintegy kiegészítése a második fejezetnek - Menekülés Ausztrián át -, amennyiben a

Németországból történő továbbvándorlási szándékok nehézségeit vázolja. Azok, akik ideiglenesen kívántak továbbutazni nyugati szomszédunkból, de a tengerentúlról nem mondtak le, váratlan nehézségekkel szembesültek. Kiderült, hogy bizonyos mértékben rászédtek őket. Sokan aztán a tornyosuló nehézségek láttán mégiscsak elfogadták véglegesnek az ideiglenes befogadónak tekintett Németországot. A hatodik fejezet a magyar menekültek társadalmi integrációjának a kezdeteivel foglalkozik Ausztriában, Németországban és Svájcban. Itt kezdett a levéltári kutatás töredékessé válni. A társadalmi beilleszkedés, illetve beillesztés elindítása ugyan még rendkívül fontos volt a hatóságoknak, ezt követően azonban - az első eredmények hatására - nagyságrendekkel csökkent az érdeklődés a magyar probléma iránt. Ahogy erről alább szó lesz, itt már egy más történeti anyaggyűjtő módszer - az oral history -, az egyéni életútvizsgálatok alkalmazására lenne szükség. Ez persze nem jelenti azt, hogy különösen a vizsgált periódus első három évében ne talált volna a disszertáns rendkívül értékes iratanyagokat a különböző iskolázottságú és életkorú menekültek integrációs problémáira, illetve ezek kezelésére az említett országokban.

A disszertáció szerkezete nem annyira kötötten kronológikus. A társadalomtörténeti migrációkutatás logikai rendje azonban - menekülés, hazatérés, illetve továbbvándorlás rövidebb, hosszabb idő után, és végül maga a társadalmi integráció - lényegében nagyjából és egészében kronológikus rendet is jelent. A választott szerkezet révén remélhetőleg sikerült az ismétlődéseket, illetőleg az átfedéseket az elkerülhetetlen minimumra csökkenteni.

Végül a disszertáns szeretné köszönetét kifejezni azoknak, akik szorítottak neki munkája mielőbbi befejezése érdekében. Tulajdonképpen azok sem tettek neki rosszat, akik kifejezetten meg kívánták akadályozni ebben. Szándékukkal ellentétben ugyanis éppen nem az elbizonytalanodást, hanem a harci kedvet és a szakmai koncentrációt ébresztették fel benne. Köszönet illeti a szerző kis családját, amely töretlen hittel és bizakodással viselte el azt, hogy nagyon fontos beszélgetések helyett időnként csak a hátát látták, mert a rovásukra a számítógéppel kommunikált.

Pécs 1998 március

A Szerző

0. Bevezetés

A második világháború emberek millióit tette hontalanná. A kialakuló hidegháború véglegesen lehetetlenné tette sokak számára a szülőföldre történő visszatérést. Az Egyesült Nemzetek Szervezete kezdeményezőleg lépett fel a háborús áldozatok védelmében, amikor 1948 december 10-én Általános Nyilatkozatot adott ki az emberi jogokról. Egy évvel később sikeresen befejeződött tárgyalásokat kezdeményezett egy nemzetközi menekültügyi egyezmény aláírása érdekében. A humanitárius nemzetközi jog kétségtelenül beteljesületlen maradt volna az általánosan elismert nemzetközi menekült egyezmény nélkül. Az ötvenes évek elején ugyanis zavar mutatkozott a nemzetközi menekültjogban: legalább hat menekült egyezmény volt hivatalosan érvényben.

A Genfi Menekültügyi Konvenció megszületése előtti egyezmények részben a világháború előttről származtak és szorosan kötődtek Fridtjof Nansen nevéhez. A későbbi béke Nobel-díjas diplomatát 1921-ben nevezték ki a Népszövetség első menekült főbiztosának. A két világháború közötti menekült egyezményeket két lényeges tényező határozta meg: 1. az intézkedéseket a menekültek érdekében mindig csak meghatározott szituációkra válaszul tették; nem létezett egy általánosan elismert, mindenütt érvényes menekültfogalom, azaz minden egyes menekültkrízis esetén külön megegyezésekre, illetve egyezményekre volt szükség; 2. a menekültprobléma korábban kizárólag az európai kontinensre korlátozódott. 1918 és 1939 között az októberi orosz forradalom, az Oszmán-Birodalom és a Habsburg-monarchia összeomlása, később az olasz, a spanyol és a német diktatúrák kényszerítettek százezreket menekülésre.

A második világháború végén a nyugati szövetséges nagyhatalmak abban reménykedtek, hogy a nácizmus áldozatainak hazatérésével megszűnik a kontinensen a menekültprobléma. Tévedtek. A kelet-nyugati konfrontáció, a közel-keleti konfliktus ismét új és sürgős problémákat vetett fel. A nemzetközi közösség a kihívásra két államközi segélyszervezet létrehozásával válaszolt. 1949-ben megalakult az UNRWA, az ENSZ palesztin menekülteket segélyező szervezete. Ennek működési területét Jordánia, Szíria, Libanon és a Gáza-övezet területére korlátozták, s lényeges, hogy még ez a szervezet sem tölthetett be jogvédelmi funkciót. Ilyen érdekvédelmet csak az egy évvel később megalakult ENSZ Menekültügyi Főbiztossága láthatott el. A szervezet működését 1951 január 1-én kezdte meg. Az első holland főbiztosra várt az az igényes feladat, hogy a kormányokkal és a nemzetközi segélyszervezetekkel egyeztetve biztosítsa a menekültek jogvédelmét és igyekezzen tartós megoldást találni mindennapi problémáikra. Igen fontos eltérés mutatkozott a korábbi szervezetektől abban is, hogy mandátuma nem korlátozódott bizonyos országokból származó menekültekre.

A Hivatal létrehozásával párhuzamosan az ENSZ-Közgyűlés döntött arról, hogy a menekültek jogállásáról szükség van egy nemzetközi Konvencióra. Erről egy külön ebből a célból rendezett konferencián kívántak dönteni. A Genfi Konvenció négy hét alatt született meg - 1951 július 28-án hirdették ki -, bár a ratifikálások késése miatt csak 1954 április 22-én lépett hatályba. Nem sokkal a magyar forradalom kitörése, illetve az annak hatására elindult menekülthullám nyugati megérkezése előtt következett tehát be az áttörés egy általánosan elismert, nemzetközi jogilag érvényes menekültfogalom felé. A Genfi Konvenció meghatározásai a menekültek jogainak egy addig ismeretlen katalógusát tartalmazták az őket felvevő országokban. A Konvenciót aláíró államok arra törekedtek, hogy a menekültek legyenek a legkedvezőbb helyzetben lévő külföldiek és amennyire lehetséges, azonos helyzetbe kerüljenek a menedékbiztosító ország polgáraival. A nemzetközi jogszabállyal először hoztak létre közvetlen kapcsolatot a menekültek védelmének jogi eszköze(Genfi Konvenció/GK) és egy nemzetközi szervezet(ENSZ Menekültügyi Főbiztossága/UNHCR) között.¹

A szubjektív jog a menedék elnyerésére nem adatott meg a menekülteknek és a menekült sajátosság megállapításának a módját sem rögzítették pontosan. Mégis az egyezmény központi elvével, a "non refoulement"-elvvel aligha volt összeegyeztethető a menekült visszaküldése olyan országba, ahol bármilyen jellegű üldözésnek, diszkriminációnak lett volna kitéve. Az UNHCR évtizedekig ezen az alapon tevékenykedett. A jogszabályt általában rugalmasan alkalmazták, s nem, vagy csak ritkán fordult elő a visszafordítás tilalmának megsértése a klasszikus kritériumok be nem tartásával(úgy mint legutóbb a bosnyák és a horvát menekültek esetében történt). Hosszú időszakot - a hidegháború időszakát - a Genfi Konvenció nagyvonalú értelmezése és felhasználása jellemzett, ahogyan azt eredetileg az egyezmény záróaktusa megkövetelte.

A Genfi Konvenció jelentőségének méltatói közül Michel Moussali szerint a jogszabály valamennyi menekültnyomorra megoldást kívánt találni, s nem csupán a kevés - privilegizált - politikai menekült védelmére szánták. Ennek igazolására éppen a magyar menekültek tízezreinek 1956 végi, 1957 eleji nyugati elhelyezését említi. Szerinte egyáltalán nem volt kérdés, hogy ezeket az embereket formalitások nélkül el kell ismerni konvenciósnak menekültnek. Minden más döntés akkor - állítja - a felháborodás viharát váltotta volna ki.(Pedig a definíció általa is elismerten az individuális, az egyéni félelem, illetve üldözés meglétére, illetve ennek bizonyítására épít). Moussali készséggel elismeri, hogy a Genfi Konvenció szövegének nagyvonalú értelmezése nem volt elválasztható a hidegháborús konfliktustól(és hozzátesszük újabb kutatási eredményeink

¹ Michel Moussali im. 206-208. o.

alapján: a befogadók gazdasági állapotától), ennek ellenére állítja, hogy vannak olyan üldözések (a vallási közösséghez tartozás miatti üldözés, a politikai meggyőződés miatti üldözés), amelyek nem lehetnek csak egyéni, s ezzel individuálisan mindig bizonyíthatók.

Mi lenne akkor, ha az 56-os menekült magyar tízezrek ma kérvényeznék a politikai menekült-státuszt a még mindig mérvadó Genfi Konvenció alapján? Michel Moussali szerint minden további nélkül besorolnák őket a krízis- és polgárháborús övezetek polgárai közé, s mint ilyeneket a hiányzó egyéni üldözés miatt túlnyomó többségük menedékjog iránti kérelmét elutasítanák! Szerinte 1956-ban – szemben a mával – nem volt vállalható emberek válságövezetekbe történő visszaküldése, ahol a személyi biztonság nem garantálható. A Menekültügyi Főbiztosság egyik feladata a tartós megoldás biztosítása volt a menekülteknek. 1956/57-ben ez – miként ma is – részben az önkéntes hazatérés támogatását jelentette. Ugyanígy akkor és ma is jelenti a továbbtelepülés és a társadalmi beilleszkedés segítségét. Ezeket a feladatokat a magyar menekültek esetében a Főbiztosság nagyjából és egészében jól és – a támogató politikai szándékok miatt – viszonylag könnyen oldotta meg. Úgy tűnik, a gazdag országok akkor még adakozóbbak – s honfitársaink szerencséjére –, nagyvonalúbbak voltak.²

Az 1951. évi Egyezmény általános meghatározása szerint menekült az a személy, aki "faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz tartozása, avagy politikai meggyőződése miatti üldözéstől való megalapozott félelme következtében az állampolgársága szerinti országon kívül tartózkodik, és nem tudja, vagy az üldözéstől való félelmében nem kívánja annak az országnak a védelmét igénybe venni; vagy aki állampolgársággal nem rendelkezve és szokásos tartózkodási helyén kívül tartózkodva, ilyen események következtében, nem tud vagy az üldözéstől való félelmében nem kíván oda visszatérni."³ Amennyiben pillantást vetünk a tények megállapításának a módjára, azaz a menekültként történő elismerés eljárási kérdéseire is, akkor kezd kirajzolódni az elbírálás meglehetősen nagy szubjektív játéktere.

A Genfi Konvenció 195. szakasza szerint "Az egyéni ügy releváns tényeit első helyen magának a kérelmezőnek kell bizonyítania." Erre alapul ugyanis az eljáró személy, illetve a hatóság képviselőjének döntő fontosságú megítélése a kérelmező által tett kijelentések hitelességének és a bizonyítékok valódiságának a vonatkozásában. A bizonyítási teher tehát már az 1951-es egyezményben azon a személyen volt, aki valamit állított, azaz a menekültön. A jóhiszeműség elvárása a másik oldaltól – a hatósági személytől – nehezen ellensúlyozta ezen

² Uo.

³ Idézi Tóth Judit: Menedékjog - kérdőjelekkel. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp. 1994. 186. o.

elvárásokat (196. szakasz).⁴ Mindez természetesen azt is jelentette, hogy az üldöztetés bizonyításának az elvárását egyénre szabták, s az üldözött csoporthoz, közösséghez tartozásnak a ténye önmagában nem jelentett biztosítékot a menekültstátusz eléréséhez.

Ausztria és Németország különösen érdekelt voltak a menekültek alapos felülvizsgálatában. A második világháborús totális vereségük s az ehhez szorosan kapcsolódó kötelezettségeik mellett végül is rájuk maradt a Displaced Person/a "dípi"-probléma végleges - nagy anyagi áldozatokat követelő - megoldása, illetve feloldása is. Ráadásul annak esetleges előnyeiből - viszonylag nagyobb munkaerőkinálat a háború végén - szuverenitásuk hiánya miatt jórészt nem részesülhettek. Az egykori kényszermunkások, kelet-európai menekültek jelentős része a nyugati szövetségesek által fenntartott táborokban mint állam az államban élt, szinte teljes jogi és társadalmi önállóságot élvezve, amely mindkét országnak (megszállónak és megszállottnak egyaránt) lehetőséget nyújtott arra, hogy a problémát csak mint súlyos megszállási örökséget tekintse, s közben megfeledkezzenek a saját felelősségeikről. Mivel a "dípi"-k a táborokban évekig semmilyen termelő tevékenységet nem folytattak, a befogadó társadalmak számára eltartandó terhet jelentettek. Emellett a közvélemény egy része "rabló csürhének" tartotta őket, mert a német és az osztrák rendőri vizsgálat és számonkérés a táborokapunál véget ért. Aztán többeket minősítettek közülük "szociális koloncnak" is, mert nem tudták, vagy nem akarták tudomásul venni a táborélet emberi tartást korrodáló hatásait. De legjobb esetben is csak a "megszállók kedves gyermekei" maradtak.⁵

Ezek az okok már külön-külön is nagyfokú óvatosságra inthették a Genfi Konvenciót pár év múlva aláíró osztrák és német képviselőket. Az egyezmény ratifikálását követően az egész nyugati Németországban egy helyen hoztak létre menekültügyi apparátust - a Nürnberg melletti szövetségi gyűjtőtáborban -, s csak egy bizottság vizsgálta a kérelmezők üldözöttségtől való félelmeinek az indokoltságát. Tény, hogy a vasfüggöny léte miatt keleteurópai rohamozó menekült-tömegekkel nem kellett számolniuk. Jelen munkán kívül további vizsgálódásokat igényelne annak mélyebb megismerése, hogy milyen tényezők játszottak még szerepet az említett két ország viszonylag rövid időn belüli politika módosításában. Szükség van erre akkor is, ha ismerjük a menekült népeiségek megítélése és társadalmi összetétele közötti jelentős differenciákat: a szövetséges nagyhatalmak táborainak népeisége alapvetően más alapokon rekrutálódott, mint a magyar menekültek; az utóbbiak megjelenése valami egészen mást szimbolizált a hidegháborús

⁴ Uo. 220-222. o.

⁵ Wolfgang Jacobmeyer im. 373. o.

Európa országaiban - közöttük Ausztriában és Németországban - mint az előbbieké.

Tudomásom szerint az 56-os menekültek sorsáról a német nyelvű európai országokban nem készült még feldolgozás. Olyan projektek indultak, amelyek érintik a rendkívül összetett kérdéskör egy-egy szegmentjét, s ezek feldolgozását tűzték ki célul. Ilyen például az 1996-ban kezdett program az osztrák-magyar határ eseményeinek a feldolgozására a disszertáció időszakában. Indult kutatási projekt a Kanadába és más nyugati országokba emigrált 56-osok történetének a feldolgozására is.

Átfogóan a disszertáció kérdéskörével - legalábbis egy fejezet erejéig - az osztrák szövetségi belügyminisztérium egykori tisztviselője, Eduard Stanek foglalkozott. A szerző elsősorban korabeli belügyi források és személyes emlékei alapján informatív és ugyanakkor érdekes summázatot adja a magyar menekültek 1956 végi és 1957 eleji ausztriai sorsának. Könnyedségre törekvése - s valószínűleg a fontos információk hiánya - miatt azonban bizonyos kérdések kívül maradtak érdeklődési körén (például a különféle társadalmi rétegek emigrációs motivációi, a továbbvándorlási törekvések okai, a társadalmi beilleszkedés belső, egyéni nehézségei...stb.). Stanek vállalja elfogultságát is a korabeli osztrák menekültpolitikával szemben - annak alakítója volt! -, s ez is nyilvánvalóan torzítja az általa megrajzolt képet. Ennek ellenére kétségtelen erényei révén talán közvetlenül a leginkább használható feldolgozás volt a disszertáns számára.

Külpolitikai aspektusok dominálnak Manfred Rauchensteiner könyvében (Spätherbst 1956. Die Neutralität auf dem Prüfstand.) Ugyancsak a külpolitika az orientációja Gecsényi Lajos forrásközlésének a Múltunk-ban (Osztrák külügyi iratok Magyarország történetéhez). Soós Katalin tanulmányában (1956 és Ausztria) a korabeli osztrák pártok reagálásai dominálnak a magyar eseményekre, közöttük az emigrációs hullámra. Primér módon a disszertáció választott kérdésköreivel foglalkozó, a társadalomtörténeti migrációkutatás módszereit felhasználó feldolgozás nem készült az 1956-os magyar emigráció ausztriai, németországi és svájci megérkezéséről, továbbvándorlásáról, repatriálásáról, illetve társadalmi integrációjáról.

Osztrák szövetségi belügyminisztériumi források alapján Szépfalusi István közzétette (Lássatok, halljátok egymást! Magvető 1992) az 1956-os magyar menekültek demográfiai és társadalmi adatait. A menekülés motivációi és a különféle társadalmi csoportok beilleszkedési nehézségei azonban nem képezték kutatásának a főirányát. A kontrollforrásnak ugyancsak rendkívül hasznos szigorúan titkos KSH-felmérés az 1956-os disszidálásokról (Különnyomat. Készült az 1956-os forradalom kutatóintézetének a megbízásából) szintén részlegesen volt hasznosítható. (A bejelentett eltávozottak neméhez, családi

állapotához, életkorához és foglalkozási összetételéhez). A Kelet-Európából, ezen belül a Magyarországról történő elvándorlás lehetséges motivációi vonatkozásában értékes támpontokat nyújtott például Thomas Albrich monográfiája, amely az Ausztrián keresztül történő zsidó exodussal foglalkozik 1945 és 1948 között. (Bár a disszertáns szerint Albrich éppen a magyarországi zsidó menekültek távozási okainak vonatkozásában differenciál kevéssé a lengyelországi és a romániai állapotokhoz képest).

A (zömében) politikai menekültek - 56-os magyarok, 68-as csehszlovákok és 81-es lengyelek - más bevándorló csoportok - jugoszláviaiak, törökök - közötti helyét és sajátos beilleszkedési gondjait, valamint eredményeit nagyon jól szemlélteti Heinz Faßmann és Rainer Münz közösen írt tanulmánya. (Különösen, amikor egy táblázatban ábrázolják a különféle kelet-közép európai országokból érkezettek Ausztriában elért státusz-pozícióit). Könyvtárakat lehet megtölteni az ötvenes évek elejétől keletkezett olyan német nyelvű irodalommal, amelyik a kelet-európai és a keleti zónabeli német - etnikailag rokon - menekültek elindulásának, (nyugati) németországi migrációjának az okaival foglalkozik. (Ez nem jelenti azt, hogy az etnikailag nem rokon, keleteurópai menekültek motivációival és beilleszkedésével ne foglalkoznának: jó példa erre Wolfgang Jacobmeyer rendkívül alapos monográfiája a kényszermunkás és a hontalan külföldi problémáról - lásd hátul az irodalomjegyzékben!).

Amikor még önálló minisztériuma működött az ún. össznémet kérdéseknek, külön tudományos apparátus figyelte és tanulmányozta a közép- és kelet-németországi (szovjet-zónabeli) népességmozgásokat. Kutatták Nyugaton az odatelepített kelet-európai németek - közöttük a magyarországiak - beilleszkedési problémáit is. Természetesen különösen figyeltek arra, hogy a keleti-övezet szovjetizálása hogyan és milyen mértékben sérti a hagyományos társadalmi rétegek érdekeit, melyek közülük azok, amelyek először vesznek vándorbotot a kezükbe, s indulnak el a nyugati övezetekbe (Johannes Kurt Klein: A szovjet-zónabeli elvándorlás okai és motívumai - Aus Politik und Zeitgeschichte B XXIV/55 15. Juni 1955). A problémakör minisztériumi irányításának megszűnése korántsem jelentette, hogy az egyetemek, tudományos intézetek és más társadalmi egyesületek, szövetségek ne folytatták volna a kutatási tevékenységet szinte változatlan intenzitással a mai napig. (Lásd ehhez a Jan Thorbecke által 1993-ban kiadott könyvet, vagy az Ingomar Senz által 1994-ben a dunai svábokról megjelentetett monográfiát).

A szinte tömeges publikálást a kérdéskörrel nem csupán az említett intézeti és szervezeti differenciáltság okozza, hanem a német föderális struktúrából is következik. Minden tartomány igyekszik ápolni múltját és identitását, amihez hozzátartoznak a menekültek, ahogyan ott mondják, az elüldözöttek is. Minél

nagyobb, gazdagabb egy tartomány, annál bujább az ilyen jellegű, szakmailag nem mindig kellően kimunkált irodalom. A disszertáns a bajor és a hesseni menekültirodalom alapján az irományok széles skálájával találkozott, amelyek az elmélyülttől, a kevésbé alaposon és használhatón át, a szinte csak propagandisztikusig terjedtek.

Az elüldözöttek társadalmi beilleszkedési nehézségeiről közölt dokumentumok (Paul Erker 1988, Rolf Messerschmidt 1991) akkor is jó tájékozódást biztosítottak a disszertáció írója számára, ha itt azonos nyelvű és kultúrájú menekültekről volt szó. Körükben a továbbvándorlási vágy ugyanis - igaz egészen más okból - hasonlóan erős volt, mint az 56-os magyar menekültek esetében. (1950 és 1990 között a nyugati Németországból 600 ezren vándoroltak ki az Amerikai Egyesült Államokba, s közöttük az egykori elüldözöttek, illetve utódaik a számarányuknál jóval magasabb arányban voltak reprezentálva). A nyugati félteke más országaiban pedig a keleti német betelepülők éppolyan társadalmi integrálási problémát jelentettek, mint az 1956-os magyar menekültek. (Így lehetett például összevetni, hogy egy brazil tartomány megélhetési lehetőségeit milyennek ítélte meg egy német család, s milyennek az odaszállított 56-os magyar emigránsok).

A nyolcvanas évek végétől a német társadalomtudományokban érezhető törekvés tapasztalható a kérdéskörnek szélesebb társadalomtörténeti kontextusba történő helyezésére. Az azóta iskolát teremtő Klaus Bade egy 1987-ben rendezett konferencián felhívta a figyelmet arra, hogy a vándorlási események egyre összetettebbek lettek. A második világháború utáni elűzések és kényszeráttelepítések csak egy szegmensét jelentik - mégha az érintetteknek nyilván továbbra is ez marad a legfontosabb - a szélesebb ívű és három kulcsszóval jelölt folyamatnak, melyek: demográfia, munkaerőpiac és bevándorlás. Ebben a szélesebb perspektívában már nem csupán a vándorlási események mértékét, menetét és a szerkezetét kell vizsgálni mint eddig, hanem az azonos idejű vándorlási eseményeket éppúgy, mint az egyébként igen ritkán választás nélküli migrációnak az alternatíváit is (beágazások, elágazások, ellenáramok). Alaposabban vizsgálándó, mint korábban történt a vándorló magatartás és beállítódás is. A folyamatként értendő népességmozgási eseményeknek és vándorló magatartásoknak be kell ágyazódniuk a kibocsátó és a befogadó térségek népesség-, gazdaság-, társadalom- és kultúrtörténetébe. (Nem megfélekezve arról természetesen, hogy a migrációkutatás mindig csak része marad a szélesebb társadalomtörténeti kutatásoknak).

Paul Lüttinger mannheimi szociológusnak hervadhatatlan érdemei vannak annak kimutatásában, hogy az etnikailag rokon elüldözöttek és menekültek nagy állami segélyprogramokkal is támogatott társadalmi beilleszkedése milyen belső családi konfliktusokkal járt, s a sikerpropaganda ellenére közülük

sokan egyáltalán nem voltak képesek feldolgozni magukban – egész életükben – az áttelepülés traumáját. Viszonylag korai felismerése a vándorlásszociológiának, hogy a menekültek, bevándorlók általában a kisebbséget jelentik a befogadó többséghez képest, általában eltérő társadalmi és kulturális szerkezettel rendelkeznek és etnikailag is többnyire idegen népességcsoportot jelentenek. (A németek elüldözött vizsgálatai itt eltérést mutatnak a standard vizsgálatoktól, de más vonatkozásban, az etnikailag rokon menekülteket fogadó országokban ezek is hasznosíthatók). De mind az angolszász, mind a német szociológiai koncepciókban közös az alkalmazkodási folyamatnak a feltételezése, illetve elfogadása. Ezt az alkalmazkodást Esser(1979) három fő állomással írta le: 1. a hasonulás folyamata(akkulturáció); 2. a hasonlóság állapota; 3. az egyensúly állapota.⁶ Minden társadalomnak rendelkeznie kell egy bizonyos integrációs kapacitással. A bevándorlók sikeres betagozásának az amerikai Gordon szerint két sarokköve van: a társadalmi réteghez tartozás és az eltérő etnikai jelleg. Amennyiben a másodiknak nincs különösebb jelentősége, úgy a bevándorlók szociális struktúrája marad igen lényeges.⁷

Másképp fogalmazva: a leendő sikeres integráció megkívánja, hogy ne jöhessen létre másodlagos kisebbség. Ilyen akkor alakul ki, amikor személyek státuszuk meghatározásánál elsődlegesen az etnikai kategóriához kapcsolódnak, s szervezetük ebben az etnikai kategóriában találja meg bázisát(Lepsius 1975).⁸ A nyugat-európai vendégmunkások különböző nemzetiségű közösségei hoztak létre ilyen – integrációjuk szempontjából nem kívánatos – szekunder etnikai közösségeket, kisebbségeket(Heckmann 1983).⁹ Az elűzöttek, menekültek és bevándorlók integrációjának a problémája, nagyjából és egészében a strukturális asszimilációnak a problémája.

A strukturális asszimiláció jelenti a társadalmi szintű integrációt, azaz a munkaerőpiaci, a politikai beilleszkedést. Amennyiben nincs eltérő fajiség, úgy a képzettségnek marad jelentősége. De még a bevándorlók és a honosak hasonló társadalomszerkezete – ideális állapot – esetén is általában bekövetkezik az a folyamat, amit a magyar szociológia alávándorlásnak nevez, a német terminológia tükörfordítása viszont jobban kifejez: az alárétegződés. 1985-ben Hofbauer

⁶ H. Esser: Theoretische Grundlagen zur Erforschung des Verhaltens ausländischer Arbeitnehmer, in: Esser(Hrsg.): Arbeitsmigration und Integration. Sozialwissenschaftliche Grundlage. Bingemer ettől eltérő koncepciót fogalmazott meg az integrációról: 1. monisztikus(egyoldalú hatalmi alávétés); 2. pluralisztikus(kétoldalú változás szegregációval); 3. kölcsönös integráció(alkalmazkodások). In: K. Bingemer/E. Meistermann-Seeger/E. Neubert(Hrsg.): Leben als Gastarbeiter, Köln 1970.

⁷ M. M. Gordon: Assimilation in American Life. The role of Race, Religion and National Origins, New York 1964.

⁸ R. M. Lepsius: Die Integration von Minoritäten aus dem Blickwinkel moderner Sozialwissenschaften, in: M. G. Eisenstadt/W. Kaltefleiter(Hrsg.): Minoritäten in Ballungsräumen. Ein deutschamerikanischer Vergleich: 11-25. o.

⁹ F. Heckmann: Einwanderung und die Struktur sozialer Ungleichheit in der Bundesrepublik, in: Soziale Welt, Sonderband 2.: 369-387. o.

bizonyította keletnémet áttelepülők németországi példáján, hogy többnyire a kvalifikált szakmunkásoknak is letről, adott esetben betanított munkás, vagy segédmunkás pozícióból kell kezdeniük a strukturális beilleszkedést.¹⁰ (Természetesen ennek még nagyobb a valószínűsége eltérő etnikai jelleg, más kultúrájúság esetén).

A sikeres társadalmi integráció egyéni szinten a képzettségnek megfelelő olyan státuszpozíciónak az elérését jelenti, amellyel a menekült vagy bevándorló elégedett. A személyes asszimiláció jelenti a kultúrális asszimilációt, a környezet magatartásának, készségeinek az elsajátítását. A második bekövetkeztének szükséges előfeltétele az első megléte. A strukturális asszimilációban működik bizonyos mértékű tudatos alárendelődési hajlam is. A bevándorlók olyan pozíciókat foglalnak el a társadalmi munkamegosztásban - s ezzel tovább differenciálják a felvevő társadalmat - amelyek a honosak által nem, vagy nem kielégítően elfoglaltak. Ezért beszélnek nagyrészt tudatos alárendeződésről is.

Felvetődhet a kérdés, hogy mi akadályozhatja meg a bevándorlók érdekközlíciójának a kialakulását. Hátráltatja ezt nyilvánvalóan a különböző etnikai csoportok befelé fordulása, időnként az egymás közötti rivalizálás, de a biztos állásukban fenyegetett honosak saját vezetőikkel történő szolidaritása is, amely egyben számukra a felemelkedés lehetőségével is kecsegtet. Ezért él Esser szerint olyan sokáig a mély tisztelet állapota a befogadókkal szemben (még az etnikai rokon menekülteknél is!), s csak passzívan várják a jót. Ráadásul a befogadók a rossz gazdasági helyzetre való hivatkozással gyakran képesek politikailag is legitimáltatni az alárendeződést, hátráltatni a bevándorlók saját érdekszerveztének a létrejöttét. Ez azonban hosszútávon kétségtelenül sokkal inkább társadalmi szegregációhoz, mint integrációhoz vezető magatartás.¹¹

A személyes asszimiláció fázisai az eltérő kultúrájú menekültek, bevándorlók - így a magyar 56-osok - esetében igen differenciáltan írhatók le. Ulrich Tolksdorf a második világháború utáni népességmozgások alanyainak kultúrális integrációját ideáltipikusan hat etapban írta le. Az első fázis a kultúrsokk állapota, amikor identitás- és mentalitászavar jelentkezik. A menekült idegennek és izoláltnak érzi magát új környezetében. A második fázisban, a nyelv fokozatos értésével kezd kialakulni a kultúrkapcsolat állapota. Ebből következik a harmadik fázis, a jobb megismeréssel gyakran kialakuló kultúrkonfliktus. A negyedik fázisban a másodlagos

¹⁰ H. Hofbauer: Berufliche Eingliederung von Übersiedlern aus der DDR und Berlin-Ost, in: Mitteilungen aus der Arbeitsmarkt- und Berufsforschung, 3: 351. o.

¹¹ W. Sombart szerint az Egyesült Államokban elsősorban az etnikai heterogenitás és a szinte állandó alávándorlási folyamatok miatt olyan gyenge, illetve hiányzik a szocialista ideológia. Idézi Paul Lüttinger, könyve 16. oldalán.

kisebbségképződéssel jelentkezik az igény az eredeti identitás megtartására, párhuzamosan persze a gazdasági érvényesülési törekvésekkel. A fiatal generáció éri el inkább a kultúrális asszimiláció ötödik fázisát, ami az akkulturáció (az integráció kultúrális szinonímája). A hatodik fázis már tipikus posztmodern jelenség: a népi eredet, értékek megőrzési és fejlesztési törekvése.¹²

A disszertáció témáját érintő gazdag memoire irodalom tanulságos olvasnivaló ebben az utóbbi tekintetben is. A különböző periódusokban Nyugatra érkezett különböző nemű, életkorú, családi állapotú, származású, iskolázottságú és habitusú magyar menekülteknek is át kellett menniük ezen a vizsgán - amennyiben valahol boldogulni akartak. Tovább bonyolította a helyzetet az a tény, hogy a befogadó közegek társadalmi elvárásai is nagymértékben eltértek egymástól. Mint alább látni fogjuk, az egymás mellett fekvő németnyelvű országok integrációs mintái is olykor erősen mások voltak.

1. Külföldiek Ausztriában és Németországban a második világháború végén, s az utána következő években

1.1 A Displaced Person probléma

A szövetséges nagyhatalmak hadseregei a második világháború végén Ausztriában több mint másfélmillió nem helyi illetőségű személyt találtak. A legkülönbözőbb eredetű és összetételű polgári menekültek között a hatszázezres lélekszámú németseget - "népi németek" és "birodalmi németek" együttesen - nagyságrendben az olaszok és a magyarok követték (113-113 ezer fő).¹³ Mint ismeretes a "népi német" vagy "Volksdeutsch (VD)" kifejezést a különféle, korábban kelet-európai illetőségű német menekültek gyűjtőfogalomként használták; míg a "birodalmi német" terminus a Németországhoz csatolt területekre - így Ausztriába is - az 1939 január 1-jei német határokon belülről átköltözött személyeket jelölte. Az összetett menekültkérdés kezelésére - amely kezdetben a volt ellenséges katonatömegek leszerelésének és hazatelepítésének a feladatát is magában foglalta - a szövetséges hatalmak nem egyformán készültek fel.

A szovjet egységparancsnokságoknak egy felsőbb rendelkezés értelmében minden menekültcsoportosulást - ha kellett erőszakkal - fel kellett számolniuk, illetve már kialakulásukat is meg kellett előzniük. Függetlenül az illető csoport származásától (barát vagy volt ellenség) és összetételétől (egyes személyek vagy családok) a menekülteket a legrövidebb időn belül elindították azon ország irányába, amelyből származtak, illetve intézkedtek más, nyugati övezetekbe történő

¹² Ulrich Tolksdorf: Phasen der kulturellen Integration bei Flüchtlingen und Aussiedlern. In: Klaus J. Bade: Neue Heimat im Westen: Vertriebene, Flüchtlinge, Aussiedler. Westfälischer Heimatbund Münster 1990.

¹³ Public Record Office (a továbbiakban: PRO) Fo 1020/2491.

átszállításukról.¹⁴ A szovjet övezetben ezért a többihez viszonyítva sokkal kevesebb menekült tartózkodott, illetve viszonylag magas volt a helyi társadalomba a kényszer hatására gyorsan beilleszkedők aránya.¹⁵

A franciák menekültekkel kapcsolatos magatartása az angolszászok koncepciójához állt közelebb. A brit és az amerikai katonai igazgatás "Displaced Person"-ként (DP) jelölt minden zónájában talált menekültet, aki kikerült normális élet- és lakókörnyezetéből - ország, társadalom, foglalkozás, nyelv - , s ebben az értelemben "máshová kerültté", "áthelyeződötté" ("displaced") vált. S bár a menekültek jelentékeny része korábbi ellenséges országok állampolgára - német, magyar, olasz - volt, technikailag a katonaságnak ugyanolyan problémát jelentettek, mint a szövetségesek menekültjei, hiszen sem hadifogolynak, sem pedig kollaboránsnak nem számítottak. Ezért katonai szempontból a DP - a továbbiakban: "dípi" - kategóriának nem volt jogi differenciáló vagy diszkrimináló tartalma. A milliós nagyságrendű menekülttömeg ellátásának a nehézségei az angolszászok számára régóta érlelődő kihívást jelentettek.¹⁶

A menekültkérdés szervezeti kezelésére az Egyesült Nemzetek már 1943-ban létrehozták segélyezési és újjáépítési szervezetüket, az UNRRA-t (United Nations Relief and Rehabilitation Administration - UNRRA). A szervezetre bízták a felszabadított területek lakosságának az anyagi támogatását éppúgy mint a fellelt "dípi" gyors repatriálását a szövetséges hadseregekkel együttműködve.¹⁷

A nyugati szövetségesek meghatározása szerint a "dípi" Ausztriában azokat a nem osztrák illetőségű személyeket jelentette, akik a háború következtében kerültek oda, s ugyan vissza kívántak térni anyaországukba, de segítség nélkül ezt megtenni nem tudták. A szövetségesek e korai tervezete négy kategóriába sorolta őket: 1. az Egyesült Nemzetek állampolgárai; 2. a háborúban velük szövetséges és a semleges országok polgárai; 3. az ellenséges és a volt ellenséges államok polgárai; 4. s végül: a hontalanok.

Minden szövetséges "dípi", valamint a további három kategóriából azok, akik vagy a ditatúrák áldozatainak számítottak, vagy lojalitásuk az Egyesült Nemzetek ügye iránt megállapítható volt, az UNRRA gondoskodásába kerültek. A legnagyobb csoport, amelyik ennek megfelelően kedvezményezett

¹⁴ Thomas Albrich: Asylland wider Willen. In: Die bevormundete Nation. Österreich und die Alliierten 1945-1948. (Szerk.) G. Bischof, J. Leidenfrost. Haymon-Verlag, 220-221. o. (Innsbrucker Forschungen zur Zeitgeschichte. Band 4.).

¹⁵ Brunhilde Scheuringer: 30 Jahre danach. Die Eingliederung der volksdeutschen Flüchtlinge und Vertriebenen in Österreich. Wien 1983. 29. o.

¹⁶ Albrich: im. 219. o.

¹⁷ Siegfried Beer: Judenb urg 1945 - im Spiegel britischer Besatzungsakten. Judenb urg, 1990. 47. o.

lett, a koncentrációs táborok felszabadított zsidó népessége volt. Az UNRRA-segélyből amerikai kezdeményezésre - az angol szándékokkal szemben - kizárt legnagyobb csoportot a német anyanyelvű menekültek adták. A több mint négyszázezer "népi német" és kb. kétszázezer "birodalmi német" személyről, miként a többi UNRRA-mandátum alá nem eső csoportról, közöttük a magyarokról, az osztrák hatóságoknak kellett gondoskodniuk.¹⁸

Hétköznapi értelemben - s ez a katonai, valamint a politikai értelmezés mellett a harmadik felfogás - "dípí"-n a helyi lakosság azokat értette, akik a szövetséges katonai hatóságok, illetve az UNRRA által fenntartott táborokban éltek, származásuk a győztes szövetségesekhez kötődött, s különféle támogatásokban részesültek. E lágerek lakói arra emlékeztették az osztrákokat, hogy legyőzött ország lakói, akik nem urak a saját házukban. Az ellenszenv azonban - többek között a szövetségesek katonai jelenléte miatt - nem válhatott konkrét atrocitássá. Ezzel szemben azok a külföldiek, akik zömmel nem táborokban éltek, s rendszeresen munkába jártak - pl. a német menekültek és a magyarok többsége - jó viszonyban voltak a helyi lakossággal.¹⁹

A britek és az amerikaiak egy rugalmas, az adott megszállási övezet viszonyainak megfelelő, vertikálisan is kiépített szervezetet alakítottak ki a menekültekkel kapcsolatos tanácsadó és végrehajtó feladatok ellátására. Ezek a speciálisan kiképzett tisztek, katonák, valamint tisztviselők azonban 1945 tavaszán, a harcok befejezését követően még nem voltak döntési pozícióban. Amikor a szovjetek, részben már a német kapituláció előtt, az osztrák kormányzattal együttműködve befolyási területükön megkezdték a "dípí"-probléma gyors megoldását, a menekültcsoportosulások felszámolását, az angol-amerikai elképzelések még távol álltak a gyakorlati megvalósítástól. Sőt, egy rövid ideig úgy tűnt, hogy a kihívás méretei használhatatlanná teszik az előzetes menekültügyi elképzeléseket.²⁰

A britek például Karintiában és Nyugat-Stájerországban több mint kétszázezer "dípí"-t találtak. Figyelmüket azonban kezdetben a magukat megadó, volt ellenséges katonai egységek leszerelése és ellenőrzése kötötte le. Közben folyamatosan kísértett egy fegyveres konfliktus lehetősége Jugoszláviával. Az új jugoszláv vezetés kész tények elé kívánta állítani a briteket Trieszt és környékének gyors katonai megszállásával. A nyugatiak azonban nem kívánták azzal megterhelni leendő jó kapcsolataikat Olaszországgal, hogy a tisztán olasz népességű területet átengedik. A kisebb konfliktusok komolyabb összeecsapássá válását végül Titóék meghátrálása akadályozta

¹⁸ Albrich: im. 219. o.

¹⁹ Uo. 225. o.

²⁰ Uo. 222. o.

meg. A volt ellenséges egységek személyi állományát internálták, hadifogolytáborokba gyűjtötték. A harci cselekmények befejezését követően azonban - némi fáziskéséssel a civilekhez képest - igyekeztek tőlük is mihamarabb megszabadulni. A hadifogolytáborok felszámolását követően a menekültgondozást végző szervek számára elmosódtak a korábbi különbségek. (Voltak persze olyanok is, akik - pl. ruhacserével - eleve kikerültek a hadifogságot és sikerrel vegyültek el a civilek között). Csak Ausztria említett brit megszállási övezetében a német s a velük szövetséges horvát, kozák és magyar katonák száma meghaladta a 250 ezret. Így a 200 ezer polgári menekülttel együtt 1945 még háborús viszonyai között csaknem félmillió ember gyűlt össze egy földrajzilag kis területen. Akkor és ott ez a britek szerint megoldhatatlan élelmezési és elszállásolási problémát jelentett.²¹

Az angolok a konfliktusra lényegében a szovjet logika szerint válaszoltak. Több mint 46 ezer kozákot és 11 ezer polgári kísérőjüket, 160 ezer horvát katonát és civilt, valamint szlovén nemzetőrt - akik valamennyien a németekkel szövetségben harcoltak - 1945 májusában kényszerrel hazatelepítettek a Szovjetunióba, illetve Jugoszláviába! Ez közülük sokaknak a biztos halált jelentette. A kényszerintézkedések morális érvekkel, hipotézisekkel és spekulációkkal terhelt vitája a történészek, a túlélő érintettek és utódaik között a mai napig tart. Pragmatikusan tekintve azonban kétségtelen tény, hogy a 200 ezer személy erőszakos elszállítása jelentősen csökkentette az ausztriai brit zóna ellátási nehézségeit.²²

Az összesen mintegy 10,5-11,7 millió "dípí" közül csak Németország három nyugati megszállási övezetében kb. 4,5 millió személy tartózkodott a harci cselekmények befejeződését követően. A csaknem 20 nemzetiségből álló népesség több mint 35 különböző nyelvet beszélt. Gyűjtőtáborokban gondoskodtak róluk a nyugati szövetségesek, amíg hazaszállításuk érdekében megpróbáltak intézkedni. A "dípí"-k élelmezését csak a katonaság bevonásával lehetett megoldani: a napi 9 millió kilókalória vételezése és elosztása másként nem volt megoldható. A legyőzött Németország "dípí"-jei nemcsak nagyobb számuk, de az ausztriaiaktól eltérő mentalitásuk miatt is komoly feszültségeket okoztak. Itt a "dípí" kategória többnyire lerongyolódott, kimerült, nagyon izgatott és agresszív személyeket jelentett. Gyakori magatartásformák voltak a verekedések - egymás között is -, a rablások és gyilkosságok. Az általános német véleményt máig az ilyen emlékek határozzák meg. Jó alapot szolgáltatott ehhez például a lengyelek hazaszállítása Hackenheimből 1945 október 10-én. Az érintettek előző este szabad rablást folytattak a környéken, abban a

²¹ Cseresnyés Ferenc: A magyarok hazatelepülése Ausztria brit övezetéből(1945-1947) Világtörténet 1995. tavasz-nyár sz. 59.60. o.

²² Albrich im.:223. o.

biztos tudatban, hogy nem lesz olyan igazságszolgáltatás, amely számára elérhetőek lesznek. (Másnap reggel utaztak). Az így keletkezett negatív vélemény pedig átragadt a visszamaradt "dípi"-kre.²³

A repatriálás, mint az egyetlen nyugati szövetséges stratégia a "dípi"-probléma megoldására, a kategóriába tartozó személyek többségének csupán egy ajánlat volt, mellyel természetesen azt szerették volna, ha minél többen élnek. Németországból csak a szovjet "dípi"-k repatriálása történt erőszakkal. Az 1945 februári utolsó háborús konferencián Jaltában a szövetségesek egyetértettek abban, hogy a szovjet "dípi"-ket kivétel nélkül és ha tiltakoznak, akkor akaratuk ellenére is, visszaküldik a Szovjetunióba. Nem csoda, ha az érintettek aktívan védekeztek a kiszolgáltatás ellen, aminek következtében viszont a nyugati szövetségesek - az amerikaiak is - belebonyolódtak piszkos és részben véres ügyletekbe.²⁴ 1945 végén még mindig 1,7 millió "dípi" tartózkodott Németország nyugati övezeteiben, akik zömmel lengyelek, ukránok és baltiak(észek, lettek, litvánok) voltak. Közülük 1946 folyamán már csupán mintegy félmillióan repatriáltak.²⁵

A magyar "dípi"-kkel szemben - bár a britek fejében Ausztriában rövid időre megfordult a gondolat - nem volt szükség erőszakra. A háború végén Ausztriába és Németországba menekült magyarok tömegesen áramlottak haza. 1946 nyarára a magyar menekültek több mint négy ötöde elhagyta Ausztria brit övezetét.²⁶ Az ENSZ közgyűlése 1946 februárjában elvi döntést hozott arról, hogy a még Európában található "dípi"-ket nem repatriálják kényszerrel.²⁷ Az év tavaszától az angol kormány arra törekedett, hogy minden magyar hadifogoly és polgári menekült hazakerüljön Magyarországra. Bár minden magyart haza kívántak segíteni, az illetékes részlegeknek azt az utasítást adták, hogy erőszakos eszközöket nem használhatnak a repatriálás során.²⁸ Wolfgang Jacobmeyer ezzel szemben a kényszerrepatriálások megszűnését 1946 második felében sem emberiességi okokhoz, vagy jogi megfontolásokhoz kötötte, hanem a hidegháborús szembenállás kialakította új politikai helyzettel magyarázta.²⁹

²³ Wolfgang Jacobmeyer: *Ortlos am Ende des Grauens: „Displaced Persons” in der Nachkriegszeit*. In.: *Deutsche im Ausland - Fremde in Deutschland. Migration in Geschichte und Gegenwart*. (Hrsg.: Klaus J. Bade) Verlag C. H. Beck München 1992. 368-369. o.

²⁴ 1946 január 19-én amerikai katonai rendészek rohamozták meg a szovjet „dípi”-k szállásul szolgáló egykori dachau koncentrációs táborát. Az egyik résztvevő katona így emlékezett: „Nem emberek voltak ott a barakokban, hanem állatok. A GI-k gyorsan kidobták a többségét azoknak, akik a tetőtartó gerendákra akasztották fel magukat. Akik még öntudatuknál voltak, oroszul ordítottak nekünk, mutogattak a fegyvereinkre és könyörögve kértek bennünket, hogy lőjük őket agyon.” Bár az öngyilkossági arány 10%-os volt, másnap az amerikaiak elindították a betervezett transzportot. - W. Jacobmeyer im.: 370. o.

²⁵ Uo.

²⁶ PRO Fo 1020/2491.

²⁷ Scheuringer: im. 35. o.

²⁸ Stájer Tartományi Levéltár Graz. Tartományi Kormányzati iratok(StLA Landesreg.) 9-125 U 2/1946.

²⁹ W. Jacobmeyer im.: 370. o.

Amíg a gazdaság állapota nem engedett meg nagyobb arányú szociális programokat, addig a menekültekkel való társadalmi törődés szükségességének inkább csak elvi jelentősége volt. A világháború utáni Karintiában - a Villach melletti Feffernitzben - a brit szervezetek több ezer személyes magyar tábort létesítettek a menekülteknek. A közösségben magyar általános- és középiskolai oktatás folyt; még szintársulatot is működtetett a Brit-Magyar Társaság. A politikai szuverenitást is nélkülöző Ausztriának, illetve tartományi szerveknek nem állt érdekében az a politika, amely esetleg a magyarok közül többeket a helyben maradásra, vagy a kivándorlási lehetőség szintén Ausztriát terhelő kivárására sarkall. Különösen az egykori magyar politikai elit tagjaitól tartottak, akik a helyi hiányszakmákban nem voltak hasznosíthatók, feltételezett politikai múltjuk miatt pedig ("fasiszta elemek", "nemkívánatos külföldiek") külpolitikai tehertételt jelenthettek Ausztriának. Mindemellett egyáltalán nem szándékoztak visszatérni Magyarországra.³⁰

1946 november végén az akkor létező hírközlő eszközökön keresztül - rádió, újság(magyarul is!) - a stájer hatóságok felszólították a tartományban tartózkodó magyar menekülteket arra, hogy jelentkezzenek tartózkodási engedélyért a grazi rendőrhatalóságnál. A többszöri felhívások hatására az érintett menekülteknek mintegy a 64%-a jelentkezett(csaknem kétezeren). A kérelmezőknek azonban csupán a 25%-a(477 személy) kapott pozitív választ, a túlnyomó többséget elutasították, s ezzel gyakorlatilag az illegális tartózkodásra kényszerítették. (Amennyiben persze továbbra sem óhajtottak hazatérni). Ez akkor sem volt túl barátságos viszonyulásnak tekinthető, ha tudjuk, hogy a többi kelet-közép-európai menekült kérvényét is többé-kevésbé hasonló arányban utasították el, s az elutasító határozatok mögött egy tulajdonképpen váratlan kötelezettség, mégpedig az ún. "nem repatriálható"(jugoszláviai, romániai, bulgáriai) németek elhelyezésének, illetve társadalmi integrálásának a kötelezettsége húzódott meg. Ennek következtében az osztrák központi szervek számára az idegen nyelvű külföldi munkaerő - közöttük a magyarok - munkaerőpiaci értéke tovább csökkent.³¹

³⁰ Cseresnyés F. im.: 61. és 65. o.

³¹ StLA Landesreg. 9-125 U Allg. 4/1947. Schreiben der Landesumsiedlungstelle vom 7. 1. 1947 an die Bezirkshauptmannschaften. - A szövetséges megszálló hatalmak 1946-ban az osztrák kormány tudomására hozták, hogy a Jugoszláviából, Romániából és Bulgáriából származó népi németek a potsdami egyezmények értelmében egyáltalán nem repatriálhatók Németországba, hanem Ausztriában kell maradniuk. (Őket sorolták az ún. „nem repatriálható” kategóriába a korabeli igazgatási szaknyelvben). 1948 tavaszán, az ország szuverenitásának növekedésével az osztrákok nem haboztak megkérdőjelezni e korábbi brit rendelkezést. A belügyminiszter utasította az alárendelt hatóságokat, hogy a balkáni németeknek sem jár automatikusan a tartózkodási engedély hiszen: a/ az egykori Volksbund-tagok letelepítését az Ausztriai Szövetséges Ellenőrző Tanács nem szavazta meg; b/ a Nemzetközi Menekültügyi Szervezet(IRO) előkészítő bizottsága a nem repatriálható „népi német”-eket is a határákörébe vonta, tehermentesítve ezzel Ausztriát. - StLA Landesreg. - 9-125 U Allg. 1/58 - 1948.

Az erőszakos repatriálások 1945 második felében, 1946 elején nem váltották be azokat az előzetes reményeket, amelyeket a módszer kitalálói hozzá fűztek. Az elmenekült, elhelyeződött, vagy elhurcolt emberek problémáinak a megoldását - az önkéntes és tömeges hazatérés mellett - egy sikeres azonnali segélyprogram (Soforthilfeprogramm), majd egy meghatározatlan idejű, tartós jóléti program oldotta meg. Már 1947 tavaszán egyértelművé vált, hogy a menekültkérdés tömeges repatriálással történő megoldása kifulladásra jutott. Más irányokban - főként a kivándorlás felé is nyitva - kellett a migrációs konfliktusok életet tompítani. Formálisan is kifejezte az új tájékozódást az UNRRA tevékenységének 1947 június végi beszüntetése.³²

1.2 A "dípí"-ktől a hontalan külföldiekig

Miért vonakodtak a "dípí"-k szülőföldjükre visszatérni? Elsősorban azon félelmek miatt, melyeket a kelet-európai államok politikai és gazdasági helyzetének a változása váltott ki. A Nyugat-Európában visszamaradt "dípí"-k túlnyomó többsége ugyanis innen származott. De csökkentették a visszatérési hajlandóságot a területi változások is, mint például Lengyelország nyugatra tolása, vagy a balti államok szovjet annexiója. Az utóbbi nem csupán csökkentette, de egyenesen használhatatlanná tette a repatriálást, mint megoldási stratégiát. Egy olyan "dípí" személynek például, aki ukrán nemzetiségű, de lengyel állampolgár volt, a visszatérés azt jelentette volna, hogy fel kell vennie a szovjet állampolgárságot. Ha esetleg lengyel állampolgár akart maradni, akkor viszont nem térhetett volna vissza szülőföldjére, hanem csak a nyugati irányban eltolt Lengyelországba.

Még nagyobb hatással volt azonban a "dípí"-k mentalitásának a változására az áttelelés a táborokban. A kiegészítő haza megszokása elnyomta a kezdeményezőkézséget, a hazatérés a személyes kockázat és bizonytalanság kategóriájába került. Tapasztalt nemzetközi megfigyelők első ízben tanulhatták meg ebből a folyamatból megdöbbenéssel, hogy az érintettek önszegélyező készsége nem őrizhető meg tetszés szerint, hogy a megoldási ajánlatoknak csődöt kell mondaniuk, ha egyszer már érvényüket veszítették. Persze a dilemmát felerősítette a szövetségesek program szegénysége is, hiszen 1947 végéig a "dípí"-knek kiútként sanyarú helyzetükből csak a repatriálást tudták kínálni és semmi egyebet. Csak akkor kezdett ebben változás mutatkozni, amikor 1947 júniusában az UNRRA-t felváltotta az IRO (International Refugee Organization) és nemzetközi szinten az államok meg tudtak egyezni egy nagyvonalú "dípí" befogadási programban. A program kínálta lehetőséggel - új hazát találni (resettlement) - 1951 végéig kb. 712 ezer

³² G. Stieber im.: 37-38. o.

"dípi" élt Németország nyugati zónáiból. A többség a tengerentúlra, mindenekelőtt az Egyesült Államokba (273.000), Kanadába (83.000) és Ausztráliába (136.000) ment. A nyugat-európai államok mintegy 110.000 ezer "dípi"-t fogadtak be összesen.³³

Németország és Ausztria nyugati övezeteiben mindenekelőtt a beteg és gyenge emberek maradtak vissza, a "kemény mag/hard core" ahogy a szövetségesek nevezték őket. Ezeket a személyeket már csak őrizni, idősök otthonában elszállásolni és szanatóriumban gondozni lehetett. Összesen mintegy 150 ezer személyről volt szó, akiknek 1/5-e tartós ápolásra szorult. Az új befogadó országok ugyanis csak az egészséges, teljesítményre képes és a szociálisan is problémamentes "dípi"-k befogadásában voltak érdekeltek. Az egykori kényszermunkásoknak a rossz munkakörülmények és élelmezés miatt gyakori Tbc-je igen elterjedt volt, s teljes kizáráshoz vezetett az újratelepítési programból. De éppígy nagyon nehezen, illetve ritkán fogadtak be idősebb embereket vagy teljes családokat (szociális csomag). Éppen a hard core esetekből állapítható meg, hogy a "dípi"-probléma terheit végül is azokra rakták rá, akik a legkevésbé voltak alkalmasak azt viselni.

Alig egy évvel a Szövetségi Köztársaság megalakulása után, 1950 júniusában a szövetségesek a "dípi"-k feletti rendelkezést is a németek kezébe adták. De megkövetelték cserébe, hogy a jogállásukról szülessen egy számukra is megnyugtató törvény. Az 1951 április 25-i törvény fogalomcseréjével is - "dípi"-ről "hontalan külföldi"-re - kielégítő módon teljesítette a szövetséges főbiztosok meghagyását: nagyvonalú és liberálisabb volt az érvényes nemzetközi menekültjognál. Még akkor is így volt ez, ha jogi státuszukat a német menekültek jogi helyzete alá sorolta.³⁴ Az egykori kényszermunkásoknak ezzel rendeződött a politikai-jogi helyzete, de anyagi-jóváérteli igényeik sohasem rendeződtek igazán.³⁵ Ez azt jelenti, hogy érdemben nem vizsgálták meg kárpótlási igényeiket, lakhatási támogatásokat viszont például - a Lastenausgleichsbank nem németeket segélyező részlegétől -, és egyéb juttatásokat kaphattak, illetve kaptak.³⁶ De arányos elosztásuk a német tartományok

³³ W. Jacobmeyer im.: 371. o.

³⁴ Mégis közelebb álltak a saját állampolgárok megítéléséhez, mint akár a legkedvezőbb állású külföldi státuszához. Mint a menekült magyar egyetemisták által gyakorolható foglalkozások áttekintésénél alább látható lesz - politikai menekült státuszt kaptak a Genfi Konvenció alapján -, munkajogi helyzetük hátrányosabb volt a „hontalan menekült” kategóriába sorolt egykori „dípi”-khez képest.

³⁵ W. Jacobmeyer im.: 372-273. o.

³⁶ BA B150/3639. Heft 2. A „Teherkiegyenlítő” bankot eredetileg a gyakran csak kézipoggyásszal, vagy anélkül elüldözött kelet-európai németek németországi élet(újra)kezdésének a megkönnyítése érdekében hozzák létre. Többféle hitelkonstrukcióval - a limitált vissza nem térítendő, a hosszulejáratú kedvezményes kamatozású kölcsönig - állt az érintettek rendelkezésére. A jelentős számú hontalan külföldi, illetve külföldi menekült integrálásának a segítésére később kialakítottak egy speciálisan e rétegeket támogató részleget is a bankon belül. (Azaz kiterjesztették szolgáltatásaik körét az etnikailag idegen menekültekre is). A legjelentősebb költségvetési támogatás mellett vállalatok és civil szervezetek sokasága is támogatta ezeket az alapokat.

között már ugyancsak nehézségekbe ütközött, mert a tartományok vonakodtak az önkéntes befogadásuktól.³⁷

1951 július 28-án Németország képviselője Genfben aláírt egy nemzetközi konvenciót a menekültek jogállásáról. Ebben az esetben hangsúlyozandó, hogy itt is külföldi (nem német) menekültek befogadásáról volt szó, s az egyezményt 1953 január 6-án ratifikálták (törvény a külföldi menekültek elismeréséről és elosztásáról). Tekintettel arra, hogy ez esetben egy tipikus hidegháborús jogszabály született annak minden sajátosságával, a menekültügyi szakirodalomban gyakran felbukkan az a nézet, hogy a nemzetközi jogszabály első gyakorlati próbája a magyar forradalom, illetve az azt követő menekülthullám befogadása volt.³⁸ Azaz a törvény tényleges nemzetközi ratifikációja - 1954 április vége - és a magyar forradalom közötti alig több mint két évben, nemhogy tömeges, de több ok miatt egyéni alkalmazására is alig nyílt lehetőség. (Csak a legfontosabb okot, a vasfüggöny létét tekintsük egyfelől, vagy másfelől nézzük a Sztálin halálát követő politikai olvadást Kelet-Európában, amely ugyancsak csökkentette a migrációt). Következésképpen amikor áttekintjük a menekültek számát, etnikai összetételét, társadalmi tagozódását, valamint gazdasági és szociális helyzetét Németországban, nem különítjük el a "külföldi menekültek" kategóriáját a "hontalan külföldiek" csoportjától. (Beszámolóiban az illetékes szövetségi belügyminisztérium sem tette meg ezt).

1.3 Hontalan külföldiek és külföldi menekültek

A világháború során, s az azt követő években Németországba került kelet-európaiak pontos számáról nem állnak rendelkezésre pontos adatok. A nemzetközi és a német szervezetek meglehetősen egybehangzó becslései szerint nagyjából egészében a következő arányok mutatkoztak a német kapituláció idején:

- lengyelek (beleértve ukránokat is)	3.300.000 - 3.500.000
- oroszok (beleértve ukránokat és a Szovjetunió más népeihez tartozókat)	2.000.000
- csehek és szlovákok	1.000.000
- Jugoszlávia népeihez tartozók	400.000
- észtek, lettek, litvánok	200.000 - 300.000

³⁷ Egyedül Bajorországra nehezedett a hontalan külföldiek csaknem ötven százalékának az ellátása és elszállásolása. Mégis amikor 1952 közepén sort kívántak keríteni az arányosabb elhelyezésükre - pl. egy részüket áthelyezni Nordrhein-Westfalenbe - heves ellenállás bontakozott ki a tartományok részéről. BA B136/9449.

³⁸ Pl.: Michel Moussali: „Viele der abgelehnten Asylbewerber könnten anerkannt werden. In: Klaus J. Bade: Ausländer, Aussiedler, Asyl in der Bundesrepublik Deutschland. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 1994. 206-208. o.; Luise Drüke: Flüchtlingspolitik auf supra-nationaler Ebene. Das UN-Flüchtlingskommissariat, die UN und die EG. In: Hubert Heinelt (Hrsg.): Zuwanderungspolitik in Europa. Nationale politiken. Gemeinsamkeiten und Unterschiede Leske+Budrich, Opladen 1994. 178. o.; Rainer Münz: Phasen und Formen der europäischen Migration. In: Steffen Angenendt (Hrsg.): Migration und Flucht. Aufgaben und Strategien für Deutschland, Europa und die internationale Gemeinschaft. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 1997. 41-42. o.

-bulgárok	185.000
-magyarok	65.000
-románok	14.000

A működésének kezdetét 1951 elejétől datáló ENSZ Menekültügyi Főbiztosság becslése szerint 1954 márciusában Európában összesen még mindig mintegy 10 millió egykori "dípi" élt. Németországban közülük az utolsó erre vonatkozó statisztika szerint - 1955 április 1. - a következő arányban tartózkodtak:

menekültek Bulgáriából	1.625
" Jugoszláviából	20.661
" Lengyelországból (ukránok is)	80.210
" Romániából	4.588
" Csehszlovákiából	10.135
" Magyarországról	12.526
" Szovjetunióból (ukránok és más nem orosz népekhez tartozók)	13.571
" Észtországból	3.789
" Lettországból	13.392
" Litvániából	6.123
hontalanok	50.000
	217.591
Ehhez Nyugat-Berlinben	6.737
	224.328

Az 1952-es állapotot tehát - 245.284 személy - csak kevésbé csökkentette a kivándorlás. Ugyanakkor, ha nem is jelentős mértékben, a kelet-európai országokból folyamatosan érkeztek a politikai menekültek. 1955 január 1. és április 1. között 496 menekült érkezett Németországba. Már ekkor tartottak attól, hogy ez a szám nem marad konstans, s váratlan politikai események által drasztikusan megnövekedhet. A hontalan kategóriát nem tagolták nemzetiség szerint. Az egykori "dípi"-k és a külföldi menekültek németországi társadalmi integrációját nem elhanyagolható mértékben befolyásolta az a tény is, hogy milyen nemzetiségű személyről volt szó. Az Odera-Neisse határ problémája egyértelműen szétválasztó, akadályozó tényező volt a lengyel emigráció és az őket befogadó Németország között. A cseh emigráció viszonyát a német néphez a szudétanémet-probléma határozta meg. A magyar emigráció társadalmi beilleszkedését viszont nem terhelték Németországban - Ausztriához hasonlóan - politikai és történeti jellegű nehézségek.³⁹

A külföldiek politikai tagolódását mindenekelőtt emigrációjuknak vagy menekülésüknek az időpontja határozta meg. A szovjetunióbéli emigráció így igen széles palettájú volt: a monarchistáktól a demokratákon, a liberálisokon, szocialistákon át a szociáldemokratákig vezetett. A emigrációban maradók többnyire elvhuék maradtak; a kint születettek azonban már értelemszerűen új ideológiákat és politikai alapállásokat

³⁹ BA B106/5434.

kerestek. A régi emigráció másik nagy hulláma - a második világháború alatti, illetve az azt közvetlenül követő tömeg - már más politikai arculatot képviselt. Az ekkori orosz emigráció - szemben a függetlenségre törekvő kis népek menekültjeinek forradalmi nacionalizmusával - birodalmi nacionalista volt, akik elutasították a korabeli Szovjetunió minden nemzeti alapú felosztását. A népidemokráciák emigrációinak politikai árnyalatait szintén távozásuk időpontjai határozták meg. A háború után a szovjetek elől menekült, antikommunista emigráció értelemszerűen nem élte meg országa diktatúrává válását. Azok összetétele, akik később emigráltak, tükrözte a kommunisták különböző, éppen aktuális politikai-gazdasági nyomásgyakorlását és meghatározta német társadalmi integrációját is.

A régi emigráció társadalmi összetételére csak nagy vonalakban fordítottak figyelmet. Ezt az a tény is nehezítette, hogy az emigrációban elért szociális pozíció csak a legritkább esetben felelt meg a kibocsátó országban gyakoroltnak. Általában az mondható, hogy a régi orosz emigrációt a szellemi foglalkozásúak magas aránya (politikus, tudós, tisztviselő, katonatiszt) jellemezte. A 2. világháború alatti, illetve utáni emigráció általában az alacsonyabb társadalmi rétegek képviselőiből rekrutálódott. A háború alatt - német vélemények szerint - azok hagyták el kelet-európai hazájukat a német csapatokkal, akiknek valamilyen fajta félnivalója volt a kommunizmustól. De a német érdekszférába eső közép-európai országok nem mindegyikében nyílt erre lehetőség. Ezért a németek szerint éppen a magyar emigráció jelentős arányban szinte csak hivatásos katonákból állt, akik a német csapatokkal együtt vonultak vissza. A háborút követő emigráció az ún. népi demokratikus országokból már nemzeti politikusokból, képviselőkből és értelmiségiekből tevődött össze, majd követték őket polgári, földműves és iparos személyek is.⁴⁰

A német illetékesek mindig is hangsúlyozták, hogy bárhonnan, bármikor és bármilyen társadalmi rétegből érkezett ún. régi menekültnek biztosították a menedékjogot és a tartózkodási jogot saját törvényekkel, de nemzetközi egyetértésben is, másrészt nem akadályozták a továbbvándorlást sem, miként nem támasztottak nehézségeket a repatriálással szemben sem. Arra törekedtek mindig, hogy a német menekültpolitika a nem német menekültek társadalmi és gazdasági integrációját segítse. 1955 május 10-én a munkaügyi hivatalok 8.792 külföldi menekült munkanélkülit tartottak nyilván (6.852 férfi, 1.940 nő).

Közülük: 7.643 hontalan külföldi
236 elismert külföldi menekültek és
913 egyéb menekült.

Az említett napon közülük:

3.312-en táborokban

⁴⁰ Uo.

1.440-en lakótelepeken és
4.040-en egyéb szállásokon éltek.

A létszámarányokat tekintve a munkanélküliség a külföldi menekültek között kétszer olyan magas volt, mint az össznépességen belül.

A német munkaügyi hivatal 1955 májusi adataiból az is kiderült, hogy a munkanélküli külföldi menekültek közül több mint négyezren Bajorországban, mintegy 1.700-an Niedersachsenben, kb. 700-an Schleswig-Holsteinben és 600-an Nordrhein-Westfalenben éltek. A maradék mintegy 1.800 menekült a többi tartományban tartózkodott. A menekültek és a befogadó társadalom közötti feszültségben szerepet kapott az alávándorlás is, azaz a korábbi társadalmi állás el nem érése a befogadó országban. Ez különösen a korábbi értelmiségi foglalkozásokra vonatkozott. A hontalan menekültek csaknem általánosan abban a tudatban éltek, hogy a német környezet ha nem is akadályozta társadalmi felemelkedésüket, de legalábbis megnehezítette, amíg más befogadó országok, mindenekelőtt az Egyesült Államok, ettől eltérő magatartást tanúsítottak.

A sikeres társadalmi integráció szempontjából a hosszan tartó tábori élet, az ún. lágerpszichózis is nehézségeket idézett elő. Ezen az életmódon ugyanis hosszabb-rövidebb ideig tartóan minden Németországba került külföldi menekült átesett. Ez messzemenően befolyásolta a mentalitást és sokszor még azok is a hatása alatt maradtak, akik már a táboron kívül éltek. Ide tartoztak: vélt igényjogok, lemondás a saját kezdeményezésről, a felelősségérzet eltűnése és végül a német környezettel szembeni távolságtartás. Ezeknek szükségszerű következményeként az emberek lebegő állapotba kerültek, s főleg az alsóbb társadalmi rétegekhez tartozóknak gyökértelenség, magányosság és reménytelenség érzései keletkeztek. Különösen jól látszottak a problémák a Nürnberg melletti Valka szövetségi gyűjtőtáborban. Itt a befogadó ország biztonsági igényei keresztettk egymást idegen hírszerző szolgálatok információs igényeivel. A meneküléssel a keleti Európából nagy rizikót vállaló emigránsok a szabad világban a várt és remélt szabadság helyett hirtelen egy idegen hatalom ügynökével találták szembe magukat. Így az előzetes elképzelések szinte rögtön torzultak. A kezdeti lelki sérüléseket felerősítette a gyakran hónapokig tartó tábori élet. Már ekkor világossá vált - mégha utána időnként meg is feledkeztek erről -, hogy egy emigráció egzisztenciája óriási politikai jelentőséggel bír, különösen ha az a kommunista-totalitárius államokból származik.⁴¹

A magyar forradalom kitörésének a küszöbén fejeződtek be azok a nagy segélyprogramok, amelyeket a nemzetközi szervezetek és az egyre több pénzzel gazdálkodó nemzeti programok a mégis

⁴¹ Uo.

Németországban és Ausztriában maradt német és nem német anyanyelvű menekültek letelepítése érdekében indítottak. Münchenben 64 lakást adtak át 1956 szeptemberében 140 külföldi menekültnek, s ezzel lehetővé vált az utolsó "nem hivatalos" menekülttáborok közül kettő (Hanauerstrasse, Tizianstrasse) egyidejű lebontása. De gőzerővel folyt a Gablonzerstrasse-i lakásépítés is a külföldi menekülteknek, amelyre az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának a segítségével nyílt lehetőség. 1956 3. negyedévében összesen 16 millió dollárt fordítottak a menekültek tartós letelepítésére. Ez persze nem csupán lakásépítéseket jelentett, hanem az idősek otthonban történő elhelyezését, mások munkába állásának a segítését is. Természetesen nem csak a helyben maradóknak szólt a program, hanem a továbbvándorlóknak is. 1956 őszére Németországban 560 lakás épült a menekülteknek. Kiegészítésként egy UNREF-program keretében segélyeket is adtak a rászoruló menekülteknek, ösztöndíjakat az egyetemistáknak, szakképzési segélyt a fiatal embereknek és beilleszkedési segélyt a beteg embereknek. A segélyszervezetek által végrehajtott UNREF-projektek a német hatóságokkal közösen tervezték meg és azok jelentős pénzügyi hozzájárulásával hajtották végre.⁴²

A lakosság számához képest Németországnál még több menekültet befogadott és ráadásul gyengébb gazdasággal rendelkező Ausztria szintén jelentős UNREF-támogatásokat kapott.⁴³ 1956 július 1-én az osztrák szövetségi belügyminisztérium adatai szerint az országban még 29.597 külföldi menekült tartózkodott. Helyzetük a kortárs szerint azért volt nehezebb mint a keleti német menekülteké - a fentebb említett lágerpszichózis hatásain túl - , mert nehezen akartak megtanulni németül. A kivándorolni kész egészséges emberek Ausztriából is eltávoztak, s ott is a fizikailag és lelkileg terhelt menekültek maradtak vissza - Németországhoz hasonlóan.⁴⁴

2. Menekülés Ausztriába és Ausztrián át

2.1 A menekültáradat elindul (1956 október 23-1956 november 4.)

A forradalom első napjai még sokakat a siker reményével kecsegtettek, amikor a nyugati határon át már megérkeztek Ausztriába a menekülő magyar állampolgárok első csoportjai.⁴⁵

⁴² BA B150/3639. Heft 1.

⁴³ Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága kezdeményezésére a tagállamok befizetéseiből létrehozott alap. Felhasználásának arányairól az UNREF-Végrehajtó Bizottsága döntött Genfben, a rendszerint évente kétszer tartott üléseken. Keleti német menekültek társadalmi integrációjának támogatására éppúgy juttattak támogatásokat, mint a nem német menekültek beilleszkedésének a segítésére. - Eduard Stanek: Verfolgt Verjagt Vertrieben. Flüchtlinge in Österreich. Europaverlag Wien München Zürich 1985. 55. o.

⁴⁴ Uo. 58-59. o.

⁴⁵ Tudomásom szerint az 56-os magyar forradalom menekültjeinek ausztriai megérkezéséről, továbbításukról más országokba, valamint hazatérésükről magyar nyelven mindmáig nem készült feldolgozás. Ausztria második világháborút követő menekültproblémáival átfogóan foglalkozott a szövetségi belügyminisztérium egykori tisztviselője, Eduard Stanek, akinek munkája, illetve annak magyarokra vonatkozó fejezete nekem is a segítségemre volt. (Eduard Stanek: Verfolgt Verjagt Vertrieben. Flüchtlinge in Österreich. Europaverlag Wien

Ebben a periódusban a MDP volt vezető tisztségviselői, egykori államvédelmisek fordultak mintegy százhuszan politikai menedékjogért az osztrák hatóságokhoz. Későbbi önkéntes hazatérésükig először a bécsi Rothschildspitalban, majd egy korábbi linzi laktanyában gondoskodtak róluk. Az aktív forradalmárok egy része feleségét és gyerekeit küldte Ausztriába abban a reményben, hogy a szabadságharc győzelmes befejezése után visszahozhatja őket. Később azután kényszerűen megváltozott a családoösszevonás iránya: az apák mentek a már korábban kevésbé bizakodókkal együtt Nyugatra a familiához. Az első magyar menekültcsoportokat a Caritas által rendelkezésre bocsátott Ullrichskircheni Otthonban helyezték el (Alsó-Ausztria). A szomszédos országban jelentkezettek zömét azonban már október 24-e és november 3-a között sem ezek a rétegek adták.

Az elmenekült aktív - és kevésbé aktív - szembenállók együttes száma is jóval kevesebb volt azokénál, akik egyszerűen azzal a lehetőséggel kívántak élni - tíz évi csaknem hermetikus bezártság után -, hogy a határ nyitva van és Ausztriából, hitük szerint, könnyen továbbvándorolhatnak a tengerentúlra. Az útnak indulás fontos ösztönzője volt még - az említetteken kívül - Oskar Helmer szövetségi belügyminiszter október 26-i bejelentése, miszerint Ausztria minden magyar menekültnek biztosítja a menedékjogot, bármilyen alapon, illetve okból távozott is.⁴⁶ Ebben az időszakban azonban ezzel együtt sem növekedett négyezer fölé a Magyarországot elhagyók száma. Akár meg is felejtkezhetnénk róluk, ha a következő hónapokban nem csatlakozik hozzájuk még további mintegy 177 ezer személy.

A Budapesten október 23-án este elkezdődött harcokat a nyugati világ váratlanul nagy érdeklődéssel és részvétellel követte. A különböző szervezetek felhívásaira óriási mennyiségű élelmiszer és sok ruhaszállítmány indult útnak tehergépkocsikon, vasúton Ausztrián keresztül Magyarországra. De a segíteni akarás Ausztriában sem ismert határokat. Magánszemélyek, kis és nagyobb szervezetek százainak adakozásait a szövetségi kormány igyekezett - a politikai semlegesség szigorú betartásával - koordinálni. (Mint Julius Raab mondta akkoriban, demokráciában nem lehet megtiltani az embereknek, hogy segítsenek). Ahogyan a politikai menedékjog biztosítására tett ígéret mindenkire, még az egykori kommunistákra is vonatkozott, éppúgy a segélyeket is kölönbségtétel nélkül, hangsúlyozottan minden hiányt szenvedőnek szánták.⁴⁷

München Zürich 1985.). Elsősorban külpolitikai célkitűzései miatt csak érinti a problémát Gecsényi Lajos forrásközlése (Osztrák külügyi iratok Magyarország történetéhez. 1956. október-december. - Múltunk Politikatörténeti folyóirat 1996/2. sz.), Soós Katalin cikke (1956 és Ausztria - Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. XCVII.k. Szeged 1993.), és Manfred Rauchensteiner könyve (Spätherbst 1956. Die Neutralität auf dem Prüfstand. Österreichischer Bundesverlag, Wien, 1986).

46. Eduard Stanek: im. 64. o.

47. Uo. 60. o.

1956. október 28-án délelőtt rendkívüli minisztertanácsra ült össze Julius Raab szövetségi kancellár elnökletével az osztrák kormány. Az eszmecsere eredményét a jegyzőkönyv tanúsága szerint négy pontba sűrítették. A meghatározó jelentőségű az első pont volt, amennyiben a Szovjetunióhoz intézendő diplomáciai felhívás szövegét tartalmazta:

"Az osztrák kormány fájó együttérzéssel követi a már csaknem öt napja tartó véres és nagy áldozatokkal járó eseményeket a szomszédos Magyarországon. Felszólítja a szovjet kormányt arra, hogy működjenek együtt a harci cselekmények és a további vérontás megszüntetésében. Támaszkodva Ausztriának a semlegesség biztosította szabadságára és függetlenségére, a szövetségi kormány kezdeményezi a magyarországi viszonyok normalizálását. A célja ezen törekvésnek az, hogy az európai béke erősödjék, az emberi jogok értelmében, a szabadság visszaállítása révén." A jegyzőkönyv második pontjában a kormány rögzítette, hogy erről a határozatról értesítik az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország nagyköveteit azzal a megjegyzéssel, hogy egy másolatot a felhívásról az ENSZ Biztonsági Tanácsának is továbbítanak.⁴⁸ Továbbá a szövetségi kormány ezen határozatáról a külügyminiszter értesíti a magyar követet, és közli vele Ausztria intézkedéseit, amelyeket határainak biztonsága és az ország semlegességének védelme érdekében tett.⁴⁹

A harmadik pontban a minisztertanács határozott döntésének közzétételéről, mégpedig oly módon, hogy hivatalos közleményt bocsát ki a közvélemény azonnali tájékoztatása érdekében (rádióadók, APA-hírügynektség...stb). Végül a kormányülés a következő kommuniké közzétételével zárult: "A mai rendkívüli minisztertanácsra Raab szövetségi kancellár bevezetőjében köszönetét fejezte ki az ország népének és a különböző karitatív szervezeteknek az eddig nyújtott segítségért. A szövetségi kormány tudomásul vette a belügyminiszter és a védelmi miniszter beszámolóit és jóváhagyta a menedékjog és a határok biztosítása érdekében tett intézkedéseiket. A kormány felhatalmazásának megfelelően a szövetségi külügyminiszter még aznap, 28-án vasárnap 12 óra 30 perckor fogadta a Szovjetunió frissen kinevezett nagykövetét, Lapint. Bevezetőjében kifejezésre juttatta, hogy a magyarországi viszonyok állásfoglalásra készítetik a szövetségi kormányt. Mint közvetlenül szomszédos és semleges állam, Ausztria indíttatva érzi magát arra, hogy sürgősen felhívással forduljon a Szovjetunióhoz a normális politikai kapcsolatok helyreállítása és ezzel az európai béke biztosítása érdekében. Hamarosan a nagykövet rendelkezésére fogja bocsátani a szövetségi kormány írásba foglalt felhívását. A magyar-osztrák

⁴⁸ A felhívás kifejezetten bátor tett volt. Még az amerikaiaknak sem jutott eszébe Ausztriát erre kapacitálni. A jugoszlávokat próbálták meg valami ilyesmire rávenni, de eredménytelenül. (A háttérinformációért köszönet illeti Békés Csabát az 56-os Intézetből).

49. Archiv der Republik, Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten (továbbiakb.: AdR BMfAA) II-Pol. 1956 Ung. 3d.

határon eddig foganatosított osztrák biztonsági intézkedésekről a külügyminiszter azt mondta, hogy az osztrák határőrizeti szervek utasítást kaptak, hogy minden személyt, pártállásra való tekintet nélkül – amennyiben fegyver nélkül lépte át a határt – a Genfi Konvenció⁵⁰ meghatározásai értelmében kezeljenek.

Amennyiben olyan fegyveres csoportok lépnek az ország területére, akik felszólításra sem teszik le a fegyvereiket, velük szemben az osztrák fegyveres erők felhatalmazást kaptak az ellenállás letörésére. De az osztrák szövetségi kormány kész a betegek és a sebesültek felvételére is. Az Osztrák Vöröskereszt megbízást kapott a Nemzetközi Vöröskeresztől gyógyszer, vérplazma, kötőzszer, ruhák és egyébek szétosztására minden olyan magyar csoportnak, amelyek erre igényt tartanak. Végezetül kérte a követet az elhangzottak tudomásul vételére és megértő továbbítására.

Lapin nagykövet válaszában megértését fejezte ki az osztrák-magyar határ biztonságával kapcsolatos intézkedések vonatkozásában, viszont a szövetségi kormány Szovjetunióhoz intézett felhívásával kapcsolatban csodálkozásának adott hangot. A magyar kormány kérte a szovjet kormány segítségét. A Nagy-kormány megalakult és megkezdte munkáját. Ez a kormány képes lesz megegyezni a szovjet kormánnyal a csapatok kérdésében éppúgy, miként minden más egyéb kérdésben is. Megítélése szerint tehát itt egy olyan ügyről van szó, amely kizárólag a szovjet és a magyar kormányt érinti. Az osztrák külügyminiszter válaszában megismételte, hogy mint szomszédos országnak, Ausztriának morális kötelessége minden erejéből telhetőt megtenni a harcok beszüntetése és a további vérontás elkerülése érdekében. Azért intéznének az ENSZ-Alapokmányában lefektetett emberi jogok bázisán felhívást a Szovjetunióhoz, hogy Magyarországon a nyugalom minél előbb visszatérjen.

Lapin megjegyezte erre, hogy a Szovjetunió is szomszédja Magyarországnak és ugyancsak az az érdeke, hogy ott a rend és a nyugalom minél előbb helyreálljon. Neki az a határozott benyomása, hogy az események a megoldás felé közelednek, és a helyzet hamarosan nyugodtabb lesz. Figl hangot adott azon aggodalmának, hogy a harcok folytatódása esetén a fegyveres küzdelem áttérjedhet osztrák területre, miáltal az ország biztonsága jelentős mértékben károsulna. Ha szovjet egységek kerülnének harci cselekmények következtében osztrák területre, akkor velük is le kellene tetetni a határon a fegyvert. Kéri a szovjet kormányt, utasítsa a csapatait, hogy a semleges Ausztria területét tartsák tiszteletben.

⁵⁰ Az 1951-es genfi egyezményt aláíró államok vállalták, hogy politikai menekültstátuszt biztosítanak azon személyeknek, akiket származás szerinti országukban faji, etnikai hovatartozásuk, vallásuk, politikai nézeteik, vagy valamely társadalmi csoporthoz való tartozásuk miatt üldöznek, illetve ilyen üldöztetésnek ki vannak téve.

Lapin szerint a Szovjetuniónak nincs szándékában megsérteni az osztrák semlegességet, amelynek a létrehozásában maga is tevőlegesen résztvett, de megismételte, hogy a felhívás szokatlanul hangzik kormányának. Senki nem kételkedhet ugyanis a tényben, hogy a szovjet csapatok a Varsói Szerződés rendelkezései szerint és csakis a legális magyar kormány kérése alapján vesznek részt a magyarországi eseményekben. Figl ennek ellenére megerősítette kormánya azon szándékát, hogy felhívással fordul a Szovjetunió kormányához. A Mikojan miniszterelnök-helyettes ausztriai utazásának elhalasztását indokló levél átadását követően a nagykövet és a külügyminiszter búcsút vett egymástól.

A szovjet nagykövet távozását követően az osztrák külügyminiszter azonnal magához kérte az amerikai, az angol és a francia nagykövetet. Tudatta velük kormánya tervét a Szovjetuniónak átnyújtandó sürgős felhívásról, annak tartalmáról, valamint a határon bevezetett biztonsági intézkedéseket is felsorolta. Közölte: Ausztria a diplomáciai felhívást hivatalosan jegyeztetni kívánja az ENSZ Biztonsági Tanácsánál. A továbbiakban röviden összegezte a nagyköveteknek a szovjet követ válaszait. Meg nem erősített jelentések szerint a Szovjetunió 3 hadsereg 27 hadosztályát tervezi Magyarországra küldeni. Ezért Ausztria - mondta Figl - 4.000 katonát és csendőrt koncentrált Burgenlandban. Az Osztrák Vöröskereszt már 12 segélyhelyet hozott létre a határ mentén. A Német Szövetségi Köztársaságból megérkeztek az első segélyszállítmányok, de úton van a segítség Belgiumból, Hollandiából és Dániából is. A külügyminiszter kérte a nyugati nagyhatalmak képviselőit, hogy kormányaik és civil szervezeteik minél előbb cselekedjenek hasonlóképpen. Thompson amerikai követ azt válaszolta, hogy utasítást kapott a Salzburgban maradt amerikai készletek rendelkezésre bocsátására. Továbbá az Egyesült Államok kész lenne Ausztriának nagyobb pénzsegélyt is folyósítani a menekültprobléma finanszírozására.

Aznap délután 14 órakor a harmadik vendég az osztrák külügyminiszternél Puja Frigyes magyar követ volt. Figl a korábbi beszélgetések eredményeit összegezte röviden a követnek, majd végezetül arra utalt, hogy minden magyart, aki fegyver nélkül lép Ausztria területére, a Genfi menekültügyi Konvenció előírásainak megfelelően fognak kezelni. A magyar követ megjegyezte, hogy a Nagy Imre-kormány felszólította a szovjet csapatokat, csak akkor nyissanak tüzet, ha közvetlenül támadás érné őket. Bíz benne, hogy Magyarországon hamarosan visszatér ismét a nyugalom.⁵¹

Még aznap este az osztrák külügyminisztérium három azonos szövegű táviratot küldött párizsi, londoni és washingtoni követeinek: "Amennyiben a felkelés Magyarországon, ahogyan ez

51. Uo.

most kezd kirajzolódni, masszív szovjet katonai beavatkozás következtében véget ér, feltételezhető, hogy nagyobb magyar fegyveres csoportok vetődnek át Ausztriába." Amikorra ez bekövetkezik, osztrák oldalon minden előkészülettel készen kell állni arra, hogy a fegyvereiket letett csoportokat befogadassák és számukra menedékjogot biztosíthassanak. Ezeknek az embereknek a hosszabb ausztriai tartózkodása azonban nem csupán az ország pénzügyi és gazdasági erejét haladná meg, de komoly politikai és katonai veszélyekkel is járna az ország számára. Kérték a követeket, hogy hívják fel az ottani kormányok figyelmét ezekre a körülményekre, adjanak ösztönzést számukra a tőlük elvárható segítség megadására, hogy az említett menekült-csoportok haladéktalanul tovább szállíthatók legyenek más nyugati országokba.⁵²

A határincidensek elkerülése érdekében a 354 kilométer hosszú magyar határvonalat messziről is jól látható piros-fehér-piros osztrák zászlókkal tüzték ki. A határátkelőket és a vámhivatalokat utasították, hogy legyenek nagyon óvatosak, kiket engednek be Ausztriába. Feltételezték ugyanis, hogy magukat magyar szabadságharcosoknak kiadó, leginkább Magyarországról kitelepített egykori népi németek megkísérelnek a Szövetségi Köztársaságból Ausztrián keresztül Magyarországra, vagy a határövezetbe utazni. Az érvényes útiokmányokkal érkezőket is távol kellett tartani a magyar határövezettől, az országba beutazni pedig tilos volt. Magyar emigránsok ennek ellenére újra meg újra megkísérelték - többnyire kevés eredménnyel - legalább a Rákosi-rendszer zászlóit és állami címereit eltávolítani a követség épületéről. Október 29-én azután a magyar követség személyzete maga tüzte ki a Kossuth-címeres zászlót.⁵³

A németországi és az ausztriai magyar szervezetek általában jóval visszafogottabbak voltak, mint ahogy később róluk Magyarországon állították. 1956. október 27-én Münchenben 21 németországi magyar szervezet képviselője létrehozta a Németországi Magyar Bizottságot (Ungarische Komitee in Deutschland). A szervezeti koordináció célja a magyarországi eseményekkel kapcsolatos egységes állásfoglalás és cselekvés volt. Megállapították, hogy az adott körülmények között semmilyen lehetősége nincs az emigrációnak az események befolyásolására. Mivel sokan hazafias lelkesedésből, saját kezdeményezésre útnak indultak a magyar határ felé, a Komitee tudomására hozta honfitársainak az ilyen tervekkel kapcsolatos áthidalhatatlan akadályokat: a magyar határ mindkét oldalról zárva; egyesek, vagy csoportok önálló akcióját sem a német, sem az osztrák hatóságok, sem pedig az emigrációs szervezetek semmilyen módon nem támogatják. A bizottság megítélése szerint az ilyen beavatkozások nem kívánatosak és csak megzavarják a

52. Uo.

53. E. Stanek: im. 61. o.

hazai helyzet tisztázását. Minden magyar szervezetet és visszatérni kívánó honfitársat felszólítottak végül a józanság megőrzésére.⁵⁴

A fenti felhívás egyik aláírója, a Németországi Magyar Bizottság vezetőségi tagja Pongrácz Imre, mint a müncheni Magyar Segélyszolgálat vezetője 1956. november 2-án elkísérte Taubinger Lászlót, az ausztriai Magyar Segélyszolgálat vezetőjét az osztrák szövetségi belügyminisztériumba is. Taubinger kijelentette, hogy szervezete a látszatát is szeretné elkerülni annak, hogy a karitatív tevékenységen kívül más, politikai szerepet is felvállalnának. A bajor társszervezettel együtt felszólítottak minden németországi és ausztriai magyart, hogy maradjon a jelenlegi lakóhelyén, tartsa tiszteletben a vendéglátó ország törvényeit, és ne tegyen olyat, amivel azt kellemetlen helyzetbe hozhatja. Mindketten olyan híreket kaptak ugyanis, hogy minden figyelmeztetés ellenére nagyobb számban indultak magyarok Nyugat-Európából Magyarországra. Kérték az osztrák hatóságokat, találják meg a módját annak, hogy a magyarok beáramlását Nyugatról megakadályozzák. Indítványozták, hogy azokat a személyeket, akik ennek ellenére ilyen céllal Ausztriába jönnek, gyűjtsék táborba és küldjék vissza őket a lakóhelyük szerinti országba. A Magyar Segélyszolgálatok kérték, hogy egyes menekülteket ne küldjenek a hatóságok hozzájuk, mert ők a segélyek nagybani begyűjtését intézik, s nem foglalkoznak az egyéni gondozással. Ebben a tekintetben is számítottak az osztrák hatóságok megértésére.⁵⁵

2.2 Osztrák segélykiáltások(1956 november 4.-1957 január)

A november 4-én vasárnap hajnalban, Magyarország útjain a stratégiai célpontok felé özönlő szovjet páncélosok nem sok kétséget hagytak a forradalom befejeződésének a módját illetően. A magyar menekültek igazi lavinája ezen a reggelen indult el Ausztriába. Már a délelőtti órákban meghaladta az ötezer személyt a határt átlépők száma, s a jelentések szerint megállás nélkül áramlottak a menekülők. Október 28-29-én még, úgy tűnik, az osztrák politika irányítói tisztábban látták a magyarországi konfliktus kimenetelét, mint a hazai politikai tényezők, illetve a közvélemény jelentős része. Ha megengedjük is ezt a feltételezést, az bizonyos, hogy ilyen mértékű spontán exodusra nem számítottak, s erre sem anyagilag sem szervezetileg nem voltak - nem is lehettek - felkészülve.

A legsürgetőbb intézkedések érdekében még vasárnap délelőtt összeült az osztrák minisztertanács. A döntések tükrözték a kezdeti bizonytalanságot: katonákat, akik az osztrák határt fegyveresen vagy fegyvertelenül átlépték, azonnal el kell fogni

54. AdR BMfAA Ungarn 2.

55. AdR BMfAA Ungarn 3a.

- tekintet nélkül arra, hogy a magyar vagy más(sic!) fegyveres erőkhöz tartoznak -, le kell fegyverezni, és a határtól lehetőleg távol fekvő - civil személyektől elkülönített - helyre kell internálni. Az intézkedést polgári személyekre is kiterjesztették, ha fegyveresen lépték át a határt. (A rendelkezés alapja az 1907-es Hágai Egyezmények 11. szakasza volt, amely szerint ruhát, élelmet és egyéb alapszükségleti cikkeket kell az érintettek rendelkezésére bocsátani). Nem tisztázták azonban, hogy a fegyver birtoklásán kívül mitől lesz valaki internálandó katona, illetve civil. A kormány határozata értelmében messzemenően gondoskodni kell a menekültek fogadásáról és továbbszállításáról Ausztrián át. Erre a célra igénybe kell venni minden közszolgálati közlekedési eszközt, de ha szükséges, magántulajdonban lévő gépjárműveket is.⁵⁶

A minisztertanács előzetes döntése értelmében elsősorban táborban kellett elhelyezni minden menekültet. A táborok biztonságáról, a belső rend fenntartásáról az illetékes biztonsági szerveknek kellett gondoskodniuk. Nem tartották megengedhetőnek(sic!) személyek beengedését Magyarországra azzal a céllal, hogy onnan embereket menekítsenek ki, továbbá ennek érdekében közlekedési eszközt vigyenek magukkal magyar területre. Határoztak arról, hogy a magyar-osztrák határ lezárását azonnal meg kell erősíteni. Minden Magyarországra történő kilépést meg kell gátolni, tekintet nélkül arra, hogy rendelkezik-e valaki magyar beutazási vízummal vagy sem. Az összes Burgenlandba be- és onnan kivezető utat közlekedésrendészeti okokból lezárták a civil forgalom elől. Felkérték a belügyminisztérium szerveit, hogy minden, a határhoz tartózkodó külföldi és hontalan személyt szigorúan ellenőrizzenek az idegenrendészeti törvény alapján. A miniszterek végül egyetértettek abban is, hogy az állambiztonságot veszélyeztető információk nem kerülhetnek a nyilvánosság elé, ezért meg kell akadályozni riportok készítését a határhoz vezető eseményeiről.⁵⁷

November elején lázas egyeztetés kezdődött a minisztériumok, a társadalmi és a nemzetközi szervezetek képviselői között a hatáskörök elkülönítéséről, a már megtett és a legsürgősebben megteendő intézkedésekről. November 6-án például a külügyminisztériumban tartottak megbeszélést. A vendéglátókon kívül itt megjelentek a belügyminisztériumnak, az Osztrák Vöröskeresztnek és az ENSZ Menekültügyi Főbiztoságának képviselői, valamint az ICEM képviselője is.⁵⁸ Amikor a külügy

56. A gyakorlatban erre nem volt szükség: az Osztrák Autóklub tagjai naponta százakat szállítottak - önként - a határról Bécsbe és Grazba. E. Stanek: im. 65. o.

57. AdR BMfAA Ungarn 3c.

⁵⁸ Amint az IRO az ENSZ speciális és ideiglenes migrációs szervezetként 1951 végével beszüntette tevékenységét, két utódszervezet folytatta a menekültügyi munkát: az ENSZ Menekültügyi Főbiztosának a hivatala (UNHCR) a „nemzetközi” menekültek jogvédelme érdekében - az 1951-es Genfi menekültügyi

részlegvezetője bevezetőjében a megbeszélés céljaként a menekültsegélyezés szervezetének a kiépítését, az igények rögzítését és a megvalósítás gyorsításának lehetséges módját jelölte meg, a belügy képviselője rögtön közölte, hogy ezek a kérdések mind a belügyminisztérium kizárólagos kompetenciájába esnek. Ezt a külügy képviselője ugyan nem vonta kétségbe, mégis fontosnak tartotta annak a tisztázását, hogyan segíthetnének a leghatékonyabban.

A belügy képviselője a legfontosabb feladatnak a fogadó táborok számának a növelését és ezek felszerelését tartotta. A külügy szerint a menekültek nyugatra továbbításáról folytatott tárgyalások folyhatnának egyrészt kormányzati szinten, de kívánatos lenne ha történnének erőfeszítések a Vöröskereszt szervezetein keresztül is. A Vöröskereszt szerint azonban ehhez tudniuk kellene, hogy a belügy szervezésében, ill. irányításával addig milyen akciók indultak. A belügy képviselője együttműködést ígért a résztvevőknek. Mintegy ennek a bizonyítására közölte, hogy a magyar menekültek elhelyezése addig nagyjából a traiskircheni⁵⁹, kisebbrészt a judenauai táborokban történt, de mérlegelik az utóbbi megszüntetését.⁶⁰ A menekültek elszállítása a határközeli térségből nem csupán Traiskirchenbe, ill. azon keresztül történt, hanem a stáiermarki tartományi kormányzat által kialakított grazi táborba is, tehát két fő irányba: Neusiedl, Eisenstadt, Mattersburg és Oberpullendorf körzeteiből Bécs (Traiskirchen), Oberwart, Güssing és Jennersdorf körzeteiből pedig Graz irányába.⁶¹

A külügyminisztériumban rendezett koordináló megbeszélésen az ENSZ Menekültügyi Főbiztosának képviselője közölte, hogy irodájukban aznap délután megbeszélést tartanak más nemzetközi szervezetek bécsi képviselőivel, ugyancsak a magyar segélyakció koordinálása és átalakítása céljából. A Vöröskereszt képviselője bejelentette, hogy a menekültek számára szalmazsákokról, matracokról, takarókról és edényekről, valamint megfelelő ruházatról gondoskodni fognak. A külügy képviselője szerint kívánatos lenne, ha ezt a gyűjtést egyetlen központi hely végezné. A külügy és a belügy között - amint

Konvenció alapján - és az ICEM (Intergovernmental Committee for European Migration) a kivándorlások segélyezésének a célkitűzésével. Hivatali székhelyként mindkét szervezet Genfét választotta.

59. November elején a táborban csak áram és víz volt, ezenkívül szinte semmi, pontosabban a csupasz falak és az üres termek. Egy energikus és tevékeny minisztériumi tisztségviselőnek - akit a tábor vezetésével bíztak meg - kellett pillanatokon belül szalmát szereznie a fekvőhelyekhez, húst, krumplit a gulyásvacsorához, valamint tejet az apró gyerekeknek (nem is szólva a kiosztás megszervezésének a szükségességéről). E. Stanek: im. 63-64. o.

60. AdR BMfAA Ungarn 3d.

61. E. Stanek: im. 65. o.

hamarosan kiderült - a félreértést az okozta, hogy amíg a külföldi segélyajánlatok értelemszerűen az előbbibe futottak be, addig az utóbbi volt megbízva kormányzati szinten a belső összehangolással. Ebben a helyzetben kérdezte meg a külügy képviselője, hogy nem kellene-e a külföldi kormányokat segélyajánlataikkal közvetlenül a Vöröskereszthez irányítani. Az UNHCR-képviselője szerint ilyen jegyzék most még korai lenne (1956. nov. 6). Egyébként e szervezet ugyancsak illetékesnek jelentette ki magát a magán-segélyakciók összehangolásában. Így nyilvánvalóvá váltak a segíteni akarók törekvéseinek ütközései az apparátusok és a szervezetek között.⁶²

Oskar Helmer szövetségi belügyminiszter ezen a napon (november 6) ismét nemzetközi segítséget kért a magyar menekültek elhelyezésében, illetve fogadásában. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa szintén köriratban fordult 60 kormányzathoz, s kérte a magyar menekültek támogatását, illetve átvételét más államok által. Kifejezésre juttatta, hogy mind a UNHCR, mind az ICEM készek közreműködni a menekültek kiválogatásában és szállításában. Időközben mindkét menekültügyi szervezet (UNHCR és az ICEM) bécsi képviselőivel közölték, hogy Ausztria számára az értékkülönbségtétel nélküli menekültátvételnek, azaz a menekültek válogatás nélküli fogadásának van nagy jelentősége.⁶³ A Vöröskereszt Társaságok Ligája időközben azt nyilatkozta, hogy magára vállalja 10 ezer menekült alapellátását. A Liga átvette a menekülttáborok gondozását is, és 33 ezer személyig vállalta a magyar menekültek gondozását.⁶⁴ A szervezeti és a hatásköri kérdéseket végül is a november 14-én megalakult miniszteri bizottságnak kellett tisztáznia, ill. összhangba hoznia. A bizottság - a belügyminiszter elnöke alatt albizottságokat hozott létre a speciális problémák kezelésére. Eduard Stanek, korabeli minisztériumi tisztviselő visszaemlékezése szerint az intézményes centralizáció szinte különös módon a magyar menekültek ügyében nem eredményezett éles konfliktusokat Bécs és a tartományok között.⁶⁵ A szövetségi kormány nyitott egy adományszámlát ("Az Osztrák Szövetségi Kormány Segélyakciója"), s mindjárt példát is mutatott 20 millió Schilling befizetésével.

A magyar menekültek tömeges Ausztriába áramlása - még ha a számarányok erről nem igen tanúskodnak is - november közepétől már nem ment egészen zökkenőmentesen. Az osztrák oldalon is észlelt incidensek száma egyre szaporodott a határővezetben, a menekülni akarók valamint a megszállók és a velük együttműködő

62. AdR BMfAA Ungarn 3d.

63. U. o.

64. E. Stanek: im. 189. o.

65. U. o. 66-67. o.

magyar karhatalmisták között.⁶⁶ Az osztrák külügy illetékesei november közepén látták elérkezettnek az időt, hogy alaposabban reagáljanak a szovjet rádiónak és sajtónak arra a bizonyos idő óta terjesztett állítására, hogy ti. Ausztria megsérti önként vállalt semlegességét. Először a bécsi szovjet követnek hozták finoman tudtára, hogy a fenti információk terjesztése nem feltétlenül járul hozzá az osztrák-szovjet kapcsolatok javításához. Majd a moszkvai osztrák követet informálták egy táviratban, hogy személyén keresztül is bizonyítható a szovjet vádak igaztalan voltát. Hasonló okból, céllal és módon utasították vissza a november 4-e után létrejött új magyar kormány vádaskodásait is. Ebben a következő érvkészletre támaszkodtak: a szövetségi haderő lezárta a határövezeteket, megtiltva minden illetéktelen belépést; a nagyhatalmak katonai attaséi az osztrák védelmi miniszterrel együtt ellenőrzik a tiltott zónát; haladéktalanul lemondták Nagy Ferenc meghívását Ausztriába;⁶⁷ beutazási vízum zárlatot rendeltek el a külföldiek részére (az emigránsoknak); a nyugati határok ellenőrzését megerősítették; a menekültek és az emigránsok politikai tevékenységét megtiltották; végül a fegyvereseket lefegyverezték és internálták.⁶⁸

Az említett incidensek és korlátozások ellenére a november közepén indult tömeges magyar emigráció lendülete csak nem akart alábbhagyni. Az osztrák illetékesek ekkor kezdtek először komolyan aggódni. A Külügyi Hivatal is lázas tervezésbe kezdett: "hogyan lehetünk a menekültáradaton - írta -, azonnal kényszerintézkedéseket kell bevezetnünk." A legfontosabb teendőt abban összegezték, hogy a menekülteket amilyen gyorsan csak lehet, tovább kell szállítani más országokba, különben beláthatatlan következményekkel kell számolni. Ennek érdekében minden Bécsben képvisellel rendelkező követségnek - azoknak is akik már segítséget ajánlottak - átnyújtottak egy emlékeztetőt (Aide-Mémoire) az

66. AdR BMfAA Ungarn 3c. November 11-én a koraesti órákban a szentgotthárdi vámhivatal közelében négy menekült igyekezett osztrák területre, amikor a magyar határőrök löni kezdtek rájuk. A határ nyugati oldalán öt becsapódást észleltek. A menekültek közül egynek sikerült átmennie a túloldalra, hármat elfogtak a határőrök. Amikor az incidenst követően egy osztrák vámtisztviselő fel akarta venni a kapcsolatot a magyar határőrökkel, azok rögtön visszavonultak. Másnap délelőtt a 109-es határkőnél, a bucsu-rechnitzi úton 7 magyar menekült lépte át a határt. Amikor már osztrák területen voltak, a magyar határőrök géppisztollyal tüzet nyitottak rájuk. A becsapódásokat ugyancsak rögzítették a határ nyugati oldalán. Bár senki sem sérült meg, a mezőn dolgozó osztrák parasztnak fedezékbe kellett húzódnia a lövöldözés miatt.

⁶⁷ Más információk szerint Nagy Ferenc már megérkezett az országba, de érzékelve Ausztria kényes külpolitikai helyzetét, önként visszatért Svájcba.

68. AdR BMfAA Ungarn 3c.

ausztriai állapotokról. Elsősorban azon országoktól kívántak segítséget kapni, illetve oda menekülteket továbbítani, amelyek aláírták a Genfi Konvenciót. Mindenekelőtt az európai országokra és az Egyesült Államokra gondoltak; másodsorban a már segítséget ígért délamerikai államok jöttek számításba, de végül nem kívánták figyelmen kívül hagyni a magyar menekültek felvételére ugyancsak ajánlatot tett Kolumbiát és Perut sem. Nem vették viszont számításba a közel-keleti államok felajánlkozását.

A tizenhét szétküldött táviratból és emlékeztetőből természetesen küldtek Ausztráliába (rajta keresztül Új-Zélandba) és Kanadába is. A követeknek az emlékeztetők átadásakor hangsúlyozniuk kellett, hogy Ausztriában a helyzet kezd ellenőrizhetetlenné válni, a menekültek számának állandó növekedése következtében. Különösen fontos tehát az Ausztriába érkezett menekültek haladéktalan fogadása más országok részéről. Meg kell értetni a segíteni kész országok képviselőivel, hogy igazi támogatást a folyamatos menekült-transzportok minden formalitást nélkülöző azonnali átvétele jelentene. Az ilyen jellegű fogadó nyilatkozatokra az országnak azért van szüksége, mert az előző éjjel (14-15-én éjszaka) ismét ötezer magyar menekült érkezett Ausztriába, és az utolsó híradások szerint aznap is több ezer menekült érkezése várható.

Az Ausztriában tartózkodó magyar menekültek száma már november közepén meghaladta a huszonötezret. Az osztrák külképviseletek által továbbított emlékeztetők a harcok kiterjedt és heves módja, valamint az ország lakosságának - osztrák megítélések szerint - elképesztő nélkülözése alapján feltételezték, hogy a magyarok száma Ausztriában jelentős mértékben emelkedni fog. Az Aide Mémoire szerint az ország az utóbbi évtizedben több mint félmillió menekültet fogadott be, akik közül 190 ezren még mindig Ausztriában tartózkodnak. Mint korábban is, Ausztria tudatában van az emberiességi alapelvekkel szembeni kötelezettségeinek, és a menekültügyi konvenció értelmében kész minden menekültnek menedékjogot biztosítani. De a minden tulajdont nélkülöző, részben beteg és sérült menekültekkel, akik gyakran családjaikat is magukkal hozzák, Ausztria óriási terhet vesz magára.

Elégtétellel tölti el a szövetségi kormányzatot az a tény - írták -, hogy országok sora nyilatkozott már az első napokban a magyar menekültek felvételének a szándékáról és arról, hogy dologi valamint pénzadományokkal készek könnyíteni az Ausztriára nehezedő nyomáson. A menekültek száma az országban egyre csak növekszik. Ezért most az osztrák szövetségi kormány azzal a megkereséssel fordul a hasonló menekültügyi elveket valló országokhoz, hogy gazdasági lehetőségeik arányában a feladat teljesítésében sürgősen segítsenek Ausztriának. A menekültek támogatásának leghatékonyabb módjait az emlékeztető három pontba összegezte.

1. A menekültek gyors átvétele az egyes államok részéről. Itt ismételten hangsúlyozták, hogy a menekültek átvételének eddigi gyakorlata - emberi és gazdasági alkalmasságuk előzetes egyéni vizsgálatával - nem jelent hatékony segítséget. (Védelem mindenkinek, aki menedékjogot kér!) Azaz a jelen helyzetben nem szabadna a bevándorlást csak munkaképes és fiatal személyeknek lehetővé tenni, s különösen nem családokat ilyen módon szétválasztani. (Itt minden bizonnyal működött az a háború utáni negatív osztrák tapasztalat is, hogy a menekültek közül éppen a legkevesebb terhet jelentő személyeket - a fiatal férfiakat - viszik el tőlük, míg az asszonyok, gyerekek, öregek és a betegek visszamaradnak náluk.)

2. A pénzügyi segítség folyósítása. Igéretük szerint a kifizetések az osztrák népképviselőnek felelős számvevőszék ellenőrzésével és utólagos elszámolással történnek majd.

3. A dologi javak - élelmiszer, ruhák...stb. - elosztásánál igényt formáltak a szövetségi kormány előzetes tájékoztatására és a szállítmányok központi elosztóhelyeként a szövetségi belügyminisztériumot jelölték meg. Az ilyen módon történő kapcsolatfelvétel révén - szerintük - elkerülhetők lesznek az elosztás eddigi aránytalanságai (hiány az egyik helyen, fölösleg a másikon).⁶⁹

1956. november 21-én este - amennyiben érdemes a kétségbeesés fázisait ecsetelni - a korábbi sürgetéseknél is riadtabb hangok futottak szerte Ausztriából rejtjelezett távirati utakon a nyugati világ politikai központjai felé: "Az utóbbi órákban - közölték - a helyzet jelentős mértékben rosszabbodott. E pillanatban valószínűleg több mint nyolcezer, nagyrészt fiatal embernek a burgenlandi határ innenső oldalán, szállítóeszköz és szálláslehetőség hiányában már nem biztosítható fedél a feje fölé. Felhívással kell fordulnunk ebben a pillanatban Németország, Franciaország, Belgium, Hollandia, Svédország és Svájc nagyköveteihez, hogy haladéktalanul működjenek közre az elszállításban, bocsássanak rendelkezésre vonatokat és más közlekedési eszközöket, s a menekülteket ma, vagy legkésőbb holnap vegyék át. Az előzetes számítások szerint az elmúlt héten eddig már 50 ezer menekült lépte át a határt, amelyből csak mintegy nyolcezeret szállítottak el külföldre."

"A tegnap óta hirtelen, előre nem látható mértékben növekvő menekültmozgás - írták - valószínűleg a deportálástól való félelemre vezethető vissza. Az utóbbi menekültek 90%-ban 18 és 30 év közötti fiatalok. Az a benyomásunk, hogy a Nyugat a szituációt nem kíséri figyelemmel a kellő gyorsasággal és a szükséges kollektív felelősséggel." Felszólították az érintett osztrák követeket, hogy haladéktalanul mutassanak rá a legmértékadóbb helyeken a katasztrófális fejleményekre és kérjék az illetékes hatóságok együttműködését. Újra rá

kellett mutatniuk, hogy a menekültek megszokott, bürokratikus regisztrálása és fogadása a vízum kiadásához, semmiképp nem célravezető.⁷⁰

1956. november 23-án az APA-Hírügynökség sajtóközleményt bocsátott ki. Az ICEM-re hivatkozva enyhe optimizmussal közölték, hogy a nyugat-európai felvevő országokba továbbszállított magyar menekültek száma elérte a tízezret. Svájc állt az első helyen 3239 átvett menekülttel, s ezzel kevesebb, mint 800 maradt vissza a vállalt 4.000 személyből. Belgium volt a második: a felvállalt 3.000 ezer személyből felvett 2.423 menekülttel. A nagyságrendi sorban ezután Németország és Hollandia állt 1.774, ill. 1.279 átvett magyar menekülttel. A legkülönbözőbb helyekről a fenti időpontig összesen 37 ezer menekültátvételi ajánlat érkezett Ausztriába. A közlemény második fele Észak- és Dél-Amerika, Ausztrália, Dél-Afrika és Izrael ajánlatait részletezte a magyar menekültek felvételére. Mivel azonban ezek egyelőre az ígéret szintjén álltak, Ausztria inkább a reményeit fejezte ki ismertetésükkel: a magas keretszámokból majd csak megvalósul végre tán valami!⁷¹

Az osztrák külügyminisztérium a fenyegető káosz árnyékában sem tartotta helyesnek, hogy magyar menekültekkel telt szerelvényeket anélkül továbbítsanak - például 24-én este Franciaországba -, hogy az utasokkal közölnék az úticélt. Ezzel szemben a belügyminisztérium képviselői ragaszkodtak a vonat nyugati irányú továbbításához akár ilyen módon is, mondván: ezer magyar menekült aligha fog önként Franciaországba jelentkezni. A külügyi hivatal a sikeresebb toborzás érdekében az addigi módszer megváltoztatását javasolta.⁷² 1956. november 15-én kora délután viszonylag gyorsan és könnyen ment a "brit vonat" megtöltése is magyar menekültekkel (600 férőhely). Két órán belül a szerelvény tömve volt utasokkal. A brit nagykövetnek és munkatársainak jelenléte a táborban majd a vasútállomáson is a szemtanúk állítása szerint nagyon hasznosnak bizonyult. Egyelőre nem igazolódtak tehát azok a félelmek, amelyekről az angol külügyi államtitkár-helyettes

70.Uo.

71.Uo.

⁷²Nem azt kell szerintük kérdezni: "Akarnak Önök...", hanem: "Ha Önök most azonnal jelentkeznek az irodában, abban a különleges szerencsében lesz részük, hogy még ma Franciaországba utazhatnak...". Ilyen, a tábor épületeibe és utcáira diszkréten behozott és terjesztett hírek, megjegyzések futótűzként járnak majd be az egész tábor és hitük szerint az eredmény sem marad el. Hogy e módszer mennyire bizonyult tartósan sikeresnek azt nem tudni, mindenesetre 25-én vasárnap délből meglehetősen gyorsan megtöltöttek egy szerelvényt Eisenstadtban magyar menekültekkel Franciaországi úticéllal.

beszélt Londonban az osztrák követnek.⁷³ A szerelvények gyors összeállításához és útnak indításához persze az illetékes osztrák tisztviselők, a burgenlandi biztonsági főnök, a táborigazgató és az ICEM képviselőjének a jó munkája is kellett.

A külügyi hivatal tisztviselője is jelen volt a magyar menekültek fenti sikeres továbbításánál, majd további megbízatása teljesítésére a magyar határ kritikus pontjaira utazott. Halbthurn-nál a vámigazgató az előző éjszaka csak mérsékelt menekültmozgást észlelt. Érdeklődésére a magyar menekültek elmondták, hogy Budapestről a menetrendszerű vonattal utaztak Győrbe, ahonnan busszal és teherautóval folytatták útjukat a kb. 10 km-re fekvő határra. Innét az oroszok ismételten visszaküldték ugyan őket, de 30 kilométeres visszautat követően ismét a határ felé vették az irányt és az éjszaka folyamán akadálytalanul át is keltek rajta. Az andai határátkelőt az orosz csapatok gyakorlatilag már november 24-ről 25-re virradó éjszaka lezárták. Pamhagenben – a szemlélő tisztviselő érkezésekor – a magyar vámos éppen osztrák kollégája örszobájában melegedett. Az itteni átkelőt, az Einser-csatornán (a Hansági-főcsatornán) átvezető vasúti hidat viszonylag jól őrizték, ezért a menekültek útja a még 1945-ben felrobbantott közúti híd maradványain keresztül vezetett.⁷⁴

Már ezen az átkelő helyen is egyre gyakrabban bukkantak fel oroszok, de visszahagyott értékek(aranyóra, ékszer...stb.) ellenében általában átengedték a menekülőket. A szemlélő tisztviselő megengedte magának azt a feltételezést, hogy a következő napokban a menekültek beáramlása rapid gyorsasággal csökken, mert az oroszok a magyar határ őrizetét egyre szorosabbra fogják. Ezekután megkísérelte felrajzolni az addig Ausztriába érkezett, 70-90 ezer közöttire becsült magyar menekült népesség társadalmi összetételét. Nem igazolva vissza az előzetes feltételezéseket – lásd: Ausztria nyugati segélykéréseinek az indoklását –, szerinte a menekültek túlnyomó többsége szakmunkás és mezőgazdasági munkás. Csak 1/5-ük asszony, lány és gyerek, az átlagéletkoruk pedig 25 év körül van! Általános menekülési okként ebből a deportálástól való félelemre következtetett. A külügyi tisztviselő ezek után megfontolásra ajánlotta a szoros, az igényeknek megfelelő napi együttműködést a kül- és a belügyminisztérium, valamint a

⁷³ Amikor ugyanis a követ kormánya nevében felkérte az intenzívebb segítségnyújtásra a magyar menekültek befogadásában, Dodds-Parker azt mondta, hogy a magyarok nem rajonganak angliai felvételükért, mert meggyőződésük szerint az angolok egyiptomi bevonulása vezetett a magyar katasztrófához.

⁷⁴ Bár az átkelés éjszaka, minden világítás nélkül kétségtelenül nem volt veszélytelen, a sajtójelentésekkel ellentétben azonban addig csak kevesek landoltak a menekültek közül a csatorna vizében.

szövetségi vasutak üzemeltetése között. Az eisenstadti fellevevő- és a traiskircheni átmenőtábor a funkcióikhoz, továbbá a magyarok népidemokráciában megszokott igényeihez képest szerintem elég jól berendezettek (akár a gyors továbbszállítás, akár az esetleges korai magyarországi visszatérés szempontjából). Ezért továbbra is javasolta a magyar menekültek koncentrálását e két táborban.

A rendkívül kedvező társadalmi és életkori összetétel hangsúlyozása a menekülteket felvenni kész országok képviselői előtt az osztrák tisztviselő szerint megkönnyítheti számukra a lemondást az átvilágításról és a szelektálásról. Az Egyesült Államok bevándorlási szervei ugyanis a menekülteket ismételtén Bécsbe rendelik, TBC-teszteket végeznek rajtuk, injekciókat adnak nekik, vizsgálják továbbá a fogaik és az ujjuk állapotát. Eközben a táborok osztrák tisztviselőinek naponta példátlan áldozatkészségről kell tanúságot tenniük a menekültek érdekében. Ha lenne idejük, kedvük és erejük, nevetnének az amerikaiak módszerein. Az amerikai képviselőt ösztönözni kellene, hogy ezektől a helyzet komolyságának meg nem felelő vizsgálatoktól legalább Ausztriában tartózkodjanak, és a menekültek egészségügyi kontrollját lehetőleg más európai országokba érkezésük után végezzék el, ha már feltétlenül el akarják végezni. Ennek a módszernek meglenne az az előnye is, hogy a menekültekkel közölni lehetne: más európai országokból még több lehetőségük van az Egyesült Államokba utazásra, mint Ausztriából. Így bizonyosan tovább emelkedne a nyugateurópai utazási kedv is.

A külügyi hivatal képviselője szolgálati útján úgy tapasztalta, hogy az eisenstadti táborban idegen megbízottak kísérleteztek, hogy menekülteket nyerjenek meg a francia idegenlégióba. A traiskircheni táborban ezzel szemben nem voltak ilyen benyomásai. Az itteni táborparancsnokkal szemben kijelentette: a menekülteket biztosítani kellene arról, hogy Franciaország a hozzájuk kerültek között nem fog az említett légióba toborozni. Helyénvaló lenne ugyanis a külügy képviselője szerint a francia nagykövetet egy ilyen jellegű írásbeli nyilatkozatra ösztönözni, mielőtt a szerelvények menekültekkel megtömve elindulnak Franciaországba.⁷⁵ Ausztria régóta nagy jelentőséget tulajdonított a második világháborút követően náluk maradt, ún. "régien menekültek" elhelyezése érdekében indított UNREF-projektnek is, amely nem szakadt meg formálisan a magyar forradalom kitöréséig. Minden így felszabadult táborfőhely ugyanis természetesen azonnali elhelyezési lehetőséget jelentett a magyar "új menekülteknek". Így a kitűzött célt (a táborok felszámolását) a program ugyan nem érte volna el közvetlenül, de a magyar menekültek elhelyezési lehetőségeit kétségtelenül növelte volna.⁷⁶

75.Uo.

76.Uo.

2.2.1 Az internálás fenntartásának kétségei

Az előzetes elképzeléseknek megfelelően, a katonákat és a határon fegyverrel átjött civileket (esetleg hozzátartozóikat) az osztrák biztonsági erők lefegyverezték, és egy erre a célra Siezenheimben (Salzburg mellett) kialakított internálótáborba szállították. November végén a lágerben 949 magyar menekült tartózkodott szoros őrizet alatt az osztrák védelmi minisztérium katonapolitikai részlegének felügyeletével: 47 tiszt, 9 tiszthelyettes, 619 honvéd, 181 egyetemista, 72 civil férfi, 11 nő és 10 gyerek. Tisztázatlan jogi helyzetük és a polgári menekültekkel szembeni hátrányos megkülönböztetésük miatt kezdettől fogva rendkívül feszült volt a viszony köztük és a tábor őrzők között. Rendszerezések voltak a szökések, illetve a szökési kísérletek többnyire azzal a céllal, hogy valahogy becsempésszék magukat a "normális" menekülttáborokba. Maguk a felvigyázók is elismerték: tisztázatlan, hogy ki tartozik az internált civil, s ki az internált katona kategóriákba?

A külügyi hivatal a nehezen tartható helyzet feloldását pragmatikus módon képzelte el. Szerinte az internálótábort egyszerűen fel kell oszlatni. A megvalósítás mikéntjét illetően azonban már nehezkesebb volt. Arra kérte átiratban a védelmi minisztériumot, hogy nyugtassák meg a tábor lakóit: előreláthatólag (sic!) egy hét múlva, december elején kiszáll egy bizottság a táborba (elnöke a táborparancsnok, és egy-egy képviselőt küld a belügy, illetve a Nemzetközi Vöröskereszt). Minden táborlakóval külön-külön elbeszélgetnek - a tábor megszüntetése miatt -, hogy menedékjogot kérelmeznek-e, vagy vissza kívánnak térni Magyarországra. A jegyzőkönyv felvételénél jelen lehet egy olyan személy is, akiben a kérdezett megbízik. (A táborlakók közül természetesen).

Az igazgatási eljárás egyszerűsítése érdekében a védelmi és a külügyminisztérium képviselői úgy döntöttek, hogy a salzburgi rendőrigazgatóság képviselője is legyen ott a megkérdezésnél, s a menekültstátusz mellett határozóknak azonnal állítson ki egy szürke menekültigazolványt, amelynek révén az ismételt megjelenési kötelezettség kikapcsolható. De mindezen igazgatási tervezgetések ellenére nem történt lényegében semmi, viszont az internálótáborban tovább mérgesedett a helyzet. 1956. december 6-ra a tábor internáltjainak a száma 1006-ra nőtt (a katonák révén, a civileké változatlan maradt, vélhetően azért, mert már nem is hozták őket Siezenheimbe). 5-éről 6-ára virradó éjjel 1 tiszt és 4 civil megszökött, további két személyt csak nagy ügyel-bajjal tudtak visszatartani a tábor elhagyásától. A 987 férfi internáltból 73-an kívánták visszaszállítástukat Magyarországra (7,3%: 5 tiszt, 6 tiszthelyettes és 62 honvéd).

Ők még ezen a napon - 6-án - követelték elbocsátásukat a táborból, ellenkező esetben tüntetni készültek.

Az internálótábor vezetésének sürgető kérdésére - most mit csináljanak? - a külügy illetékese azt válaszolta telefonon, hogy nagyon erős és határozott formában hozzák a magyarok tudomására, hogy a szövetségi kormány napok óta igyekszik megkapni a magyar kormánytól a repatriáláshoz szükséges magyar jóváhagyást, de a bécsi magyar követ nem válaszol a sürgetésekre. A budapesti osztrák követet is megbízták a magyar kormány visszaigazololásának a kieszközlésére, de válasz még innét sem érkezett. Ma bekéretik a magyar követet a külügybe, hogy közvetlenül szorítsák állásfoglalásra a 73 visszatérni kívánó ügyében. Ausztria tehát hiába kész a visszaszállításra, ha a magyarok hallgatnak. A késedelemről így nem Ausztria tehet. Az internáltakat fel kell szólítani a nyugalom és a fegyelem megőrzésére, hogy ne kelljen velük szemben Ausztria számára is kellemetlen kényszerítő eszközökhöz folyamodni.⁷⁷

2.2.2 Határincidensből diplomáciai tiltakozás

1956. november 23-án kora délután - a burgenlandi biztonsági szervek vizsgálata szerint - 12 magyar menekült a C 7-es határjelzésnél megkísérelte elérni az osztrák határt. Két osztrák földműves állítása szerint amikor már osztrák területen tartózkodtak, orosz katonák vették őket üldözőbe, s közben lőttek is rájuk. Miközben a menekültek Rechnitz irányába futottak, egyiküket utolérte egy orosz katona. Megragadta a fiatal lányt és megpróbálta erőszakkal visszavonszolni magával magyar területre. Az említett két osztrák földműves azonban ekkor közbeavatkozott, s a szó szoros értelmében kitepték a lányt a katona kezei közül. Ugyanekkor másik két szovjet katona is osztrák területre lépett a C 6-os határközelében és átfutva a bozsok-rechnitzi úton, a szőlőben megpróbálták útját állni a menekülő magyaroknak. A géppisztolyokat csőre töltötték és várták a menekülőket. Közben azonban az esetet észlelő rechnitzi vámhivatalnok telefonon erősítést kért, s gyorsan a helyszínre is érkezett egy osztrák csendőrrjárőr. A két orosz pillanatokon belül lefegyverezték és elvezették Rechnitz irányába.

Az incidenst követően az elfogott katonák egyike szökést kísérelt meg és futva próbálta elérni a magyar területet. Erre a csendőrök egyike előzetes felszólítást követően 3 figyelmeztető lövést adott le. Ennek eredménytelensége után egy másik helyi csendőr célzott lövést adott le a menekülőre, aki erre súlyosan sérülten esett össze. Eközben további 6 szovjet katona lépett osztrák területre, s magyar menekülteket keresve átkutatták az egyik helyi könyvkereskedő borospincéjét. Amint

az osztrák csendőrök lövéseit meghallották, gyorsan visszatértek magyar területre. A sérült katonát azonnal beszállították az oberwarti kórházba, de már nem tudtak rajta segíteni: elvérzés következtében életét veszttette.

1956. november 24-én az osztrák szövetségi kancellár magához kérte a szovjet nagykövetet. A témát bevezetve rögtön Lapinnak szegezte a kérdést: hogyan történhetett meg az, hogy az ígérek ellenére szovjet katonák osztrák területre léptek. A követ azt válaszolta, hogy a Budapestről kapott tájékoztató szerint három szovjet katona osztrák területre tévedt. Egy visszajött közülük magyar területre, kettő nem. A kancellár erre felsorolta a többi határsértést is. Bármennyire fájdalmas is ez a számára - ahogy kifejezte -, tiltakoznia kell az osztrák felségterület megsértéséért. A szovjet követ megígérte az eset kivizsgálását és megjegyezte, neki is ki kell fejeznie aggodalmát azért, amiért egy osztrák csendőr megölt egy fegyvertelen embert. Véleménye szerint nem volt szükség arra, hogy az osztrák csendőr azonnal tüzet nyisson egy fegyvertelenre. Meg kell állapítania, hogy eddig egyetlen szovjet katona sem használta fegyverét osztrák felségterületen. A katonák nem gonosz szándékkal érkeztek Ausztriába és csak Magyarországra akartak menekülni. Nagyon sajnálja - mondta erre a szövetségi kancellár -, hogy az eset emberéletet követelt, de rögzítenie kell ennek egyetlen meghatározó okát, mégpedig az ország határának átlépését a szovjet katonák részéről. A határjelzések egyértelműek, ezért a felségterület megsértésével szemben tiltakozniuk kell. A szovjet követ megígérte kormánya tájékoztatását, továbbá ígéretet tett arra is, hogy a jövőben hasonló esetek nem fordulnak elő. De ő is elvárja azt - mármint Lapin -, hogy nem ölnék meg szovjet katonákat, ha azok véletlenül átlélik a határt.

Ezután a szovjet követ más kérdésre tért át. Lapin az osztrák újságokban olvasta(!), hogy két nappal azelőtt egy szovjet katona állítólag politikai menedékjogért folyamodott az osztrák hatóságokhoz. A szovjet katonai attasé eddig nem kapott lehetőséget, hogy beszéljen vele. A rendelkezésére álló adatok szerint nem dezertőrrel van szó - miként az osztrákok gondolják -, hanem egy eltévedt katonáról, aki csak véletlenül ment át a határon. Ezért kérte, hogy a katonai attasé kapja meg a lehetőséget a személyes találkozásra. A szövetségi kancellár megígérte a közbenjárását, s kifejezte a továbbiakban kormánya azon szándékát, miszerint a rechnitzi esetből nem kívánnak állami konfliktust teremteni, de ragaszkodniuk kell az osztrák határok tiszteletben tartásához. A szovjet követ a maga részéről kihangsúlyozta, hogy a csapatok szigorú utasítást kaptak a határ respektálására. Raab kifejezte azt a kérését, hogy az egyes szovjet katonák részéről is teljesüljön ez az utasítás. A nyugodt idők hamaros eljövetelét remélő

kifejezéseket követően átnyújtotta a szovjet követnek a határincidenst összefoglaló aide-mémoire-t.⁷⁸

2.3 Az UNHCR, az ICEM és a Nemzetközi Vöröskereszt helyi tevékenysége

Apróbb zökkenőktől eltekintve az osztrák kormány illetékesei (külügy) és az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának (UNHCR) helyi képviselői közötti viszony a magyar menekültek segélyezése ügyében harmonikusnak, korrektnek volt mondható. 1956 november közepén az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának a bécsi képviselője memorandumot készített az ausztriai menekülthelyzetről. Jelezte, hogy kevés a rendelkezésre álló szálláshelyek száma, s egyes esetekben a menekült-transzportoknak a vasúti kocsikban kell éjszakázniuk. Becslése szerint a következő hat hónapon belül 16.500 menekült lenne más országokba elszállítható, ha az érintett befogadó országok gyorsan cselekednének. De ehhez a felvételi ajánlatok számát emelni, az elszállítás tempóját pedig gyorsítani kellene feltétlenül. E memorandum is megfogalmazott összegzésként egyéb elvárásokat, amelyek lenyegében az osztrák kormány igényeinek a támogatásaként foghatók fel.⁷⁹

November végén Haymerle⁸⁰ magához kérte a Főbiztosság bécsi képviselőjét egy olyan levél ügyében, amelyet Kreisky államtitkár még nem válaszolt meg nekik addig, hiába sürgették őt többször is. A külügy tisztségviselője javasolta az UNHCR-munkatársnak, hogy mondjanak le a válaszlevélről, mert ha az mégis megszületne, valószínűleg nem tűnne barátságosnak. Ausztria tiltakozik ugyanis a menekültek elhelyezésével kapcsolatos olyan javaslatok ellen, amelyek a szállodák igénybevételére is vonatkoznak. Ez ugyanis Haymerle szerint arra ösztönözné a magyarokat, hogy az osztrákok költségén az országban maradjanak. Másfelől Ausztria elesne egyik legfontosabb bevételi forrásától, mégpedig az idegenforgalmi bevételektől. De a külügy szembeszáll a Főbiztosság képviselőinek azon bírálatával is, hogy a védelmi minisztérium a Salzburg mellett fekvő katonai barakokat nem bocsátja a menekültek rendelkezésére. Éppen a jelenlegi helyzet

78. AdR BMfAA Ungarn 3e.

79. Időközben az osztrák kormány által november közepén nyitott segélyszámlán, gyakorlatilag két nap múlva a következő összegek álltak, ill. futottak be (ezer dollárban): Ausztria: 770; USA: 1.000; Kanada: 100; Franciaország: 19; Dánia: 30; Ausztrália: 34; ICEM 25; UNHCR: 11.5. - AdR BMfAA Ungarn 3d.

⁸⁰ Haymerle, Heinrich Dr. (1910-1990) - banktisztviselő, diplomata. 1945-től állt külügyi szolgálatban. 1955 szeptemberétől a külügyminisztérium politikai osztályának vezetője (politikai igazgató). Két ízben moszkvai nagykövet, a minisztérium főtitkára.

bizonyítja, hogy milyen nagy jelentősége van a katonai készütség bizonyos szintű fenntartásának.⁸¹

Az ilyen, kisebbnek mondható konfliktusokat leszámítva Ausztria tudatosan törekedett rá - miként láttuk is -, hogy a menekültügyet nemzetközivé tegye, s az illetékes ENSZ képvisellel harmonikusan együttműködjön. Az új magyar menekültek segélyezése érdekében koordináló bizottság alakult, amelyben részt vettek a belügyminisztérium, az ICEM, a USEP, a Nemzetközi Vöröskereszt és más segélyszervezetek képviselői. A Főbiztosság képviselőjének feladata a menekültprogram általános koordinálása volt, a Vöröskereszt a különböző segélyszervezetek tevékenységét hozta összhangba, míg az ICEM a menekültek regisztrálásáról és elszállításáról gondoskodott. A munkamegbeszéléseket hol az osztrák belügyminisztériumban, hol az UNHCR bécsi irodájában tartották. Ezeken az üléseken határoztak a gondozási kártya bevezetéséről - a segély többszöri igénybevételének megakadályozása érdekében -, a menekültigazolványok kiállításáról, valamint az ICEM-teamek támogatásáról kivándorlást előkészítő és lebonyolító munkájukban.

Bár az ICEM - nevéből is következően - az európai kivándorlás támogatása érdekében jött létre, magára vállalta a tengerentúli kivándorlás útiköltségeit és mindenkor technikai költségeit is. (Amennyiben ezek valamilyen egyéb forrásból nem álltak rendelkezésre). Sőt, a magyar menekültek esetében finanszírozta a repatriálás céljából visszatérni kívánók útiköltségeit is Ausztriába. A szervezet tehát a maga részéről mind a megtelepedés, mind a kivándorlás, mind pedig az esetleges visszavándorlás jogát és lehetőségét egyaránt támogatni kívánta. Ennek érdekében magyar nyelvű kivándorlási tájékoztatókat vittek az osztrák tartományi központokba, hogy elérhessék a táborokon kívül élő menekülteket is. Tevékenységének kiterjedését a felvevő országok kívánságai határozták meg, illetve korlátozták.⁸²

Az anyagi segítséget - edények, takarók...stb. - a Nemzetközi Vöröskereszt bécsi központjába irányította a szövetségi belügyminisztérium "agyközpontja". Ha a bécsi központ nem tudott éppen fogadni, igénybe vette vidéki hálózatát is. A menekülteknek folyósított zsebpénzről - erről az Osztrák Nemzeti Bizottság döntött először, s november végén

81.AdR BMfAA Ungarn 3d.

82.Például az angolok a hozzájuk bevándorlásra jelentkezett magyarok regisztrálásánál ragaszkodtak a legtöbb befogadó részéről nem igényelt ICEM-formanyomtatvány sajátkezű kitöltéséhez. A hollandok, a svédek buszokat küldtek - természetesen saját költségükön - a válogató bizottságaik által jegyzett menekültekért, más esetekben az ICEM gondoskodott a vasúti, illetve a légi szállításról...stb. BA B106/47465.

személyenként napi 30 schillinget jelentett -, illetve ennek teljességgel elégtelennek bizonyult kiegészítéséről már nem tudtak határozni. A bizottsági üléseken határoztak viszont keresőszolgálat felállításáról és a menekültek központi felvilágosító bázisának a létrehozásáról.⁸³

A magyar menekültek ügyeit koordináló bizottságban a nemzetközi szervezetek képviselőinek alapos és bizalmas jellegű tájékoztatása azt mutatta, hogy az osztrák kormányzati apparátus partnernek tekintette őket. Ezeket az információkat azután - természetesen a belügy beleegyezésével - az UNHCR képviselője belső használatra szánt tájékoztatókban a szélesebb körben érintettek tudomására hozta. Ebből tudható meg, hogy november 21-én reggel a regisztrált magyar menekültek száma Ausztriában 37.511 volt. A bécsi rendőrigazgatóság becslése szerint további ötezren magánszemélyeknél laktak anélkül, hogy hivatalosan jelentkeztek volna. A 20-21-én érkezettekkel és a további még nem regisztráltakkal együtt október 28-a óta körülbelül ötven és félezren menekültek Ausztriába. Kivándorlás révén addig 8.410-en hagyták el az országot. A kettő különbségéből adódik, hogy a kérdéses időpontban mintegy 42 ezer magyar menekült tartózkodott Ausztriában. A regisztrált menekültek elhelyezkedése a következő volt:

Burgenland	6.000
Karintia	1.866
Alsó-Ausztria	10.182
Felső-Ausztria	3.609
Salzburg	2.005
Steiermark	6.561
Tirol	1.653
Vorarlberg	457
Bécs	4.178

Összesen 36.511

Ehhez a számhoz még hozzáadtak ezer Obertraunban és Sankt Wolfgangban elhelyezett egyetemistát, akik csoportban érkeztek az országba (a soproniak az előbbi községben voltak). Egyéni és kiscsoportos menekültek a magyar egyetemekről egy bécsi diákotthonban (Pfeilgasse) kaptak szállást. A magyar menekültek munkajogi helyzete a Genfi Konvenció szerinti státuszából következett: az állások közvetítésénél az osztrák munkavállalókkal azonos megítélés alá estek.⁸⁴

83.BA B106/47465.

84.AdR BMfAA Ungarn 3d.

2.4 Az ENSZ és az ausztriai magyar menekültek

Az ENSZ-Közgyűlés III. Bizottsága november 23-i ülésének 2. napirendi pontjában hallgatta meg a menekültügyi főbiztos beszámolóját. Bevezetőjében a főbiztos helyettese részletesen tájékoztatott a menekültügy általános helyzetéről, majd az ausztriai helyzet sajátosságaival foglalkozott. Örömmel állapította meg, hogy míg a táborban élő menekültek száma 1955 január elsején Németországban, Olaszországban, Görögországban és Ausztriában összesen még 84.000 személyt tett ki, addig 1956. július 1-re ez a szám 57.000-re csökkent. Különösen kiemelte Read az eredmények említésénél a menekültügyi főbiztosság, az ICEM és más szervezetek jó együttműködését. Másrészt megállapította, hogy több állam nem, vagy csak kis mértékben teljesítette hozzájárulását az ENSZ menekültügyi programjához. A befizetések 1955-ben 1,5 millió dollárral maradtak el a megajánlott szinttől; 1956-ban nem ritkán csak a felét kapták meg a tervezett 6 millió dollárnak, s emiatt több projektet nem sikerült elindítani. Beszámolója végén Read részletes képet adott az ausztriai menekültügyi helyzetről, az addigi segélyekről, azok szétosztásáról, majd köszönetét fejezte ki az osztrák hatóságoknak a jó és szoros együttműködésért.

Ezekután következett a delegátusok között az ausztriai magyar menekülthelyzet hosszúra nyúlt vitája. A kínai képviselőnek a nyugati országokat bíráló hozzászólását követően a Szovjetunió képviselője a III. Bizottságban is megkísérelte megakadályozni a magyar menekültkérdés megvitatását. Végül abban egyeztek meg a küldöttek, hogy a problémának tisztán humanitárius és praktikus szempontjait beszélik csak meg. A megegyezés ellenére a vita mégis rendre politikai síkra terelődött, amelyben különösen Arkagyev szovjet delegátus járt az élen. Szerinte a magyar menekültek jelentős része fasiszta és bűnöző, úgyhogy a nyugati világ gondoskodása nem éppen arra érdemeseknek szól. Nagy számban érkeztek Ausztriába véleménye szerint olyan magyarok is, akik a fasiszták fehérterrorja elől(sic!) menekültek csak el, s az a tervük, hogy minél előbb visszatérjenek Magyarországra. Ezeknek a menekülteknek biztosítani kell a lehetőséget szándékaik realizálására(a legjobb közvetlen megegyezéssel Ausztria és Magyarország között).

Arkagyev nyilatkozatának politikai jellegére tekintettel - az előzetes megállapodásnak megfelelően - a bizottság elnöke többször is megpróbálta őt rászorítani a kérdés emberi és gyakorlati vonatkozásaira, azonban nem járt eredménnyel. A szovjet követ kijelentései így értelemszerűen azonnali heves reakciókat váltottak ki a nyugati delegátusok körében, akik a menekültek megismerése révén nyert tényekkel cáfolták a szovjet helyzetértékelést. De Ausztria magatartását a beözönlő magyar menekültekkel szemben a legtöbb hozzászóló méltatta - kivéve a

szovjet blokk országait -, és kifejezték ismételt köszönetüket és elismerésüket a szövetségi kormánynak. A chilei delegátus azon kérelmét, hogy az ENSZ-Közügyűlése határozat(resolutio) formájában is fejezze ki háláját az osztrák kormánynak addigi menekültügyi tevékenységéért, a bizottsági küldöttek 49 szavazattal - ellenszavazat nélkül - elfogadták. 19 ország tartózkodott a szavazástól, mégpedig a keleti blokk országai, valamint néhány ázsiai és afrikai állam. Jugoszlávia és Magyarország a többséggel szavazott.

Ezekután a bizottságban további határozati javaslatokat vitattak meg. Először az a csehszlovák javaslat került terítékre, amely a menekültprobléma megoldásának a súlypontját az önkéntes repatriálás felgyorsítására helyezte. Ez a javaslat szemben állt a nyugati államok(Belgium, Kanada, Anglia, Franciaország...stb.) közös határozati javaslatával, amely a menekültkérdés megoldásának a módjára eszközök sorát ajánlotta, a repatriálást azonban csak mellékesen kezelte. Hosszú vitát követően mindkét határozati javaslatot szavazásra bocsátották, melynek során a csehszlovák indítványt 43 szavazattal elutasították. Csak a szovjet blokk országai, valamint főként ázsiai és afrikai országok szavaztak mellette. Végül a nyugati országok határozati javaslatát fogadták el 49 szavazattal - ellenszavazat nélkül, 19 tartózkodással.⁸⁵

A nyugat-európai országok határozati javaslatának elfogadásáért természetesen "fizetni" kellett. A szöveget "felpuhították", túl általános, semleges volt; kevés konkrét segítségi módot sorolt fel a magyar menekültek érdekében. Az amerikai delegációvezető ezért hosszú ideig vonakodott a csatlakozástól. Végül ő is belátta, hogy a viszonylag széles egyetértés érdekében az adott körülmények között pozitívan kell szavaznia. Az óvatos fogalmazás másik oka az volt, hogy Dag Hammarskjöld ENSZ-főtitkár kezdettől fogva a magyar menekültkérdés III. bizottságbeli megvitatása ellen lépett fel. Azzal érvelt, hogy az ügynek minden további nélkül a Közgyűlés előtt van a helye. Mr. Read és a delegátusok többsége azonban azt az álláspontot képviselte, hogy a magyar menekültek segélyezésének gyakorlati szükségletei, valamint egyéb emberi vonatkozások miatt feltétlenül tárgyalnia kellene a kérdést a III. Bizottságnak is - függetlenül a Közgyűlési programtól -, ahogyan végül történt.

Az ENSZ Közgyűlésben 1956. december 4-én folytatódott a magyar kérdés vitája. Irak képviselője sürgette a nemzetközi szervezet képviselőjének a beengedését Magyarországra, hogy elfogulatlan képet kaphassanak az ország belső helyzetéről. Az ENSZ megfigyelőinek küldetése - felfogása szerint - nem jelentene beavatkozást az ország belügyeibe. Norvégia delegátusa szerint a magyar menekültek áramlása Ausztriába világos bizonyíték az elnyomó intézkedésekre Magyarországon. ENSZ-megfigyelőket ugyan

csak azokba az országokba lehet küldeni, amelyeknek a kormányai ebbe beleegyeznek, de a Szovjetuniónak sem állhat érdekében Európában idegen népeket elnyomni. Jugoszlávia képviselője szerint Magyarországon a legfontosabb feladat a normális viszonyok – azaz ebben az összefüggésben a szovjet impérium – helyreállítása, sürgősen újabb konfliktusforrást teremteni, ezért nem támogatta a határozati javaslatot, azaz ENSZ megfigyelők kiküldését. Az országban a helyzet már láthatóan javulóban van, s Hammarskjöld úr olyan gyorsan Budapestre utazhatna, amilyen gyorsan csak lehetséges. A magyar-jugoszláv menedékegyezményt megsértették Nagy Imre esetében, amikor határozott kinyilatkoztatása ellenére – hogy ti. nem akar Romániába menni – elhurcolták az orosz csapatok. Jugoszlávia szerint itt a nemzetközi jog durva megsértéséről van szó, s az eset rendezéséhez ragaszkodni fog. A magyar képviselő szerint ezzel szemben Nagy Imre esetében belső magyar ügyről van szó, és ez azért is mellékes, mert a jugoszláv-magyar egyezményt lezárták. ENSZ megfigyelők Magyarországra küldése pedig csak súlyosbítaná a helyzetet, és nem lenne semmi gyakorlati értéke.⁸⁶

Fehéroroszország képviselője azt mondta, hogy az osztrák kormány és az UNHCR akadályozzák a menekültek visszatérését Magyarországra. Osztrák sajtójelentések szerint fiatal magyar menekülteket szerveznek további Magyarország elleni akciókra. A magyar menekültek kezdik belátni, hogy hazudtak nekik és ezért a rend helyreállítása után ismét vissza kívánnak térni szülőföldjükre. A szovjet képviselő szerint a határozati javaslat beavatkozik Magyarország belügyeibe és a 2. pontnak határozottan ultimatív karaktere van. Magyarország örökre megszabadult a fasiszta rendszertől. A gyerekeket Ausztriában szögesdrótok mögé internálják, a Szovjetunió ugyanakkor nagy támogatást nyújt Magyarországnak, naponta 500 vagon segélyszállítmány gördül át a magyar határon.⁸⁷

India képviselője nyugtalanságát fejezte ki a magyarországi helyzet miatt. Minden állam területéről vissza kellene vonni a külföldi csapatokat. A népesség többsége Magyarországon passzív ellenállást folytat, de a deportálások nem bizonyítottak. A Szovjetunió és Magyarország a Közgyűlés kívánságait nem vette figyelembe. Ha az erőszakos cselekmények ilyen mennyisége jön létre, nem beszélhet az ember belső ügyéről. A Szovjetuniónak érvényesítenie kellene befolyását Magyarországon, hogy az ENSZ megfigyelők beutazhassanak. Egy tagállamnak mindig készen kell állnia a főtitkár fogadására, különben a Charta megsértéséről van szó. Hammarskjöld budapesti látogatásának meg lenne az az előnye, hogy tisztázná a helyzetet és ilyen módon

⁸⁶ A sajátosan köztes jugoszláv álláspont részletezőbb kifejtésére itt nincs módom, az időközben megjelent dokumentumok és visszaemlékezések azonban (lásd például Veljko Micunovic moszkvai jugoszláv nagykövet visszaemlékezéseit) lehetővé teszik az ilyen irányú alaposabb tájékozódást.

⁸⁷ AdR BMfAA Ungarn 3c.

megkezdődhetne a megegyezés. Mivel a Szovjetunió határozottan kijelentette, hogy semmilyen deportálások nem történtek a Szovjetunióba, az ENSZ-Közgyűlés - Menon szerint - nem indulhatna ki abból a feltevésből, hogy voltak ilyen deportálások. Ezért India a 3. pont ellen szavaz.⁸⁸ A magyar kormány elutasította az ENSZ megfigyelők magyarországi fogadását, a szervezet főtítkárának pedig azt javasolta, hogy egy későbbi időpontban látogasson az országba.

2.5 A nyugati világ országai, Izrael, Kanada, az Egyesült Államok és a magyar menekültek befogadása

Ajánlatok a magyar menekültek felvételére csaknem az egész világról érkeztek, a magyarok azonban jobbra csak az Egyesült Államokba akartak menni. Sok ország ajánlata többek között ezért maradt kihasználatlan. Az amerikaiak ugyan egy különprogramban felemelték éves bevándorlási kvótájukat 6.500-ról 21.500-ra, ez messze nem elégítette ki honfitársaink várakozásait. Így nőtt meg - a bizonyos szinten mindig is létezett - érdeklődés Kanada iránt. A magyarországi zsidó menekültek is az Egyesült Államokba törekedtek. Nagyon nehéz feladatot vett magára az American Joint Distribution Committee a mintegy 18 ezer zsidó gondozásának az átvételével. Néhány ezren közülük az ortodoxia szigorú szabályai szerint éltek, s az improvizáló osztrák menekültügyet csaknem a kétségbeesésbe kergették azok, akik már a határon ragaszkodtak a kóser ételhez. A táborban sem lettek sokkal kisebbek a dilemmák, bár oda már a Joint naponta szállította a megfelelő élelmiszert. Ezért a szövetségi belügyminisztérium - az American Joint-tal egyetértésben - az ortodox zsidók számára Korneuburgban, majd később Bad Kreuzenben külön tábort rendezett be, ahol a sajátosságok tiszteletben tartására nagyobb lehetőségek álltak rendelkezésre.⁸⁹

Izrael állam bécsi nagykövete már november elején közvetítette az osztrák külügybe kormánya megbízását: készek minden Ausztriában tartózkodó magyarországi zsidó menekültet fogadni. A követség teljhatalmat kapott az útiokmányok kiállítására azon magyarországi zsidó menekültek számára, akik Izraelbe települési szándékukról nyilatkoztak, a Jewish Agency pedig készen állt a jelentkezők elszállításának a megszervezésére. Az osztrák külügy köszönettel vette a felajánlást, majd kérte a közvetlen kapcsolat felvételét a belügy illetékes részlegével, amelytől maga is igényelte a további fejlemények visszajelzését. Az ügy további menetének azonban mégsem maradt nyoma az akták között.⁹⁰

88.Uo.

89.E. Stanek: im. 70.o.

90.Fontos lenne pedig ismerni a zsidó menekültek migrációs motívumait. 1956 októberét követően pl. a lengyelországi

1956. november 7. és 14. között összesen hét ország tett ajánlatot mintegy 80 ezer magyar menekült felvételére. Kanada már novemberben a legnyitottabb befogadók közé tartozott. Pickersgill bevándorlási miniszter napi kapcsolatban állt az ország bécsi követségével, s azonnal tájékozódott az aktuális menekülthelyzetről. A kanadai parlament alsóházában a kérdésnek szentelt rendkívüli üléseken jelezte - még személyes ausztriai tájékozódása előtt -, hogy egy vagy több nyomtatvány esetleg most nem lesz kitöltve, esetleg elmarad Ausztriában a röntgenfelvétel, és általában a máskor szokásos procedúra is. Nem tagadta ugyan ezek értelmét és fontosságát a képviselők előtt, de - teljes összhangban az osztrák elvárásokkal - hangsúlyozta, hogy ezúttal az emberek minél előbbi Kanadába szállítása a fontos. A vizsgálatok később is elvégezhetők lesznek, s csak ilyen gyors átvétellel kerülhető el Ausztriában a káosz. Még novemberben arról is döntött a kanadai kormány, hogy a menekülteknek nem megelőlegezik az útiköltséget - ahogy kezdetben tervezték -, hanem állami segély formájában díjtalanná teszik az utazást.

Ilyen előzményeket követően érkezett a kanadai bevándorlási miniszter Bécsbe. Másnap már - kívánságának megfelelően - vitték is Burgenlandba. Szinte minden tábort végiglátogatott (Kaiserssteinbruch, Eisenstadt, Wöllersdorf és Traiskirchen). Mindenütt tájékozódott a táborvezetőknél, de kérdezett is közben. Leginkább az ellátás szükségletei, a még hiányzó és szükséges segélyek érdekelték. Beszélt sok magyar menekülttel is, akik közül többen kifejezték neki Kanadába települési szándékukat. Pickersgillre láthatóan mély benyomást tett az a tény, hogy beszélgetőpartnerei szinte kizárólag 17 és 25 év közötti fiatalemberek voltak. Megismételte előttük, hogy az év(1956) végéig 6-7000 magyar menekült utazhat Kanadába, s a maga részéről legkevesebb 10 ezer menekült felvételére gondolt. Minden a szállítási lehetőségektől függ, közölte a bevándorlási miniszter. Megígérte azt is, hogy amíg az ausztriai helyzet kritikus, más országokból felfüggesztik a bevándorlást Kanadába.⁹¹

A jelenlévő újságírók megkérdezték Pickersgillt, hogy a látottak mennyiben felelnek meg előzetes várakozásainak. Lényegében megfelelnek, volt a válasz, csak az tölti el aggodalommal, hogy ilyen sok fiatalember írta le többé vagy

közéletben az antiszemitizmus erősödésének a jelei mutatkoztak, s az ottani kivándorlók számának növekedése jól mutatta a zsidó polgárok személyi biztonságérzetének a csökkenését. (BA B106/47359) Ha csak enyhébben is, akadtak talán ilyen jellegű tendenciák Magyarországon is, vagy ott a migrációs motívumok a többi magyar kivándorló indokaival estek nagyjából és egészében egybe?

kevésbé a hazáját, ami Magyarország jövőbeli fejlődésére nézve kevés reménnyel kecsegtet. Eisenstadtban váratlanul azt kérte a kanadai, hogy vigyék a határra, mert szeretne menekülteket látni, amint éppen átjönnek a határon. Klingenbachnál - a burgenlandi biztonsági főnök legnagyobb megdöbbenésére - a magyar határőrök a két országot elválasztó sorompóhoz jöttek beszélgetni a kanadai miniszterrel (oroszkatonák nem voltak a közelben). A kíséret osztrák tagjai persze mindent megtettek, hogy ez az egészen különleges intermezzo a lehető legrövidebb ideig tartson, s a jelenlévő kanadai újságírókat is megkérték az eset diszkrét kezelésére. Ezek után Pickersgill Schwechatnál elbúcsúztatta az első magyar menekültekkel telt kanadai repülőgépet, s ismét kifejezte elégedettségét a látottakkal.⁹²

December elején Kanada nyilatkozatot adott ki arról, hogy korlátlan számban kész felvenni magyar menekülteket, amennyiben kifejezik ezt a szándékukat és egészségileg alkalmasak a hosszú útra. A soproni egyetem erdészeti kara oktatóinak és hallgatóinak felajánlották, hogy Vancouver mellett újra berendezkedhetnek. British Kolumbia egyeteme és erdészeti intézményei gondoskodnak a kiegészítő előadásokról, az angol nyelvi képzésről és a Soproni Egyetem Erdészeti Karának az anyagi támogatásáról is. A hónap közepén egy előkészítő csoport repült Kanadába, majd kitűzték az Óceánon való átkelés időpontját is: 1957 január elsejét. Azt is sikerült elintézni, hogy a Siezenheimbe internált erdészhallgatók Salzburgban csatlakozhassanak társaikhoz. (December 8-án 24 órai hatállyal megszüntették az internálást Ausztriában).

December közepéig Ausztriába 126.500 magyar menekült érkezett. Éjszakánként még mindig két és fél ezren lépték át a határt. Mivel azonban a fenti számból időközben 51.556 menekültet más országokba szállítottak, helyben 74.940-en maradtak. A következő december 10-i táblázat a világ országainak a menekültfelvételi ajánlatait mutatja, másrészt tájékoztat a már bekövetkezett elszállításokról:

	<u>Kvóta:</u>	<u>Már elszállított:</u>
Svájc	10.000 (ebből 6.000 ideigl.)	9.303
Németország	a mindenkori menekültszám 10 %-a	7.616
Hollandia	5.000 (ebből 2.000 ideigl.)	1.976
Franciaország	korlátlan	6.544
Svédország	3.500	3.108
Nagy-Britannia	korlátlan	10.142
Ausztrália	5.000	156
Kanada	korlátlan	2.150

USA	21.500	3.082
Belgium	3.000	3.002
Új-Zéland	1.000	---
Brazília	3.000	---
Kolumbia	1.000	---
Chile	1.000	0.007
Délafrika	0.500	---
Írország	1.000	525
Luxemburg	0.200	185
Olaszország	4.000	2.772
Dánia	1.000	1.000
Argentína (ICEM szerint)	2.000	18
Norvégia	---	---
	62.000	51.556
(továbbá a korlátlan kvóták)		

Belgiumban és Dániában elérték a felvevőkészség határát. Nagy-Britannia 11 ezer magyar menekült felvétele után, szemben a vállaltakkal, úgymond egyelőre, leállította a felvételt, hivatkozva az angol állampolgárok visszatelepülésére a Közel-Keletről. A németeknél is korlátozást jelentett a 10%-os limit. Franciaország sem vett fel többet 7.000 magyar menekütnél az év folyamán, szintén a francia állampolgárok anyaországi visszaáramlására hivatkozva. Ausztria azzal számolt, hogy 1956 december végéig még mintegy 12 ezer magyar menekült elszállításával könnyebbedhet meg. Ilyen körülmények között jelentős segítséget csak a tengerentúli országoktól remélhetett. Az Egyesült Államok ígérete szerint 21 és félezer menekült felvételét vállalta az év végéig. Kanada mégis megnevezett egy limitet 1956-ra (11 ezer), de további 12 ezer személynek volt lehetősége a tengerentúlra kivándorolni (Ausztrália, dél-amerikai államok és Délafrika). Nem biztatott viszont sok jóval, hogy a menekültek az addigi tapasztalatok szerint - Ausztráliát kivéve - nem kívántak ezekbe az országokba menni. Így a következő áttekintés adódott:

A) EURÓPA:	12.000
B) USA és KANADA:	27.000
C) DÉLAM. és AUSZTRÁLIA	12.000
	<u>51.000</u>

Az addigi tapasztalatok alapján a menekültek számának további emelkedését várták. Ezért a külügyben még karácsony előtt arra gondoltak, hogy az európai országokhoz kellene fordulni, hogy kezdjék az újévet egy bővített menekültbefogadási programmal. Reménykedtek abban is, hogy az Egyesült Államok emeli bevándorlási kvótáját, s az amerikai alelnök bécsi látogatásakor megkísérelhetik felgyorsítani az eseményeket.⁹³ A bécsi amerikai követség Nixon bécsi látogatásának küszöbén hozta nyilvánosságra tervét az 1956-ra felvételre vállalt

21.500 magyar menekült Egyesült Államokba szállítására vonatkozóan:

- 1) 5.300 menekültet december 18., 23. és 29-én hajóznak be Bremerhavenben Egyesült Államok úticéllal;
- 2) 9.700 személy Münchenből - ahová vonat szállítja őket - repülőgépen utazik az Egyesült Államokba, mégpedig a Military Air Transport Service gépeivel. Az ütemezés szerint december 11-én 200 menekült, 12-én 300 menekült, 13-án 400 menekült repül el. A további napokon 500 menekülttel szállnak fel a gépek.
- 3) 6.500 menekültet az ICEM polgári charter gépekkel Ausztriából közvetlenül szállít az Egyesült Államokba. Az elszállításokat az amerikaiak december 29-ig be kívánták fejezni, természetesen nem számolva az olyan esetleges zavaró tényezőkkel, mint az időjárás, vagy egyéb technikai probléma.

2.6 Nixon amerikai alelnök Bécsben

1956. december 10-én táviratozott a washingtoni osztrák képviselőlet Bécsbe, hogy a következő hét végén az alelnök meglátogatná az osztrák fővárost, amennyiben ezt a szövetségi kormány is hasznosnak tartaná. A látogatás háttérében az állt, hogy január elején kellett meggyőzni a kongresszust a magyar menekültek pénzügyi segélyezéséről, s egy közvetlen, az osztrák szövetségi kormánnyal folytatott megbeszélésre hivatkozó Nixon-beszámoló jelentősen megkönnyíthette a kérelem elintézését. Eminens osztrák érdekről lévén szó, a külügyi hivatal válasza nem váratott sokat magára: a minisztertanács Nixon alelnök látogatását örömmel veszi tudomásul. A találkozót elé osztrák részről nagy várakozással tekintettek.

A szövetségi minisztériumokban lázas szakértői munka kezdődött a nemzeti érdekek minél hatékonyabb artikulálása érdekében. Egyedülálló lehetőségnek tekintették a látogatást arra, hogy az Egyesült Államok figyelmét felhívják a magyar menekültprobléma komolyságára. Nixonnal meg kívánták értetni, hogy Ausztria már nem képes úrrá lenni a helyzeten, mert az országban tartózkodó menekültek száma csaknem 75 ezret tesz ki, az európai országok felvételi kvótái csaknem kimerültek és a menekültek folyamatos beáramlása naponta 2 ezernél több új személyt jelent. Rá kívánták venni az Egyesült Államokat, hogy már felemelt kvótáján túl is vegyen fel menekülteket. Arra gondoltak érvként hivatkozni, hogy az USA a Technical Assistance segély keretében például magára vállalta a mindenkori költségek felét, amennyiben a többi partnerország fedezte a kiadások másik felét. Talán rá lehetne venni Nixont - ennek analógiájára - a menekültek mindenkori összlétszáma meghatározott részének (pl. 50%-ának) az átvételére.

Különösen fontos lenne, hogy ne legyenek fennakadások a menekültek elszállításában. A minisztereket felkészítő

szakértők azt az ötletet is megfontolásra érdemes javaslatként ajánlották felvetni az alelnöknek, hogy forduljanak felhívással a világ nagyobb városaihoz, gondoskodjanak egy csoport magyar menekült további sorsáról (munka, lakás, szakmai továbbképzés...stb.). Mindenekelőtt persze a menekültek gazdasági beillesztését tartották fontosnak, amely öntudatot ad az érintetteknek ahhoz, hogy a szabad világ teljes értékű tagjainak tekinthessék magukat. A sikertelen gazdasági integrációnak ugyanis lehetnek negatív politikai következményei. Azt kell megakadályozni közösen, hogy a menekültekből elhanyagolt, csalódott szürke massa alakuljon ki a nyugati társadalmak alján.⁹⁴

Az amerikai alelnökkel folytatott megbeszélésen osztrák részről a fél kormány jelen volt, de az amerikaiak is komolyan "készültek". A tárgyalás kezdetén Nixon azt mondta, hogy ez az eszmecsere utazásának egyik fő célja, s reméli, megkapja a lehetőséget a menekültprobléma pénzügyi vonatkozásainak a pontosabb megismerésére. Személyesen ugyan nincs döntési pozícióban, de visszautazását követően pozitívan befolyásolhatja a döntéshozókat. Raab szövetségi kancellár szerint a menekültprobléma kétrétegű: egyfelől politikai természete van. A semleges Ausztriát a menekültek tömeges jelenléte nehéz helyzetbe hozhatja. Ezért amilyen gyorsan csak lehet és olyan sok menekültet, amennyit csak lehet külföldre kell szállítania. A menekültkérdésnek másrészt pénzügyi vonatkozásai vannak, s azt javasolta a szövetségi kancellár, hogy először beszéljenek erről.

A szövetségi pénzügyminiszter beszámolója szerint 1956 december 19-éig - kb. 150 ezer menekült érkezett az országba. Közülük 70 ezer azóta más országokban talált befogadásra, 80 ezren tartózkodnak még Ausztriában. Arra számítanak, hogy legalább 30 ezer menekült marad végleg az országban, vagy azért, mert nem akar más országba menni, vagy pedig azért, mert más országok - ahová menni szeretne - nem fogadják be. Itt Nixon közbevetette: nem lehetne ezt a 30 ezer személyt valahogyan bekapcsolni a munkafolyamatba? Kamitz "üdvözölte a kérdést", majd hozzáfűzte, 1957-ben előreláthatólag további 50 ezer menekült beáramlásával kell számolni, ami így összesen már 80 ezret tesz ki. Ha folyamatosak is egyik oldalon az elszállítások, a másik oldalon folyamatos a beáramlás. Azaz 30 ezer folyamatosan jelenlévő és 50 ezer időszakos menekülttel kell számolni az országban.

A szövetségi pénzügyminiszter szerint a 30 ezer állandó magyar menekültnek a munkahelyek közelében legalább 10 ezer lakást kell építeni. A lakásépítés költségei becslések szerint 58 millió USD-t tesznek ki. Az időszakos menekültek számára a táborok kiépítése, illetve helyreállítása további 40 millió dollárt igényelne. Az egyes menekültekre fordított

összegek (étkezés, ruházkodás, szállítás...stb.) 150 dollárt vettek igénybe, ami 1956-ban összesen további 8 millió dollárt jelentett. Kamitz összefoglalója szerint ez 1957-ben 30 ezer folyamatos és 50 ezer időszakos menekülttel számolva azt jelentené, hogy 23 millió dollár kellene a folyó kiadásokra és 8 millió dollár a nem folyamatos kiadásokra. De ezek a becslések nem tartalmazzák az építési költségeket. (Mintha Kamitz röstellte volna ezeket is összegezni, pedig az általa igényelték alapján az csaknem 100 millió dollárt tett ki). Nixon pénzügyi szakértője leszögezte, hogy az Egyesült Államoknak sok elkötelezettsége van az egész világon, s a pénzügyi eszközei nem határtalanok. Hollister szerint bizonyos prioritásokra figyelemmel kellene lenni. A szövetségi pénzügyminiszter által felvetetteket alaposan tanulmányozni kellene. De az Egyesült Államok pontosan tudja, hogy a kért segítséget nem Ausztriának adják, hanem Ausztrián keresztül a menekülteknek.

Raab szövetségi kancellár - mintegy az óvatos amerikai reagálás hatására - a menekültügy politikai aspektusai felé irányította a beszélgetést. Ausztria ahhoz kér hathatós segítséget - mondotta -, hogy minél több menekültet szállítsanak el az országból, s azok az országok is folytassák a menekültek felvételét, amelyek már eddig is fogadtak be magyarokat. Fő problémaként a jelentős számú politikai emigráns ausztriai jelenlétét jelölte meg, akik szerinte veszélyt jelentenek országára nézve. Persze a magyarországi helyzet változása esetén ezek az emberek hazatérnének, de jelenlétük addig sem viselhető el. Raab utalt arra, hogy Magyarország mindig is hagyományosan kibocsátó ország volt és az utóbbi évek politikai változásai nagy tömegben hoztak felszínre olyan személyeket, akik az Egyesült Államokba kívánnak emigrálni.

Erre Nixon úgy vélekedett, hogy a szóban forgó összegek - amelyekről még Kamitz beszélt, mert Raab ezt nem hozta szóba - meglehetősen magasak. Ezzel nem akarja azt mondani, hogy a vendéglátóknak valamiből le kell költségeket faragniuk, mindenesetre a kongresszusnak ezt csak alapos tanulmányozás után lehetne döntésre előterjesztani. Természetesen pontosan tudja, hogy itt emberi problémáról van szó, s a támogatás nem ablakon kidobott pénz, mégis - tette fel a kérdést: nem lehetne más eszközöket is bevonni a támogatásba? Kamitz - mint mindig - üdvözölte a kérdést, majd közölte, a magyar menekültek segítése az osztrák költségvetés mintegy 10%-át teszi ki éppen akkor, amikor a véderő kiépítésének a költségeit is viselnie kell. Nixon megígérte a probléma előterjesztését az elnöknek. Azt nem tudja megmondani, hogy az USA mennyi menekültet tudna még felvenni, de biztos benne, hogy tisztességes arányról lesz szó. Mr. Rogers hozzáfűzte ehhez, hogy az Egyesült Államokban két menekültprogram fut. Az egyik a szabályos, amelynek keretében évente 200-250.000 menekült jön az USA-ba. A másik a Refugees

Relief Act program, amely szerint az utóbbi két évben 180 ezer menekült vándorolt be.

Grubhofer osztrák államtitkár a "régi" menekültek megoldatlan problémájáról beszélt: 128 ezren még mindig Ausztriában, s 18.700-an közülük még mindig táborban vannak. S mivel ezek a költségek is az országot terhelik, Ausztria nevében arra kérte az Egyesült Államokat, hogy tanulmányozza pontosan a pénzügyi adatokat és ne fogja nagyon vissza a támogatást. Nixon megígérte, hogy az amerikai döntésre nem kell hónapokat várni, és szóba fogja hozni a régi menekültek problémáját is. Az Egyesült Államok azonban elvárja, hogy Ausztria más országokkal is folytasson hasonló tárgyalásokat és a támogatás arányos legyen. Az alelnök ezt követően a segély nyújtásának a módjáról érdeklődött: lehet-e a támogatást a menekültügyi főbiztoson keresztül is folyósítani. A szövetségi kancellár jobbnak tartotta a segélynek közvetlenül az osztrák kormányhoz történő folyósítását. Hogy a kérdés egyfajta kontrollja volt az osztrák szándékoknak, azt mutatta Hollister pénzügyi tanácsadó ötlete is: nem lenne e szerencsésebb egy központi szervezeten keresztül irányítani a menekültügyet Ausztriában, s a privátszállásokat nem finanszírozni? A korlátozott tábori férőhelyre hivatkozva azonban az osztrákok ezt egyelőre nem tartották megvalósíthatónak. A sajtóközlemény rövid megbeszélésével, valamint a kölcsönös köszönetnyilvánításokkal együtt a megbeszélés pontosan 1 óra 20 percet tartott.⁹⁵

2.7 A látogatás szovjet interpretációja, a szovjet szándékok lengyel és nyugati értelmezései

Nixon amerikai alelnök bécsi látogatását érdekesen interpretálta a szovjet sajtó. Az Izvesztyija cikke: "Humanitárius célok vagy aknamunka" - címmel tudósított az eseményről. A cikkíró az egyik francia újság washingtoni tudósítójának jelentését használta fel, pontosabban forgatta ki tézise felépítéséhez. A bécsi Nixon-látogatás humanitárius oldalát azért húzzák alá többször is az amerikai fővárosban - írták -, mert az alelnök jelenléte ilyen közel a magyar határhoz a népi demokráciák belső ügyeibe történő beavatkozást jelentheti. Az amerikai fővárosban is csak a beavatott körök tudják a látogatás valódi célját: a földalatti magyar ellenforradalom támogatását, nagyobb aktivitásának segítségét. Sztjepanov felhasználta koncepciójához a New York Herald Tribune bécsi tudósítójának a jelentését is: Nixon olyan időpontban utazik Bécsbe, amikor a Nyugat szomorúan áll a kérdés előtt, ha újra fellobbannak a harcok, maradjon-e/maradhat-e továbbra is a tétlen megfigyelő pozíciójában.

Az amerikaiak valódi célja Magyarországon az - így az Izvesztyija -, hogy a fasiszta puccs minél előbb megismétlődjön. Nixon köztudomásúan a republikánusok legreakciósabb szárnyához tartozik, akik zászlójukra a "Felszabadítás" jelszót írták, amely végső soron nem jelent mást, mint beavatkozást a népi demokráciák belső ügyeibe azzal a céllal, hogy restaurálják a kapitalista rendszert. De Sztjepanov nem elégedett meg ennyivel: a magyarországi fasiszta puccsban jelentős szerepet játszottak bizonyos amerikai körök vezetésével a nemzetközi imperialista erők, akik nem csak a kapitalizmus visszaállítását akarták Magyarországon elérni, hanem új háborús tüzfészket kívántak létrehozni Európa szívében. Nixon látogatása azt mutatja, hogy ezek a körök nem nyugodtak bele vereségükbe. Az USA imperialista körei fáradhatatlanul folytatják aknamunkájukat az Amerika Hangja és a Szabad Európa Rádiókon keresztül. Az amerikai titkosszolgálat terroristákat és diverzánsokat képez ki magyar menekültekből. Konklúzióként a szovjet újságíró - úgymond - megalapozottan állapíthatta meg: a magyarországi eseményekért mindenekelőtt az Egyesült Államok reakciós körei viselik a felelősséget.⁹⁶

Az osztrák kormány menekültüggyel kapcsolatos magatartását az osztrák külképviseletekről érkező jelentések is befolyásolták. Ezek a magyar eseményekkel kapcsolatos legkülönbözőbb véleményekről és álláspontokról számoltak be rendszeresen. A varsói osztrák követ véleménye szerint például a lengyelországi és a magyarországi események közötti összefüggések és párhuzamosságok nyilvánvalók a kívülálló számára. Az 1956. október 30-i szovjet kormány-nyilatkozatig a magyar események a geográfiai helyzet, a belpolitikai viszonyok minden különbsége ellenére igen hasonlóan folytak a lengyelországiakhoz. Míg azonban a lengyelek a szovjet nyilatkozatban foglaltakat - hibák a népi demokráciákban, a csapatok állomásoztatása megvitatásának kilátásba helyezése - nagyon komolyan vették, a magyarok(és úgy tűnik a nyugatiak is) átsiklottak a szöveg végi nagyon komoly fenyegetésen. A lengyelek megérezték, hogy országuk labilis helyzete mennyire nyugtalanítja a szovjet vezetést, s az október 30-i nyilatkozat tulajdonképpen egy ajánlat a Nagy-Kádár kormánynak, hogy a népfelkelést egy lengyel típusú mérsékelt népi demokráciába kanalizálják.⁹⁷ Nagy Imre bejelentése az ország politikai semlegességéről és a többpártrendszer bevezetéséről nagyon felerősítette azokat a

96. Izvesztyija, 20. dec. 1956.

97. A politikai döntés a fegyveres beavatkozás szükségességéről az SZKP KB elnökségének október 30-31-i ülésének második napján született meg, miután a szovjet vezetés szerint Magyarországon kimerültek a válság érdekeiknek megfelelő rendezésének a békés lehetőségei. Lásd: Békés Csaba: Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában. Tanulmány és válogatott dokumentumok. 1956-os Intézet. Budapest 1996. 50-51. o.

szovjet félelmeket, hogy elveszítik Kelet-Európát (Lengyelország és Magyarország mellett nyugtalanság az NDK-ban is).

A magyar követeléseket a lengyelek - az osztrák követi jelentés szerint - igen veszélyesnek és azidőszerint megvalósíthatatlannak tartották. Az oroszokkal - szerintük - nagyon óvatosan kell bánni, ezenkívül egy nagyhatalom, amely valamit is ad magára, aligha tűri tétlenül csapatai elzavarását. A magyar politikai vezetés radikalizmusa nemcsak az új lengyel vezetést bizonytalanította el, de Jugoszlávia is ellenérdekeltté vált a szabad és semleges Magyarország létrejöttében. Ráadásul a lengyelek úgy látták, hogy a magyar vezetés a legalapvetőbb óvintézkedéseket is figyelmen kívül hagyja. Akik négy felkelést indítottak már az oroszok ellen (1795, 1831, 1863 és 1905), nem győztek eléggé csodálkozni a magyar naivitáson. Az orosz beavatkozás brutalitása ennek ellenére hasonló érzelmeket keltett, mint Nyugaton. A lengyel pártaktivisták november 4-i értekezletén Gomulka a következőképp értékelte a magyar helyzetet: a kapitalista rendszer visszaállítása Magyarországon kétségtelenül a szocialista tábor jelentős gyengülését jelentené. Senki nem kívánhatja közülük ezt a gyengülést. Ezért most náluk is mindenkinek reálpolitikusnak kell lennie, mégha közben azt gondolják is, hogy más országoknak nem kellene egy ország belügyeibe beavatkozni és a népnek, a munkásosztálynak magának kellene a belső viszonyokat, a politikai helyzetet saját országában meghatározni. Politikát csinálni nem egy nap, hanem egy hosszú történeti korszak perspektívájából lehet. Amennyiben így, realistaként nézik a magyarországi helyzetet, tudomásul kell venniük a valódi viszonyokat. A lengyel pártvezető végül hangsúlyozta, hogy Lengyelország törekvése a szuverenitásra és a teljes egyenjogúságra a Szovjetunióval változatlan marad.

A vértelenül is győztes lengyel októberre mégis komor árnyék vetült. Nép és vezetés egyaránt félt a szovjet politika előre nem látható akcióitól: leginkább a hidegháború visszatérésétől. Reménykedtek abban, hogy - jobb híján - a nyugatiak hamarosan elismerik a Kádár-kormányt, s az oroszoknak is lehetővé teszik a visszatérést jelenlegi tarthatatlan helyzetükből. A konzervatív és a szociáldemokrata orientációjú lengyelek szerint az amerikaiak és az angolok átadták a Szovjetuniónak a jelenlegi népi demokráciákat, s ezzel átengedték neki ezen országok belső átalakítását is. Egy összeütközést azért nem kockáztattak és kockáztatnak, mert ez a harmadik világháborút jelentené. A lengyelek saját alávetettségük megszüntetését sem kívánják ilyen áron. Nehéz a Szovjetunióval szerintük úgy vitatkozni, hogy a nyugati hatalmak közben Guatemalában és Egyiptomban hasonló módon cselekszenek. Mindenütt attól féltek Lengyelországban, hogy a Szovjetunióban visszatér a

sztálinizmus, amely ellen a nyugatiak most először joggal nem tesznek semmit.⁹⁸

A római osztrák követ, Dr. Löwenthal a külügyminiszterének küldött levelében a magyar szabadságharc ideálpolitikusi és reálpolitikusi felfogása közötti, szerinte veszélyes ellentétet három vélemény interpretálásával kívánta szemléltetni. A reálpolitikusi értelmezéshez az amerikai és a brit követet, az ideálpolitikusi felfogáshoz a német követet idézte az olasz fővárosból. Jernegan szerint világos, hogy egy katonai beavatkozás a mi (nyugati) oldalunkról azonnal kiválthatta volna a harmadik világháborút. Lehetett volna ezt igazolni úgy, hogy Magyarország nem a vasfüggöny felénk eső oldalán fekszik? Az oroszok tudják, hogy egy NATO-ország elleni támadás, vagy akár csak egy nyugati ország elleni támadás (mint Ausztria vagy Svájc) a háborút jelenti. Magyarország azonban az ő területükhöz tartozik. Hohler, a Brit Követség munkatársa itt közbevetette: az oroszok nagyon pontosan ismerik a játékszabályokat.⁹⁹

Von Brentano német követ, a későbbi külügyminiszter ezzel szemben úgy gondolta - vagy inkább remélte -, hogy vannak dolgok, amiket a világ közvéleménye nem viselhet el. Ha az oroszok újabb vérfürdőt rendeznek - október 28-a után - az amerikaiaknak be kell avatkozniuk. Ezt a szovjetek pontosan tudják, ezért nincs harc Magyarországon.¹⁰⁰ Hogy a szovjetek az angolszász játékszabályokat, vagy a világ közvéleménye felháborodásának esetleges negatív hatását vették-e jobban figyelembe, pontosabban melyiket tartották fontosabbnak, az persze ma már sokkal egyszerűbben megválaszolható kérdés mint akkor volt. A következőkben éppen azt tesszük vizsgálat tárgyává, hogy a magyarországi helyzettel - s annak következményeivel - kapcsolatban valóban olyan idealista volt-e a német politika, s mennyiben módosult később - ha módosult - a szovjet beavatkozást követően.

3. A magyar menekültek befogadása Németországba (1956 nov.-1957 jan.)

3.1 A magyar forradalom és a Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn

A magyar menekültek megsegítésében a nyugati Németországban az a társadalmi szervezet járt elől, amelytől formálisan talán a

⁹⁸.AdR BMfAA Ungarn 3f.

⁹⁹.Meg kell jegyezni, hogy az angolszászok - a "realisták" - a november 4-i szovjet beavatkozást követően (akár önigazolójelleggel is) nyilatkoztak, míg von Brentano német követ ("az idealista") közvetlenül előtte. Így kétségtelenül nem egészen fair nyilatkozataik párhuzamba állítása.

¹⁰⁰.AdR BMfAA Ungarn 3f.

legkevesbé lehetett várni: a Magyarországi Németek Honfitársi Egyesülete (Landsmannschaftja). Elsőként hívták fel a német politika irányítóinak figyelmét a lehetséges legnagyobb segítségnyújtására Magyarországnak. Úgy vélekedtek, hogy a magyar szabadságharc közelebb hozta 18 millió keleti német szabadságát is. Érthető, hogy segítségüket főként a még Magyarországon maradt németeknek szánták, hiszen a magyarországi honfitársak elsősorban mégiscsak az itteni németek voltak. Ugyanakkor ez nem jelentette azt – miként később látni fogjuk –, hogy a segélyek elosztásánál etnikai különbséget tettek volna. Meg is jegyezték öntudatosan: felhívásuk annak is a bizonyítéka, hogy a magyarországi németekben nincsen bosszúvágy elűzésük miatt a magyar néppel szemben, sokkal inkább a jelen feladatait és a jövőt akarják szolgálni.

A magyarországi németek Landsmannschaftja még november 4-e előtt létesített egy segélyhelyet Eisenstadtban a menekülteknek. Magyar hely- és emberismeretük valóban hatékonyra tette munkájukat, s a népfelkelést meghatározó hajtóerőket is jól ítelték meg. 1956 október 30-án segélyszállítmányt vezettek Burgenlandból Budapestre, amely nagymennyiségű élelmiszert, gyógyszert szállított a Rókus-kórháznak. Ez a segítség volt Németországból az első, de az egész nyugati világból is a második. A német segélyszervezeteket a budapesti rádió keresztül szólították fel a sürgős segítségre, s arról is tudósítottak, hogy a segélyszállítmányok útja szabad Budapest felé.¹⁰¹

A magyarországi németek németországi segélyszervezete vezetett még szállítmányt Kaposvárra, Győrbe, Sopronba, majd az osztrák határmenti német lakosságú községekbe. November 3-án konvojuk összefutott az előrenyomuló szovjet hadoszlopok egyikével, s ekkor valóban bizonyították helyismeretüket: mellékutakon sikerült elkerülniük a fogságba kerülést. November 4. után a menekült magyarokat Eisenstadtból segélyezték tovább. Itt 25 tiszteletbeli tagjuk dolgozott, de az egész (nyugati) Németországban több százan gyűjtötték a segélyt a helyi egyesületekben. A Landsmannschaft összesen több, mint 250 tonna segélyt gyűjtött össze, részben magyarországi szállításra, részben ausztriai és németországi elosztásra. A dologi segélyek csaknem maradéktalanul a kitelepített magyarországi németektől (Németország, USA, Kanada) származtak. Pénzsegélyekből DM 5.000 jött össze. A magyar segélyezés ügye az egykori honfitársak között szenvedélyes vitákat váltott ki. Nem hiányoztak az elkeseredett és elutasító hangok sem természetesen. A túlnyomó többség azonban üdvözölte – ahogyan a segélyek mennyisége is mutatta – a vezetés spontán kezdeményezését.

A segélyszállítmányokat kísérők beszámolót készítettek magyarországi benyomásaikról. Ebből most számunkra a német

kisebbség forradalommal, annak kilátásaival kapcsolatos véleményének az interpretációja a fontos. (A belpolitikai események értékelése nagyjából és egészében megfelelt a hazai értékeléseknek). A német kisebbség - hasonlóan a vidéki magyar lakossághoz - nagyon óvatosan reagált az eseményekre. A legtöbb helyen a kiváráó, visszafogott magatartás volt jellemző. Mintegy ennek ellensúlyozására megjegyezték Reitingerek, hogy a forradalom több vezetője is német származású volt, így például Maléter Pál ezredes. Mégis az volt a meghatározó benyomásuk, hogy november 4-ig a németek is bizakodtak: a forradalommal talán az ő sorsuk is jobbra fordul Magyarországon. Ezzel együtt élénken érdeklődtek a németországi áttelepülés lehetőségeiről. Reitinger interpretálása szerint nem annyira a magas életszínvonal volt elsősorban vonzó a számukra - bár nem tagadta ennek a szerepét sem -, hanem az a többször is hallott kijelentés, miszerint: nekünk németeknek semmi jövőnk nincs már itt! A magyarországi németek szervezetének bonni szóvivője ezzel a csattanóval fejezte be útibeszámolóját: válaszuk az elűzésre tehát nem a bosszú, hanem a testvéri segítség.¹⁰²

3.2 Miniszteriális megbeszélések a magyar menekültek befogadása érdekében

1956 november 6-án este a külügyi hivatalban(AA) ültek össze a német szövetségi külügy, belügy és menekültügy szakértői a kormány magyar menekültpolitikájának a megalapozása érdekében. A házigazda Stubbe bevezetőjében közölte, hogy az ENSZ Menekültügyi Főbiztosának és az ICEM helyi képviselője is kérte bemutatkozásakor a szövetségi kormány támogatását. A nemzetközi menekültügyi szervezetek delegátusai azt tervezték, hogy minden Genfi Konvenciót aláíró ország - közöttük a Szövetségi Köztársaság - átveszi a magyar menekülteket egy közösen rögzítendő kvóta arányában. A megbeszélés időpontjáig 40 magyar menekült és 4 család érkezett Ausztriából Németországba.

Hosszabb vita a magyarországi menekültek átvételi prioritásairól alakult ki. Végül Breull(belügy) javaslatára a következő német átvételi sorrendben állapodtak meg:

- német állampolgárok;
- német nemzetiségűek(ahogy akkor mondták: Volksdeutschen), amelynek megállapítása a szövetségi menekültügyi törvény alapján történt(\$ 94. BVfG);
- felsőoktatási intézmények hallgatói, tekintet nélkül az etnikai származásra, adott esetben kiterjesztve gimnáziumi tanulókra is;
- magyarok németországi hozzátartozókkal;
- más magyar menekültek(Madjaren).¹⁰³

102.U.o.

103.BA B106/47465

A minisztériumi megbeszélés résztvevői elfogadták, hogy egy olyan sürgős programra van szükség, amely a fenti prioritásokra - azaz korlátozásokra - épül. A belügy visszautasította azt a külügyi elképzelést, hogy az összes magyar menekültet a menekültügyi törvény alapján vegyék át Ausztriából (mintha etnikailag németek lennének). De nehezen megvalósíthatónak tartotta Breull a politikai menekültként való átvételt is (a Genfi Konvenció alapján), mert a magyarok egyszer már kaptak ilyen státuszt Ausztriában, de ez utóbbi lehetőséget tartotta továbbgondolandónak. A magyar menekültek átvételének legnagyobb terhe várhatóan Bajorországra várt, ezért tisztázni kellett a szövetségi támogatás módját is.

A magyar menekültek elhelyezésének pénzügyi vonzatai november elején még nem voltak láthatók. Abban viszont egyetértettek a minisztériumi szakértők, hogy a szövetségi pénzügynek nagyobb összeggel kell készen állnia az esetleges gyors szükségletek kielégítésére. Ugyancsak fontosnak tartották a Bundesbahn vezetésének az értesítését, illetve a felkészítését is. A magyar menekültek átvételét úgy tervezték el, hogy először a bécsi követség vegye gondozásba és lássa el az érintetteket a legszükségesebb legitimációs papirokkal. Azután hozzák át őket német területre a még meg nem határozott határátkelőkön keresztül, a még meg nem határozott felvevőtáborokba. Breull vállalkozott arra a feladatra, hogy egy bizottsággal Bécsbe utazik és kiválogatja a menekültek említett körét (a Németországra eső kvótának megfelelő mennyiségben). Egyetértés mutatkozott abban is, hogy a Német Vöröskeresztet (DRK) is kapcsolják be az akcióba. A magánszervezeteket vissza akarták tartani attól, hogy felajánlásaikat a menekülteknek kivigyék Ausztriába.¹⁰⁴

A külügyi megbeszélést követően egy héttel (november 13-án) a menekültügyi minisztériumban ültek össze tanácskozni a minisztériumok képviselői. A házigazdák egyik delegáltja bevezetőjében ismertette a Bundestag Elüldözöttek Albizottságának (Bundestagsausschuss für Heimatvertriebene) előző napi határozatait a magyar menekültekről:

- a magyar gimnázium fenntartása;
- a befogadni kívánt 3.000 magyar menekült lakásépítési segélyét a német kitelepülőkkel (Aussiedler) analóg módon kell rendelkezésre bocsátani;
- a magyarországi német menekülteket felülvizsgálat nélkül kell átvennie a szövetségi kormánynak.

Riedel minisztériumi igazgató a magyar menekültek elhelyezésére két tábort tartott megfelelőnek: Schaldingot (Passau mellett) 800 személy befogadó képességgel, valamint Pidinget (Reichenhall mellett) hasonló kapacitással. Mindkettőben 250 férőhely állt rendelkezésre. A legnagyobb német átmenőtábor Friedlandot

(Göttingen mellett) kizárták a lehetséges elhelyezések közül arra hivatkozva, hogy azt a német áttelepülők teljes mértékben igénybe veszik. Ehelyett egy másik bajor tábor használatát vetette fel Riedel (Lager Hof/Muschendorf), amennyiben persze ehhez a bajorok is hozzájárulnak. Az utóbbi helyre - lehetőség szerint - magyarországi németeket akartak hozni. A német származásúak elosztása a tartományok között a már bejáratott rendszer szerint történt. A magyarokat először el kellett ismerni külföldi menekültnek a Németország által is ratifikált Genfi Konvenció szerint, majd pedig a tartományok közötti egyetértés alapján elosztani őket.¹⁰⁵

Tudomásul vették, hogy az osztrák állapotok miatt az egyes személyek felülvizsgálatára csak Németországban kerítenek sort. A szokásos menekültügyi eljárást, amely olykor hónapokat vett igénybe, ugyancsak rövidíteni kellett. November közepén mintegy 1.000 német származású és 2.000 magyar menekült elhelyezésében gondolkodtak. Valamennyiük elosztását és gondozását a szövetségi menekültügyi minisztérium feladatává tették. A német szakértőket is foglalkoztatta egy ideig a soproni Erdészeti Kar hallgatóinak és oktatóinak az esetleges átvétele. A Claustal-Zellerfeldi Bányászati Akadémia kapacitása azonban nem tette lehetővé a soproniak együttmaradási szándékának a megvalósítását. Északrajna-Westfália képviselője kijelentette, hogy a külföldi menekültek "normális" felvételi kvótája (42%) számukra elfogadhatatlan a magyar menekültek esetében, mert aránytalanul nagy terhet jelent a tartománynak. Végül abban állapodtak meg, hogy a szövetségi belügy delegátusaiból és a bécsi követség munkatársaiból összeállított különbizottság indítja el a menekülttranszportok az osztrák fővárosból, a szövetségi menekültügy pedig kijeli az első felvevőtábort.¹⁰⁶

3.3 Bundestag -, Bundesrat-bizottságok és a magyarok

Korábbi ülését követően két nappal, 1956 november 14-én ismét összeült a Bundestag Elüldözöttek Albizottsága. Egyrészt a saját korábbi határozata, másrészt a Bundesrat aznapi bizottsági ülése miatt (Menekültkérdések Bizottsága). A menekültügyi államtitkár némi megnyugvással állapította meg, hogy Bayern 450, Nordrhein-Westfalen 300 tábori férőhelyet bocsátott a magyar menekültek rendelkezésére. Ebből az következett, hogy egyelőre összesen 1.800 tábori férőhely volt fogadókész az első transzport érkezése előtt. Nahm államtitkár azt is bejelentette, hogy Baden-Württemberg akár 500 német menekültet is szívesen fogad Magyarországról, azonban éppen erre való tekintettel azt kérte, hogy magyar menekülteket viszont ne küldjenek a tartományba. Az első menekülttranszport eredetileg november 16-án érkezett volna a Szövetségi

¹⁰⁵.U.o.

¹⁰⁶.U.o.

Köztársaságba - túlnyomórészt magyarországi németekkel -, azonban már 15-én láthattak a németek magyar menekülteket, mégpedig azokat, akik átutazóként Anglia felé tartottak.¹⁰⁷

November 14-én délelőtt a szövetségi kormány két fontos kérdésben is döntött: a magyarországi német menekülteket késői áttelepülőként kezeli (Spätaussiedler), a magyarok befogadásának a költségeit pedig magára - a szövetségi költségvetés terhére - vállalja. A bizottság szociáldemokrata tagjai azt kérdezték a menekültügyi államtitkártól, hogy ha a vállalt 3000 ezer menekültből csak 1800-nak van férőhelye, akkor hová helyezik el a maradék 1200-at. Nahm szerint 1800 menekült 14 napon belül továbbbítható lesz a különböző tartományokba, s így a megüresedett táborhelyekre felvehetik a többieket is. (A korábbi tapasztalatok révén a németek felvétele különösen egyszerű lesz). Már itt és ekkor jelezte a menekültügyi államtitkár, hogy a menekültek "szerencsés módon" túlnyomórészt munkaképes iparosok, technikusok és egyetemisták, akiknek befogadása egy tartománynak sem jelent megterhelést.¹⁰⁸

A Szövetségi Tanács (Bundesrat) menekültügyi bizottságának az ülésén - ugyancsak november 14-én - Nahm menekültügyi államtitkár képviselte a szövetségi kormányt a tartományok képviselőivel szemben. A legbelső tárgyalási napirendi pont a magyar menekültek elhelyezése volt. Nahm elmondta bevezetőjében, hogy az eddigi bizottsági megbeszéléseken egyetértés mutatkozott abban, hogy a gazdasági okok miatt a szovjet-zónából elmenekültek és a magyar politikai menekültek befogadási módja között különbség van, de ez nem a menekültcsoportok elszállásolására vonatkozik. A szövetségi kormány arra a kérdésre szeretett volna választ kapni, hogy a letelepíteni tervezett 3.000 magyarországi menekült milyen arányokban települjön szét a tartományokba.

Niedersachsen képviselőjét az érdekelte, hogy mennyi a németek aránya a magyarországi menekültek között. A menekültügyi államtitkár 5% körülire becsülte ezt az arányt, s hozzátette, hogy a Bécsbe küldött német bizottság zömmel közülük állítja össze az első 500 fős transzportot. A német egyetemi hallgatók képviselője szintén összeállít egy szállítmányt 150 magyar egyetemistából. Tisztázódtak közben az útlevel kérdések is, s csak a költségek vonatkozásában maradtak még nyitott kérdések. Rögzítették a politikai-jogi megítélés különbségeit: a németek - Spätaussiedlern, a magyarok - Asylbewerbern, vagy inkább: Asylberechtigten. A bajor képviselő javasolta, hogy a tartományok közötti felosztási kvótát vitassák meg a velejáró pénzügyi kihatásokkal együtt. Nagyon nemesnek tartotta ugyan a jóléti szervezetek szállásfelajánlásait, de kizártnak tartotta, hogy ezeket díjmentesen lehessen igénybe venni.

¹⁰⁷.BA B150/3547. Heft 2.

¹⁰⁸.U.o.

Nahm szerint senki nem láthatja előre a magyar politikai fejlődés kimenetelét. Ezért szerinte a magyar menekültek felvételét és elosztását nem szabadna végleges megoldásnak tekinteni. Ha pedig ideiglenes megoldásra törekszenek, akkor nem kellene elosztási kvótákról tárgyalni, hanem az egyes tartományok aktuális lehetőségeivel kellene élni. Ebben az értelemben maradhatna Bayern a fő szállásadó. A tartományok képviselői tudni akarták, hogy a szövetségi kormány mennyit szán a magyar menekültügyre. Az államtitkár megerősítette a kormány eltökéltségét a pénzügyi segítség vonatkozásában, de a menekültek összetételének ismeretlenségére hivatkozva (család, gyerek...stb.) nem vállalkozott a becslésre. Végül férfiasan mégiscsak elismerte: ezidáig nem készültek ilyen számítások.¹⁰⁹

A tartományok képviselői a kormány ideiglenes elképzeléseit megértették ugyan, de a pénzügyi eszközök tisztázását akkor is halaszthatatlannak ítélték. A baden-württembergi képviselő megismételte: országa korábban is a német származásúak legnagyobb felvevője volt, most is ezt a kategóriát favorizálná. Ismét kérte a tartomány kihagyását a magyarok elhelyezési tervei közül. A bajor képviselő szerint a költségek egyértelmű szabályozása, illetve megállapítása nélkül nem lehet döntést elvárni a tartományoktól. Képtelenség Bajorországba úgy felvenniük a magyar menekülteket, hogy ne ismernék az azonnali továbbszállítási lehetőségeket. Sürgette a landok delegátusait annak kinyilvánítására, hogy mennyi szállást tudnak felajánlani a befogadásra.

Dr. Röber(belügy) szerint a magyar menekültekkel a német gazdaság kiegészítő munkaerőt kapna. Amennyire megállapítható, az érdeklődés e munkaerő iránt a szóbajöhető munkaadóknál nagy. Célszerű lenne - mondta Röber - a táborokban tanácsadó bizottságokat működtetni. Itt és ekkor szólt közbe a menekültügyi államtitkár: a bajorokkal tisztázták a két tábor - Piding és Schalding - lefoglalását az első magyar transzportok számára. A jelenlévő bajor képviselő azonban kételkedett ebben. Szerinte semmilyen lehetőség nincs az említett szállítmányok lebonyolítására, s megvalósíthatatlannak tartotta a személyes felülvizsgálatok keresztülvitelét is a két táborban. Schaldingnak a friss jelentések szerint mind a 800 férőhelye foglalt. Az első magyar transzport érkezéséig legfeljebb 53 helyet lehetett szabaddá tenni. Számára úgy tűnt, hogy a szövetségi belügyminisztérium átsiklott azon a tényen, hogy a bajor táborok foglaltak.

A belügy képviselője szerint minisztériumának feladata a menekültek elismerése(jogi kategorizálása), és nem az elosztásuk. A bajor bejelentést ugyan tudomásul vették, de a katasztrófális állapotok miatt Bécsben a menekültek - szükséges

- átvizsgálását nem lehet elvégezni, ezért arra Németországban kell sort keríteni. Ekkor merült fel ismét - a külügy képviselőjének a felvetéseként - a tömeges elhelyezés és felülvizsgálat végrehajtására a friedlandi tábor igénybevétele. A niedersachseni képviselő ezt a nagyszámú lengyelországi német felvétele miatt lehetetlennek tartotta. Akkor hová menjen a pénteki szerelvény? - tette fel ismét a belügy delegátusa az egész vita kiinduló kérdését. Az ismételt bajor elutasítást követően a külügy képviselője a szovjet veszély rémképének a falra festésével próbálkozott, ha nem szállítják el sügősen Ausztriából a magyarokat. Bár az átlagember Nyugat-Európában csaknem háborús pszichózisban élt, az igazgatási szakemberekre lényegében ez az érv sem hatott. A menekültügyi államtitkár így csak a táborok mielőbbi szabaddá válásában reménykedhetett. Az ülés vezetője mégis akart valami konkrét eredményt, ezért ismét feltette a kérdést: mennyi szállást tudnak a tartományok biztosítani? A megadott szűk kapacitások már nagy eredménynek tűntek az addig elhangzottak fényében:

Elszállásolható lenne:

Baden-Württemberg	300 (csak németek)
Bayern	400
Bremen	40
Hamburg	100
Hessen	300
Niedersachsen	150
Nordrhein-Westfalen	300 (csak 1957 január 31-ig)
Rheinland-Pfalz	200
Schleswig Holstein	100 (fenntartással)
Összesen:	1.890 személy

A belügy képviselője megkérdezte, ha adott esetben a szövetségi kormány lemond a menekültek felülvizsgálatáról, milyen célt nevezhet meg az első transzport számára. A bajor elutasítás miatt az első szerelvényt Wagenriedbe, a másodikat Oberelzbachba(Rhön) irányították. Az ülést záró határozat alig tükrözte az ülés éles konfliktusait és elutasító alapállását: "A tartományok készek a szövetségi kormány 1956 november 7-i határozata alapján felveendő magyar menekülteket az adott lehetőségek keretei között elszállásolni, amennyiben ehhez a szövetségi kormány rendelkezésre bocsátja a szükséges kiegészítő eszközöket."110

3.4 A Bajor Alkotmányvédő Hivatal a magyar menekültekről

Ellentétben az igazgatás jórészt szükségszerű tárgyszerűségével, a Bajor Alkotmányvédő Hivatal bizalmas tájékoztatója(A magyar felkelés menekültjeinek problémája) más síkon és nézőpontból közelített a kérdéshez. A bizalmas

tájékoztató szerint sem a magyar forradalmárok, sem a közvélemény nem vette rossz néven, hogy a Szövetségi Köztársaság óvatosan és visszafogottan reagált a magyar eseményekre. A többi nyugat-európai országgal szemben megértették az óvatos reagálást, mert ismert volt előttük Németország politikai helyzete. Ebből a helyzetből és a hagyományos német-magyar kapcsolatokból a bajorok szerint a Szövetségi Köztársaság számára egy csaknem egyedülálló lehetőség adódott a magyar és a német nép közötti viszony kedvező befolyásolására. A magyarság számára fontos történeti pillanatban "csak" a magyar forradalom menekültjeinek problémáját kellett helyesen kezelni. Amennyiben a kormány helyesen cselekszik - állapították meg - a világban szétszórt magyar emigránsok révén és egyéb utakon az ország erkölcsi hírnevének nagy szolgálatot tehet.

A Bajor Alkotmányvédő Hivatal 1956 november közepi felfogása szerint a magyar menekültekkel kapcsolatos feladatok kívül estek minden addigi menekültproblémán. Ezért óriási hibának tartották volna azokat az addigi alapelvekkel és módszerekkel megkísérelni megoldani. A tézis igazolására az elemzés különböző megállapításokat, megfigyeléseket és javaslatokat fogalmazott meg. Ezek - legalábbis a jelentés összeállítói szerint - kivétel nélkül megbízható megfigyelők tapasztalatain nyugodtak, akik igyekeztek azonosulni a magyar menekültek foglalkoztató kérdésekkel. Hogy javaslataikat, következtetéseiket azután mennyire hallgatják meg, illetve veszik majd figyelembe, azt az illetékes szervekre hagyták a közvetlen megfigyelők és a tapasztalataikat továbbadó Alkotmányvédő Hivatal is.

A menekültek jelentős része a lelki izgatottság állapotában volt s ennek a jellemző tüneteit - kétségbeesés és súlyos elkeseredés - mutatták. Az ilyen lelkiállapotban lévőknek mindenekelőtt megértéssel kell Nyugaton találkozniuk, ha el kívánják kerülni a befogadók, hogy a menekültekkel újabb robbanóanyagot szállásoljanak el. Olyan életkörülményeket kell biztosítani számukra - a bajor hivatal szerint -, amelyek hasonlítanak a hazájukban megszokotthoz. Bizonyosan számolni kell ugyanis azzal, hogy a menekültek kölcsönösen egyre izgatottabb állapotba kerülnek, s mindennel elégedetlenebbek lesznek, majd lehetetlen követelésekkel állnak elő. Így nem csupán a korábbi menekülteknél bevált módszerek, hanem maga a segítő apparátus is alkalmatlannak bizonyulhat velük szemben. A legtöbb régi, világháború utáni menekült(emigráns) hosszú ideig, gyakran évekig foglalkozott a menekülés tervével, így közben lelkileg felkészülhetett a nyugati életformára. Az új magyar emigráció viszont egyik pillanatról a másikra szakadt ki megszokott környezetéből és került egy teljesen idegen világba. Egyszerűen nincs abban a helyzetben, hogy ezt a váltást - belátható időn belül - helyesen fogja fel.

Az Alkotmányvédő Hivatal különösen fontosnak tartotta, hogy az új menekültek ne kerüljenek a meglevő felvevőtáborokba. Két - szerinte megszívlelendő - okot nevezett meg álláspontja igazolására. A váltás a nyugati életformára könnyebb, ha a menekültek néhány hónapra jobb életfeltételek közé kerülnek, mint amelyeket a felvevőtáborok nyújtani tudnak. Másrészt lélektanilag rendkívül kedvezőtlen, ha a régi és az új menekültek érintkeznek és keverednek a táborokban. A menekülteknek kívánságuk szerint biztosítani kell a munka lehetőségét, még akkor is, ha erre az addigi gyakorlat nem látott lehetőséget. Tanulóknak és egyetemistáknak biztosítani kell a továbbtanulást. Az egyetemistáknak szállást és ösztöndíjakat, a középiskolásoknak pedig iskolai felvételt kell adni bauschlotti magyar gimnáziumba. Rendkívüli intézkedéseket kell hozni az eltartó nélkül maradt családok és az egyedülálló gyerekek érdekében, mert nekik előreláthatólag hosszabb ideig támasz nélkül kell maradniuk.¹¹¹

Szemben a korábbi menekültekkel, az új magyar menekültek egyáltalán nem értették, hogy miért kell őket másként kezelni, mint a helybeli népeiséget. Ennek a mentalitásnak megfelelően olyan státuszba igyekeztek őket juttatni Németországba, amely az ottani népeiség helyzetéhez közelít. A német elüldözöttek jogait kívánták nekik biztosítani és nem a "hontalan külföldiek", vagy a külföldi menekültek státuszát. A számukra létrehozott táborokban magyar szakácsokat javasoltak alkalmazni, akik magyar ételeket főznek. Arra hivatkoztak, hogy: mindenki tudja milyen jelentőségük van ezeknek pszichológiailag, aki valamit is foglalkozott ilyen kérdésekkel. A magyar hadsereg volt tagjait ajánlották regisztráltatni és hírszolgálatilag kiértékeltetni. Nagyon fontosnak tartották a menekültek tömegében alámerült egykori ÁVH-sok felfedését, akik minden befogadó ország számára potenciális biztonságpolitikai problémát jelenthetnek.

A Bajor Alkotmányvédő Hivatal bizalmas jelentése végül azt ajánlotta az illetékes német menekültügyi apparátusnak 1956 november 16-án, hogy a tengerentúlra kivándorolni akaró új magyar menekülteket se hagyják éveig a táborokban időzni - az eddigi gyakorlat szerint -, mert a hosszú táborélet lelkiileg káros. Mérlegelendőnek tartották azt az ötletet, hogy az említett kedvező menekültstátusz biztosítását kössék egy meghatározott próbaidő alatti magatartáshoz. A kifogástalan magaviselet elvárását nem nyilvános bejelentés révén, hanem a suttogó propaganda elindításával gondolták elterjeszteni. Ennek ugyanis - véleményük szerint - egyszerre több áldásos hatása is lett volna: csökkenti az elkeseredettséget, visszafogja a bűnözésre hajlamosokat és óvatosságra készíti őket (a forradalom alatt több köztörvényes is kiszabadult).

Közben a bajor és a szövetségi kormány képviselői Bécsben egymás kezébe adták a kilincset az illetékes minisztériumokban a magyar menekültek mielőbbi átvétele érdekében. Stain bajor államminiszter november 16-án este közölte az osztrák belügyben, hogy kormánya felvevőtábornak kiürítette a pidingi táborot (Reichenhall mellett) a magyar menekültek érdekében. Semmi akadálya tehát annak, hogy a menekültszállítmányok elinduljanak Németországba 500 személlyel kétnaponta addig, amíg a vállalt 3.000 főt eléri. Stain méltatta a menekültek érdekében Ausztriában addig hozott intézkedéseket. Ugyanakkor vendéglátóival egyetértésben megállapította, hogy amennyire üdvözlendő a magánszervezetek bekapcsolódása a menekültek segélyezésébe, időnként ez nehézségeket idéz elő. Udvariasan azt tanácsolta, hogy ösztönözzék a különféle szervezeteket támogatásaik egyeztetésére az állami hatóságokkal.

Ehhez kapcsolódva nehezményezte másnap a német szövetségi belügy kiküldötte (Breull) ugyanott, hogy a bécsi városi tanács egyik segélyszervezete vonakodott a német menekültügyi bizottságnak átadni az általuk kért listát a magyar menekültekről. Ennek ellenére sokan jelentkeztek a menekültek közül Németországba önként és - ahogy Breull mondta - már úton is vannak oda. (Egyben kérte az utóbbi információ bizalmas kezelését.) A menekülteknek volt egy kartonjuk, amelyen az állt: Menedékjogot kérek Ausztriában. Breull szerint ez Ausztria számára később kényes helyzetet teremthet, mert az fejeződik ki benne, hogy akkor is Ausztria a szabályos menedéknyújtó ország, amikor az érintett menekült közben már másik országban tartózkodik. Végül abban egyezett meg vendéglátóival, hogy egy nyugat-európai országok között várható magyar menekültcsere de facto azt eredményezi majd, hogy egész Európa menedékhelye lesz a magyaroknak.¹¹² (Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa nemzeti képviselőinek bevonása a magyar menekültek elhelyezésébe szintén ebbe az irányba mutatott).

Két héttel később (1956 november 29-én) a Bajor Alkotmányvédő Hivatal javaslatokat tett a bajor belügyminisztériumnak a magyar menekültekkel kapcsolatos - szerintük szükséges - további feladatokról. Midenekelőtt arra hívták fel a figyelmet, hogy a menekültekkel milyen megbízhatatlan és gyanús személyek érkezhetnek az országba. Első helyen emeltek ki az ÁVH-tagjait és az MDP vezető funkcionáriusait, akik november 4-e előtt érkeztek Nyugatra, s egy részük ugyan azóta visszatért Magyarországra, egy másik részük azonban alámerült a menekültek tömegében. Második helyen említették a veszélyes kategórián belül az egykori bűnügyi elítélteket, akik a forradalom alatt kiszabadultak. A harmadik gyanús kategóriának azokat a személyeket tartották az Alkotmányvédő Hivatalban, akik a forradalom előtti 1955/56-os magyar amnesztiarendelettel tértek vissza Nyugatról Magyarországra, de a forradalom után ismét

¹¹².AdR BMfAA Ungarn 3d.

Nyugatra jöttek. Negyedik - utolsó - megbízhatatlan kategóriába azokat a magyar kommunistákat és ügynököket sorolták, akik már évek óta valahol Nyugat-Európában éltek és most megpróbálják magukat - a forradalom új magyar menekültjeiként - a Szövetségi Köztársaságba becsempészni. Közülük néhányan meg fogják kísérelni - a magyar menekültek kedvező megítélését kihasználva - a kivándorlást az Egyesült Államokba és más országokba.113

Az Alkotmányvédő Hivatal szerint a menekültek között volt még két olyan csoport, amelyeket eltérően kellene kezelni a többitől. Az első kategóriába a különböző nyugati hírszolgálati szervezetek egykori futárai és ügynökei tartoztak, akiket Magyarországon lecsuktak, elítéltek és a forradalom alatt kiszabadultak. A másik csoportba azok a személyek tartoztak, akik a szabadságharc alatt aktívan harcoltak a szovjet páncélosokkal szemben.

Az első kategóriákba - veszélyesek és gyanúsak - tartozó személyeket azért kellene megtalálni, hogy lehetőség szerint ellenőrizhetők legyenek. A második főcsoport első kategóriájába - egykori nyugati kémek és futárok - tartozó személyek kitűnő adatokat szolgáltathatnak az ÁVH-módszerek kiértékelésére és a saját hírszolgálati szervezet hibáira. S végül az aktív szabadságharcosok értékes adatokat adhatnak a szovjet harci- és kiképzési módszerek kiértékeléséhez, amelyek a Bundeswehr számára fontosak lehetnek.

A Bajor Alkotmányvédő Hivatal szerint feltétlenül szükséges lenne minden új magyar menekültről központi kartont kitölteni, amely tartalmazná: az illető családi és utónevét; a születési helyét és évét; az anya leánykori nevét; a családi állapotot; az elvégzett, ill. befejezett iskolákat; a szakképesítést és az utolsó munkahelyet; s végül az állandó lakóhely címét 1956-ban Magyarországon. A központi karton mellett szükségesnek látta az Alkotmányvédő Hivatal egy második karton vezetését is, mégpedig a németországi lakóhely és munkahely szerint. A rendkívül nehéz egyéni felülvizsgálati munkát szerintük ez jelentősen megkönnyítené és hitelesebbé tenné, mert a kikérdezés révén az ugyanazon a munkahelyen és lakóhelyen regisztrált személyek kölcsönösen ellenőrizhetők.

Különböző menekültek jöttek úgy az országba, hogy nem regisztráltatták magukat a pidingi felvevő táborban. A menekültként történő bejegyeztetést az alkotmányvédők szerint jelentős mértékben aktivizálni lehetne oly módon, hogy a Pidingben nem jeletkezőknek üzenni kellene: a szükséges tartózkodási engedélyt enélkül igen nehezen kaphatják meg. Sok magyar menekült ugyanis úgy kapott a helyi hatóságoktól ideiglenes tartózkodási engedélyt, hogy arról központilag nem tudtak. Menekültkörökben közismert volt, hogy azok a zsidó

menekültek is megkapják a müncheni zsidó bizottság címét, akik nem regisztráltatták magukat Pidingben. Végül a hivatal ajánlotta egy gyanús müncheni cég ellenőrzését a belügynek, amely valamilyen célból a magyar menekültek között toboroz (hivatalosan magyarországi segélycsomagok szállításával foglalkoztak).¹¹⁴

3.5 A befogadott magyarok számának emelése a szövetségi kormány részéről

Alig érkeztek meg Németországba az első szerelvények magyar menekültekkel - még nem id nagyon tudták kiket kaptak -, amikor a szövetségi kormány 1956 november 22-i ülésén a külügyminiszter javasolta, hogy ne 3.000, hanem legalább 5.000 menekültet vegyen fel a Szövetségi Köztársaság Magyarországról. Indoklásul a tarthatatlan ausztriai állapotokat hozta fel. A közlekedési miniszter viszont még az 5.000-es számot is túl alacsonynak tartotta. Erre maga a szövetségi kancellár, Konrad Adenauer javasolta, hogy 10.000 magyar menekültet vegyenek fel. Hosszú, beható vitát követően a kabinet a következő határozatokat hozta:

- a szövetségi menekültügyi miniszternek a belügyminiszterrel - az igazságügyi, a pénzügyi és a lakásépítési miniszterek bevonásával - ki kell dolgoznia egy kiegészítést a menekültek szükségellátási törvényéhez (Flüchtlingsnotleistungsgesetz), amelyet a koalíció képviselőinek indítványozó kérelemként kell bevenniük a szövetségi gyűlés elé. Ezzel a kiegészítéssel kell a magyar menekültek elhelyezésének és más katasztrófaesetek megoldásának a törvényi háttérrel biztosítani.

- A szövetségi kormány kész az addig rögzített 3.000 személyen túl is további magyar menekülteket felvenni. Az illetékes osztrák hatóságokkal folyamatosan közölni kell, hogy mennyi menekült szállásolható el Németországban. A mezőgazdánál arra kell hivatkozni, hogy amennyiben magyar menekülteket kívánnak foglalkoztatni munkaerőként a tavasszal, úgy őket már most el kell szállásolniuk. Azokat a menekülteket pedig, akik bányászként jönnek számításba, azonnal a bányákhoz kell közvetíteni. A Német Vöröskereszt révén és egyéb technikai segédeszközök felhasználásával a magyar menekültek helyzetén lehetőség szerint már az osztrák táborokban javítani kell. Tekintettel arra, hogy a jelenlegi magyar hatalom nehézségeket támaszt a német szeretetadományok Magyarországra juttatásában, ezeket már Ausztriában szét lehet osztani a menekültek között.¹¹⁵

A Szövetségi Gyűlés Elüldözöttek Albizottságának november 30-i ülésén kormányzati tisztségviselők (menekültügy, belügy)

¹¹⁴.U.o.

¹¹⁵.BA B106/20.282.

referáltak a magyar menekültekkel kapcsolatos tervekről. Oberländer menekültügyi miniszter úgy interpretálta a fenti döntést, hogy amikor a kormány felemelte a befogadandó menekültek számát, akkor új határozatában nem kívánt - a korábban megállapított 3.000 után - másik határt szabni. Sokkal inkább az volt a szándék, hogy annyi magyar menekültet vegyenek fel, amennyit a Szövetségi Köztársaság az adott helyzetben el tud helyezni. Fontosnak tartotta annak hangsúlyozását is, hogy meghatározatlan időre veszik fel a nem rögzített számú menekültet, mert nem várható el a menekültektől, hogy korlátozott időre jöjjenek Németországba, másrészt Ausztriától sem kívánható meg, hogy menekülteket kelljen ismét visszavennie a határidő lejárta után. Mégis - miként mondta - mintegy 10.000 magyar menekült befogadásával számolnak, ami hozzávetőlegesen az Ausztriában tartózkodók 10%-át jelenti. Amennyiben a menekültek száma jelentősen túllépné a 100.000-es határt, úgy a felvett menekültek száma is arányosan növelhető lenne. Ha az oroszok lezárnák ismét a határt - ahogyan jelen pillanatban látszik -, akkor alig növekszik tovább a magyarok száma.

Oberländer beszámolója szerint a szövetségi kormány döntött a magyarországi német menekültek jogi státuszáról is. Ez a "hontalan kitelepülő/Aussiedler", illetve a "Spätaussiedler/későkitelepülő" kategóriának lesz megfelelő azzal a kiegészítéssel, hogy a DM 4,50 napdíjat a szállásnehezségek miatt fel kellene emelni. A menekülteket eddig a Valka-kulcs alapján 116 osztották el a tartományok között, s a kormány örömmel vette tudomásul, hogy egy tartomány sem utasította vissza a menekültek befogadását. Időközben ugyanis Saarland szintén csatlakozott a segélyakcióhoz, s kinyilvánította fogadókészségét. A két héttel korábbi csaknem teljes elutasítást követően - akkor 1.890 menekültnek is csak korlátozásokkal ajánlottak helyeket - a következő menekültfelvételi arányokat rögzítették (a tartományok egyetértésével 10 ezer magyarral számolva):

Baden-Württemberg	2.100
Bayern	400
Bremen	200
Hamburg	400
Hessen	900
Niedersachsen	400
Nordrhein-Westfalen	4.200
Rheinland-Pfalz	1.000
Schleswig-Holstein	400

116.A politikai menedékjogot kapott külföldiek elosztási kulcsa a német tartományok között (nevét a Nürnberg melletti Valka-táborról kapta): Schleswig-Holstein: 4%; Hamburg: 4%; Niedersachsen: 4%; Bremen: 2%; Nordrhein-Westfalen: 42%; Hessen: 9%; Rheinland-Pfalz: 10%; Baden-Württemberg: 21%; Bayern: 4%. HStAWi. 508/3832.

Mivel Baden-Württemberg még nem volt egészen fogadókéész, rögzített keretéből átirányítottak, illetve előjegyeztek 500 magyar menekültet a később jelentkező Saarlandba. Nordrhein - Westfalen viszont azonnal kész volt fogadni bányáiba 2.000 menekültet, valamennyiüknek lakást is biztosítva.¹¹⁷

A szövetségi kormány Oberländer szerint arra fog törekedni, hogy a menekültek minél előbb elhagyják a határmenti átmenőtáborokat és megérkezzenek a tartományi felvevőhelyekre. Szerinte megállapítható, hogy a menekültek nagyobb része nem kíván a tengerentúlra menni, hanem inkább a régi otthon közelében szeretne maradni. A menekültügy államtitkára hozzáfűzte ehhez, hogy a nyugat-európai országokba tartó - átmenő - szerelvényekről sokan leszállnak azzal a szándékkal, hogy Németországban maradjanak. Úgy tervezi a kormány, hogy az egyelőre befogadni kívánt 10 ezer menekült december közepéig érkezik meg az országba. A munkábaállítások semmilyen nehézségbe nem ütköztek addig, mert a magyarok 60-80 %-a olyan fiatal személy, aki a Szövetségi Köztársaságban a szakmájában is könnyen felhasználható. A munkaerő hivatal a tevékenységét már az átmenőtáborokban megkezdi, hogy a tartományok közötti munkaerő-kiegyenlítést ott elvégezze. Azok a sajtó- és rádióbéli állítások, miszerint a Szövetségi Köztársaság a menekültek felvételénél csak kiegészítő munkaerő beszerzésre gondol, rosszindulatú rágalmak. Egyértelműen megállapították, hogy a menekültek nagy része alkalmas időpontban ismét haza kívánna térni, ezért a szövetségi kormány nem helyesli a kivándorlásra toborzást sem.

A német egyetemi hallgatók egyesületének a képviselője és egy bajor menekült-igazgatási alkalmazott azért utazott rövid tapasztalatszerzésre Ausztriába november 3. hetében, hogy felkészülhessenek a magyar egyetemisták, illetve a fiatalabb korosztályok fogadására. Beszámolójuk szerint az országban egyszerűen káoszt találtak. Az osztrák hatóságok már tehetetlennek bizonyulnak. Mivel az iskolák tele vannak menekültekkel, a volt megszállók, az oroszok elhagyott laktanyáiban szállásolják el a magyarokat. Azonban itt sem ajtók, sem ablakok, sem pedig kályhák nincsenek. Véleményük szerint attól lehet tartani - amennyiben az elhelyezés nem javul -, hogy a menekültek Bajorországba özönljenek.

A német megfigyelők tapasztalatai szerint, amíg november elején zömmel családok menekültek Ausztriába - s a fiatalok száma 40% körül maradt -, addig vizitjük idején a már kockázatos menekülési utakon szinte kizárólag 14 és 25 év közötti fiatal férfiak jöttek Ausztriába. Benyomásaik szerint a fiatalok nagy része Németországba akar települni, az angol, a francia és az olasz ajánlatokat rövid úton elutasítják. Az egyetemisták között a következő volt a továbbvándorlás prioritási sorrendje:

60% Német Szövetségi Köztársaság;
 10% egyéb európai országok;
 30% tengerentúli országok.

Már Ausztriából jelezték a német megfigyelők: a fiatalok idegennyelvtudása nagyon gyenge. Az átmenő és a felvevő táborokban ezért fel kell készülni a gyorsított német nyelvtanfolyamokra. Mivel a fiatalok szállásai (Jugendwohnheime) a Szövetségi Köztársaságban csaknem teljesen telítettek, elhelyezésük érdekében a családokat is igénybe kell venni. Az egyetemista korúak persze kisebb gondot jelentettek. Nahm államtitkár tudatta a bizottsági tagokkal, hogy az addig az országba érkezett 150 magyar egyetemistát a szövetségi belügy gondozza "Jugendplan"-keretéből, s már bekapcsolódtak a különböző német egyetemeken folyó oktatásba.

A kelet-németországi menekültekkel azonos elbánást igyekeztek kifejezni azzal is, hogy a magyarok szintén megkapták a Német Vöröskereszt képviselőitől az áthidaló- és üdvözléspénzt (Übergangs- und Begrüßungsgeld), amely addig csak az etnikai németeknek járt. A szövetségi menekültügy nagy hangsúlyt fektetett annak a kijelentésére, hogy a Németországba befogadott magyar menekülteknek is - miként az Ausztriában és Svájcban lévőknek - az Egyesült Nemzetek felelőssége alatt kell maradniuk. Az Ausztriában - Salzburgban - tervezett táborépítést a tengerentúlra kivándorolni szándékozó menekülteknek mégsem tartották jó ötletnek - a menekültügyi főbiztos képviselője vetette fel -, s a példa németországi követésétől elzárkóztak.¹¹⁸

3.6 A Német Szövetségi Köztársaságba érkezett magyar menekültek 1956 november/december

3.6.1 A menekültek száma az átmenőtáborokban

A Göttingen melletti (Niedersachsen) Friedlandi átmenőtáborba érkezett 1956 november 23-án 454 magyar menekült (az első transzport). Még azon a napon regisztrálták valamennyiüket név, születése dátum, otthoni foglalkozás és lakóhely szerint. Sőt el is osztották őket a német tartományokba: túlnyomó többségüknél a szakmai képesítés, némelyeknél a családösszevonás játszotta a fontosabb szerepet. Másnap 103-an utaztak tovább a finkenwerderi tartományi táborba (Hamburg). Bár mint láttuk Baden-Württemberg egyelőre nem volt fogadókész, a családösszevonás esetétől nem zárkózott el, mert ez lényegében nem jelentett elhelyezési problémát. Másrészt - mint említettük - keveseket érintett: 14-en utaztak ide ilyen módon. Családösszevonási indokkal utaztak 6-an Bajorországba, 3-an Berlinbe. A brémai felvevőtáborba (Halmer Weg 69.) 192-en mentek tovább Friedlandból. Niedersachsenbe (Hannover, Ahlemer Turm) 99-en utaztak tovább másnap. Schleswig-Holstein 25 magyar

menekültet vett fel az első transzportból(Lübeck, Vertriebenenamt, Meesenkaserne). S végül Nordrhein-Westfalenre(Remscheid, Ewaldstr. 21, Jugendwohnheim) 11-en maradtak. Egy húszéves budapesti technikust saját kérésére visszaszállítottak Bécsbe.119

A friedlandi átmenő tábor vezetője irányelveket dolgozott ki az első magyar menekülttranszport németországi megérkezését követően a magyar menekültek fogadására és továbbítására. A vonatból kiszálló utasokat(a tábornak saját állomása volt) magyarul üdvözölték a hangosbemondón. Rögtön tudatták, hogy a tábor csak egynapos tartózkodásra szolgál, ezért a munkára vonatkozó kívánságokat nem itt, hanem a tartományi légerekben kell elmondani. Magánszemélyek vigyázták, hogy ne történhessen munkaerőtoborzás Friedlandban. A szállásbiztosító részleg vezetője osztotta be a menekülteket szobáikba. A családösszevonásokat - miként fentebb említettük - már ebben a táborban elkezdték. Szinte azonnal a megérkezést követően elkezdődött a tartományi táborokba történő elosztás is. A regisztrált menekültek formanyomtatvány kitöltésével kérték, s kapták meg a menekültstátuszt a Szövetségi Köztársaság területére. Az elosztás a német tartományokba a munkaerőhivatal képviselője által történt, mégpedig a niedersachseni menekültügyi minisztérium transzportokra kidolgozott programja szerint.

A magyar menekültek tartományok közötti elosztásánál messzemenően figyelembe vették a családi és a baráti kapcsolatokat, s ha valaki ezekről esetleg zavarában elfelejtett volna beszélni, az irányelvek szerint az illetékes hivatalnoknak erre minden esetben rá kellett kérdeznie. A 14 év feletti személyek 10.- DM, a 14 év alatti gyerekek 5.- DM zsebpénzt kaptak. Az adminisztratív tennivalókat követték az egészségügyi és a szociális állomások a német vöröskeresztesek kíséretében. A regisztrálólapra rávezették azután a pénzkifizetésen kívül a röntgen pecsétjét, a keresőszolgálat pecsétjét, majd a menekültsegélyezés pecsétjét. Az elutazásig visszatartották a regisztrációs lapokat. Az egyetemistákat Farkas professzor hallgatta meg a göttingeni egyetemről, s közülük 25-öt el is szállásolt a város Nansen-házában.120

Friedlandon kívül még négy másik átmenőtábor fogadta, s továbbította - nagyjából és egészében hasonló módon - a Szövetségi Köztársaságba Ausztriából érkező magyarokat: Piding, Schalding, Voggendorf és Bocholt. A fenti két hónapban a következő arányokban fogadták a magyar menekülteket:

Sorsz.	Hely	Átmenőtábor Tartomány	A regisztr. magyar menek.	Az egész %-
--------	------	--------------------------	------------------------------	----------------

			száma	ában
1.	Piding	Bayern	5.287	39,0
2.	Schalding	Bayern	1.143	8,4
3.	Voggendorf	Bayern	411	3,0
4.	Friedland	Niedersachsen	3.078	22,7
5.	Bocholt	Nordrhein-Westf.	2.162	15,9
1-5	Átmenőtáborok összesen		12.081	89,0
	6. a Transzportokon kívül elismertek		1.496	11,0
	1-6 az elismert magyar menekültek össz.	13.577(121)		100,0

3.6.2 A magyar menekültek családi állapota, neme és életkora

Az 1956 végén Németországba érkezett magyar menekültek családi állapota a következő képet mutatta:

Sorsz.	Családi állapot	Számuk	Az egész %-ában
1.	Gyermekes szülők	2.338	17,4
2.	hozzájuk tart. gyerekek	1.372	10,2
1+2	Gyermekes családok	3.710	27,6
3.	Egyedülállók	7.755	57,7
4.	Házások	1.406	10,5
5.	Özvegyek	177	1,3
6.	Elváltak	326	2,4
7.	Különélők	66	0,5
3-7		9.730	72,4
1-7	Magyar menekültek összesen	13.440	100,0

A második táblázat szembetűnő sajátossága a függetlenek(egyedülállók) rendkívül magas száma. Ha a 3-7. kategóriákból kivesszük a házásokat - bár ők is csaknem szabadon voltak mozgathatók a munkaerőpiac igényeinek megfelelően -, még mindig csaknem 2/3-ot tettek ki a gazdaság szempontjából a járulékos költségek kiesése miatt valószínűleg a legköltségkímélőbb csoportok.¹²² A következő táblázatból megérthető a nyugat-európai országok Ausztriába küldött (ki)válogató bizottságainak a lelkesedése a menekülttáborokban (a magyar menekültek nemi megoszlása miatt):

121.A külföldi menekülteket elismerő nürnbergi szövetségi iroda technikai okok miatt nem ért el valamennyi menekültet, ezért a következő táblázatokban a menekültek összlétszáma többnyire valamelyest kisebb(13.437; 13.440; 13.477)

¹²² A KSH titkos jelentése szerint a rendőrségi kijelentőlapokon számbavett illegálisan külföldre távozottak között a nőtlenek. illetve a hajadonok száma szinte ugyanennyi, 59% volt. A házások aránya viszont jóval magasabb volt itt, mint amennyien közülük Németországba kerültek(35%). Az elváltak aránya is szignifikánsan alacsonyabb volt Németországban, mint Magyarországon(3,5%).

Sorsz.	Nem	Számuk	Az egész %-ában
1.	Férfiak	10.133	75,2
2.	Nők	3.344	24,8
1+2	Magyar menekültek összesen	13.477	100,0

A női nem iránti megbecsülés mellett meg kell jegyezni, hogy a munkaerőtoborzók nem őket keresték elsősorban. A legutóbbi időkgig az a közfelfogás járta, hogy a nők érzékenyebbek, kevesebbet bírnak fizikailag és több gondoskodást igényelnek (lakóhely, ruha, higiénia...stb.). Nem is szólva arról, hogy anyák lehetnek, ami ugyancsak kevéssé ideális a maximális munkaerőfelhasználásra törekvők szemében. Az a tény tehát, hogy a magyar menekültek több, mint 3/4-e férfi volt, már önmagában is lelkesítette a korabeli vizsgálóbizottságokat. Továbbá nem szabad azt sem elfelejteni, hogy a háború után 10 évvel a nemek természetes egyensúlya még messze nem állt helyre.¹²³ Ami tehát egyfelől Nyugat-Európának jót tett, az másfelől Magyarországnak egy újabb háborús veszteséggel ért fel csaknem 140 ezer fiatal férfi elvesztésével. Hogy a hasonlat egyáltalán nem túloz, azt a következő táblázat jól mutatja.

A magyar menekültek életkori megoszlása:

Sorsz.	Korcsoportok	Számuk	Az egész %-ában
1a.	0-18 évig családban	1.372	10,2
1b.	0-18 évig szülő nélkül	1.383	10,3
1.	0-18 évig összesen	2.755	20,5
2.	19-25 évig	5.567	41,4
3.	26-40 évig (túlnyomóré: 26-30)	3.747	27,9
4.	41-60 évig	1.253	9,3
5.	60 feletti	115	0,9
1-5	Összesen	13.437	100,0

A táblázat azt a szinte hihetetlen tényt mutatja, hogy a magyar menekültek csaknem 90%-a negyven életév alatt volt. De ha szerencsésebb a korhatárok megállapítása, valószínűsíthető, hogy a menekültek jóval több, mint 80%-a nem negyven, hanem 30 év alatti volt.¹²⁴ (Időszerű lenne ezeknek a tényeknek a következményeit Magyarországon is megvizsgálni). Bár a fiatal életkor miatt valamelyest csökken a szakmai képesítések súlya, a 20 év felettiéknél már ennek is volt jelentősége.

¹²³ Különösen fontos szempont volt ez Németország számára, s úgy tűnik, ezt a szempontot - szemben mondjuk a német etnikai összetételre való törekvéssel - sikerült a német toborzóknek érvényesítenie, hiszen a nők aránya tíz százalékkal alacsonyabb volt itt, mint azok között, akik a KSH-jelentés szerint Magyarországról eljöttek.

¹²⁴ A KSH-jelentés az illegálisan külföldre távozottakról pár százalékos eltéréssel nagyjából ezeket az arányokat mutatja.

3.6.3 A magyar menekültek foglalkozási megoszlása

A magyar menekültek foglalkozási megoszlása a nürnbergi iroda szerint a következő volt:

Sorsz.	Foglalkozási csoportok	Számuk	Az egész %-ában
1.	Mezőgazdaság	492	4,1
2.	Bányászat	606	5,0
3.	Fa és fafeldolgozás	80	0,7
4.	Bőr és bőrkikészítés	22	0,2
5.	Élelmiszer- és élvezeti cikk	190	1,6
6.	Szállodaipar	127	1,1
7.	Nyomdaipar	46	0,4
8.	Kereskedelem	539	4,5
8a. ebből:	önálló	76	0,6
8b.	alkalmazott	463	3,9
9.	Kő- és talajmegmunkálás	25	0,2
10.	Háztartás	1.295	10,8
10a. ebből:	háziasszony	1.189	9,9
10b.	kisegítők	106	0,9
11.	Ruhaipar	432	3,6
11a. ebből:	takács	112	0,9
11b.	kötő	23	0,2
11c.	szabó	144	1,2
11d.	cipész	69	0,6
11e.	egyéb	84	0,7
12.	Építőipar	358	3,0
12a.	kőműves	178	1,5
12b.	ács	42	0,3
12c.	épületasztalos	48	0,4
12d.	tetőfedő	13	0,1
12e.	kőfaragó	11	0,1
12f.	egyéb	66	0,6
13.	Közalkalmazott	283	2,4
14.	Tehergépkocsivezető	402	3,3
15.	Fémfeldolgozó ipar	2.662	22,2
15a. ebből:	lakatos - hegesztő	948	7,9

15b.	esztergályos - marós	430	3,6
15c.	villanyszerelő	392	3,3
15d.	autószerelő	243	2,0
15e.	műszerész	194	1,6
15f.	gépszerelő	120	1,0
15g.	öntő és formázó	89	0,8
15h.	kovács	72	0,6
15i.	finommechanikus	65	0,5
15k.	egyéb	109	0,9
16.	Egészségügy	170	1,4
16a. ebből:	orvosok	36	0,3
16b.	fogorvosok	6	0,0
16c	egyéb	128	1,1
17.	Egyéb kiemelt foglalkozások	829	6,9
17a. ebből:	Kémikus - fizikus	35	0,3
17b.	Technikus és mérnök	467	3,9
17c.	egyéb	327	2,7
18.	Szakképzetlen munkás	1.298	10,8
19.	Képzésben résztvevő	1.830	15,3
19a. ebből:	tanonc	299	2,5
19b.	tanuló(ált. és középi.)	539	4,5
19c.	egyetemista	992	8,3
20.	Egyéb szakmák és adatnélk.	299	2,5
1-20.	Összesen	11.985	100,0
21.	Gyerekek családdal	1.372	
22.	Gyerekek fogl-i adat nélk.	80	
1-22.	Mindösszesen	13.437	

Nem mondható jelentéktelennek a mezőgazdaságból és a bányászatból érkezettek száma. Ha az MDP szövetkezeti és iparpolitikájára gondolunk, akkor az előbbiből történő elvándorlás érthetőbb. Viszonylag jelentékeny volt az elvándorlás a kereskedelemről. Nem furcsa, hogy annak elsősorban alkalmazotti részével találkozunk, hiszen az önálló kategória csaknem eltűnt a negyvenes évek végére, s csak kissé tudott ismét regenerálódni - megtűrteként - az ötvenes évek közepéig. Relatív magas volt még a háztartásbeliek aránya. Mellettük a ruházati iparban és az építőiparban foglalkoztatottak, valamint a tehergépkocsi vezetők viszonylag magas száma érdemel még említést. Fontos vizsgálandó kérdés lenne annak megállapítása Magyarországon, hogy mi motiválta a fémiparból történő egészen nagyarányú(2.662) menekülést. Az értelmiségi foglalkozásúak közül egyértelműen a műszaki, természettudományi végzettségűek száma volt domináns. A

szakképesítés nélküliek magas aránya eddig jóval kevésbé volt közismert, mint a tanulóké és az egyetemistáké.¹²⁵ Kisebb arányeltolódásoktól eltekintve (fémipar, egyetemisták) megállapítható, hogy az elvándorlás minden korabeli magyar társadalmi réteget nagyjából a korabeli társadalmi súlyának megfelelően érintett, azaz ismét egy tipikus magyar népvándorlásról lehet beszélni.¹²⁶

3.7 A magyar menekültek elismerésének adminisztratív nehézségei: a menekültigazolványok kiállítása

A menekültek megérkezésénél igyekezett megjelenni az ENSZ Menekültügyi Főbiztosának a németországi képviselője is. Magyar nyelvű felhívásában Arnold Röhrholt a következőket írta a menekültek jogállásáról:

"Önöknek valójában ugyanazok a jogaik és kötelezettségeik, mint a Szövetségi Köztársaságban élő más külföldieknek. Ezenkívül menekültként való elismerésüket követően megkapják azokat a jogokat is, amelyeket a nemzetközi menekültügyi egyezmény (Genfi Konvenció) a menekülteknek biztosít. Ez az egyezmény megvédi Önöket a német állam területéről való kiutasítás ellen. A közsegélyezés és a szociális biztosítás terén jogaik a német állampolgárokéval azonosak. Ugyanazt a munkajogi védelmet élvezik, mint a németek."

A munkavállaláshoz azonban a menekülteknek szükségük volt - a külföldiekre vonatkozó foglalkoztatási tilalom feloldása érdekében - az ún. Befreiungsscheinra, amelyet a helyi munkaközvetítő hivatalok - az ígéret szerint legalábbis - minden további nélkül kiadtak. A menekültek tehát a Szövetségi Köztársaság területén védelmet és támogatást kaptak - ezért kérte is őket a főbiztos képviselője, hogy igyekezzenek itt letelepedni -, az igazolványuk neve: Internationaler Reiseausweis für Flüchtlinge/Menekültek Nemzetközi Utazási Igazolványa volt. Természetesen a repatriálás lehetőségét éppúgy nyitvahagyták, miként a továbbvándorlását (a legálisat természetesen).¹²⁷

125. A szövetségi menekültügyi minisztérium kimutatásainak fellelési helye nem a Bundesarchiv, hanem a wiesbadeni tartományi főlevéltár: HStAWi 508/4197.

¹²⁶ A KSH-jelentés csoportosítása eltér az egyes foglalkozási kategóriákban a német felméréstől. Annyi azonban különösebb nehézség nélkül is megállapítható, hogy bár Németországba is sok szakmunkás került (különösen a fémiparból), Magyarországot arányaiban még több ipari és nem ipari szakmai dolgozó hagyta el (34,6+11,2=45,8%). De a segéd munkások aránya is jóval magasabb volt a Magyarországot elhagyók között, mint a Németországba érkezettek között (17,7%). A mérnökök és az orvosok magas arányát tükrözte az értelmiségi menekültek között a KSH-jelentés is (10,6%, ill. 4,9%). A magyar jelentésben az országot elhagyók között magasabb volt az általános- és középiskolai tanulók aránya (38%), valamint az ipari tanulók aránya (9,7%), de alacsonyabb az egyetemi és főiskolai hallgatók aránya (6,5%).

127. BA B150/3552.

Röhrholt 1956 november végén látogatást tett a bonni külügyi hivatalban és közvetítette genfi központjának a kérését: nem tudna-e a szövetségi kormány - tekintettel a katasztrófális ausztriai viszonyokra - további 15 ezer magyar menekültet befogadni? Amikor válaszként a nem rögzített 10%-os átvételi arányról beszéltek neki, továbbá megemlézték a táborok zsúfoltságát, illetve kiürítésük időigényességét, akkor a főbiztos képviselője udvariasan utalt az üresen álló kaszárnyák esetleges elhelyezési lehetőségeire. A vendéglátók válasza szerint a laktanyákat nem lehet előre nem látható ideig menekültekkel betelepíteni. Röhrholt ugyan megértését fejezte ki a biztonsági aggodalmakkal kapcsolatban, de ekkor előhozakodott egy másik javaslattal, amely valószínűleg küldetése igazi célját képezte. Hivatala az Egyesült Államokkal közösen mérlegelné annak a lehetőségét, hogy egy nagyvonalú nemzetközi segéllyel baraktábort építenének a Szövetségi Köztársaságban. A tábor 2-3 hónapon belül képes lenne felvenni az addig ideiglenesen laktanyákban elhelyezett menekülteket. Az elutasítás diplomatikusan udvarias volt: majd kivizsgálják a javaslatot.¹²⁸

A magyar menekültek német táborokban történő elhelyezését a helyszűke, illetve a keleti-európai németek és a szovjet-zóna menekültjeinek elhelyezésén kívül jelentősen megnehezítették - legalábbis a belügyminisztérium szerint - a munkaadói szövetségek és az egyetemi egyesületek toborzó partizánakciói. Ezek következtében ugyanis a tervezett transzportok egy része nem volt elhelyezhető, mert időközben a táborhelyek részben foglaltak lettek. A szövetségi kormány az egész menekültprogram veszélybe kerülésének a kivédésében, a felvevőtáborok fenntartásában számított a tartományok együttműködésére.

A korábbi gyakorlattól - azaz a politikai menekültek addigi elismerési eljárásától - eltérően, amint fentebb részben említettük, a magyar menekülteknek egy formanyomtatvány kitöltetésével ideiglenes politikai menekültstátuszt biztosítottak (ilyet a "normális" igazgatási eljárás nem ismert). A magyar menekültek tömeges érkezése, ill. átvétele azonban ezt a lépést mindenképpen szükségessé tette. Az 1953 január 6-i menekültrendelet (a Genfi Konvenció német ratifikálása) érvényes maradt a magyar menekültekre is. Mivel azonban a külföldi menekültek korábbi elismerése a Valka-Lagerben átlag hat hónapot vett igénybe, a vasfüggöny idején elégséges felvételi gyakorlatot módosítani kellett. A nürnbergi szövetségi hivatal a friedlandi, a bocholti, a pidingi és

128.BA B150/3547. Heft 2. Kevéssel a magyar forradalom kitörése előtt fejeződött be Németországban a menekülttáborok felszámolásának a programja - jelentős nemzetközi segítséggel. Tekintettel a „dípi”-kkel kapcsolatos emlékekre is, aligha hihető, hogy felelős német tényezők ismét tartós táborokat kívántak volna építtetni az ország területén.

átmenetileg a schaldingi átmenőtáborokban is ideiglenes felülvizsgáló helyeket rendezett be. Ezek a bizottságok nem három személyből álltak - miként a rendelet előírta -, hanem a kormány megbízottja képviselte egy személyben a bizottságot (a nürnbergi gyűjtőtáborból delegálva).¹²⁹

A különleges, a magyar menekültek felvételére kidolgozott "regisztrálási rendszer" alapján minden menekült ideiglenes elismerést kapott a menekültrendelet keretében, tekintet nélkül korára, családi állapotára, vagy akár korlátozott cselekvőképességére. A mértékadó hivatalok természetesen pontosan tudták, hogy az előzetes elismerés nélkülözi a jogalapot, a probléma azonban - a menekültek tömeges befogadása - nem volt másként megoldható. Az ideiglenes elismerés külföldi menekültként, egyben ideiglenes személyi igazolványként is szolgált. A belügy és a munkaügy közösen felelt azért, hogy a menekültek esetleges munkafelvételénél ne adódjanak nehézségek. Az ideiglenes elismerés ugyanis nem tartalmazta azt a követelményt, amit a Szövetségi Köztársaság területén tartózkodó külföldieknek különben bizonyítaniuk kellett, hogy kerestek maguknak foglalkozást.

Az ideiglenes igazolvány érvényességét végül - hosszú vitát követően - négy hónapban állapították meg. A magyar menekülteknek ezen időn belül kellett beszerezniük végleges személyi igazolványaikat az idegenrendészeteknél. A magyar menekültek politikai menekült státuszának végleges elismerése - a teljesértékű eljárással - továbbra is a nürnbergi szövetségi központ feladata maradt (egy későbbi időpontban). Mindenesetre az ideiglenes elismerés hivatalos visszavonásig, illetve az igazolvány lecseréléséig a politikai menekült-státusz elismerése volt kifelé. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosának egyetértésével - a menekültek országon belüli átköltözéseinek a követhetősége érdekében - a menekültek 6 hónapos érvényességű személyi igazolványokat is kaptak. (Ezt a helyi rendőrségek illetékes részlegei állították ki).

A magukat németnek tartó menekültek állampolgárságának az elismerése értelemszerűen más eljárást vont maga után. A minden menekültnek biztosított négy hónapos ideiglenes menekült pozíciót számukra a rendeletalkotó ha úgy tetszik azért adta, hogy sürgetés nélkül dönthessenek arról, kívánják-e az etnikai elismerést, s ezzel a korai állampolgárságot, vagy sem. Erről ugyanis más apparátus döntött, mint a magyarok elismeréséről. Őket a már évek óta - a keleti németek érdekében - működő tartományi menekültügyi igazgatások vonták tevékenységi körükbe. Ez az apparátus véleményezte ugyanis a szövetségi menekültügyi törvény (a BVFG 6.§-a alapján) a kérelmezők etnikai hovatartozását. A máshová tartó szerelvényekről Németországban leszálló magyar menekültek elismerési eljárását is lehetett

kezdeményezni az érintett tartományban, nem kellett visszatérni az átmenőtáborok valamelyikébe. Természetesen az érintettek ezután beleszámítottak a tartományi kvótába.¹³⁰

3.8 A magyar menekültügy a német parlamentben

A magyar menekültek érdekében hozandó intézkedések parlamenti indokolása nem csupán a politikai pártok álláspontjainak a megismerése szempontjából lehet fontos, de - egy képviseleti demokráciában - többé-kevésbé alkalmas a közvélemény hangulatának a szondázására is. December 5-én az akkori kormánypártok (CDU/CSU, a DP és a FVP) nevében felszólaló Schäfer képviselő úgy értelmezte a fenti segítséget, mint amelyeket saját népük érdekében is meghoztak a fájdalom csökkentése érdekében. Most ezt más népek elüldözöttjeinek nyújtják, így a Magyarországról a Szövetségi Köztársaságba érkezett menekülteknek. A konzervatív képviselő szerint pár évtizede olyan új népvándorlások folynak Európában, melyeket nem az emberi szükségletek, nem az emberek, a javak és a gondolatok szabad áramlása hoztak létre. De nem is más tevékenységi területek lehetőségeinek a kereséséről volt szó, hanem egyszerűen az elnéptelénítő és elűző terrorról.

A képviselőknek Schäfer szerint mindig újra totális rendszerek erőszakos uraival kell foglalkozniunk, olyanokkal, akik mindig újra megpróbálnak tömegeket állítani (állítólagos) emberboldogító ideológiájuk szolgálatába. Az ezzel szembenállóknak segíteni fognak. A diplomáciai művészet itt sohasem elégséges, az együttérzést tettekkel kell bizonyítani. Schäfer megköszönte Németország polgárainak a segítőkészséget, amelyet a törvényhozás nem tud elég gyorsan követni. A németeknek abból kell kiindulniuk, hogy az utóbbi évtizedekben hányszor kellett mások segítőkészségére hagyatkozniuk és elfogadni, igénybe is venni azt. Miként a törvénytervezetből kitetszik, a koalíció nem kívánja az országban menedéket kereső más népek tagjait asszimilálni, hanem biztosítani akarják a sajátos kultúra ápolásának a lehetőségét. Nekünk erőt kell adjon az a tény - mondta a képviselő -, hogy Magyarországon tíz év szisztematikus kísérlete messze nem volt elégséges az agyak és a lelkek kicserélésére, a magyar nép nyugati szellemének a kiirtására. "Amit mi teszünk, az a nyugati szolidaritás tudatának és az európai összetartozás érzésének a kinyilvánítása. Erőfeszítéseinket hozzátesszük minden fáradozáshoz, amelyet a szabad világ tesz egy reális és közös polgári szabadság biztosítása és erősítése érdekében."

A szociáldemokrata párt külön pénzügyi támogatást kért a parlamenttől a magyar menekültek számára. A Ház előtt a beadványt Paul képviselő indokolta. A hangnem ebben az esetben

sem volt kevésbé emelkedett: "Ma 44 napja egy egész nép felkelt Európa szívében, hogy merész kézzel ragadja meg önrendelkezési jogát és lerázza magáról elnyomóinak az igáját." A szociáldemokrata képviselő szerint a magyar nép már régen a szabadság mellett döntött volna, ha csak a saját bolsevista rendszerével lett volna dolga. A moszkvai hatalmasoknak 22 páncélos és 20 gyalogos hadosztályt kellett Magyarországra küldeniük, hogy a nekik tetsző rendszert a hatalomban tarthassák. Az a tény pedig, hogy a budapesti dolgozók egy része ismét felvette a munkát, sokkal inkább az éhség és a hideg, mint a páncélosoktól való félelem következménye - ezt a Kremlben is jól tudják. Ma már kissé patetikusnak tűnhet Paul mondata: "Férfiak és asszonyok ezrei áldozták fel életüket a szabadságért", de kétségtelenül tükrözte a korabeli közhangulatot és persze a képviselők is hamarabb emelték fel kezüket a határozati javaslat támogatásánál.¹³¹

Nagy probléma érzékenységről tett tanúbizonyságot a szociáldemokrata képviselő azzal a megállapításával, hogy különösen a németeknek - akiknek milliók elűzésének a tragédiáit kellett átélniük, sőt naponta az ország keleti felének a menekültjeit kell befogadni - kell a leginkább megérteniük a magyar menekülteket, a legkönnyebben a helyükbe képzelni magukat. "Tegnap a magyarok az egész világ csodált szabadságharcosai voltak, ma gyámoltalan, nélkülöző menekültek. Velük kell legyen a németek szolidaritása." Tekintettel az általa a szomszédos Ausztriában tapasztalt óriási nehézségekre, a nyugati Németországnak Paul szerint többet át kell vállalnia a terhekből. Pártja úgy ítéli ezért meg, hogy a magyar menekültek segélyezésére eddig megszabott 10 millió DM nem elegendő, kéri, hogy a parlament ehelyett 25 millió DM-t állapítson meg a magyar menekülteknek.

A következő felszólaló képviselőnőnek(FDP) jutott eszébe, hogy a parlamenti ülésen résztvevő kanadai bevándorlási minisztert (Pickersgill) köszöntse. Az alkalommal élve köszönetét fejezte ki azért, hogy Kanada sok menekült keleti németnek is új otthont adott. A képviselő ezután méltatta a német karitatív szervezetek tevékenységét a magyar menekültek segítésében. A Német Vöröskereszt munkáját - véleménye szerint - fontos lenne kiterjeszteni a fiatal menekültekre. Pontosabban ezt a korosztályt felfogása szerint különös odafigyeléssel szükséges gondozni. Az elüldözött németek pártjának(GB/BHE) a képviselője mély belső együttérzést fejezte ki a magyar menekültekkel, hiszen 1945/1946-ban hasonlókat éltek át akkori hazájuk kényszerű elhagyásakor. Nem minden tanulság nélkülinek tűnik Stroschének például ez a mondata: "...a néha sok kevésre kötelező beszédet Európáról most európai tettekre válthatjuk."

A képviselő a gyakori Ostpropaganda helyett reális keleti politikát igényelt a szövetségi kormánytól.¹³²

Pár nappal a Bundestag ülést követően a parlament CDU/CSU frakciójának küldöttsége Ausztriába utazott, hogy a magyar menekültek helyzetéről személyesen tájékozódjon. A küldöttség három nő és két férfi delegátusból állt és 1956 december 8-án érkezett Bécsbe. Terveik között táborlátogatások, találkozások szerepeltek; beszélgetni kívántak vezető helyi politikusokkal, emigráns magyar politikai személyiségekkel és az ENSZ Menekültügyi Főbiztosának ausztriai képviselőjével. A táborlátogatásuk első állomásán elégtétellel állapították meg, hogy a Német Vöröskereszt átvette a 2000-2500 személyes kaisersteinbruchi tábor működtetését. A németek nem csak erről a tömegszállásról, de a környező helységek kisebb szálláshelyeiről is gondoskodtak. Bár az egészségügyi szolgálat készenlétben állt, a delegáció tagjai meglepéssel konstataáltak - hasonlóan a kanadai bevándorlási miniszterhez -, hogy a magyar menekültek egészségi állapota kitűnő.

A delegáció tagjai szitén 5% körülire becsülték a német nemzetiségűek arányát a menekültek között. Ackermann asszony - kitelepített magyarországi német, tökéletes magyar nyelvtudással - megkérdezte a menekülttábor udvarán ácsorgó 15-20 tagú fiúcsoportot, hogy kinek vannak ott a szülei. Mindössze egyetlen 12 év körüli fiúcska válaszolt igennel, a többiek egyedül jöttek. A fiúk szerint a szülők akarták, hogy átjöjjenek a határon, mert féltették őket a deportálástól. Állításuk szerint az új magyar hatalom 200 forint fejpénzt fizetett a megbízhatatlan fiatalok megnevezéséért. Az egyes beszélgetésekből ezekről az adatokról az derült ki, hogy a feljelentések és a szomszédok egymásközi gyűlölködése nagyon kétséges helyzetet teremtettek. A halbtorni, a fertő-tavi (Neusiedl am See), az eisenstadti valamint a traiskircheni táborok meglátogatását követően a delegáció összegezte megfigyeléseit és a megállapításait.

A bizottság tagjainak tapasztalatai szerint a szabad világ elismerésre méltó segítséget nyújtott az ausztriai táborok magyar menekültjeinek. Nagy mennyiségű ruhát és egyéb dologi segélyt küldtek számukra, hiány csak cipőben és pelenkában mutatkozott. Az élelmiszerszállítmányok hatására a táborok ellátása jó volt, csak a személyzet hiányzott a segélyek szakszerű szétválogatásához. A táborok vezetése arra panaszkodott, hogy a menekültek egy része követelőző. A menekültek egy másik része asszociálisnak bizonyult. Ezért a ruhák és fehérneműk kiadása csak olyan igazolványra történt, amelyre minden egyes juttatást rávezettek. A segélyek elosztása többnyire már az átmenőtáborokban megtörtént. A menekültek legegyszerűbb elhelyezése is gondot jelentett, ezért nem csak a

táborok vezetése, de az osztrák hatóságok is kérték a német delegáció tagjaitól a magyarok minél gyorsabb elszállítását. A német parlamenti képviselők ezzel együtt meggyőződhetnek arról, hogy a magyar menekültek támogatásában a nyugati világ szolidáris, s ennek a szolidaritásnak a kiterjedtsége messze túlhaladt a szabad Európa határain.

A tényfeltáró bizottság tagjai azt a tanácsot kapták a bécsi német követségen, hogy a Szövetségi Köztársaság ne menjen a 10%-os arány fölé a magyar menekültek felvételében, mert még a családösszevonásokkal is számolnia kell. A német követ szintén azt mondta, hogy a menekültek igényei, elvárásai nagyok és várhatóan növekedni fognak (az utóbbit nem indokolta). Véleménye szerint a menekültek számára láthatóvá kell tenni, hogy mi a német segély, ezért ezeket csak Németországban kellene felhasználni és átadni.

Az osztrák szövetségi belügyminisztériumban Grubhofer államtitkár fogadta a német parlamenti képviselőket. Adatai szerint akkorra - 1956 december 11. - 132.400 magyar menekültet regisztráltak az országban. Közülük több mint 52 ezer személyt elszállítottak már Ausztriából a nyugati világ országaiba. A napi növekedés aránya még mindig 1.000 és 2.000 között volt! A házigazdák abban reménykedtek, hogy a 39 ezer magyar menekült befogadására tett biztos ígéretből a karácsonyi ünnepekig 25 ezer személyt elszállítása meg is valósul. Elismeréssel szóltak a svájci és a holland segítőkészségről, amelynek révén a bürokrácia teljes mellőzésével rögtön az első napokban átvettek 5-5 ezer menekültet. Nagyon jókor jött Ausztriának az ENSZ 1 millió dolláros (26 millió Schilling) gyorssegélye is, melyet a táborok lakhatóvá tételére és berendezésére fordítottak. A Vöröskeresztes Társaságok Ligája addig 25 ezer, 1957 februárjáig 35 ezer menekült gondozását vállalta magára.

A német parlamenti képviselőket fogadta az ENSZ Menekültügyi Főbiztosának ausztriai képviselője is. Beermann tájékoztatott arról, hogy az osztrák szövetségi kormány nem kap az ENSZ-től költségvetésszerű támogatást. A tagállamok szeretnék megvárni az 1957 januári genfi konferenciát, ahol az összköltségek fedezésére pénzügyi tervet kívánnak kidolgozni. Ezekután látogattak a német politikusok Leopold Figl osztrák szövetségi külügyminiszterhez, akivel a találkozót Machunze képviselő (ÖVP), a Nemzeti Tanács tagja szervezte meg. Figl szerint a magyar népfelkelés Ausztriát, mint egyetlen szabad szomszédot, kényes helyzetbe hozta. Az államszerződés ugyanis szigorú semlegességre kötelezi az országot, s az oroszok és vazallusaik (Pl. Rude Pravo) folyamatosan a vállalt kötelezettségeik megsértésével vádolják az országot. Figl szerint - példákat is említett - minden alap nélkül. A szövetségi külügyminiszter elismerte, hogy a Nyugat gyors és

hatékony segítsége nélkül Ausztria képtelen lett volna úrrá lenni a helyzeten.¹³³

Az osztrák külügyminiszter helyzetértékelése szerint minden addigi erőszakos eszköz alkalmazása ellenére a felkelést Magyarországon még nem verték le. A jelek szerint a határ hermetikus lezárása sem következett be, bár az átlépése kétségtelenül egyre nehezebb lesz. Figl szerint most jön el Magyarországról mindenki, aki az 1947-es kommunista hatalomátvétel óta szeretne eljönni, de eddig nem volt rá semmilyen lehetősége a hermetikus bezártság miatt. A külügyminiszter megkockáztatta azt a véleményt is, hogy nem lehet véletlen a magyar határ bizonyos mértékű nyitva hagyása (december közepe). A kommunista rendszer és a szovjetek utat engednek az őket engesztelhetetlenül gyűlölő, azaz a számukra teljesen megbízhatatlan személyek távozására. Két fontos probléma állt Ausztriában e kijelentés előterében:

1. Az aggodalom, hogy a menekültek további beáramlásával túl magas lenne az országban maradók száma, és ezzel
2. Ausztriában egy új kisebbségi probléma keletkezne.

Az államszerződés egyik szakasza kötelezettséget rögzített Ausztria számára a kisebbségi jogok és a kisebbségvédelem vonatkozásában.

A német parlamenti delegáció tagjai találkoztak Bécsben Kővágó József egykori budapesti kisgazdapárti polgármesterrel, aki feleségével és gyermekével menekült el. Többek között kérdezték tőle a forradalom kiváltó okait, a benne érdekelt társadalmi rétegeket, a szabadságharcosok kitartásának és hősiességének a hátterét, s végezetül azt, hogyan látja a kibontakozást a jelenlegi helyzetből. A kérdezők szerint Kővágó világosan és optimistán a következőképpen interpretálta a hazai helyzetet. A magyar mindig büszke, szabadságszerető és hazafias nép volt. Ezer éve a nyugati keresztény kultúrában él, s nemzeti hősei változatlan megbecsülésnek örvendenek. Aki ezeket megkísérli figyelmen kívül hagyni, az többnyire áthidalhatatlan problémával találja magát szemben. Az idegen uralom elleni gyűlölet, az ország és az emberek kirablása, a kulturális, világnézeti elnyomás, a személyes szabadság korlátozása és a vörös terror, néhány funkcionárius jóléte, miként az aggodalom a nemzet pusztulásáért együtt összeadódva értek el egy olyan kritikus mértéket, hogy ennek robbanáshoz kellett vezetnie. A felkelés mozgatója a fiatalság, az egyetemisták és a fiatal munkások voltak. A fegyverhasználatot évekig tanították nekik, miként a partizánharc improvizációit is. A felkelők oldalán sajnos hiányzott a koncentrált katonai vezetés és túl sokat kellett spontán cselekedni.

Arra a kérdésre, hogyan lehet az, hogy éppen a kommunista rendszer kedvencei, a fiatal munkások és válogatott

egyetemistái voltak a forradalom hordozói, nem Kővágó, hanem a neki tolmácsoló tanárember válaszolt.¹³⁴ A magyar családok többsége szerint világnézetileg intakt maradt, s például a templomi házasság intézményének a megrendítése csak részeredményeket hozott a kommunisták számára. Kovács úgy tartotta, még érvényes volt az az alapelv, hogy aki az Urat elárulja, az elárulja a nemzetet is. A másik érve a fiatalság átállására, összefüggésben volt az elsővel. Bár az egyházaktól mindent elvettek, s a tanárok túlnyomó többségét elbocsátották, a tanítást egyszerűen nem lehetett teljes egészében nélkülük megoldani. Azaz a fiatalság nevelésében megmaradhatott egy darab a töretlen magyar szellemiségből, s a fiatalok ezt igazolták vissza a forradalom alatt. A nagyarányú emigráció, a komoly vérveszteség ellenére – amelynek teljesen tudatában voltak –, mind Kővágó, mind pedig Kovács bizakodók voltak. Egybehangzón állították, hogy a bolsevik-materialista rendszer olyan törést szenvedett Magyarországon, amelyet már soha nem heverhet ki.

A német parlamenti képviselők ausztriai látogatásuk végén összegezték a maguk és a parlament számára a tábori tapasztalatokon kívül a szóbeli beszélgetések nekik fontos momentumait. Kiemelték, hogy szinte minden beszélgetőpartnerük elítélte a Szabad Európa Rádió magyar nyelvű adását. Ez az állomás ugyanis folyamatosan olyan képet fest az "arany" Nyugatról, amelynek a tapasztalt tények nem felelnek meg; olyan ígéreteket tesz, amelyek nem teljesíthetők és ezért a magyar menekülteknek nagy csalódásokat okoznak. Ausztria vissza is veszi az adó salzburgi mellékállomásának az engedélyét (a kormányzat erre vonatkozó javaslata elkészült). A képviselők javasolták, hogy a Szövetségi Köztársaság szintén vizsgálja felül szigorúan a működést. A képviselők magukévá tették a bécsi német követség munkatársainak a felfogását a magyar menekültek további befogadásában. A magyar menekültek elszállásolását a képviselők szerint azokban a táborokban minden körülmények között el kellene kerülni, ahol szovjet-zóna menekültek, vagy hontalan külföldiek is laknak. Ajánlották azt is, hogy a magyar menekülteknek hozzanak létre a Szövetségi Köztársaságban hír- és információs szolgálatot, amely magyar nyelvű lenne és a német hivatalos helyek is figyelnének rá. (Amennyiben ez nem történik meg időben, előfordulhat, hogy nemkívánatos erők, esetleg ügynökök irányítják ezt a tevékenységet, s nyugtalanságot keltenek). Támogatást kell nyújtani a menekültek kulturális gondozására is.¹³⁵

A Bundestag pártjainak a javaslatait (lásd fentebb) a magyar menekültek segélyezése érdekében december 13-án vitatta meg a parlament. Elüldözötték Albizottsága a kormány érintett

¹³⁴ Uo. Az illető kilitét ugyan sajnos nem sikerült tisztáznunk, azonban úgy véljük, kevéssel az eseményeket követő válaszai figyelemre méltó érettségről tesznek tanúságot.

135. U.o.

tárcáinak képviselői (BMVt, BMI, BMF, AA) jelenlétében. A szövetségi menekültügyi minisztérium kívánságára a bizottság először napirenden kívül meghallgatta a minisztérium beszámolóját a magyar segélyezés pillanatnyi helyzetéről. A december 17-ig átvenni tervezett 10.500 magyar menekült után már csak 2.500-3.000 menekült érkezésére számítottak. Az utóbbiak átvételét sima ügynek minősítették, mondván: a német nemzetiségű menekültek többszörös rokonai kapcsolatokkal rendelkeznek a Szövetségi Köztársaságban. A magyar menekültek befogadásánál a gondot mindenekelőtt a helyhiány jelentette - miként korábban is -, a szovjet-zóna és más keleti német menekültek egyidejű beáramlása miatt. Ráadásul akkor kellett szabaddá tenni a Bundeswehr számára 28 laktanyát. Öröndetes ténynek számított viszont, hogy a menekülteknek sok magánszállás is a rendelkezésére állt. A tartományok ezirányú tevékenységét jelentősen megkönnyítette, hogy a felmerülő költségeket a szövetségi kormány 80%-ban magára vállalta.

Rinke képviselő (CDU/CSU) azt kérdezte, hogy az Egyesült Államok folytatja-e a számára érthetetlen felvételi elvek alkalmazását. A jelenlévő menekültügyi miniszter úgy tudta, hogy időközben minden felvételi követelmény teljesült, s nagy valószínűséggel eltekintettek az addigi válogatási elvektől. Azaz a továbbiakban zökkenőmentes szállítás várható. A szociáldemokrata Jaksch képviselő a fiatalság problémájához szólt hozzá. Szerinte a szabad világ nem a szemléletének megfelelően gondolta végig a fiatalok támogatását. Az eljövendő magyar demokrácia egyik legfontosabb alkotórészét az elmenekült magyar egyetemista fiatalság képezi. De ha éppen ez a része Kanadába repül, akkor ebből az a nem lebecsülendő veszély keletkezik, hogy az egyetemistáknak a túl nagy távolság miatt megszakadhat a kapcsolata hazájával. Jaksch képviselő rámutatott arra a körülményre is, hogy újraegyesítését követően Németországnak kapcsolatokat kell keresnie a Duna-térségben. A magyar menekültek problémájának a megoldását ezért nem szabadna olyan nagyon tisztán csak munkaerőpiaci szempontból szemlélteni és megfelekedezni arról, hogy most Magyarország ügyében egy külön esetről van szó.

Bár nem sokkal korábban a bizottsági ülésen elnöklő képviselő a szövetségi kormány részéről addig a magyar menekültek támogatására nyújtott nyolc millió márkát elégtelennek minősítette, egy konzervatív párti bizottsági tag éppen arra hívta fel a figyelmet, hogy ez az összeg még mindig irritálóan magas a szovjet-zónából érkezett menekültek támogatásához képest, akik emiatt ismételten elkeseredett szemrehányásokat tettek az illetékes helyeken.¹³⁶ Czaja képviselő (CDU/CSU) sem tartotta kívánatosak az aránytalanul nagy kedvezményeket. Szerinte jó példa a magyar menekültügy nem irritáló kezelésére a baden-württembergi egyetemisták támogatása. Ott a magyarok

néhány hónapos költségmentességet, valamint 150.- DM havi megélhetési támogatást kaptak, s ezt senki nem vette zokon. Szükséges lett volna - Czaja szerint - a többi menekült figyelmét felhívni arra is, hogy a magyarok támogatásában egyszeri különessel találkoztak.

A bizottság megvitatta a kormánykoalíció (CDU/CSU, FVP, DP) határozati javaslatát a magyar menekültek segélyezésére, valamint a szociáldemokrata párt kérelmet a menekültek pénzügyi támogatásáról. A bizottság 5:3 arányban 1 tartózkodással elfogadta az SPD határozati javaslatát azzal a kiegészítéssel, hogy a "25 millió márka" elé be kell tenni a szót: előzetesen (vorerst). A kormánykoalíció javaslatát a következő kiegészítésekkel fogadták el egyhangúan: a szövetségi kormány az 1957-es év költségvetési tervezetének második megvitatása előtt megkeresi a szövetségi gyűlést és tájékoztatja a magyar menekültek elszállásolásának a helyzetéről és az ebből adódó pénzügyi költségekről szövetségi és tartományi szinten. A beszámolónak különösen a következő intézkedésekről kell átfogó képet adnia:

- a. a menekültek elszállásolásának biztosítása,
- b. az egyes segélyakciók koordinálása,
- c. a magyar menekültek kulturális gondozása,
- d. előkészületek az egyetemisták, középiskolások és egyéb tanulók tanulmányai folytatásának a lehetővé tételére,
- e. előkészületek magyar oktatási intézmények átvételére,
- f. a menekültek gondozása olyan személyek által, akik németül és magyarul is tudnak, valamint biztosítékot jelentenek a demokratikus alapértékek közvetítésére,
- g. együttműködés a baráti kormányokkal és nemzetközi szervezetekkel a menekültek elszállásolása érdekében.¹³⁷

3.9 A magyarok befogadásának lezárulása Németországban

1956 december 17-én a belügyben ismét összeültek az érintett minisztériumok szakértői, hogy a 10 ezer személyes kontingens feletti - még mintegy 3.500 - magyar menekült átvételében, pontosabban kiválasztásában milyen szempontok legyenek a mérvadók. Elsődleges szempontnak ítélték a szakértők a családösszevonás céljából, továbbá a BVFG 94. szakasza szerint, származásuk miatt Németországba utazni kívánók befogadását. Érdekesebbek voltak a további válogatási szempontok, hiszen a fenti álláspont már korábban kirajzolódni látszott. Itt jöttek ugyanis számításba a munkaerőpiac igényei és elvárásai. Ezen belül pedig a ruhr-vidéki bányák jártak az élen a szinte állandó munkaerőigényükkel.

A probléma abban állt, hogy a korábbi - gyakorlatilag válogatás nélküli - befogadást hogyan lehet átalakítani egy más minőségű

felvételbe. Abban teljes volt az egyetértés, hogy ennek lehetőleg súrlódásmentesen kell megtörténnie, hogy az ország világban szerzett jó benyomása 10 ezer magyar menekült csak emberi szempontokra figyelő átvételével, ne homályosuljon el. A legcélravezetőbbnek azt tartották a szakértők, hogy Ausztriába küldjenek egy a szakmai kiválogatáshoz jól értő embert. Természetesen akadt is erre egy magyarul jól beszélő jelölt, aki az erdélyi szászok kiválasztásakor már bizonyította a hozzáértését. Rajta kívül a minisztériumi képviselők szerint delegálni kellett még egy személyt a kiválasztó bizottságba a szövetségi munkaközvetítő hivatalból, egyet a munkanélküli biztosítótól és végül még egyet a ruhr-vidéki bányáktól. A bányák számára kiválasztott menekülteket azonnal Essen-Heisingenbe kívánták szállítani, mert ott a szállás már biztosított volt.¹³⁸

Egy bő hónap múlva, 1957 január végén(a 13 és félezer magyarországi menekült átvételét követően) ismét felmerült a menekültek további felvételének a lehetősége. Egyrészt a még mindig Ausztriában tartózkodó menekültekről, másfelől a Jugoszláviába került magyarokról volt szó. A külügyi hivatalban folytatott szakértői megbeszélésen az ausztriai átvételek folytatásáról úgy határoztak, hogy a magyar menekülteket nem kellene tovább felvenni alapvetően addig, amíg a visszavételek kérdése(a hazatérni kívánók újbóli beengedése az országba) nem tisztázódik egyértelműen. Az ismét esedékes kvóta(3.000 személy) befogadásával szemben a repatriálás biztosításának esetén nem zárkóztak el, viszont ekkor már ragaszkodtak ahhoz, hogy ez német nemzetiségűekkel legyen kitöltve(akik már ráadásul jelentkeztek is áttelepülésre az ausztriai német konzulátuson). A következő okokat sorolták fel a magyarok átvételével szemben:

1. A Szövetségi Köztársaság a maga részéről eddig is szép számban fogadott be magyar nemzetiségű menekülteket, s ez a nemzetközi segítség arányaihoz képest elégséges hozzájárulás a magyar segélyezéshez;
2. Semmi nem indokolja, hogy a már Ausztriában tartózkodó magyarországi németek hátrányos helyzetbe kerüljenek a magyar nemzetiségűekkel szemben. Éppen ezért a még rendelkezésre álló segélylehetőséget a kevés Magyarországról elmenekült német nemzetiségűnek kellene biztosítani;
3. Csak amennyiben a háromezres keret nem lenne német nemzetiségűekkel kitölthető, lehetne még a keret teljes kitöltéséig magyarokat felvenni.

Egyes személyek beutazási engedélyezése a szövetségi belügyminisztérium illetékességébe tartozott, azonban itt is ragaszkodtak ahhoz az előfeltételhez, hogy ezeknek a

személyeknek is rendelkezniük kell osztrák menekültpapirokkal.¹³⁹

A Jugoszláviából történő menekültátvételre ugyancsak érvényesnek tekintették a fenti elveket. A szakértők szerint a magyarok további felvétele veszélyeztetné a kelet-európai német áttelepülők és a szovjet-zóna menekültjeinek az elszállásolását és integrációját. Az egyes kivételes eseteknek mindenképp korlátozottaknak kellett maradniuk. Szemben Ausztriával, Jugoszlávia esetében átvételi kvóta sem volt megállapítva. Ez kétségtelenül megkönnyítette annak a kimondását, hogy az odamenekült németeket egészében, míg a magyarokat csak kivételes esetekben kell átvenni. Az etnikai hovatartozás kérdésének az eldöntéséhez be kívánták kapcsolni a magyarországi németek Landsmannschaftját is. Az alapos (és nem sürgős) kivizsgálás feladata a belgrádi német követségre hárult.

A magyarországi németek érdekképviselője a Szövetségi Köztársaságban azért szállt síkra, hogy mindkét fent említett országból csak németeket vegyenek át. Reitingerék korabeli álláspontja szerint Magyarországon már csak mintegy 60 ezer tudatos német maradt, s ezeknek sincs semmi esélyük a jövőben etnikai identitásuk megőrzésére. A fenyegető asszimiláció elkerülése érdekében tulajdonképpen az egész kisebbség átvételét tartották volna kívánatosnak, az adott körülmények között azonban "beérték" az elmenekültek átvételével.¹⁴⁰

A Bajor Határrendészet jelentése az 1957-ben Pidingben felvett kelet-európai magukat németnek valló bevándorlókról nem tükrözte a magyarországi németek asszimilációs fenyegetettségét, illetve az ezzel szembeni - Reitinger által ecsetelt - félelmeket. Az év során ugyanis az összesen 8.097 bevándorlóból:

Jugoszláviából	4.310 személy = 53%;
Magyarországról	2.215 személy = 27%;
Ausztriából	1.245 személy = 16%;
Romániából	149 személy = 1,8%;
más országokból	178 személy = 2,2% érkezett a

bajor átmenőtáborba. Azaz kétszer annyian jelentkeztek Jugoszláviából németként, mint Magyarországról.

A különbség akkor is megmarad, ha helyt adunk a bajorok megérzésének: az előbbi országból érkezettek gyakran nem voltak németek, csak vélt anyagi előnyök érdekében annak adták ki magukat. A kártalanítási igények benyújtásakor ilyen megjegyzéseket lehetett tőlük hallani: "Wenn die Deutschen schon so dumm sind und uns alles geben, dann nehmen wir auch alles!" De többen is így nyilatkoztak közülük, amikor egymás

139.BA B150/5139.

140.U.o.

között voltak. Nagyobb családok érkezésénél különösen látható volt a bajorok szerint, hogy közülük csak egyes személyek német származásúak, a többség nem az. Ez nem jelenti azt természetesen, hogy a Magyarországról érkezettek valamennyien németnek is minősítették később a felülvizsgáló bizottságok által - arányuk mint mondtuk 5% körül volt egészében -, de esetükben nem volt ilyen jellegű és arányú a visszaélés.¹⁴¹

1957 január végén a szövetségi menekültügyi minisztérium közölte a kormány hivatalos lapjában, hogy a magyar menekültek szállítását a Szövetségi Köztársaságba leállította. Az akkor már napok óta szünetelő transzportok sejtetni engedték az események illetően befejezését. A minisztérium megismételte közleményében a már általunk is említett érveket a német áttelepülőkről és menekültekről, valamint a telített átmenő- és felvevő táborokról. (Nemigen akadt olyan finomabb fülű megfigyelő, aki megkérdezte volna: 2-3 hónappal korábban - a magyarok tömeges felvételekor - ugyanezek a problémák nem voltak hasonlóan adottak?) A kormány bulletinjében a szövetségi menekültügy közzétette azt is, hogy a Schaldingban kitöltött 126 magyar hazatelepülési kérelemből bécsi visszajelzések szerint a magyar hatóságok 115 hazatérést jóváhagytak. 11 magyar állampolgár esetében azonban a magyar kormány - ismeretlen okból - nem adta ki a repatriálási engedélyt.¹⁴²

4. Egyéni és csoportos repatriálások Magyarországra

4.1 A Szovjetunió és a népi demokráciák hazatelepítési akciói 1954/1956

A második világháború végső fázisában a németekkel együtt viasszaszorított magyar honvédség legénységi, tiszti és tiszthelyettesi állománya alkotta a háború végén Magyarországot elhagyó népesség zömét. Az a ma is közkeletű állítás azonban, hogy a civil lakosság köreiből csupán az uralkodó osztályok kompromittált része, az úri középosztályhoz tartozók hagyták el az országot, nem egészen állja ki a történeti hűség próbáját.¹⁴³ Korrektebb lenne valahogy így fogalmazni: ez a réteg maradt külföldön. Az alsóbb néprétegekhez tartozók ugyanis szintén szépszámban hagyták el 1945 tavaszán a katonasággal együtt az országot, azonban ők még azon év második felében, szinte egészében hazatértek. Másként fogalmazva: a menekülés szélesebb társadalmi rétegeket ragadott magával a második világháború végén, azonban a migráció(itt:emigráció), a

¹⁴¹.BA B106/47.360

¹⁴².BULLETIN Nr. 21. S. 183.(31. Januar 1957)

¹⁴³.A történelem érettségizőknek, felvételizőknek sorozat új kiadásában is megismétli ezt az álláspontot Gergely Jenő.

tartóssá vált menekülés valóban inkább a felsőbb társadalmi rétegekből rekrutálódott.¹⁴⁴

A Rákosi-rendszer idején ez a tény megkönnyítette a nyugati emigráció - sztálini értelmű - megbélyegzését, mint fasiszta, hazaáruló és kollaboráns réteget. Sztálin halálát követően az új szovjet pártvezetés meglehetősen korán más húrokat is elkezdett pengetni a nyugati emigrációval kapcsolatban. A cél nem annyira a tényleges megnyerésük, a hazahozataluk volt, hanem inkább a belső változások demonstrálása kifelé, egy új fogásnem alkalmazása a változatlanul heves ideológiai küzdelemben. (Természetesen nem minden eredmény nélkül az évek óta a nyugateurópai táborokban tengődő, igen nehezen integrálódó emigráció körében). A keleteurópai országok minden egyes hazatérője nagy nyilvánosságot kapott az ötvenes évek közepén, s valamilyen mértékben demonstrálta a nyugati demokráciák hiányosságait, gyengeségeit. Ezzel szemben a keleti blokk országai közötti - gyakran tömeges - repatriálások értelemszerűen olyan csendben történtek, ahogyan csak lehetett. (Miként a belső internálótáborok felszámolását sem igen verték nagydobra).

A nagy testvért követni igyekvő magyar repatriálási propaganda rendkívül fantáziadúsan és rugalmasan állította helyre - egy apparátus létrehozása révén - a külföldi magyarság hagyományos, de 1945-től meglazult kapcsolatait a szülőfölddel. 1955 december 6-án a Kossuth Rádió jelentette, hogy Berlinben megalakult egy bizottság a magyarok hazahozatalának az előkészítésére. A szervezet levélben tudatta a korabeli magyar külüggyel, hogy támogatni szeretné a külföldre távozott magyar polgárok hazatérését, amennyiben élni kívánnak az Elnöki Tanács amnesztia rendeletével. "Az a meggyőződésünk - írták -, hogy hazafias kötelességünket teljesítjük, amikor Nyugaton élő honfitársainkat segítjük a hazatérésben." A magyar hatóságok természetesen hozzájárultak a bizottság nemes törekvésének a megkezdéséhez. Ekkor derült ki, a Hazatérő Magyarokat Támogató Bizottság már 1954 decemberében megalakult Kelet-Berlinben.

A sajtó előtti bemutatkozásra 1956 február első napjaiban került sor egy konferencia keretében. A bizottság elnökeként Szentiványi Béla professzor mutatkozott be, aki 1936/37-ben a

144. Ausztria brit övezetéből regisztráltan - a Magyar Vöröskereszt adatai szerint - 40 ezren tértek vissza 1945 második felében Magyarországra. A legnépszerűbb repatriálási útvonalon - a großwilfersdorfi országúton - visszatérők hoztak magukkal például 3600 lovat és kocsit, valamint 49 szarvasmarhát. Kicsi a valószínűsége annak, hogy a lovaskocsik bakján vármegyei fő- és alispánok, valamint főjegyzők ültek. Cseresnyés Ferenc: A magyarok hazatelepülése Ausztria brit övezetéből (1945-1947) In: Világtörténet 1995. tavasz - nyár 62-63. o.

berlini Friedrich-Wilhelm-Egyetemen tanult, majd doktorált. Míg az egyetemen a finnugor nyelvek lektora volt, időnként a helyi Collegium Hungaricum titkárának a feladatát is ellátta. 1948-ban professzori állást kapott a kelet-berlini Humboldt-Egyetemen (mint a magyar nyelv és irodalom előadója). Bizottság-elnöki megbízásáig a kommunista rendszer a kevésbé megbízhatók között tartotta számon. A bizottság alelnöki teendőivel megbízott Földes-Papp Lajos viszont egészen változatos pályáivet futott be. A református lelkész - a nyugatiak által tényként kezelt - 1951-ben a magyar állambiztonság ügynökeként érkezett Ausztriába. 1953 elejétől 1954 május közepéig Brüsszelben élt, majd visszatért Magyarországra, mégpedig egyenesen a szegedi egyetem egyik professzori állásába. (Miközben fél évig vezette 1951-ben a Magyar Menekült Kancelláriát és a Magyar Irodát Salzburgban - mindkettő karitatív szervezet zömmel amerikai pénzügyi támogatással -, több amerikai titkosszolgálatnak volt egyidejűleg a munkatársa, de időnként a nem túl távoli Bregenzbe is bedolgozott mint református lelkigondozó. Később Belgiumban egy ideig mint bányász is dolgozott). A bizottságban az emigránsokkal történő levelezést, valamint a bizottság előtti megjelenés előkészítését bízták rá. 145

A magyar repatriáló bizottság titkáráként 1956 február elején Barta Lajos mutatkozott be Kelet-Berlinben a sajtónak. Kanadába kivándorolt régi kommunista fiaként évekig dolgozott a tengeren túl gyári munkásként, majd később nyomdászként. Autodidakta módon képezte magát tovább, amíg - 1948-as magyarországi visszatérését követően - hivatásos újságíró nem lett. A 35 éves egykori idegenlégiósra, Korcsog Mihályra bízták a repatriáló bizottságban a Berlinbe érkezett hazatérők gondozását, valamint a francia idegenlégióban szolgáló, illetve az onnan már elbocsátott magyarok megnyerését a hazatérésre. A kelet-berlini repatriáló bizottság mellett Magyarországon megalakult a szülőföldre hazatérők fogadóbizottsága. Ennek feladatul a hazatérők kihallgatását és az információk kiértékelését szabták. A fogadóbizottság elnökének a Rákosi barátjának tartott "író"-t, Kónya Lajost nevezték ki. (Az MDP-ből eltávolítandók listájának az összeállításával őt bízta meg Rákosi 1955 tavaszán).

A hazatelepítési propaganda legfontosabb hordozójává azonban a Magyarok Világszövetsége vált. Mint közismert, a szervezetet az első világháború után alapították azzal a céllal, hogy a magyar kivándorlók és a szülőföld közötti kapcsolatokat fenntartsa és hozzájáruljon a határokon túli magyar kolóniák kulturális életének a tartalmassá tételéhez. Egy ideig Horthy Miklós második fia is elnöke volt a szervezetnek. A második világháborút követően 1954-ig nyilvánvaló inaktivitásra kényszerült a szövetség, majd azután - a régi nevén -

rádióműsorokkal, politikai és kulturális (propaganda)irodalom külföldre postázásával hallgatott ismét magáról. Erre az időre központi nyilvántartását már az ÁVH-levéltárba tagolták és vezető pozícióit is a szolgálat tisztjei töltötték be.

A Magyarok Világszövetsége rendszeresen küldte több Nyugat-Európában és a tengeren túl élő magyar emigránsnak is a Magyar Híreket. Az 1955 elejétől ismét rendszeresen(hetente) megjelenő újság, lényegében a korabeli magyar politikai rendszer reklámja volt kifelé. Ugyanakkor közvetlen gyakorlati segítséget kínált állampolgársági ügyekben, örökösödési kérdésekben és válási problémáknál. Segítséget ajánlott a hetilap a családtagok felkutatásához, a külföldi magyar kolóniák iskoláinak, egyesületeinek és templomainak a felszereléséhez is. A magyar diplomáciai missziók közül különösen az ausztriai, az olaszországi, a franciaországi, a belgiumi és a skandináv országokbeli volt aktív a hazatérítési propagandában. 1955 novemberében kezdte el a magyar rádió sugározni "Szülőföldem" címmel a külföldi magyarságnak szánt műsorait. 1956 január közepétől zenés kívánságműsor is csatlakozott a programhoz, amely közvetlen kapcsolatot biztosított a nyugat-európai, az amerikai magyar emigráció és az anyaország között. 1956 elejétől a kelet-berlini bizottságnak a rendelkezésére állt egy havonta megjelenő közlöny is, mégpedig a Hazatérés.

A törvényes repatriálás alapját a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1955 április 4-i törvényerejű rendelete jelentette, amelyet az ország felszabadulásának a 10. évfordulójára bocsátottak ki. Azokra az állampolgárookra vonatkozott, akik az országot a háborús események következtében, vagy 1954 január 1. előtt illegálisan elhagyták és 1956 április 4-ig visszatérnek Magyarországra. A következő személyekre azonban nem érvényesítették a hazatérést:

- akik a Sztójay és a Szálasi-kormányok időszakában miniszterek, politikai államtitkárok és főispánok voltak, illetve azidőszereint lettek tábornoknak kinevezve;
- azokra, akik az országon belül, vagy külföldön törvénytelen kivégzések vagy testi kínzások kezdeményezői, cselekvő részesei voltak;
- és végül azokra, akik magyar állampolgárként a német állambiztonság szolgálatába szegődtek.146 1956 április 10-én az Elnöki Tanács a "külföldön élő magyarok nagy érdeklődésére való tekintettel"(Kossuth Rádió 1956 ápr. 10.) úgy határozott, hogy a törvényerejű rendelet érvényességi idejét 1958 április 4-ig meghosszabbítja és egyben kiterjeszti azokra a személyekre is, akik az ellenséges propaganda intézmények különféle szervezeteiben, újságjainál és szolgálataiknál ugyan aktív tevékenységet folytattak, de készek ezt önként beszüntetni.

A népi demokráciák 1954/56-os repatriálási propagandáinak eredményeként hazatértek számszerű adatait nagy óvatossággal szükséges kezelni. A hivatalosan közzétett adatokban ugyanis túl nagy tere maradt a propagandaszemponatoknak, s különösen az összesített adatokban általános a felnagyítási tendencia (tudatosan homályban hagyták a származási- és a menedéknyújtó országot és a tényleges repatriálási időpontot ennek érdekében). Szerencsére a magyar hazatérések száma pontosabban nyomon követhető, mert itt különféle kontrolladatok álltak a rendelkezésünkre nyugati oldalon is. 1956 június 1-én a szövetségi Hontalan Külföldiek Irodájának és a USEP-központ nyilvántartásai szerint 3.121 személy tért vissza Nyugat-Európa országaiból és a tengerentúlról a Szovjetunióba, illetve a keleti-blokk országaiba:

Albániába:	14 személy	(Németországból egy sem)
Kínába	1 személy	
Bulgáriába	78 személy	
Lengyelo.-ba	442 személy	
Romániába	286 személy	(német hazatérők transzportjai nélkül)
CCCP	1.308 személy	(a délamerikai transzportokat nem tartalmazza; a nemzetiségi megoszlás nem megállapítható)
Csehszl.	669 személy	(a szlovákok száma kisebb, mint a cseh)
Magyaró.	313 személy	(ebben a számban a német hazatérők egy része is benne volt)
Tisztázatl.	16 személy	
Összesen:	3.121 személy	

A fenti számokból a Szövetségi Köztársaságot a következő arányokban hagyták el:

Kínába	1 személy
Bulgáriába	2 személy
Lengyelo.	31 személy
Romániába	11 személy
Szovj.-ba	153 személy
Csehszl.-ba	236 személy
Magyaró-ra	29 személy
Összesen:	463 személy

Az összes repatriálóból 14% esett a nyugati Németországra. Ha ezt alapértéknek vesszük, akkor jól látható, hogy egyes országokba kevesebben mentek innen ennél vissza, más országokba viszont nagyobb arányban. Konkrétan: a Szovjetunióba nagyjából ennek megfelelő arányban (12%) tértek vissza a Szövetségi Köztársaságból, viszont Csehszlovákiába ennél jóval magasabb arányban mentek innen vissza (35%). Tíz százalék alatt maradt viszont a magyarok (9%), a lengyelek (7%) és a románok (4%) repatriálási aránya Németországból.

A magyar emigránsok visszatérési arányait, illetve ennek változásait a világ országaiból viszonylag pontosan nyomon követték. Eszerint 1956 május közepén 274 magyar repatriálót

regisztráltak a magyar emigrációs szervezetek, s ez a szám		
szeptember végére - a forradalom küszöbére - 355-re növekedett:		
Orsz.:	1956 május közepe	szeptemb. vége
Franciao.	72(néhányan családdal)	95(ebből 9 családtag)
Ausztria	70(" ")	98(ebből 12 családtag)
Szövetségi Közt.	26(" ")	38(ebből 5 családtag)
Olaszo.	25(" ")	27(ebből 2 családtag)
Belgium	10(" ")	23(ebből 8 családtag)
Izrael	3(egy családdal)	7(ebből 4 családtag)
Svájc	2	2(ebből - családtag)
Anglia	1	3(ebből - családtag)
Svédorsz.	1	1(ebből - családtag)
Hollandia	-	6(ebből 3 családtag)
Egyesült Áll.	1(családdal)	6(ebből 4 családtag)
Venezuela	1(családdal)	7(ebből 6 családtag)
Kanada	2	4(ebből - családtag)
Szíria	1	1(" - ")
Argentína	1(gyerekekkel)	3(ebből 1 családtag)
Délafrika	1	1(ebből - családtag)
még nem ism.o.	21(néhányan családdal)	23(ebből 1 családtag)
Névsz.nem.ism.	36	10
Összesen:	274	355(ebből 55 családtag)
Családtagok:	50	55
Hazatér.összl:	324	410

A német szövetségi belügyben 1956 október 17-én - egy héttel a forradalom kitörése előtt - a repatriálás június óta tartó megélénkülése miatt úgy gondolták, hogy a hazatérő magyarok száma időközben mintegy 420 lehet. A legutóbbi hazatérők közül a volt úri középosztályhoz ketten tartoztak: egy katonatiszt(egykori alezredes) és egy színész(Páger Antal). A többiek a német belügy osztályozása szerint gazdálkodók, munkások és kalandorok voltak. A labdarúgó kapuvédő Fazekas Árpád esetében feltételezték, hogy az állambiztonság megbízásából jött Nyugatra és feladata teljesítése után visszatért Magyarországra.

A rádióadások vonzereje a hazatérőkre egyre csökkent, a műsorok színtelenné és érdektelenné váltak. A szövetségi belügyminisztérium szerint az emigráció elleni támadások jelentősen gyengültek. 1956 júliusa óta a németek a magyar propaganda új módszereire lettek figyelmesek. Ebből arra következtettek, hogy a magyar kormány elégedetlen az addigi hazacsábítási technikákkal, illetve ezek eredményeivel.¹⁴⁷ A nyári hónapokban a propaganda súlypontja az emigrált szülők gyermekeinek a magyarországi üdültetésére került át. 250 gyermek utazhatott ilyen módon üdülni egy hónapra szüleik hazájába. A német megfigyelők szerint 1956 közepén növekedett

147.Az utolsó német statisztika szerint - a hontalan külföldiekről - 1955 április elején 12.526 magyar élt a Szövetségi Köztársaságban. BA B106/5434.

az olyan álmenekültek száma, akik csoportjukat Nyugaton elhagyták, menedekjogért folyamodtak, majd kisvártatva visszatértek Magyarországra. Fahidi József sportújságíró esetét hozták fel erre példának, de ide sorolták a már említett Fazekas esetet is. Ilyen jellegűnek tartották a németek Kerényi Lajos színházdekoratőr átmeneti bécsi tartózkodását is, valamint egy magyar tánccsoport néhány tagjának 5 napos svájci intermezzóját.¹⁴⁸

A Magyar Rádió jelentős mértékben felhasználta ezeket a gyors hazatéréseket. Nyugaton nem zárták ki annak a lehetőségét sem, hogy az említett személyek megbízást teljesítettek, amikor rövid ideig Nyugat-Európában maradtak, majd visszatérésükkel lehetőséget adtak a repatriálási propaganda hatékonyságának a növelésére. Nyilván nem csekély hatást gyakorolt az átlag hezitáló emigránsra Páger Antal hazatérése Buenos Airesből, amikor Gallai Ferenc rábeszélésére csapat-papot és családot otthagyva visszatért Magyarországra. Mindezek ellenére a nyugati elemzők szerint az emigráció növekvő bizalmatlansággal szemlélte a Magyar Népköztársaságban kialakuló politikai helyzetet. A magyar-jugoszláv közeledés például negatívan hatott az amnesztia-propagandára. Amióta több magyar újság megtámadta a hazatért Páger - Darvas művelődési miniszter is csatlakozott ezekhez a támadásokhoz - a repatriálási alternatíva szkeptikus értékelésének a jelei mutatkoztak a magyar emigráció baloldali orientációjú értelmiségi köreiből is.

4.2 A magyar kormány hazahozatali akciója Ausztriából 1956 november/1957 április

4.2.1 A repatriálás előkészítése

A magyar követ 1956 november 26-án kihallgatáson jelent meg Kreisky osztrák külügyi államtitkárnál, s tudatta vele - egy osztrák részről már sürgetett kérdésre válaszolva -, hogy a magyar kormány kész elfogadni a Nemzetközi Vöröskereszt Magyarországnak szánt segélyeit. Egy magyar tárgyaló delegáció éppen ekkor járult hozzá ahhoz, hogy a segélyszállítmányok felügyelete a Nemzetközi Vöröskereszt hatáskörében maradjon. A Vöröskereszt segélyakcióján kívül a magyar kormány beleegyezésével a Caritas, a Népsegély és más szakszervezetek is eljuttathatták segélycsomagjaikat Budapestre. Puja Frigyes közölte azt is, hogy terveik szerint minden transzportot elkíséri majd a magyar határig a bécsi követség egy munkatársa. Onnan magyar tisztviselők kísérik tovább a segélyszállítmányokat Budapestig. Az osztrák külügyi államtitkár a továbbiakban azután érdeklődött, hogy a magyar vízum mellett nincs-e szükség orosz propuszkára is a Magyarországra utazáshoz. Bár Puja szerint erre nincs szükség,

Kreisky célszerűbbnek tartotta, ha a budapesti osztrák követet megbízzák, járjon el az orosz katonai hatóságoknál annak érdekében, hogy a transzportok sofőrjei teljes biztonsággal közlekedhessenek a szomszédos - megszállt - országban.

Puja magyar követ a hazatérésekkel kapcsolatban utalt arra, hogy vannak olyan menekültek, akik szívesen visszamennének szülőföldjükre, de az osztrák hatóságok nem engedik őket át a határon. Tipikusan ilyen eset volt szerinte a gyerekek esete. Csak hosszas tárgyalások után lehetett legutóbb két gyereket visszahozni Magyarországra. Kreisky szerint Ausztriának nincs szándékában megakadályozni a hazatérni kívánók visszautazását, de több körülményt is figyelembe kell vennie. Egyrészt szeretné elkerülni a vádat, hogy menekülteket szolgáltatott ki a magyar hatóságoknak. Másfelől olyan magyar vádaknak sem kívánják kitenni magukat, miszerint harcrakész szabadságharcosokat küldtek vissza Magyarországra. Egyébként megegyeztek az ICEM-mel, hogy minden két éven belül Magyarországra repatriálni kívánó menekültet a szervezet költségein szállítanak haza. Ehhez kapcsolódva javasolta az osztrák államtitkár, hogy a Nemzetközi Vöröskereszten keresztül lenne célszerű lebonyolítani a szülőföldre visszatéréseket, mert a szervezettel mindkét érintett országnak nagyon jók a kapcsolatai. Végezetül Kreisky kifejtette Pujának, hogy a jövőben gyakrabban szeretne vele találkozni kezdeményezései előterjesztése céljából. Miként lehetne például a két ország közötti kapcsolatokat átalakítani a továbbiakban (többek között a kereskedelmi szerződések miatt...stb.).¹⁴⁹

1956 december végén a magyar külügyminisztérium hosszú levélben foglalta össze az egy hónapja tartó erőfeszítéseit a budapesti osztrák követségnek, amelyek addig nem találtak segítő partnerre az Osztrák Köztársaság hatóságaiban. Az illetékes magyar szervezetek célja a magyar állampolgárok megkereséseinek a maradéktalan és gyors teljesítése lenne annak érdekében, hogy az október 23-a utáni magyarországi események következtében külföldre menekült magyar állampolgárok a lehető leghamarabb visszatérhessenek családjaik körébe. Ezért a Magyar Népköztársaság kormánya az emberiség alapvető elveitől vezettetve - a külügyminisztériumon és a bécsi diplomáciai képviselőten keresztül - számtalan lépést tett annak érdekében, hogy lehetővé tegye több tízezer külföldre menekült magyar állampolgár azonnali és számonkérés nélküli visszatérését.

A bécsi magyar követség november 24-én szóbeli jegyzékben kereste meg az osztrák külügyminisztériumot, hogy engedélyezzék a követség munkatársainak az osztrák menekülttáborok felkeresését. Szándékaik szerint így segíthetnének a legjobban azoknak, akik rövid úton haza kívánnak térni. 1956 november 29-én a magyar követség újabb szóbeli jegyzéket nyújtott be az

¹⁴⁹ .AdR BKA AA Ungarn 3c.

osztrák külügynek, amelyben már egy magyar repatriáló bizottság ausztriai működésének a jóváhagyását kérte. (Pár nappal később a magyar külügy - a válasz megérkezése előtt - kérte is az osztrák követségtől a beutazási vízumokat a bizottság tagjai számára). November 28-i szóbeli jegyzékében a magyar külügy az elmenekült 18 évesek, illetve fiatalok hazatérésének a sürgős támogatását kérte az osztrák követségtől. Közölték, hogy a magyar határőrizeti szervek mindenkor készek azokat a gyerekeket átvenni, akik 1956 október 23. óta tartózkodnak Ausztria területén. A megfelelő kormányrendelet alapján a fiatalok minden formáság nélkül visszatérhetnének oltalmat nyújtó családjaik körébe.

Az Elnöki Tanács november 29-én törvényerejű rendeletet adott ki az október 23-át követően külföldre távozott személyek közkegyelemben részesítéséről. A rendelet a következőket tartalmazta: „Tiltott határátlépés büntette miatt nem lehet büntetőeljárást indítani az ellen, aki az ország határát 1956 október 23. napja és jelen törvényerejű rendelet hatálybalépése közötti időben lépte át, feltéve, ha Magyarországra 1957 évi március 31-ig bezárólag önként visszatér.” Mindezen tájékoztatások és megkeresések ellenére - állapította meg a magyar külügy - az osztrák kormány és az illetékes szervek részéről semmiféle intézkedés nem történt, s ez mind a hivatalos magyar szervek, mind pedig a közvélemény számára érthetetlen. Főként azért nehezményezték az osztrák reakciók elmaradását, mert tapasztalataik szerint más országok hatóságainak megbízottjai ugyanakkor az osztrák hatóságok támogatásával minden nehézség nélkül gyakorolhatják tevékenységüket Ausztriában és a magyarokat, akiknek jelentős része az osztrák sajtó saját megállapítása szerint is haza kíván térni, arra ösztönzi, hogy hazájától távoli országokba vándoroljon tovább.

A Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma a budapesti osztrák követséghez küldött jegyzékében teljes mértékben megalapozatlannak minősítette a hivatalos osztrák szervek magatartását, amikor a bécsi magyar követség munkatársainak a segítségét a különböző táborokban élő és hazatérni kívánó magyar állampolgárok érdekében lehetetlenné teszi, s nem járul hozzá a magyar repatriáló bizottság ausztriai működéséhez sem. A magyar külügy kényszerítve érezte magát annak a kimondására, hogy ez az eljárás tudatos, és azt a célt szolgálja, hogy az osztrák területre menekült magyar állampolgárok szabad és büntetlen visszatérését halogassa és végül megghiúsítsa. A magyar külügyminisztérium jegyzéke ennek további alátámasztása érdekében hivatkozott az osztrák hivatalos szervek által az utóbbi időben bevezetett adminisztratív eszközökre - kihallgatás, belügyminisztériumi jóváhagyás, újjlenyomat...stb. -, amelyek ugyancsak megnehezítik és halogatják azon személyek kívánságának a teljesítését, akik haza akarnak térni.

A magyar külügy ismételten és nyomatékosan felhívta jegyzékében az osztrák követség figyelmét a 18. év alatti fiatal és gyerek menekültek helyzetére. Magyar megítélés szerint ők az 1956 október 23-a utáni események következtében túlnyomó többségükben szülői megkérdezés és engedély nélkül, többnyire kalandvágyból hagyták el a családi otthont és léptek - ahogyan már a november 28-i szóbeli jegyzékben utaltak rá - osztrák területre. Sajnálatosnak tartották, hogy az említett jegyzékek osztrák részről lényegében megválaszolatlanok maradtak. (Puja követ is említette már a problémát Kreisky államtitkárnak). Az érintett családok ezrei várják Magyarországon türelmetlenül az osztrák kormány álláspontjának a közzétételét, mert tudják, hogy a fiatalok gyors hazatérése kizárólag az osztrák kormányon és annak hatóságain múlik, és azzal is tisztában vannak, hogy ezek a gyerekek és fiatalok nem tekinthetők politikai menekültnek. Hangsúlyozottan követelte most már a magyar külügy - ezekre a körülményekre tekintettel - a gyerekek hazatérésének a leggyorsabb elintézését osztrák részről, mert úgymond: a szülők százainak az aggódó leveleire nem tud válaszolni.¹⁵⁰

Végül a magyar külügyminisztérium jegyzéke megállapította, hogy az utóbbi hetek gyors magyar intézkedései - amelyek ezen emberi célok megvalósítását szolgálták - osztrák oldalon akadályokba ütköztek. Így a magyar repatriáló bizottság tagjainak a beutazási engedélyeit hetek óta hiába várták. Ugyancsak nem kapott még beutazási vízumot a Magyar Államvasutak meghatalmazottja, aki azért szeretett volna Ausztriába utazni, hogy az osztrák vasutak igazgatóságával megbeszélje a Nemzetközi Vöröskereszt adományainak a gyors elszállítását. A magyar külügy kérte a budapesti osztrák követséget, hogy nyomatékosan hívja fel kormányra figyelmét az említett kérdések fontosságára, mert ezek gyors és pozitív megoldása felel meg a nemzetközi jognak és az emberiesség elveinek. De ez támogatja a két szomszédos ország kapcsolatainak az egészséges fejlődését is.¹⁵¹

A jegyzékeket az osztrák kormány megkapta a bécsi magyar követségtől is. Mint ahogy maga is elismerte, ezeket addig másodlagosnak tekintette. Indokolása szerint ugyanis az ENSZ Menekültügyi Főbiztosának a jogköre időközben kiterjedt az önkéntes repatriálásra, az újratelepitésre/resettlementre és az integrációra is. Csak miután ezeket a kérdéseket a Főbiztos tanulmányozta, akarták kidolgozni a magyar felvetésekre adott választ. De arra máris rámutattak osztrák oldalon, hogy minden menekültnek korlátlan joga a saját sorsáról szabadon határozni. Az osztrák külügy képviselőjének a Menekültügyi Főbiztos mindenestre azt mondta, hogy átgondolta a magyar menekültek ausztriai helyzetét és arra a következtetésre jutott, hogy a

¹⁵⁰ Győrben készült egy lista 1956 november 15-én, amely összesen 72 eltűnt városi, városkörnyéki gyerek és fiatakorú nevét, születési dátumát, anyja és apja nevét, valamint lakcímét tartalmazza. Az egy hét múlva Bécsbe érkezett névjegyzék 55 fiú(76%) és 17 leány (24%) személyi adatait tartalmazza. AdR BKA AA Ung 3d.

¹⁵¹ AdR BKA AA Ungarn 3d.

magyarokat meghallgató repatriáló bizottságnak inkább osztrák elnökség alatt kellene maradnia, mint a hivatala irányítása alatt. Lindt szerint a bizottságban helyet kellene kapnia az ICEM képviselőjének (a befogadó országok részéről), a Főbiztosság képviselőjének, és a magyar képviselőnek. (Elképzeléseit Helmer belügyminiszter lényegében elfogadta). New-yorki és washingtoni tájékozódását követően december vége előtt kíván - mint mondta - távirati választ küldeni a végleges döntésről.

Az osztrák kormány nem kívánt e válasz megérkezése előtt válaszjegyzéket küldeni a magyar kormánynak. A főbiztossal történt megbeszélést követően arra készültek fel, hogy - szemben az említett magyar tervekkel - a magyarok egy képviselőt nominálhatnak az értelemszerűen egy repatriáló bizottságba. Ezzel együtt sem gondoltak arra, hogy a szomszédos ország részéről igényelt három beutazási vízumból akár csak egyet is visszatartsanak. A szülő nélküli kiskorú gyermekek esetében az osztrák oldalon megegyeztek abban - nem utolsósorban a belügyminiszter határozott fellépésének hatására -, hogy legkésőbb az év végéig (1956) haza kell szállítani őket. A magyar oldal kritikáinak és támadásainak a megválaszolását továbbra is függőben hagyták, mert az ENSZ ellenszavazat nélküli határozata értelmében az önkéntes (voluntary) repatriálás is a Menekültügyi Főbiztos hatáskörébe került. A tervek szerint a repatriáló bizottság bejárja az ausztriai magyar menekülttáborokat és - a minden menekült korlátlan joga saját sorsát meghatározni legfelsőbb alapelve értelmében - megkérdezi a táborlakókat a további terveikről, kívánságaikról. Ausztria érdekeltnek nyilvánította magát a bizottság mielőbbi megalakításában és tevékenysége megkezdésében, mert ahogy kifejezték: "...a Kelet nyomása tovább nem tartható."¹⁵²

1956 november 20-21-ig a becslések szerint - a magánelszállások, illetve a regisztrálások időnkénti elmaradása miatt pontos adat nem adható meg - mintegy 50-51 ezer magyar menekült érkezett Ausztriába. December közepéig csaknem 130 ezer személyre ment fel ez a szám. Az osztrák területre érkezett összesen 180 és félezer magyar állampolgár arányaiban legnagyobb része - csaknem 80 ezer személy - éppen akkor, a repatriálási eljárásról folytatott államközi viták

¹⁵² 1956 december végén Reichmann követségi tanácsos (BKA Jogi Osztály) magához kérte Beck István tanácsost a magyar követségről, s szóban igyekezett választ adni a magyar fél menekültügyben tett sürgető jegyzékeire, illetve az osztrák oldal válaszára a késlekedésére. Beck értelmezése szerint az osztrákok azért halogatják a hazatérni vágyók repatriálását, mert: 1. szerintük Magyarországon a politikai helyzet még mindig nem konszolidálódott (itt Reichmann hivatkozott az átlag napi még mindig ezer fő feletti határátlépőre); 2. még nem beszéltek át személyesen a helyzetet az ENSZ Menekültügyi Főbiztosával. Ezzel szemben a magyar tanácsos Budapestre küldött jelentésében két egészen más okkal magyarázta a vonakodó osztrák menekültpolitikát: 1. az osztrákok amerikai parancsot hajtanak végre, amikor olcsó munkaerőt és részben „ágyútöltelék” (sic!) szereznek a fiatalabb magyar menekültek sorából az Egyesült Államok és más nyugati államok részére; 2. Ausztria számára komoly bevételt jelent a befolyt, vagy beígért nemzetközi segélyből történő részesedés. A menekülttáborok rossz ellátásával az osztrákok milliókat spórolhatnak meg maguknak. Magyar Országos Levéltár (MOL) XIX-J-36-a 305/9/1956 szig. titk. sz.

alatt - 1956 november vége és december első fele között - lépett osztrák területre. A magyar kormány gyors szomszédos országbeli repatriálási propagandájával nyilván mintegy elébe kívánt menni a további exodusnak. Ha már a magyar határon nem tudta, vagy akarta, közvetlenül utána igyekezett felfogni és minél nagyobb arányban visszatéríteni a neki fontos társadalmi kategóriákat. Osztrák adatok szerint december közepéig, a repatriáló bizottság tevékenységének kezdetét megelőzően összesen mintegy 500 magyar menekült nyilvánította ki hazatérési szándékát, amely elé - osztrák állítások szerint - semmilyen akadályt nem gördítettek. A siezenheimi volt internálótábor mintegy 90 hazatérni kívánó lakóját is segítették szándékaik realizálásában.¹⁵³

A bécsi magyar követség szerint ugyanakkor egy ideje nagyszámú magyar menekült kereste fel őket, s érdeklődtek a gyors hazatérés lehetősége iránt. Bizonyosak voltak benne 1956 november 29-én, hogy a - természetesen önként - hazatérni kívánók száma az Elnöki Tanács amnesztiarendeleetének közzétételét követően egycsapásra megnövekszik és megsokszorozódik. A magyar menekültek hazaszállításának megszervezése és felgyorsítása céljából tervezték a háromszemélyes hazatérítő bizottságot az ausztriai menekülttáborokba küldeni. A magyar követség ehhez kérte az osztrák külügy támogatását. Előrelátó módon - ismerve nyilván a korabeli közhangulatot - rendőri kíséretet is igényeltek a táborok meglátogatásához. A magyar repatriáló bizottság tevékenységének állandó székhelyül, adminisztrációs központnak Bécsben a Trautson-palotát (a volt magyar testőrség épületét) kérték. Tekintettel az osztrák külügy érvényes rendelkezésére, miszerint a hazatérő magyaroknak dokumentumaikkal személyesen kell jelentkezniük a bécsi rendőrigazgatóságon, kérték az eljárás egyszerűsítését is.

A bécsi magyar követség felfogása szerint a magyar repatriálás ügymenetének a további gyorsítását szolgálná, ha a fenti rendőrigazgatóság utasítást kapna, hogy a magyar hazatérők ügyeit olyan gyorsan intézze, amilyen gyorsan csak lehet, vagy adott esetben soron kívül dolgozzák azokat fel(sic!). A magyar követség nagyon hálás lenne - ahogy kifejezték - az osztrák külügy ilyen értelmű támogatásáért. Végül kifejezték reményüket, hogy a fenti kérdések gyors elintézését nyernek. Egy hét múlva a magyar követség már az Elnöki Tanács amnesztiarendeleetének a kiplakátolását igényelte a menekülttáborokban - természetesen nem várva az előző levél megválaszolására. A hazatérni kívánó magyarokat a hirdetmények a Trautson-palotában történő személyes megjelenésre kérték.

1956 december 11-én igazolta vissza az osztrák külügy a magyar követségnek a két szóbeli jegyzék vételét. A válaszjegyzék

¹⁵³ AdR BKA AA Ungarn 3d.

megismételte, hogy Ausztria maradéktalanul figyel minden személy akarátának a szabadságára és a Magyarországra hazatérni kívánók semmilyen nehézséggel nem fogják magukat szembetalálni. A külügy véleménye szerint a bécsi rendőrigazgatóság addigi tevékenysége semmilyen panaszra nem adott még okot, de a külügyi hivatal mindenkor kész a magyar követség gyorsabb ügymenet érdekében tett kezdeményezéseit továbbítani az illetékes hatóságokhoz. Közölték, hogy az ENSZ Közgyűlése megbízta a Menekültügyi Főbiztost a magyar menekültek érdekeinek a szemmeltartásával. Lindt főbiztossal a közeli jövőben beszélnek meg behatóan a magyar menekültek egész kérdéskörét. Kérték a magyar követséget, hogy a további osztrák állásfoglalásokat e látogatást követően várják.

1957 január 4-én értesítette az osztrák külügyi hivatal a szövetségi belügyet a menekültügyi főbiztos magyar repatriáló bizottság összetételére vonatkozó elképzeléseiről. A maga részéről a külügy egyértelmű osztrák érdekek minősítette a fentebb már említett terveket. Egyrészt a magyar sürgetések miatt, másfelől azért, hogy a magyar oldalon legyen ideje elképzeléseit a letisztulni látszó osztrák - és ENSZ - bizottsági tervekhez igazítani, kérték a belügy véleményét, kiadható e Budapesten a három beutazási engedély a magyaroknak. Szerették volna azt is tudni, hogy a magyar delegáció - tekintettel az eltérő nyugati eljárási módra - milyen formában kapcsolódhatna be a repatriálási folyamatba.

1957 január 8-án - másfél hónappal az első magyar megkeresést követően - ült össze a szövetségi belügyminisztérium szakértő stábja a magyarokat repatriáló bizottság tevékenységének a részletes megbeszélésére. Mindjárt az elején megállapították, hogy a magyarok régóta kívánják repatriáló bizottságuk propaganda tevékenységének engedélyezését a menekülttáborokban. A szövetségi külüggyel azonban abban állapodtak meg, hogy csak egy vegyes bizottság működését engedélyezik, melyben az osztrák kormány képviselője mellett a menekültügyi főbiztos képviselője is résztvesz. Az utóbbi személy egyetértett ezzel a felfogással és a szövetségi belügyminiszter is alapvetően jóváhagyta a vegyes összetételű bizottság tevékenységét. A szakmai megbeszélés eredményeit a résztvevők öt pontban összegezték.

1. Már csak biztonsági okokból sem lehet hozzájárulni ahhoz, hogy a magyar bizottsági tagok általános táborbejárési és - megtekintési lehetőséget kapjanak. 2. Annak érdekében, hogy a bizottság tevékenysége a magyar menekültek előtt ismertté váljon, hirdetésményeket tesznek ki a menekülttáborokban. A falragasz tartalmazza a magyar kormányt az azt a kívánságát, hogy az Ausztriában tartózkodó menekülteket a hazatérés lehetőségeiről tájékoztassa, és felkínálja a lehetőséget arra, hogy egy vegyes bizottság előtt az esetleges repatriálás kérdéseire (csak ilyen jellegű kérdésekre) a magyar képviselőkkel beszéljen. A hirdetményben rá kívántak mutatni

ismét arra, hogy Ausztriában minden személy rendelkezik a szabad akaratnyilvánítás jogával. 3. A minisztériumi szakértők elégségesnek ítélték a táborlakók plakátok általi értesítését egy vagy két nappal a bizottság érkezése előtt. Nem csak azért kívánták az előzetes tájékoztatást, hogy a hazatérés iránt érdeklődők jelentkezhessenek egy meghatározott ideig a meghallgatásra, hanem azért is, mert a menekültek egy részének kijárási engedélye volt, és ilyen módon egyesek nem szereztek volna különben tudomást az akcióról.

4. Az osztrák belügyminisztérium szakértői szerint a repatriáló bizottságnak tevékenységét csak a menekülttáborokban kell kifejtene. 5. Célszerűnek látták több bizottság egyidejű működését a különböző menekülttáborokban, de mindegyikbe csak egy magyar képviselőt vártak. A kisebb menekülttáborokban kívánták elkezdni a munkát, hogy a menetközben felmerülő új problémákból tapasztalatokat gyűjthessenek. Az osztrák kormány megbízottja, a menekültügyi főbiztos megbízottja, valamint a magyar kormány képviselője mellett fontos szerepet szántak a bizottság osztrák tolmácsának is. A szakértők még mindig nem tartották időszerűnek kapcsolatba lépni a magyar követséggel, miként a biztonsági intézkedések részletes megtárgyalását is később kívánták megejteni.

Oskar Helmer szövetségi belügyminiszter a január 8-i megbeszélés rögzített alapelveivel egyetértett, de a menekülteket informáló falragasz tervezett szövegét terjedősnek, hosszúnak találta. Mindjárt vázolta is, hogyan kellene szerinte röviden összefoglalni a tudnivalókat: „Az osztrák kormány a magyar kormány kérésére az ENSZ Menekültügyi Főbiztosának az egyetértésével egy vegyes bizottságot hozott létre, amelytől a magyar menekültek, akik ezt kívánják, a hazatérés lehetőségeiről informálódhatnak. A bizottság az osztrák kormány, a menekültügyi főbiztos hivatala és a magyar kormány képviselőiből áll. A repatriáló bizottság....-án, ...-kor fog a ...-i menekülttáborba érkezni. Minden menekültnek lehetősége van a bizottság előtt megjelenni és szabadon és akadályoztatástól mentesen egy esetleges magyarországi visszatérés feltételeiről tájékozódni. Azok a menekültek, akik kívánnak egy ilyen beszélgetést, közöljék ezt szóban vagy írásban ...-án ...-ig (legkésőbb 2 órával a bizottság megérkezése előtt) a tábor vezetésével.” Helmer jelezte a határozott szándékát, hogy amint minden részletet rögzítettek az osztrák oldalon, személyesen beszél a bizottság tagjaival és informálja őket a magyar menekültek hazatérésére vonatkozó osztrák álláspontról.

1957 január 15-én újabb szakértői megbeszélésre került sor a szövetségi belügyminisztérium épületében. Ezúttal az osztrák résztvevők között foglalt helyet a menekültügyi főbiztos képviselője is. Egyetértőleg határoztak több, korábban nem érintett kérdéskörben is. A repatriáló bizottság működését

elsősorban azokra a táborokra akarták kiterjeszteni, amelyeknek rendelkeztek irányító testülettel és a meghallgatásokhoz helyiséget tudtak rendelkezésre bocsátani. Az ötszáz főnél kisebb befogadó képességűekkel kívántak kezdeni, a már említett tapasztalatszerzés miatt. A kifüggesztendő hirdetménybe a bizottság érkezéséről befejezésként egy felhívást kellett közzétenni, miszerint a hazatérni kívánó menekülteket szándékukban akadályozni a demokratikus alapelveknek megfelelően nem lehet.

A bizottság összetételéről kialakult álláspont az 1957 január 15-i megbeszélést követően módosult. Az osztrák kormány képviselőjének elnöklete alatt működő testületbe elképzelhetőnek tartották, hogy a magyar kormány ezután - "legfeljebb" - két tagot delegáljon. A bizottság működésének biztonságáért felelős tisztviselőnek - bizottsági tagság nélkül természetesen - éppúgy jelen kellett lennie a meghallgatásokon, mint a magyarul beszélő osztrák tolmácsnak. Az osztrák igazgatás részéről a küldetés sikeres lebonyolítása érdekében gondoskodtak a megfelelő rendfenntartó erő jelenlétéről. A megbeszélés résztvevői rögzítették, hogy a bizottság és a menekültek közötti beszélgetést a repatriálásra kell korlátozni. A menekültügyi főbiztos képviselőjét illetve meg a tiltakozás joga, amennyiben a magyar képviselő olyan kérdést tenne fel, amely pressziót jelentene a kérdezettre. A döntés joga arról, hogy egy kérdés megengedhető e vagy sem, a bizottság elnökét illetve meg. A bevezető tájékoztatót csak egyszer kellett elmondani. Minden egyes meghallgatás eredményéről három példányos formanyomtatványt töltöttek ki: x, y a hazatérés mellett döntött; elutasította a visszatérést, illetve gondolkodási időt kért.

Azokat a menekülteket, akik a hazatérés mellett döntöttek, azonnal átszállították egy külön erre a célra kialakított repatriáló táborba. A magyar követség kiállította a szükséges utazási igazolványokat és gondoskodott a menekültek osztrák felügyelet alatti elszállításáról. A megbeszéléseken - ahol még nem vettek részt a magyar képviselők - a transzportköltségeket Magyarország címére adresszálták. A magyar képviselőkkel közös megbeszélést bizonyos kérdések tisztázását követően - a magyar amnesztia-rendelet terjedelme, a repatriálás végrehajtásának módja - tartották szükségesnek. A szakértői értelmezések révén el kívánták kerülni az ismételt vitákat a bizottság működése közben. Különösen az amnesztia-nyilatkozat tartalmának és értelmezésének a kérdéseit akarták előre írásban megválaszolni. A meghallgatás során, amennyiben a magyar képviselők részéről a tájékoztatás hiányos, vagy hibás volna, az elnök, illetve a főbiztos képviselője - az elképzelések szerint - közbeléphetett. A bizottság tevékenységének a megkezdéséhez legkorábban a következő hetet - 1957 január vége - helyezték kilátásba. A következő szakértői megbeszélést mindenestre már a magyar képviselők részvételével kívánták folytatni.

Az osztrák külügy 1957 január 17-én tudatta jegyzékben a bécsi magyar követséggel a kormány magyar repatriálási eljárással kapcsolatos álláspontját. A követség pár nap múlva - miután egyeztetett az illetékes magyar szervekkel - szóbeli jegyzékben fejtette ki elvárásait. A magyar fél kész volt elfogadni a forgatókönyvet, amennyiben tekintetbe veszik három módosító javaslatát. Az egyik kérés az volt, hogy a bizottságban magyar részről ne csak a követség munkatársai vehessenek részt, hanem a követség és a magyar repatriáló bizottság egy-egy tagja is legyen jelen. További kérés volt magyar részről, hogy a vegyes bizottság elnökét ne mindig a másik fél delegálja, hanem hetente váltsa egymást a magyar és az osztrák oldal egy-egy képviselője. Végül azt kívánták még, hogy a tájékoztató plakátokat és röpcédulákat a bizottság érkezéséről valamivel korábban, már három nappal a bizottság érkezését megelőzően tegyék ki.

Egy héttel később még mindig nem a bizottsági munka, hanem az utolsó azt megelőző munkamegbeszélés kezdődött el (1957 január 26). Most már a magyar képviselők, az osztrák szakértők - élükön az ígéretnek megfelelően Helmer belügyminiszterrel - és a menekültügyi főbiztos képviselőjének az együttes részvételével. Bevezetőjében a szövetségi belügyminiszter kifejtette a korlátozás nélküli politikai menedékjogra vonatkozó - ismert - osztrák álláspontot, majd elismerését fejezte ki a Vöröskereszt nemzetközi szervezeteinek a tevékenységéért, amelyet a méltatlan támadások - fegyverek és fegyveres csoportok becsempészése Magyarországra - ellenére önzetlenül folytattak. Helmer belügyminiszter előrebocsátotta, hogy osztrák részről egyetlen magyar menekültet sem hátráltatnak a hazatérésben, ha tanúk előtt önként emellett dönt. Ezután Helmer megismételte a vegyes repatriáló bizottság működésének alapelveit, amelyeket már ismert és nagyjából el is fogadott a magyar követség.

A magyar küldöttségvezető válaszában utalt arra, hogy a bécsi követség már többször kifejezte köszönetét az osztrák oldalnak a menekülthullám fogadásáért. Beck István szerint a magyar menekültek jelentős része valótlan információk alapján ment illegálisan Ausztriába. Sokan közülük most haza kívánnak térni Magyarországra. Ezzel összefüggésben nehezményezte, hogy az osztrákok a 14 és 18 év közötti fiatalokat nem küldik vissza minden további nélkül Magyarországra, pedig a magyar jog szerint az ilyen személyek még gyerekek számítanak, és a szülők részéről a visszaszállítási igény jogos. A magyar küldöttségvezető a továbbiakban rámutatott arra, hogy az osztrák külügyi hivatal tájékoztatása szerint nem fognak megengedni négy szemközti megbeszélést a menekült és a bizottság magyar tagja között akkor sem, ha ezt a menekült a bizottság előtt kifejezetten kéri. A magyar kormány ragaszkodik ezen igény kielégítéséhez és az a véleménye, hogy a repatriáló

bizottság elnöki tisztét szabályos időközönként változtatni kellene Ausztria és Magyarország között. De a kérdést a maga részéről nem tekinti elengedhetetlen feltételnek. A négy szemközti megbeszélések engedélyezését Beck arra hivatkozva kérte, hogy egyes büntetett előéletű, vagy egyéb bűncselekményt elkövetett menekültek félnek az osztrák képviselők előtt beszélni.

A magyar delegátus legtöbb felvetésére az osztrák belügyminiszter maga válaszolt. Helmer szerint Ausztria nem ítélné meg, hogy a magyar menekültek milyen mértékben jöttek el az országból valótlán információk alapján. Ausztria alapvető megfontolásokból nem járulhat hozzá a kétoldalú beszélgetéseket igénylő magyar kérdéshez sem. A bizottság működése ugyanis közös, és az egyes beszélgetések engedélyezése esetében megszűnne az a bizottsági kontroll, amely megakadályozza, hogy adott esetben megengedhetetlen nyomást gyakoroljanak a menekültekre. Azzal az ellenvetéssel szemben pedig, hogy egyes menekültek félnek az osztrák hatóságok előtt beismerni büntetett előéletüket, vagy hogy az utóbbi magyarországi eseményekkel összefüggésben bűncselekményeket követtek volna el, le kell szögezni, hogy a hazatérő menekülteknek minden további nélkül lehetőségük van általános kérdésfelvetés révén megtudni - elkerülve a magyar álláspontnak megfelelő konkrét adatokat - az ilyen bűncselekmények otthoni következményeit.

A fiatalkorúak repatriálására vonatkozóan a szövetségi belügyminiszter azt válaszolta, hogy osztrák felfogás szerint is vissza kell vinni szüleikhez a 14 év alatti gyerekeket olyan gyorsan, amilyen gyorsan csak lehet. Abban az esetben is így gondolják, ha a gyerekek maguk ezt nem kívánják. Persze előtte meg kell állapítani - a Nemzetközi Vöröskereszt által lefolytatandó vizsgálattal -, hogy a gyerekek szülei valóban Magyarországon vannak még, s valóban a szüleikhez kerülnek e vissza. A 14 és 18 év közötti fiatalok esetében Helmer más eljárásról beszélt. Az osztrák jogrend szerint ez a korosztály már messzemenően képes saját sorsáról dönten, így csak akkor repatriálhatók, ha ők erre önként, tanúk előtt késznek mutatkoznak. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosának képviselője azt kérdezte a magyar delegátustól, hogy Magyarország érdekelt-e a fordított irányú családösszevonásban? Azaz abban az esetben is nyitott-e, amikor az Ausztriába menekült szülők szeretnék megkapni Magyarországon maradt gyermekeiket. Beck nem tudott a kérdésre határozott válszt adni, de megjegyezte, hogy humanitárius alapon mérlegelni lehet ezeket az ügyeket is. A magyar küldöttségvezető inkább arra a bécsi magyar követségi listára hívta fel a figyelmet, amelyet az osztrák külügyi hivatalnak küldtek azokról a magyar szülőkről, akik vissza szeretnék kapni gyermekeiket.

Az osztrák belügyminiszter azt kérdezte a magyar delegátustól, hogy a magyarországi események alatti cselekmények közül

melyeknek biztosít büntetlenséget a magyar amnesztia, mert sokan tartanak attól, hogy hazatérésüket követően eljárást indítanak ellenük korábbi magatartásuk miatt. Beck szerint ebben az összefüggésben csak arra vonatkozó amnesztia létezik, amely bizonyos feltételek között a magyarországi forradalmi események alatti illegális határátlépésekre biztosít büntetlenséget. Azaz más cselekményekre nem vonatkozik az amnesztia. Különbösen az amnesztia pontos szövegét már régen közölték az osztrák külügyi hivatalal. Beck szerint a hazatérőknek nem kell Magyarországon üldözéstől tartani, ha nem követtek el közönséges bűncselekményeket. A magyar küldött megkérdezte ezután, hogy a repatriáló bizottság magyar tagjai tehetnek-e fel kérdéseket a hazatérni kívánó menekülteknek, és jelen lehetnek-e a bizottsági üléseken a sajtó képviselői. Magyar részről az utóbbi ellen - amennyiben a magyar sajtó képviselői is részt vennének benne - nem emelnek kifogást.

Helmer természetesnek tartotta a kérdésállítást jogát, feltéve, hogy nem rejt magában megengedhetetlen nyomást vagy fenyegetést. A sajtó képviselőinek beengedésére eddig még nem gondoltak osztrák részről, márcsak a helyiségproblémák miatt sem, de nem szeretnék azt, ha a megbeszéléseknek kiállítás jellege lenne. A szövetségi belügyminisztérium naponta fogja tájékoztatni a sajtót a megkérdezések összesített eredményeiről. Mindenesetre mérlegelni lehetne, hogy a bizottság tevékenységének a kezdetén megengedjék a fotóriportereknek egyszer felvétel készítését. Beck kérte, hogy a magyar riportert ebben az esetben is engedjék be. A repatriáló bizottság előtt hazatérési szándékukról nyilatkozó menekültek további elhelyezéséről a belügyminiszter azt mondta, hogy azonnal elszállítják őket egy külön táborba, ahol az osztrák szervek és a magyar követség együttműködése révén a hazautazási papirokat is megkaphatják.

A magyar küldöttségvezető a belügyminiszterhez kapcsolódva kijelentette, hogy a hazatérők szerelvényei a nickelsdorfi határátkelőn keresztül haladnak majd, s ezért kérte, hogy a repatriáló különtáborba ne nagyon távol rendezzék be ettől az állomástól. Helmer belügyminiszter megkérdezte, hogy a bizottság előtt önként a hazatérés mellett határozó menekült számolhat-e bizonyosan az átvételére a magyar hatóságok részéről. Beck azt válaszolta, hogy a hazatérni kívánókat a visszautazási papirok kiállítása előtt a magyar hatóságok ellenőrzik. A felülvizsgálat megkönnyítése érdekében kérte az elő- és utónév, a születési dátum, az utolsó magyarországi lakcím és ha lehet az anyanév és a szülők nevének a megadását is. Garanciát adni nem tudott arra, hogy a hazatérni kívánó magyarok valóban Magyarországra is utazhatnak.

A magyar delegátus válaszát követően Helmer megállapította, hogy a repatriáló bizottság elnökének közölnie kell a hazatérés mellett határozó menekültekkel, hogy a végső döntés a

magyarországi visszatérésükről nem a bizottságon múlik, hanem kizárólag a magyar hivatalos helyeken. Ausztria nézete szerint semmi esetre sem akceptálható, hogy a magyar fél vonakodjon visszafogadni olyan hazatérni kívánó menekülteket, akik magyar állampolgársággal rendelkeznek. Az ilyen menekültek ugyanis önkéntes hazatérési készségük kinyilatkoztatásával elveszítik konvenciós menekült jellegüket és ezzel jogukat a menekültstátuszra osztrák oldalon. További ausztriai sorsuk, illetve esetleges továbbvándorlásuk nagy nehézségeket okozna.

Az osztrák belügyminiszter a személyi adatok - Beck által igényelt - rendelkezésre bocsátásáról azt mondta, hogy ezeket csak a bizottság előtt megjelenő olyan menekültekről tudatják, akik végérvényesen a repatriálás mellett döntöttek. Minden meghallgatás eredményét az elnök jegyzőkönyvben rögzíti, amelyben megjegyzi mennyien döntöttek a repatriálás mellett, hányan utasították azt vissza és végül mennyien igényeltek gondolkodási időt. A magyar delegátus azt kérte még, hogy a hazatérők transzportjait az osztrák oldalon biztosítsák a magyar határig. Miután ezt Helmer megígérte, lezárták a megbeszélést, s a fiatalok hazaszállítása programpont megtárgyalásáról kölcsönösen lemondtak.

A bécsi rendőrigazgatóság az 1957 január 26-i megbeszélés eredményeit január 31-én "fordította le" a belőle következő rendőri feladatok, illetve problémák nyelvére. A repatriáló bizottság működésének kezdeti helyszíne, kiindulópontja Bécs, illetve a város magyar menekülttáborai voltak. Természetesen számolni kellett azzal, hogy a menekültek szembeszállnak a bizottság magyar tagjaival, esetleg akár tetteleg is. Ezért a bizottság működésének közvetlen közelében szükségesnek mutatkozott készenlétben tartani egy tiszt parancsnoksága alatti rendőrkontingenst. A készenléti egység méretét a mindenkor tábor létszámához kívánták igazítani, de általában az egy tiszt, tíz rendőr méretre készültek fel. A biztonsági személyzet beavatkozását a táborvezetés és a bizottság mellé delegált belügyi tisztségviselő egyetértésétől, illetve kívánságától tették függővé. A tábor nyugalmanak és rendjének a fenntartása érdekében azokat a menekülteket, akik a magyarországi hazatérés mellett döntöttek, azonnal el akarták szállítani. Az addigi tapasztalatok szerint ugyanis hasonló esetekben szinte azonnal tetteleges fizikai konfliktusok, azaz verekedések törtek ki.

A bécsi rendőrigazgatóság álláspontja szerint a hazatérési nyilatkozat időpontjától kezdve - amellyel a Genfi Konvenció szerint az érintettek elveszítik a politikai menedékjogot - a magyar követségnek kell a hazatérők további ellátásáról és elszállásolásáról gondoskodnia, s nem az osztrák államnak. A magyar fél ezzel szemben kitartott azon álláspontja mellett, hogy csupán az önkéntes hazatérési nyilatkozatokat fogadja el, s a menekültek átvétele csak az elvégzett felülvizsgálat után

következik. Ebből természetszerűleg az adódott, hogy a hazatérni kívánók még legalább egy ideig Bécsben, illetve Ausztriában maradtak, s ez ismét azzal a kockázattal járt - a tapasztalatok szerint -, hogy a repatriálni akarók egy része újfent meggondolja magát és visszavonja hazatérési kérelmét.

A tényből, hogy a hazatérni kívánó magyarokat el kellett szállítani abból a taborból, ahol addig tartózkodtak, továbbá, hogy a magyar kormány nem vette vissza csupán a repatriálási nyilatkozat alapján a saját állampolgárait, az következett, hogy vagy ki kellett üríteni egy tábort ennek a kategóriának, vagy újat kellett számukra létrehozni, vagy - de ebből a lehetőségből végül nem csináltak gyakorlatot - a repatriálni szándékozók a tartomány költségén közvetlenül a magyar határra kellett volna szállítani a nyilatkozatukat követően. Az utóbbi lehetőség nem csupán a kiscsoportos szállítás problémái miatt, hanem mindenekelőtt a magyar kormány magatartása miatt vált keresztülvihetetlenné. A magyar kormány akarata ellenére végrehajtott elszállítás olyan groteszk helyzethez vezethetett volna, hogy a senkiföldjén álló menekültek előtt magyar katonák és rendőrök, mögöttük az osztrák határőrök álltak volna - valamennyien felfegyverezve.

A menekültek számára mint tranzitállomás szóba került a bécsi rendőrségi fogház is. Politikai okokból azonban nem tartották ezt kívánatosnak, mert úgy lehetett volna értelmezni, hogy az osztrákok megbüntetik - bezárják - azokat, akik a hazatérés mellett határoztak. Másfelől a hazatérítési felfogások közötti eltérések számláját nem kívánták a repatriálókra terhelni. Bécsben 1957 január végén 67 állami és magán menekülttábor volt, közöttük a Gonzagagasse 7. alatt található 300 személyes, új menekülteket felvevő tábor. Mivel felvevőtáborokra azidőszent már nem volt szükség, a hazatérőknek viszont a fenti okok miatt keríteni kellett egyet, e tábor funkciójának az átalakítását javasolta bécsi rendőrigazgatóság (lakóit elosztották volna a többi felvevőtábor között).

4.2.2 Csoportos hazatérés Ausztriából 1957 február 4.-1957 április 30.

1957 február 1-én az osztrák szövetségi belügyminisztériumban már maga a repatriáló bizottság tartotta tevékenysége kezdete előtti utolsó munkamegbeszélését a bizottság osztrák elnökének - Dr. Wlach - irányítása alatt. A három magyar bizottsági tagon kívül képviseltette magát - a terveknek megfelelően - a menekültügyi főbiztos, ezenkívül jelen volt az osztrák tolmács és a biztonságért felelős belügyminisztériumi tisztviselő is (az utóbbi két személy természetesen nem volt tagja a bizottságnak). A magyar bizottsági tagokkal az elnök ismertette az első hét - 1957 február 4-9. - táborlátogatási menetrendjét:

1.nap: 1957 2.4. Hörnwald-tábor Létsz: 112 személy Érkező: 10 óra

1957 2.4. Innermenzing-táb.Lét: 78 személy Érke: 16 óra
(A látogatás elmaradt, mert az összes táborlakót február 1-én átköltöztettek a wieselburgi táborba)

2.nap: 1957 2.5. Freiland-tábor Létsz: 250 személy Érke: 11 óra
1957 2.5. Wieselb-i tábor Lét.: 73 személy Érke: 16 óra

3.nap: 1957 2.6. Mödling-tábor Létsz: 621 személy Érke: 10 óra
1957 2.6. Liechtenst.-t. Létsz: 469 személy Érke: 16 óra

4.nap: 1957 2.7. Kaisersteinbruch I.L:1805 személy Érke: 10 óra

5.nap: 1957 2.8. Korneuburg-tábor Lét: 345 személy Érke: 10 óra

6.nap: 1957 2.9. Stockerau-tábor Lét.:1800 személy Érke: 10 óra

A táborlétszámokat 1957 január 27-28-29-én jelentették a bizottságnak. A bizottság előtti meghallgatásra jelentkezés határideje minden esetben a megérkezés előtt két nappal délelőtt 10 óra volt (függetlenül attól, hogy délelőtti, vagy délutáni meghallgatásról volt szó). A magyar képviselők kifejezték aggodalmukat, hogy a program nem eléggé átfogó. A bizottság elnöke elmondta, hogy csak kisebb táborokat látogatnak meg az első napokban és ha jelentkeznek is a menekültek bizottság előtti meghallgatásra, számuk bizonyára kevés lesz. Beck erre azt kérte, hogy a bizottság csak akkor kezdje meg működését, ha előzetesen már bizonyos számú menekült jelentkezett. Ha csak egy, vagy néhány személy jelentkezik, ügyüket a magyar követséghez kellene irányítani Bécsbe.

Az első táborlátogatási hetet követően egy hét szünetet terveztek az osztrák házigazdák, az addigi tapasztalatok kiértékelésére és a következő látogatási hét előkészítésére. A magyar képviselők kérésére a bizottság útja konvojban haladt, mindig a szövetségi belügyminisztérium elől indulva. Végül a hazatérni kívánók számára nem a gonzagasse-i, hanem a seitenberggasse-i tábort ürítették ki. A célra ugyanis jobban megfelelt a kisebb, mintegy 150 személyes tábor. A magyar képviselők kérték, hogy ismertessék velük az összes ausztriai magyar menekülttábor helyét. Szerették volna megtudni azon menekültek adatait is, akik ellen Ausztriában bűncselekmények miatt eljárás indult, hogy - úgymond - megakadályozhassák az ilyen személyek visszatérését Magyarországra. A magyar követség ezekért az adatokért cserébe késznek mutatkozott - a bizottság elnökének a kérésére - a menekültek tulajdonában lévő osztrák igazolványokat (szürke kártya...stb.) visszavenni és az osztrák hatóságokhoz eljuttatni.

A magyar delegátusok nevében beszélő Beck ismertette a megbeszélés többi résztvevőjével a hazatérési dokumentumok kiadásának a rendjét. A visszaélések, illetve az esetleges visszakozások elkerülése érdekében a magyar követség a végleges

utiokmányokat közvetlenül a hazautazást megelőzően adta ki. A repatriálás mellett nyilatkozók addig ideiglenes hazautazási papirokat kaptak. Osztrák részről megígérték, hogy a hazatelepülést időközben meggondoló menekültek provizórikus igazolványait visszajuttatják a magyar követséghez. Végezetül a magyar képviselők ismételt be- és kiutazási vízum megadását kérték a magyar sofőrök számára, majd megköszönték az osztrák belügyminisztérium táborlátogatásokat lehetővé tevő szervező munkáját és a bizottsági tevékenység kiváló előkészítését.

Az első táborlátogatási hét jegyzőkönyveiből három, a mödlingi, a kaisersteinbruchi és a stockeraui voltak fellelhetők. A bizottság elnökének jelentése szerint az érkezésüket Mödlingbe és a távozásukat onnan a magyar menekültek heves tüntetései kísérték, és a beavatkozó csendőrkülönítmény csak nehezen tudta fenntartani a rendet. A biztonságért felelős belügyi tisztviselő kissé részletesebben fejezte ki telefonjelentésében a menekültek ellenszenv kinyilvánításának a módját: mintegy százan tüntettek nemzeti színű zászlókat lobogtatva. Elégettek egy vörös zászlót, amelyre korábban akasztófát rajzoltak. Hevesen ordítózva küldték el melegebb éghajlatra a bizottság magyar tagjait, továbbá ékes magyarsággal dicsérték felmenő és oldalági rokonságukat. A bizottság előtt ketten jelentek meg, közülük az egyik a repatriálás mellett döntött, a másik gondolkodási időt kért. (A táborlakók száma 1957 január végén 621 volt.)

1957 február 7-én a Lajta menti Bruck községi üléstermébe érkezett a bizottság, hogy meghallgassa a kaisersteinbruchi-menekülttábor(1805 személy lakta január 27-én) hazatérés iránt érdeklődő menekültjeit. Dr Wlach napi összegző jelentése szerint ketten jelentek meg előttük, s mindketten a repatriálás mellett döntöttek(18 éves fiatalember és egy 43 éves asszony). A harmadik előzetesen meghallgatásra jelentkezett menekült(szintén egy asszony) személyes okokra hivatkozva végül nem jelent meg a bizottság előtt. Két nappal később az ugyancsak tekintélyes létszámú stockeraui tábor(1800 személy január 29-én) menekültjei számára tartottak meghallgatást. Négyen jelentek meg előttük, s valamennyien elutasították a repatriálást(egy házaspár - 28 és 33 évesek -, valamint két húszéves fiatalember). A magyar delegátus - Beck - itt és ekkor kérte a bizottságtól, hogy tegyék közzé azok neveit, akik elutasították a repatriálást. A menekültügyi főbiztos képviselője a bizottságban - Bonard - azonban megtagadta hozzájárulását - mint minden más esetben is - a nevek közzétételéhez. A bizottság elnöke a következő minisztériumi megbeszélésen javasolta megvitatni a kérést.

A betervezett szünetet követően a bizottság 1957 február 22-én folytatta tevékenységét. Ezúttal azonban nem a táborokban, hanem az azokból könnyen elérhető "semleges" helyeken. Az említett napon a Wallnerstraße 6a-ban, az állami levéltár egyik

konferencia termében ülésezett a magyar repatriáló bizottság. A meghallgatáson összesen 13-an jelentek meg, s közöttük kettő egészen kicsi gyermek volt. A három helyről - Kaisersteinbruch, Stockerau és az egyik bécsi tábor - érkezett menekültek érdeklődtek a bizottság tagjaitól, hogy hazatérésük esetén magukkal vihetnék e csomagjaikat Ausztriában kapott személyes használati cikkekkel és ruhákkal. Beck válasza szerint amennyiben személyes használati tárgyakról van szó, akkor azok vámmentesen hazavihetők. A kereskedelmi forgalomba szánt árukat azonban nem lehet vámmentesen bevinni az országba.

A magyar menekültek kíváncsiak voltak arra, hogy a család Magyarországon megtarthatta e az üresen visszahagyott lakásokat, pontosabban van e hová visszatérniük a repatriálóknak. Beck válasza szerint az 1957 március 31-ig visszatérőknek igen. Amennyiben az addig lepecsételt lakást mégis kiutalták már időközben valakinek, ismét szabaddá fogják tenni. Arra azonban nem tudtak válaszolni a magyar delegátusok, hogy az ilyen lakások kiürítéséig hol lak(hat)nak majd a Magyarországra visszatérők. A bizonytalanság ellenére a 13 meghallgatásra érkezett menekültből tizen(8 felnőtt és a két kisgyerek) a hazatérés mellett határoztak, a többi három személy gondolkodási időt kért. Az utóbbiak ideiglenesen visszatértek táboraikba, míg a hazatérőket teherautóval a magyar követségre szállították. A bizottság működését a belügyi tisztviselő jelentése szerint semmilyen incidens nem zavarta meg. 1957 március 2-án Badende(Bécs közelében) várták a környék táborainak hazatérni kívánó menekültjeit. A bizottság előtt 16 felnőtt jelentkezett meghallgatásra négy kisgyermekkel, s valamennyien Magyarországra szállításukat kérték.

1957 március 11-én délután ugyancsak Bécsben, az állami levéltár nagytermében ülésezett a repatriáló bizottság. A meghallgatásra 8 leány érkezett a lunz-i nevelőotthonból, s valamennyien kérték hazaszállítást Magyarországra. A jelenlévő belügyi tisztviselőnek az volt a benyomása, hogy a lányok már előre megbeszéltek mindent. A bizottság nem feszegette, milyen okból jöttek akkor tulajdonképpen Ausztriába. A legfiatalabb hölgy csupán 13 éves volt, s incidens ugyancsak nem zavarta meg az ülést. Március 22-én szintén a levéltárban rendezték a bizottsági ülést. A krems-i, az eisenstadti és a traiskircheni táborokból ezúttal 12 felnőtt jelent meg 6 gyermekkel(további hat 14 év alatti gyereket szülő és kísérő hiányában nem hoztak el). Valamennyien kinyilvánították visszatérési szándékukat Magyarországra, annak ellenére, hogy a magyar bizottsági tagok válasza nem nyugtatták meg őket. Mind egykori lakásuk visszaszerzése, mind pedig munkahelyük ismételt elfoglalhatósága tekintetében maradtak kételyeik. A menekültek többségét különböző körülmények(visszamaradt gyermek, családtagok betegsége) kényszerítették a hazatérésre.

Utolsó ülését a régi bécsi tanácsház ünnepi termében tartotta a magyar repatriáló bizottság. 1957 március 29-én Stockerauból és Traiskirchenből 11-en jelentek meg előttük menekültek. Tizen a hazatérés mellett döntöttek, egy személy gondolkodási időt kért. A bizottságot kísérő belügyi alkalmazottnak úgy tűnt a megkérdezésnél, hogy senki sem tér vissza igazán szívesen Magyarországra, csak a levélben érkezett hírek(a család betegségéről) kényszerítik őket haza. Egyes esetekben erről a bizottság tagjai - a mutatott levelekből - meg is győződhetek. A magyar delegátusok nem tudtak arról, hogy kormányuk meghosszabbítaná az 1957 március 31-ig érvényes amnesztiát.

1957 április 29-én a bécsi magyar követség szóbeli jegyzékben tudatta az osztrák külüggyel, hogy a Magyar Népköztársaság 27. számú törvényerejű rendeletének - a nyugatra távozott magyar állampolgárok amnesztiájáról - érvényességi ideje március 31-ével lejárt. A fiatalkorúak és a gyermekes családok számára egy új rendelet további amnesztiát biztosít, szintén elsősorban a magyar határ illegális átlépésére vonatkozóan. A többi személy egyéni kérelem alapján részesülhet amnesztiában. A magyar repatriáló bizottság ezért április 30-ával beszünteti tevékenységét és egyidejűleg megbízzák a magyar követség konzuli osztályát az egyéni ügyek jövőbeli kezelésére. Az osztrák külügyminisztérium május 4-én igazolta vissza a magyar jegyzéket. Osztrák részről lényegében már csak arra voltak kíváncsiak, hogy a magyar félnek szüksége van e még hivatali célból a Trautson-palotára, kell e továbbra is rendőrileg biztosítaniuk az épületet, vagy sem. Az osztrák bürokrácia a maga részéről 1957 június közepén zárta le az osztrák-magyar együttműködés e különös fejezetét.

4.2.3 Az ausztriai magyar repatriálás külföldi (szovjet, magyar és osztrák) sajtóvisszhangjai

A népi demokráciák 1954/56-os hazatelepítő akciója nem állt le, legfeljebb megtorpant egy kissé a magyar forradalom egészen másirányú és mennyiségű migrációjával. A Berlinben működő és orosz nyelven sugárzó: A hazába visszatérők bizottságának adója például továbbra is sugárzott, azonban a hangsúlyt áthelyezte az aktuálisabb magyar eseményekre, pontosabban bekapcsolódott a magyar események átértelmezésébe. 1957 január elején Boris Jakovlevics Miller egyik adásban visszaemlékezett egy 1956 november közepi heidelbergi gyűlésre. Az összejövetel célja - melyen "sikerült" résztvennie - önkéntesek toborzása volt az emigránsok közül, akiket aztán a magyarországi fasisztákhoz (sic!) kívántak küldeni. A demonstráción résztvett és felszólalt többek között a város rendőrpáncsnoka és egy volt Horthy-tábornok. Az utóbbi közvetlenül szólított fel a magyarországi ellenforradalmi eseményekben való részvételre. A nagyobb siker érdekében - Miller szerint - magas zsoldot és német állampolgárságot ígért a jelentkezőknek, akik azonban

ennek ellenére sem hittek szavainak. Az emigránsok döntő többsége – Miller meglátása szerint – visszautasította a részvételt a magyar nép elleni úgymond piszkos akcióban.¹⁵⁴

1956 december 1-én a szovjet TASSZ-Hírügynökség munkatársa riportot készített Budapesten a Kádár-kormány honvédelmi miniszterével. Másnap a szovjet párt és a kormány lapja (Pravda, Izvesztyija) is hozta a München Ferenc-beszélgetés tisztázott szövegét. A Nyugatra menekült személyekről azt mondta München, hogy egy részük azért menekült el, mert résztvettek a fegyveres felkelésben. Másik részük azért hagyta el az országot, mert kétségbeesett hangulat lett rajta úrrá. Sok fiatalember egyszerűen csak kalandvágyból ment el. Nagyon sokan pedig azért menekültek München szerint Nyugatra, mert hittek az ottani rádióadók pánikkeltő híreinek és uszító adásainak, amelyek Kánaánt ígértek nekik. Szembesülve azonban azzal az egyszerű ténnyel, hogy rosszul berendezett táborokban kell éjszakázniuk és egyéb nélkülözéseket kell elviselniük, egyre többen térnek vissza Magyarországra. Gyanús ügynökök bányamunkára, az idegenlégióba toboroztak közöttük és tettek az asszonyoknak megalázó ajánlatokat. Ilyen körülmények között természetesen sokan gondoltak vissza a Budapesten hagyott kényelmes lakásukra és többekben érlelődik a hazatérés kíváncsága. A hazájukat meggondolatlanul elhagyók örömmel fogadták a magyar forradalmi munkáspárt kormány amnesztia-rendeletét, amely jövő év március végéig érvényben marad.¹⁵⁵

München szovjet párt- és kormánylapnak adott nyilatkozata szerint már nem csupán egyes menekültcsoportok térnek vissza Magyarországra. A határmenti táborokban magyar megbízottak találhatók, akiktől érdeklődni lehet a hazatérés módjairól. A nyugati propagandaadók ellenkampánya ellenére is átveszik a magyar kormányzati szervek a repatriálót. A külföldről hazatérő emberek mindenekelőtt enni kapnak valamit, majd a jól felszerelt elosztóhelyekről hazaszállítják őket a lakóhelyükre. Akik már korábban hazatértek, azok meggyőződhetnek arról, hogy az amnesztia-rendelet alapján visszatérők semmilyen nehézségbe nem ütköznek, nem kell bírósági eljárással számolniuk és rögtön visszatérhetnek lakásaikba is.¹⁵⁶

A kifelé mindig nagyon pártatlannak mutatkozni igyekvő Lityeraternaja Gazeta 1956 december közepén kapcsolódott be a nyugati magyar menekülthelyzet szovjet értelmezésébe: Igazság a magyar menekültekről címmel. Michael Flor ausztriai telefonjelentése szerint az enns-i magyar menekülttáborban többször feltett kérdésre – Ki akar Belgiumba emigrálni? – nem

¹⁵⁴ BA B106/5437.

¹⁵⁵ Izvesztyija, Pravda 1956 december 2.

¹⁵⁶ U. o. Lásd ehhez a Helmer osztrák belügyminiszter és Beck magyar megbízott közötti értelmező vitát. München „csak” két rendkívül fontos elemet felejtett ki a nyilatkozatából. Azt ugyanis, hogy a magyar illetékesek nem vettek át mindenkit a hazatérni kívánók közül, másrészt arra sem volt semmilyen garancia, hogy a hazatérők visszakapják korábbi lakásaikat és munkahelyeiket.

jelentkezett senki. A repülőgépen érkezett küldött a belga bányákba próbált munkásokat toborozni a több ezer menekült közül, de nem jelentkezett senki, mert hallottak a belga bányák veszélyeiről. A belga bányatulajdonosoknak így csalódnuk kellett. Eisenstadtban a Német Vöröskereszt szerelvényét nem tudták két napja megtölteni magyar menekültekkel: az 1200 férőhelyre csak 300-an jelentkeztek. A szovjet újságíró érdeklődésére egy magyar földműves azt válaszolta, hogy a falujába akar visszatérni, nem pedig messze továbbutazni. Akkor miért jött ide? - kapta a logikus kérdést. Azt a hírt hallottuk az osztrák rádióban, hogy az oroszok bombáznak, és mindent a földdel tesznek egyenlővé. Ennek hatására menekült el a fél falu. Az emberek hittek az olyan hazugságoknak, hogy az oroszok Szibériába viszik a magyarokat. Ma már persze Flor szerint tudják az igazságot, s valamennyien haza kívánnak térni. "Ha nem estünk volna pánikba, ha egy kicsit gondolkodtunk volna..." - mondják most sokan a menekülttáborokban. "Ez egy tömegpszichózis volt..." - nyilatkozta a fiatal magyar doktornő a kommunistákkal nem éppen szimpatizáló bécsi hetilap tudósítójának. Szintén nem gondolt arra, hogy elhagyja Budapestet, a szülővárosát, de a "borzalmas" történetek végül őt is útnak indították.¹⁵⁷

Néhány száz 18 és 30 év közötti fiút és fiatalembert tartottak fogva egy korábbi amerikai laktanyában, amely a hadsereg kivonulása óta üresen állt. A Lityeraternaja Gazeta cikkírója szerint a menekülteket erősen őrizték, és semmit sem tudtak jövendő sorsukról. Már több lázadás is volt itt, amit csak fegyveres erőszakkal tudott az osztrák csendőrség elnyomni. (Feltehetően a siezenheimi internálótáborra gondolt a szerző). Flor szerint a fiatalemberek többsége haza szeretett volna menni, s ezért utasították el a nyugati német katonai táborokba, vagy az óceán másik oldalának kiképző táboraiba történő továbbszállítást. A magyar menekültek döntő többsége Ausztriában meggyőződött arról, hogy cinikus propagandának esett áldozatul. A hecckampány központja, a Szabad Európa Rádió 1000 Schillinges ajándékokról, kiváló szállásról, könnyű Amerikába településről, jól fizetett munkáról és összkomfortos lakásról beszélt. Ehhez képest a menekültek pénz és kilátások nélkül zsúfolt táborokban ülnek.

Ezekután osztrák polgári lapok cikkeit idézte a Lityeraternaja Gazeta annak igazolására, hogy Ausztriát magára hagyták a gazdag nyugati országok; a menekülteket lassan, kiválogatva veszik át, s az egész egy szégyenletes modern rabszolgakereskedelem formáját kezdte magára öltetni. A cikkíró szerint nem kevesen voltak a menekültek között olyanok, akik kalandvágyból hagyták el hazájukat. Mások azért menekültek el, mert bűncselekmények miatt keresték őket. Megint mások üzletelési szándékokból érkeztek Ausztriába. A szerencsétlen

¹⁵⁷ Lityeraternaja Gazeta 1956 december 11.

magyar menekülteket az segítette őszintén - vonta le következtetését Flor -, aki a hazatérni kívánókat segítette a mielőbbi repatriálásban. Mindenekelőtt a gyerekek és a fiataalkorúak visszairányítását sürgette Magyarországra. Képmutatással vádolta meg az osztrák sajtót és politikát, mondván: szavakban nagyon együttérző, ugyanakkor mindent megtesz azért, hogy a magyarok visszatérését megakadályozza hazájukba. Ez a körülmény nagy mértékben nyugtalanító. Éppen azokban a napokban, amikor minden józan belátású ember nagy erőfeszítéseket tesz Magyarországon a helyzet normalizálása, az általános káosz elkerülése érdekében: felveszik a munkát a bányákban és a közlekedésben. Az osztrák rádió ugyanakkor megkísérli ezt a folyamatot bizonyos körök által provokált híradásokkal megzavarni. Ezek a hírek inkább Magyarországnak szólnak, mint az osztrák hallgatóságnak (pontosabban nem derül ki a cikkből, milyen provokációról is van szó tulajdonképpen). De Flor szerint az osztrák semlegesség szemelőtt tartói követelik ezeknek az amerikai megszálló adóktól átvett alkalmazottak machinációinak a megszüntetését.¹⁵⁸

A korabeli németnyelvű sajtó egy része - Der neue Weg, Österreichische Volksstimme - hűen tükrözte az említett szovjet megközelítéseket. A Der neue Weg arról írt 1956 november 29-én, hogy a magyar menekültek haza akarnak menni, a nyugati hatalmak nem tartják be ígéreteiket, s nagy a menekülttáborokban a nyomor. A romániai német újság szerint a magyar menekülteket fogolyként kezelik az osztrák táborokban, s nem csoda, ha egyre többen hazafelé igyekeznek.¹⁵⁹ A Volksstimme a repatriáló bizottság működését értékelte 1957 február elején. A Demonstrációk a menekülttáborokban című cikkben megállapították, hogy a bizottság munkáját fasiszta randalírozók gyakorlatilag lehetetlenné tették amikor megakadályozták, hogy a magyar menekültek nyugodt légkörben tájékozódhassanak a hazatérésről. Ezen akciókat az osztrák hatóságok - a KPÖ lapja szerint - tétlenül nézték. Kinek kell tulajdonképpen Ausztriában beszélni és dönteni - tették fel a szónoki kérdést. A fasiszta demonstrációk szervezőinek már régen világosnak kellene lenni, hogy terrorakciójukkal legfeljebb saját honfitársaikra tudnak hatni, de egyébként senkire a világon. Csak azt bizonyíthatják másoknak, hogy a hazatérni kívánó magyar menekülteket meg akarják félemlíteni, hogy egyetlen céljuk megakadályozni a repatriáló bizottság nyugodt légkörű tevékenységét. Ha ezt nem engedik kezdettől fogva, akkor most nem bénítanak meg a munkát.¹⁶⁰

Röviden összefoglalva a szovjet propagandát, azt mondhatjuk, hogy beállításuk szerint a szegény magyarokat becsapták - persze ehhez ők is megfelelően hiszékenyek és buták voltak -, s

¹⁵⁸ U.o.

¹⁵⁹ Der neue Weg 1956 november 29.

¹⁶⁰ Österreichische Volksstimme 1957 február 9.

most szinte valamennyien haza kívánnak térni (miután kiderült a disznóság). Az a tény, hogy mégsem érkeznek a propagandának megfelelő nagy arányokban a menekültek haza, az már nem miattuk van, hanem a semlegességét sutba dobó Ausztria miatt, amely az imperialista világ érdekeinek támogatójává, azok szekértolójává vált. Tulajdonképpen a vasfüggöny ismételt helyreállításával nem volt nehéz megtenni e torzítást. A valóságos magyar emigrációs törekvésekről és arányokról már nem jöhettek híradások belülről - helyreállt az információs monopólium is -, csakis a nyugati rádióállomásoktól. Ezek hitelét azonban - a német parlamenti küldöttség tagjai által is rögzítetten - eléggé megtépázták a forradalmi események alatti állásfoglalásaik, valótlan ígéreteik. Hiába volt tehát a tényyszerűbb osztrák híradás, az említettek együtt, kiegészülve a magyar és magyarnyelvű egyéb keleti propagandával nem hagyták egészen érintetlenül a menekülttáborok - különösen azok ingadozó, nem elég határozott - magyar menekültjeit.

Barity Miklós 1957 február közepén nemzetközi sajtóértekezletet tartott Budapesten. Az Ausztriából magyarokat repatriáló bizottság külügyminisztériumi képviselője szemben a pozitívan értékelt jugoszláviai hazahozatallal, meglehetősen negatív képet festett a bizottság működéséről. Véleménye szerint a magyar kérések hetekig tartó osztrák késleltetésének az lett a következménye, hogy a menekültek nagy része időközben más, távoli országokba utazott tovább. Így tulajdonképpen csökkentették a bizottság működésének a lehetőségeit. Barity szerint naponta 50-60-an kérték önként a hazatelepítésüket. Adatai szerint havonta kb. 2000 menekült hazahozatalára került sor. Az illegálisan hazatértek számát 1956 december és 1957 január hónapokban mintegy 14.000 személyre becsülte. A még nagyobb hazatérési arányok elmaradását azzal indokolta, hogy az osztrák táborokban 30 és 50 fős klikkek - többnyire kétes elemek - terrorizálják a menekülteket, s ezzel megakadályozzák a visszatérésre jelentkezőket szándékaik szabad kinyilvánításában (példának éppen a mödlingi lágerbotrányt említette).

Az osztrák hatóságok partneri magatartását Barity a Sraßburgból hazatérni óhajtó mintegy ezer személy esetében ismerte el. Ausztrián keresztül - kívánságukra - azonnal a magyar határra szállították őket, ahol a repatriáló bizottsági megkérdezést követően csak öten döntöttek a hazatéréssel szemben. Jellemző módon arról még itt sem beszélt a magyar külügy, hogy mennyien voltak azok, akik a magyar hatóságok döntése értelmében nem térhettek vissza családjaik körébe. Azaz még 1957 februárjában is ragaszkodtak ahhoz a fikcióhoz - legalábbis az ország közvéleménye felé -, hogy minden repatriálni kívánó menekült hazatérhet. A magyar külügy tisztviselője újfent megvádolta az osztrák hatóságokat a 14 év alatti gyermekek visszatartásával. Értetlenségét fejezte ki azzal kapcsolatban is, hogy Ausztria önkéntes hazatérési nyilatkozatokat kér a 14 és 18 év közötti

fiataloktól, miként a felnőttektől. Tagadta Barity azt az osztrák sajtóértesülést, miszerint Magyarországon meghatározták volna, milyen nyelveket lehet az iskolában oktatni.

Miként fentebb említettük, a magyarokat repatriáló bizottság osztrák és UNHCR-képviselői is látták és tapasztalták a menekülttáborok hangulatát. Nyilván nem volt véletlen, hogy a táborlátogatásokat felfüggesztették, és semleges helyeken - Bécsben többnyire a városi levéltár épületében - folytatták a meghallgatásokat. Ezt a lényeges módosulást a magyarországi beszámoló nem említette. A nem kommunista osztrák sajtó értelemszerűen egészen más hangnemben mutatta be a magyar repatriáló bizottság működésének az eredményeit. A már több vonatkozásban is említett mödlingi meghallgatás beszámolója az Arbeiter Zeitungban ilyen címekkel jelent meg: "A repatriáló bizottság szerencsétlen bemutatkozása: fújolás és sárdobálás Kádár csalimadarainak." "A kommunista magyar küldöttek örülhettek, hogy ép bőrrel megúszták." Ha az osztrák csendőrség nem avatkozik be, Kádár embereit alighanem megverték volna. Az újság nem kétes elemek akciójáról beszélt, hanem az egész tábor rendkívüli izgatottságáról. Azaz a heves tiltakozást a tábor lakói túlnyomó többségének tulajdonította, akiknek még volt lehetőségük - szemben az otthoniakkal - véleményük szabad kinyilvánítására.¹⁶¹

Szemben a keleti és a budapesti propagandával természetesen szólt az osztrák sajtó a "semleges" helyszínek bizottsági üléseiről, illetve ezek eredményeiről is. 1957 február 23-án "Válasz Kádárnak"-címmel tudósított az Arbeiter Zeitung Bécsből. "Csak 13-an jelentkeztek hazatérésre" A városnak és környékének táboraiból - ahol akkor mintegy 4500 menekült tartózkodott - csak ennyien jelentkeztek meghallgatásra, s közülük is hárman gondolkodási időt kértek, azaz csupán tizen repatriáltak. A lap gúnyos befejezése szerint, több tízezer magyar menekültnek ez a magatartása a legjobb válasz Herr Kádárnak.¹⁶²

4.3 Magyar menekültek Jugoszláviában

A magyar külügyminisztériumi sajtótájékoztatón nagyon pozitívan értékelt jugoszláviai magyar repatriálás sem volt olyan egyszerű és zökkenőmentes, mint amilyennek - feltehetően politikai okokból - beállították. 1957 február közepén a jugoszláv kormány hozzájárult ahhoz, hogy az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa ideiglenesen irodát nyisson Belgrádban. Az ottani magyar menekültek problémájának megoldásáig a délszláv illetékesek is együtt kívántak dolgozni a nemzetközi szervezettel - Ausztriát fáziskéséssel követve. (Az iroda

¹⁶¹ Arbeiter Zeitung 32. sz. 1957 február 7.

¹⁶² Arbeiter Zeitung 46. sz. 1957 február 23.

esetleges további fenntartásáról 1957 szeptemberében akartak tárgyalni). Itt is megalakult a magyar-jugoszláv vegyes hazatelepítő bizottság, melyben Pierre Bremont képviselte az UNHCR-t. A srbobrani és az eszéki menekülttáborok lakóinak meghallgatásánál - szemben az osztrák bizottsággal - jelen lehettek a külföldi sajtó képviselői. Német újságírók szerint a magyar menekültek nyíltan kimondták, hogy vissza kívánnak térni Magyarországra, mert sem a nyugatiak, sem a menekültügyi főbiztos nem biztatja őket azzal, hogy belátható időn belül új otthonra lelhetnek valamelyik nyugati országban. Mély csalódottságuknak adtak hangot a nyugati világgal kapcsolatban, amelyben bízva érkeztek Jugoszláviába, s most mégsem maradt más választásuk, mint hogy Kádár amnesztiarendelemben reménykedve visszatérjenek Magyarországra.¹⁶³

A belgrádi német nagykövetség szerint a jugoszláv fél ugyan nagy hangsúlyt fektetett annak bizonyítására, hogy a magyarok hazatelepítése teljesen önkéntes, a követségnek tudomására jutott, hogy a jugoszláv és a magyar hatóságok között szoros együttműködés áll fenn, amelybe messzemenően bekapcsolták a két ország állambiztonsági szolgálatait is. A kitűzött cél a kb. 17.250 ottani magyar menekült minél teljesebb hazaszállítása. Ezt szolgálja az a nem teljesen megalapozatlan érvelés is, hogy reménytelen további nyugati kivándorlási lehetőségekre várni az országban (lásd fentebb a német kormány itteni menekültekkel kapcsolatos állásfoglalásait). A legutóbbi események azt a benyomást erősítették meg a német követség munkatársaiban, hogy a jugoszláv kormány minél gyorsabban le kívánja zárni a magyar menekültek problémáját. Akár a kivándorlás révén - ehhez volt szüksége többek között az UNHCR-képviselőjére -, akár a felgyorsított repatriálás révén - a magyar hatóságok minél szélesebbkörű bekapcsolásával -, a végére akartak járni a kérdésnek. Hivatalos adatok szerint a magyar menekültek naponta 16 millió dinárjába kerültek az országnak. Tekintettel a közelgő üdülési szezonra, a magyarok elszállásolása Jugoszláviában óriási bevételkiesést okozhatott. A magyar menekültek további tartózkodása magában hordta a politikai feszültségek ismételt kiéleződésének a lehetőségét Magyarországgal, amelyet a déli szlávok akkor mindenképpen kerülni kívántak. Bár a jugoszláv kormány addig a magyar menekültek kérdésében korrekt magatartást tanúsított - a német követség megítélése szerint -, feltételezése szerint az említett gazdasági és politikai érdekek a továbbiakban erősebbek lehetnek, mint a szükségét szenvedő emberek szándékainak a tiszteletben tartása.¹⁶⁴ A mérleg teljes megvonásához persze feltétlenül szükség lenne a belgrádi levéltári anyagok feltárására is.

¹⁶³ BA B150/3549.

¹⁶⁴ U. o.

4.4 Hazatérés a nyugati Németországból 1957 január/1960 január

4.4.1 A probléma akuttá válása

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosának a képviselője bemutatkozó látogatása alkalmával a német külügyi hivatalban közölte, hogy Passauban 83 magyar menekült (akik az utat a schaldingi táborból gyalog tették meg mielőbbi repatriálásuk kierőszakolása érdekében) gyakorlatilag a lázadás állapotában van. A helyi hatóságok előzékenyen bántak velük, de egyéb szálláslehetőség híján a helyi tornacsarnokba utalták be őket. A magyarok között hárman - a többieket is tüzelve - rendkívül agresszíven követelték azonnali hazaszállítást, s ennek késleltetése esetén a tornacsarnok felgyújtását helyezték kilátásba. A helyi német hatóságok telefonkapcsolatba léptek a bécsi magyar követséggel, majd átadták a kagylót a magyar menekültek képviselőinek: győződjenek meg maguk is személyesen arról, hogy az azonnali magyarországi visszaút nem lehetséges addig, amíg az adminisztratív formák előtt nem tesznek eleget. A telefonbeszélgetést a németek magnetofonra vették, hogy a sajtón és a rádión keresztül is bizonyíthassák, nem ők akadályozzák a hazatérni kívánók repatriálását.

Stubbe követtanácsost nem érte váratlanul Rorholt UNHCR-delegátus beszámolójának az alapja - ti., hogy a magyarok hazatérése előtt akadályok tornyosulnak -, hiszen maga is részese volt az erre irányuló tárgyalásoknak a magyar és az osztrák kormányokkal Bécsben. A magyar delegátusok itt kezdetben vonakodtak a menekültek visszavételétől, de az osztrák kormány képviselőinek nyomatékos sürgetéseire módosítottak az álláspontjukon. Előzetesen a magyar szervek igényelték a hazatérni kívánó menekültek névsorát. A listának a teljes néven kívül tartalmaznia kellett az illetők születési dátumait, a születés helyét és a hazatérők foglalkozását is. Ezenkívül csatolni kérték az érintett magyar menekültek nyilatkozatait arról, hogy önként követelik magyarországi visszatérésüket. Minden repatriáló magyar menekültnek érvényes hazatérési okmányokkal kellett rendelkeznie. A menekülteket csoportban az osztrák-magyar határig tervezték szállítani. A szállítási költségek a befogadó országokat terheltek, azaz Ausztriát és Németországot - amennyiben ezen országokból jelezték a magyarok hazatérési szándékaikat.¹⁶⁵

A német szövetségi kormány fenti lépései ellenére a magyar menekültek nem nyugodtak meg, s az erőszakos összeütközés lehetősége fenyegetett. Az illetékes bajor szervek erre válaszul ugyancsak fontolgatták az erőszakos fellépést. A szövetségi belügy képviselői mindenesetre a sajtó nyilvánosságán keresztül kívánták meggyőzni az érintetteket, hogy a magyar menekültek szabadon mozoghatnak német területen,

¹⁶⁵ BA B106/47465.

s a repatriálás késedelmének az okai nem német, hanem osztrák és magyar oldalon keresendők.

A német szervek 1957 január közepén az osztrákokkal kerültek először konfliktusba a repatriálni akarók miatt. A külügy ekkor értesítette először az osztrák kormány ezzel kapcsolatos elvárásairól a menekültügyet és a belügyet. Stubbe 16-án arról tájékoztatta Siebkét, hogy az osztrák kormány a következőket várja a német szervektől a magyarok továbbítása érdekében: a. a transzportlistához csatolni kell minden egyes hazatérő magyar menekült nyilatkozatát a következő szöveggel:

"Készen állok szabad elhatározásomból Magyarországra visszatérni és egyetértek azzal, hogy Ausztriában átadjanak a magyar hatóságoknak." b. a transzportlistáknak - négy példányban - a következő címet kell adni: "A következőkben felsorolt személyek írásban nyilatkoztak, hogy szabad elhatározásukból készek Magyarországra visszatérni, s egyetértenek azzal, hogy Ausztriában átadják őket a magyar hatóságoknak." Ezenkívül a transzportlistáknak már csak a magyar menekültek neveit kellett tartalmaznia; c. a transzporthoz tartozó menekülteknek egy napi élelmet kellett magukkal vinniük; d. a transzportok indulását 2 nappal korábban jelezni kellett a bécsi német követségen (konzulátuson) keresztül az osztrák kormánynak; egyidejűleg közölni kellett a szállítmány méretét, a határállomást és az oda történő megérkezés idejét is. Az osztrák célállomás csak ezek után tudott felkészülni a fogadásra.¹⁶⁶

A fentiekből következően az osztrák kormány kérte még a német kormánytól, hogy e. tudassák a magyar menekültekkel, hogy semmi esetre sem maradhatnak Ausztriában, illetve várhatnak ki onnan egy esetleges kivándorlást; f. a német kormány készen mutatkozik azokat a hazatérő magyar menekülteket, akik nyilatkozatuk ellenére Ausztriában maradnak, ismét visszavenni. g. Német oldalon minden repatriáló magyar menekülttől újjlenyomatot vesznek, és végül: h. megvizsgálják, hogy a hazatérni szándékozó magyarokat nem tudnák e Németországból busszal közvetlenül a magyar határig elhozni. Német oldalon az a-d. pontig terjedő igényeket lényegében tudomásul vették. Az e. és h. pontok közötti kívánságokról az volt a véleményük, hogy az osztrákok ki akarják zárni magyar menekülteknek Ausztriába történő visszatérését még olyan áron is, hogy a magyarokat - akaratuk ellenére - Németországba szállíttatják vissza. Ezt az igényt kifejezetten méltánytalannak tartották. Breull belügyi miniszteri tanácsos kapta azt a feladatot, hogy erről az igényéről beszélje le Bécsben az osztrák kormány képviselőit. Addig is az e. és a h. pontok közötti igényekre nem kívántak tekintettel lenni.¹⁶⁷

¹⁶⁶ BA B150/3551.

¹⁶⁷ U. o.

Hamarosan a fenti információk vételét követően értesültek az illetékes német kormánytisztviselők arról, hogy a magyar kormány elutasítja repatriálni kívánó állampolgárainak a visszavételét. Ez a magatartás 1957 január 17-én német oldalon teljesen érthetetlennek tűnt, s az összes addigi tervezetést és tárgyalást az osztrákokkal időszerűtlenné tette. Egyelőre nem tettek semmit - a schaldingi repatriálásra várakozókat sem értesítették -, vártak a külügyminisztérium magyar elutasítást megerősítő hivatalos közleményére. Mégis azt látták célszerűnek - s ez vezetett kevéssel később a zavargásokhoz -, ha egyben tartják a táborból hazatérni kívánó magyarokat. Csupán a magyarokat befogadó tartományokat kérték a repatriáló menekültek további Schaldingba küldésének a felfüggesztésére. Pár nappal később - 1957 január 21-én - a bonni osztrák követ szóbeli jegyzekben rögzítette a német külügyminisztérium számára a magyarok repatriálásának - mostmár nyilván a magyarokkal is egyeztetett - feltételeit. Eszerint minden hazatérőnek nyilatkoznia kellett magyar nyelven arról, hogy szabad elhatározásából kíván visszatérni Magyarországra.

A hazatérő személyek listájának - a korábbi osztrák elképzeléseket kiegészítve - a néven, a születési helyen, - dátumon és foglalkozáson kívül tartalmaznia kellett az utolsó magyarországi lakcímet is. Ezen adatok közlése esetén vállalta a bécsi magyar követség, hogy egy hét alatt közli azon magyar menekülteknek a nevét, akiket a magyar hatóságok átvesznek. A szállítási - és egyéb ellátási költségek kizárólag az addigi befogadó országokat terheltek. Az osztrák oldal nyugati határain tervezte átvenni a menekültszállítmányokat, majd őrizet mellett átkísérve az országon a keleti határon adták volna azokat át a magyar határőrizeti szerveknek.¹⁶⁸ A német szerveknek, miként fentebb említettük, két nappal korábban közölniük kellett a transzportlistákat - kiegészítve a magyarok által kért magyarországi lakóhely címekkel. Újfent megerősítették, hogy a magyar határon magukat meggondoló, illetve a magyarok által át nem vett menekülteket Németországnak vissza kell - saját költségére - szállítania.

A bajor-osztrák határon, illetve a német-osztrák viszonylatban kibontakozó konfliktussal a legmagasabb német közjogi szinten is foglalkoztak. A bajor miniszterelnök 1957 január 28-án levélben fordult támogatásért a szövetségi kancellárhoz. Hoegener nyugtázta Adenauer kérését: utasítást adott arra, hogy a bécsi német követség által jelzett magyarországi menekülttranszportot a pidingi-tábor fogadja be. Elsősorban azért tette ezt - mint mondta -, mert a bajor kormány nem akarta az osztrák kormány magatartása miatt kialakult ottani rossz kedvet, amely a már tíz napja Passauban veszteglő hazatérő magyar menekültszerelvény osztrák kezelése

¹⁶⁸ U.o. Nyugati osztrák átvevőhelyeknek szánták a bregenz-lindaut vas- és közutat, a salzburg-freilassingi közutat, a salzburgi vasúti átkelőt, valamint a passau-i vasúti határátkelőt.

következtében alakult ki, a népi németek nyakába varrni, akik a bécsi transzport többségét alkották, s már nem lehetett őket értesíteni egy esetleges technikai stopp szükségességéről. Ezzel együtt Hoegeler szükségét érezte, hogy a bajor munka és szociális ügyek államminisztériumának - amely tartományi szinten felelős volt a menekültügyekért - álláspontját megvilágítsa a szövetségi kancellárnak.

Az 1957 január 10-i szövetségi menekültügyi minisztériumi megbeszélést követően egyetértés alakult ki a tartományi menekültügyi igazgatásokkal abban a kérdésben, hogy azokat a magyarokat, akik vissza akarnak térni hazájukba, összegyűjtik január 15. és 16-án a schaldingi táborban, hogy zárt szerelvénnel a további repatriálás céljából Ausztriába szállítsák őket. A határidőt minderre január 17-ben szabták meg. Az átadási eljárást egyeztették az illetékes osztrák szövetségi minisztérium képviselőjével. (De Ausztria már az elmúlt év novemberében - 1956 - jelezte készségét a szövetségi köztársasággal folytatott tárgyalásokon, hogy az ott nemkívánatos magyar elemeket - elsősorban az ÁVH-sokat - ismét visszaveszi, amennyiben ezt tárgyaló partnere kívánná. Amint azonban 1957 január közepén a bécsi német követségen keresztül jelezni akarták a már egyeztetett tervet, az osztrák oldal máris módosított - először - az eljárásán. Kívánságukra szóban közölni kellett a menekültekkel, hogy sem Ausztriában nem maradhatnak, sem pedig onnan ki nem vándorolhatnak. De mindenekelőtt alá kellett írniuk egy kiegészítő nyilatkozatot arról, hogy egyetértenek azzal, miszerint Ausztriában átadják őket a magyar hatóságoknak. Éppen ez a kiegészítő nyilatkozat vezetett a magyar menekültek körében nyugtalansághoz.

Sok magyar menekült tartott attól, hogy az elkötelező nyilatkozattal kiszolgáltatja magát az új magyar politikai hatalom represszióinak. A kedélyek következő felborzolódását az a tény okozta, hogy a már január 17-én összegyűlt menekültekkel nem tudták közölni a továbbutazás időpontját. Ebből ők - nem minden alap nélkül - arra következtettek, hogy a német hatóságok nem engedik kiutazni, s mint munkaerőt vissza akarják tartani őket. Ennek hatására 114-en elhagyták a tábor, hogy a passai vasútállomásra a menetrendszerű vonattal Ausztriába utazzanak. Amikor ezt a határrendészet - kötelességének megfelelően - megakadályozta, a menekültek nyugtalansága a nyílt lázadásig fokozódott. Nem voltak hajlandók a táborba visszatérni, s muszáj volt őket - hogy egyáltalán az utcáról elkerüljenek - szükségből az egyik passai népiskolába beszállásolni. Ez több, mint egy hete történt, s azóta nem lehet ott tanítani.

A bécsi német követség ugyanakkor - 1957 január 17-én - a hazatérő transzport ausztriai célállomása helyett azt tudta meg, hogy az osztrákok egyáltalán nem akarják átvenni a menekülttranszportot. Ekkor vált ugyanis ismertté, hogy a

magyar kormány a menekültek visszavételét minden egyes eset külön felülvizsgálatától tette függővé. Az osztrák szövetségi kormány reakciója erre a lépésre az volt, hogy a menekültek száma így csak nagy bizonytalansággal - a magyar beutazási engedélyekkel - fog csökkenni, s ha a németek akarják, saját költségükön hozzák a magyarokat el a keleti határokra, várják meg ott a magyar döntést, s a visszautasítottakat, illetve a magukat közben meggondoltakat ismét vigyék vissza a Szövetségi Köztársaságba. A Passauban kialakult tarthatatlan helyzetnek az oka ezért egyértelműen az átvételi eljárásnak osztrák részről történt kétszeri és egyoldalú megváltoztatása. A sajtó és a rádió máris kapott a konfliktuson, közöttük a Kelet képviselői is megjelentek Passauban és feszült figyelemmel lesik az ügy kifejlődését. A TASSZ-Hírügynökség máris úgy tálalta a helyzetet, hogy a németek a hazatérni vágyó menekülteket akaratuk ellenére fogvatartják. Ugyanakkor a város lakossága követeli a főpolgármestertől az iskolai munka újbóli beindítását, amely azonban csak jelentős rendőri erő bevetésével lenne kiüríthető. Az elkerülhetetlen tettlegesség azonban bizonyosan a politikai helyzet további súlyos kiéleződésével járna.

Bajor megítélés szerint az osztrák kormánynak legalább a Passauban tartózkodó transzportot át kellene vennie - tekintettel novemberi ígéreteire, valamint a korábbi megegyezésre -, annál is inkább, mert Bajorország eddig különösen nagy készséget mutatott a magyar menekültek átvételében, és a kérdéses transzportban csak mintegy 150 személyről van szó. A bajor miniszterelnök ezekután remélte, hogy Adenauer megérti a bajorok gondjait, s hogy szeretnék a további menekültszállítmányok átvételét a passauai szállítmány átvételétől függővé tenni. Az osztrákokkal történő kapcsolatfelvételt - Adenauer részéről - ebben az értelemben kérte Hoegeler megtenni.

4.4.2 Előzetes elképzelések a magyarok repatriálására

1957 január közepén a szövetségi menekültügyi minisztériumban ültek össze a kormány és a tartományi menekültügyi igazgatások képviselői a magyar menekültek hazatovábbításának a megbeszélésére. Az ülés első napirendi pontjaként a jelenlévők egy beszámolót hallgattak meg az addig felvett magyarok számáról és megoszlásáról a német tartományok között. A menekültek tartományok szerinti megoszlása 1957 január közepén a következő volt: Bajorország: 1.541 lélek; Baden-Württemberg: 2.684 lélek; Bréma: 273 fő; Hamburg: 369 fő; Hessen: 1.234 személy; Niedersachsen: 598 személy; Nordrhein-Westfalen: 2.904 fő; Rheinland-Pfalz: 834 személy; Schleswig-Holstein: 393 személy; Saarland: 241 személy és végül Berlin: 12 személy. Ez így összesen 11.083 személyt tesz ki. Ehhez jött még valamivel több, mint száz személy, akik egyéb utakon érkeztek a

tartományokba. Így a német precizitás márcsak 135 személyt "veszített el" az átmenőtáborok és a tartományi regisztrálások között. De megnyugtatták magukat a hivatalnokok: ezeknek a számoknak a családösszevonások, a tartományok közötti mozgások miatt nem is kellett megegyezniük.¹⁶⁹

A menekültügyi minisztérium egyik képviselője a táblázat alapján megállapította, hogy Bajorország sokkal több magyar menekültet vett fel, mint amennyit a korábban kialkudott kulcs alapján(4%) fel kellett volna vennie. Ezért kérte a többi tartományt a bajorok mielőbbi tehermentesítésére. Az összesen mintegy 525 menekültet a többi tartomány rögtön el is osztotta egymás között.¹⁷⁰ A szövetségi minisztérium elfogadta a tartományok azon érvelését, hogy további menekültfelvevő kapacitásaik kimerültek. Abban azonban megállapodtak, hogy a német származásúakat, illetve a Németországban már megtelepedett magyarok családtagjait nem csupán politikai, de emberi okokból is, fogadják még. A bécsi követség által 3000-3500 személy körüli tervezett kontingens átvételi menetrendjét is megtervezték. Miként részben más vonatkozásokban említettük, a befogadás elfogadott erősorrendje a következő volt: 1. németek, akik a szövetségi köztársaságban lakó családtagjaikkal akarnak együttélni(bővített családösszevonás); 2. németek, akiknek nincsenek hozzátartozóik az anyaországban; s végül 3. magyarok.

A tartományok képviselői már ezen az 1957 január közepi egyeztetésen hangsúlyozták, hogy felerősödött illegális magyar visszavándorlást tapasztalnak Franciaországból, Belgiumból és Hollandiából. Két okot tulajdonítottak ennek a migrációnak. Egyfelől feltételezték, hogy ezek a magyarok vagy Németországban akarnak maradni, vagy pedig Magyarországra kívánnak visszamenni. A visszaáramlás méreteinek a megbecslésére ugyan nem vállalkoztak, de jelezték, ha az említett szomszédos országok eltűrik, esetleg némely esetben támogatják a német határ illegális átlépését, továbbá a német határőrizet nem veszi komolyan ezt a népességmozgást, akkor súlyos problémák adódhatnak. Ezért a német tartományok képviselői javasolták, hogy a szövetségi külügy vegye fel a kapcsolatot az említett országok kormányaival, hogy azok határőrizeteiken keresztül akadályozzák meg az illegális bevándorlást Németországba, s a magyarok visszavándorlását akár Magyarországra, akár pedig Ausztriába szervezetteren és közvetlenül országaikból tegyék lehetővé. Másrészt utasítsák magát a német határőrizetet, hogy az ilyen illegális határátlépéseket akadályozza meg. Amennyiben a szövetség ezekben a kérdésekben segítséget nyújt, a maradék problémákat a

¹⁶⁹ BA B150/5139.

¹⁷⁰ U.o. Bréma 50, Hamburg 50, Niedersachsen 75, Nordrhein-Westfalen 175, Rheinland-Pfalz 50, Saarland szintén 50, és végül Schleswig-Holstein 75 személy átvételét(összesen 525 fő) vállalta magára.

tartományok már minden bizonnyal maguk képesek lesznek megoldani.¹⁷¹

A szövetségi menekültügy képviselői a tárgyaláson egyetértettek abban, hogy az illegális bevándorlás a szomszédos országokból a Szövetségi Köztársaságba, szabályos iratok (nemzetközi menekültigazolvány, érvényes útleve) nélkül, alapvetően nem tűrhető. Ez nem zárja ki egyesek illegális beutazását. De feltételezhető, hogy ennek mértéke már nem lépi túl a tartományokban félelmeket keltő mértéket. Megállapodtak abban is, hogy a már addig érkezett olyan illegális bevándorlókat, akik maradni akarnak, úgy veszik, mintha eredetileg is oda tartottak volna, azaz integrálják. A Magyarországra repatriálót pedig összevonják a Németországból éppen akkor hazatelepülésre jelentkezőkkel, s velük azonos módon repatriálják. (A Szövetségi Köztársaság lényegében így magára vette más országok repatriálási költségeit). Ezzel kapcsolatban a tartományok képviselői azt igényelték, hogy a magyarok hazaszállítása minél előbb kezdődjön meg. Az összes hazatérni kívánó számát Németországból 250-300 személy közöttire becsülték. A szövetségi menekültügy képviselői ekkor még nagyon bizakodóan tájékoztatták a tartományokat - ahogyan a Hoegeler levélből már tudjuk - az Ausztrián keresztüli gyors hazaszállítási tervekről.¹⁷² A magyar menekültek kivándorlási szándékairól, illetve a német hatóságok ezzel kapcsolatos magatartásáról és teendőiről - közös megegyezéssel - nem foglaltak állást, egyelőre a német kivándorlási hatóságokhoz irányították őket.

A Bajor Határrendészet Elnöksége 1957 február közepén levélben tájékoztatta a bajor belügyminisztériumot az osztrák határon kialakult helyzetről. Január 29-én egy háromtagú magyar család - apa, anya és egyéves gyerek - megfelelő útiokmányok nélkül a menetrendszerű Ostende-Bécs expresszrel Passaun keresztül Ausztriába utazott. A szolgálattevő osztrák határőr minden lehetséges eszközzel igyekezett megakadályozni a család továbbutazását, de hiába. A családfő állítása szerint korábban egy osztrák táborban Svájcot nevezték meg kivándorlási célként, mert azt a felvilágosítást kapták, hogy onnan könnyebben vándorolhatnak tovább az Egyesült Államokba. A család Svájcban politikai menedékjogot kapott. Amikor közölték amerikai kivándorlási szándékaikat, Hamburgba küldték vonatjegyekkel is ellátva őket. Hamburgban közölték a házaspárral, hogy az amerikai kivándorlásuk csak Bécsből lehetséges. Itt ismét felszerelték őket vonatjegyekkel, s útnak indultak vissza a kindulóállomásukra. Ha nem szállnak passzívan szembe az osztrák határhivatalnokkal, és ezáltal nem kényszerítették volna ki az

¹⁷¹ U.o.

¹⁷² U.o. 1957 január 15-től a Pidingbe indítani tervezett 255 fős magyar repatriáló kontingens tartományonkénti összetétele a következő volt: Baden-Württemberg 90 személy; Bréma 15 személy; Hamburg 5 személy; Niedersachsen 5 személy; Nordrhein-Westfalen 80 személy; Rheinland-Pfalz 5 személy; Schleswig-Holstein 15 személy; Saarland 10; s végül Bayern 30 személy (összesen: 255 személy).

ausztriai beutazást, akkor a további útjuk vagy vissza Svájcba a befogadóországba, vagy pedig a hontalan külföldiek szövetségi gyűjtőtáborába, Nürnberg-Langwasserbe vezetett volna.¹⁷³

1957 február 13-án hét magyar személy érkezett Bad Kissingenből Passaubá az erős honvágy miatt azzal a céllal, hogy visszatérjenek Magyarországra (bár saját bevallásuk szerint jól ment a soruk Németországban). Azt a tanácsot kapták, hogy az országba belépéskor az őket regisztráló passauai rendőrségen jelentkezzenek. Mivel azonban sem útlevéllal, sem osztrák átutazó papirokkal nem rendelkeztek, az osztrák határőr megtagadta beutazásukat Ausztriába. Vissza kellett térniük kiindulási állomásukra. Ugyancsak megakadályozták az osztrák határőrök két - a botropi táborból - szintén Passaun keresztül hazafelé tartó magyar menekült továbbutazását, szintén az osztrák beutazó engedélyek hiánya miatt. A német határrendészet közlése szerint az említett esetek nem egyediek, amikor haza- vagy kivándorolni szándékozó magyar menekülteket össze-vissza küldözgetnek.

De valótlan tájékoztatást kapnak - véleményük szerint - a német területen tartózkodó menekültek is. Időközben ugyanis mind a németországi táborokban, mind pedig a többi nyugat-európai országban bizonyosan ismertté vált, hogy a tengerentúli transzportokat az Egyesült Államokba, Kanadába és Új-Zélandba csak az ICEM (az Európai Migráció Nemzetközi Bizottsága) állítja össze Ausztriában, másrészt közismert, hogy az osztrák határőrizeti szervek minden olyan vissza-, vagy kivándorolni szándékozó magyar menekült beutazását és átutazását megtagadják, aki nem rendelkezik érvényes utiokmányokkal. A félrevezetett menekültek érthető módon bosszankodnak ezen, s különféle kellemetlen incidensek fordulnak elő. A bajor-osztrák határterületen, a Berchtesgaden és Passau közötti térségben egyre több visszatérni, illetve kivándorolni szándékozó magyart fogtak el. Az osztrák szervek ezeket a személyeket szabályszerű utazási papírok hiányában a tövényes, vagy az illegális határátlépés kísérleténél visszautasítják német területre. Mivel a magyarok többnyire sem a korábbi befogadó országba visszatérni nem akarnak, sem a határmenti átmenő táborokba - Piding, Schalding -, sem a hontalan külföldiek szövetségi gyűjtőtáborába - Nürnberg-Langwasser - hely hiányában nem vehetők fel, céljuk eléréséig határpendlizők maradnak.

A bajor határőrizet különösen nehezményezte, hogy szövetségi német területek táboráiból is sok magyar érkezett az osztrák határtérségbe. Ezek a menekültek csak igen ritkán térnek vissza az őket felvevő tartományi táborokba, hogy onnan kíséreljék meg elintézni hazatérésüket, illetve tengerentúli kivándorlásukat. Az így kialakuló biztonságpolitikai szempontból is tarthatatlan állapot kiterjedését olymódon javasolták megakadályozni, hogy

¹⁷³ U.o.

sürgősen tartsanak egyrészt tájékoztatókat a szövetségi táborok és a szomszédos országok menekülttáborai lakóinak, másrészt ugyanezt tegyék meg a már civilkörnyezetben lakó magyaroknak - akik eziránt érdeklődnek - mégpedig a lakóhelyük szerint illetékes kerületi közigazgatási tisztviselőkön keresztül. Nyomatékosan felhívták a figyelmet arra, hogy a bajor-osztrák, vagy a bajor-csehszlovák határok átlépése csak magyar útlevéllel (és hazatérési engedéllyel) és osztrák, ill. csehszlovák átutazási engedéllyel lehetséges. A tengerentúli kivándorlás céljából történő ausztriai belépéshez pedig osztrák beutazási vízumra volt szükség.

1957 január-februárjában megszáporodtak az olyan esetek, amikor az osztrák szövetségi rendőrigazgatóság és a salzburgi tartományi vezetés azzal a megkereséssel fordult a freilassingi határrendészethez, hogy a Franciaországban, Belgiumban, Hollandiában...stb. befogadott magyar menekülteket, akik onnan illegálisan a Szövetségi Köztársaságon keresztül visszatértek, vegye át kitoloncolásra. Így például három magyar személy utazott még 1956 december elején egy szállítmánnyal Németországon keresztül Franciaországba. Mivel azonban onnan nem tudtak a tengerentúlra kivándorolni, és sem az idegenlégióba belépni, sem pedig a bányában dolgozni nem akartak, 1957 január végén illegálisan visszatértek német földre, majd vélhetőleg Freilassing-Piding térségében továbbmentek a zöldhatáron keresztül Ausztriába, hogy innen ériék el az áhított kivándorlást. A salzburgi tartományi vezetés illetékesének az érdeklődésére az a válasz érkezett Bécsből, hogy Franciaország befogadó ország, így a három menekült átvétele ezen okból nem lehetséges. Ezekután dr. Rose megkísérelte a németekkel elfogadtatni a három magyar átvételének a kötelezettségét. Azzal érvelt, hogy a menekülteknél a pidingi átmenőtáborból származó étkezési jegyeket találtak, tehát ott kellett legalább egy ideig tartózkodniuk. A bajorok szerint azonban egyik magyart sem regisztrálták a táborban, azaz egyik sem lakott ott, legfeljebb az illegális visszaút során kaphattak ott ellátást. Az osztrák hivatalnoknak nem maradt más lehetősége, mint hogy továbbítsa a bécsi külügybe a bajor elutasítást.¹⁷⁴

1957 március végén a szövetségi menekültügy a szövetségi kancellária államtitkárának a megkeresésére azt válaszolta, hogy a Passauban és Schaldingban a repatriáló magyar menekültek körül kibontakozott konfliktus - amely miatt a bajor miniszterelnök levelet írt a kancellárnak - számukra részleteiben ismert. A minisztérium ugyanis azokban a napokban szinte állandó telefonkapcsolatban állt a bajor illetékesekkel. Hoegeler levelének a keltétől - 1957 január 28. - beszüntették további magyar menekültek felvételét a Szövetségi Köztársaságba. Nagyobb szállítmányok további beengedését nem

¹⁷⁴ U.o.

tervezték, mert a táborok túltelítettsége a szovjet zóna menekültjeivel, a lengyelországi kitelepülőkkel, illetve a lengyel igazgatás alatt álló keleti német területekről érkezőkkel, a magyar menekültek további befogadását lehetetlenné tette (ahogyan azt már többször említették).

Ugyanakkor a Szövetségi Köztársaságból Ausztrián keresztül hazatérni kívánó magyarok száma különböző okokból állandóan növekedett. Dr. Wolfrum szerint hozzájuk csapódtak a szomszédos nyugati befogadó országokból ugyancsak Németországon keresztül illegálisan repatriálni akaró magyarok. Az osztrákok még mindig nem járultak hozzá ahhoz, hogy kötelességeiknek megfelelően, amelyet a Genfi Konvenció aláírásával magukra vállaltak, minden magyart, aki legelőször Ausztriába menekült, s aztán valamelyik nyugati ország onnan átvette és most Ausztrián keresztül ismét Magyarországra szeretne visszatérni, minden további formalitás nélkül visszavegye. A tárgyalások ezügyben a német követség és az osztrák külügy között Bécsben semmilyen eredményt nem hoztak, így a német tartományok két hónapja már nem is állítottak össze több magyar hazatérő szállítmányt és a nevezetes eset óta nem irányítottak ilyeneket Schaldingba. De a már ott tartózkodókat sem tervezik útnak indítani addig, amíg nem lesznek világosak az osztrák hatóságok velük kapcsolatos elvárásai. A munkakapcsolat a bajorokkal azóta is fennáll, s így nem csak Stain miniszter úr tájékozott naprakészen a külügyi tárgyalások helyzetéről, hanem rajta keresztül a bajor miniszterelnök is.¹⁷⁵

A fentebb részletezett állapot az osztrákok és a bajorok, illetve az osztrákok és a német szövetségi kormány között - a várakozásokkal ellentétben - meglehetősen elhúzódott, s még egy év múlva is foglalkoztatta az illetékeseket. 1958 február elején a szövetségi menekültügyi miniszter köriratban tájékoztatta a tartományi menekültügyi szerveket az osztrák külügy hazatérő magyar menekültekkel kapcsolatos álláspontjáról. Az 1957 december 5-i osztrák szóbeli jegyzék a következőket közölte a német követséggel:

"A Külügyek Szövetségi Kancellári Hivatala az elmúlt év folyamán közvetítő szolgálata révén szívesen állt rendelkezésre és azoknak a magyar állampolgároknak a megkereséseit, akik a Német Szövetségi Köztársaságban tartózkodnak menekültként és magyar hazatérési engedélyért fordultak hozzájuk, maradéktalanul továbbították a bécsi magyar követségnek. Ez a visszatérni szándékozó személyek listáinak a közlése útján történt, az illetők személyi adataival és nyilatkozataival az önkéntes repatriálásról.

Később azt kellett ismételtén megállapítani, hogy a magyar követség az ilyen megkereséseket csak nagyon vontatottan intézte és gyakran hónapokig megválaszolatlanul hagyta. Ezzel

¹⁷⁵ U.o.

szemben számos menekült tudott a magyar hatóságok részéről egyénileg kiállított utazási papírok (Certificats de retour) alapján hazatérni Magyarországra. Ezért a Külügyek Kancellári Hivatala a magyar követséghez fordult a kérdéssel: kívánják-e a magyar hatóságok továbbra is a listák átküldését, vagy a magyar menekülteknek inkább egyénileg kellene a jövőben a követséghez fordulnia. A bécsi magyar követség úgy válaszolt erre a kérdésre - nem egészen összhangban a korábbi igényeivel -, hogy a maga részéről célszerűbbnek tartaná, ha a repatriálók csak egyénileg fordulnának írásban a bécsi magyar követséghez, vagy a berlini magyar képviselethez hazatérési okmányokért. Bebizonyosodott, hogy a listára felvett menekültek közül sokan egyidejűleg a magyar követségnek is kérvényt írtak, azaz duplán kérelmezték a hazatérést, másfelől egyénileg már jóváhagyott repatriálási kérelem ismét felbukkant később a benyújtott listákon.

A Külügyek Kancellári Hivatala arra kérte a Német Szövetségi Köztársaság követségét és rajta keresztül a belső német hatóságokat, hogy az összes hazatérő németországi magyar menekültet a közeljövőben úgy informálják, hogy megkereséseiket személyesen és közvetlenül a bécsi magyar követséghez, illetve a berlini magyar képviselethez nyújtsák be. A tapasztalatok szerint ugyanis ez az út minden esetben gyorsabbnak - bár a nyugati oldalon kétségtelenül kevésbé ellenőrizhetőnek is - bizonyult. Mégis a Külügyek Kancellári Hivatala a továbbiakban azt ajánlotta, hogy minden olyan menekültet, akinek nevét már felvették a hazatelepülni kívánók listájára, s már továbbították is azt a bécsi magyar követségnek, de eddig még semmilyen választ nem kaptak rá, ismét szólítsák fel, hogy személyesen is forduljanak újfent valamelyik említett magyar képviselethez kérésükkel. A szövetségi menekültügyi minisztérium megfogadta a tanácsot és ennek megfelelően továbbította a kérést a tartományi menekültügyi szervezeteknek.¹⁷⁶

4.4.3 A nemkívánatos menekültek

A tartományi menekültügyi hatóságok képviselőinek 1957 január 10-i megbeszélésein Bonnban a szövetségi menekültügyi minisztériumban egyik napirendi probléma volt az asszociális magyar menekültek ügyeinek kezelése. A házigazda minisztérium képviselője megígérte a tartományi képviselők ilyen irányú panaszaira válaszolva, hogy újfent felveszi a kapcsolatot a szövetségi belüggyel, s megvizsgálják a kitoloncolás lehetőségét is. Addig a tartományi menekültügyesek vállalták, hogy folyamatosan tájékoztatják a minisztériumot a tudomásukra jutott esetekről. Tapasztalataik szerint ugyanis a magyar menekültek között több nyugtalan elem található, mint amennyit eredetileg feltételeztek. A humanitárius felelősség tudatában

¹⁷⁶ U.o.

megvalósított nagyvonalú magyar menekültfelvétel a szövetségi kormány részéről olyan személyek felvételéhez is vezetett a tartományok szerint, akiknek kétségtelenül bűnöző vagy asszociális természetük van. Természetszerűleg ezen személyek cselekményei nagyobb figyelmet kapnak a sajtó részéről, mint a menekültek nagy tömegének csendes beilleszkedése és munkafelvétele.¹⁷⁷

Baden-Württembergben például a johanniták saját kezdeményezésükre átvettek egy ifjúsági fogházat. A magánszállásokba elosztott fiatalok többször viselkedtek botrányosan. Niedersachsen képviselője hangsúlyozta, hogy hasonló jelenségeket tapasztaltak egy zárt közösségi szállás magyar lakóinál. A bocholti tábor menekültjeinek a cigányok jelenléte okozott nyugtalanságot és félelmeket. A hesseni magyar menekültek között tíz prostituáltat azonosítottak. Egy Franciaországból illegálisan visszajött magyar menekült csoport - feltételezésük szerint - résztvett egy francia csendőr megölésében, azután más magyar menekültekkel késelésbe keveredtek, s megkíséreltek egy régi magyar emigránst felakasztani. Általános panasz volt a tartományok képviselői részéről, hogy a magyar menekültek döntéseiket rendkívül gyorsan változtatják. A logika törvényei esetükben nem érvényesülnek. Az illetékes szervek képviselői azt szokták mondani, örök kérdés marad számukra, hogy a magyar menekültek által lakott táborokba óvónőt, vagy inkább rendőrt kell e küldeniük. Összességében az a benyomás alakult ki, hogy a nehézségek jelentős mértékben növekedtek és a beilleszkedési problémák átlagban sokkal nagyobbak a magyaroknál, mint sokan eredetileg azt várták. A menekültügyi igazgatások képviselői végül megállapodtak abban is, hogy azon magyar menekülteknek a neveit közlik a szövetségi belüggyel, akiket a törvény szerint nem illet meg a külföldi menekültek státusza, hogy az egyes felülvizsgálatokat elvégezzék, s adott esetben további lépéseket tegyenek.¹⁷⁸

Az értekezletet követően Nahm államtitkár a szövetségi menekültügyből felvette a kapcsolatot a szövetségi belügyminisztériummal, hogy a tartományok kívánságainak megfelelően tájékozódjon a magyar menekültek kényszerrel történő visszatelepítésének a lehetőségeiről. A belügy válasza 1957 január 12-én inkább a problémák rögzítése, tudatosítása volt, s nem annyira a konkrét megfelelés. Bár az osztrák hatóságok vonakodását a hazatérni akaró magyar menekültek visszavételétől már szóba hozta, ennek ellenére még bíztak - a schaldingi konfliktus előtt álltak - abban, hogy illetékes minisztériumként a repatriálni szándékozó mintegy 250 németországi magyar menekültet minél előbb továbbítani tudják. Ehhez képest a belügy másodlagos gondnak tekintette a nem

¹⁷⁷ BA B150/5139.

¹⁷⁸ U.o.

kívánatos személyek meghatározását és esetleges kitoloncolását. Ezzel együtt a szövetségi menekültügy már ekkor úgy képzelte, hogy a visszatérni kívánókkal együtt Schaldingba kell szállítani azokat a menekülteket is, akik magatartásukkal bizonyosságát adták annak, hogy nem akarnak és nem is tudnak beilleszkedni a nyugati német társadalomba.¹⁷⁹

A hesseni belügyminisztérium 1957 január elején továbbította bonni fellettes szervéhez a wetzlari eseményeket. A városhoz tartozó hasselborni körzeti ifjúsági otthonban tizenhárom 16 - 30 év közötti magyar fiú menekült lakott. Valamennyiüknek munkája volt Wetzlarban és kezdetben jól alkalmazkodtak a helyi körülményekhez. Hamarosan kiderült azonban, hogy négyen a fiatalemberek közül erősen inni kezdtek és folyamatosan fegyelmezetlenségeket követtek el, amely gondot okozott a szállásadóknak. Az otthon vezetője kérte, hogy az érintetteket szállásolják el másutt, azonban ez azidőszereint nem volt megoldható. A szövetségi belügynek azt a kérdést tették fel, szerintük hogyan kellene fellépni egyes magyar személyek fegyelmezetlenségével szemben. A figyelmeztetések ugyanis már nem segítettek. Feltételezték, hogy másutt is előfordultak hasonló jelenségek, ahol talán már fel is léptek a rendzavarókkal szemben. A hesseni városkából érkező első - január 3-i - jelentés feltehetően még nem váltotta volna ki Wiesbaden(a tartományi főváros) intézkedését a bonni levélíráásra, de két nappal később ismét táviratot kaptak Wetzlarból.

Eszerint január 4-ről 5-re virradó éjszaka súlyos verekedés tört ki italos magyar menekültek között. Az ön- és közveszélyes személyek megtámadták az otthon vezetőjét és a konyha személyzetét. Az éjjel ki kellett hívni a rendőri ügyeletet, amely a 4 magyart őrizetbe vette. Másnap reggel azonban már ismét szabadlára helyezték őket, de dolgozni nem tudtak, mert még teljesen részegek voltak. Ismételten kérték a helyiek Wiesbadent, mondják meg: milyen kényszerítő eszközöz nyúlhatnak a renitens magyarokkal szemben. Mérlegelni kellene javaslatuk szerint, hogy visszaküldjék őket a felvevő táborokba(kézzel odaírták ehhez Bonnban: "nein"), vagy esetleg ki kellene utasítani őket. A német vendégszeretettel aggodalomra okot adó módon éppen ezek az egyes személyek - lehet, hogy tudatosan becsempésztettek - élnek vissza. A hesseni belügy is hajlott mindenestre a radikális fellépésre azokkal szemben, akik szándékosan és ismételten megsértik a közrend alapelveit. Felfogásuk szerint meg kellene adott esetben vizsgálni nem lehetne e ilyen esetekben visszavonni a menedékjogot és mérlegelni a kiutasítást? Különösen akkor tünne ez szemükben jogosnak, ha megalapozott gyanú áll fenn, az illető személyek valóban becsempészett zavarkeltók voltak.¹⁸⁰

¹⁷⁹ BA B106/47465.

¹⁸⁰ BA B 150/3551.

Érdekes módon a wetzlari hatóságok közben kissé visszakoztak. Bár formálisan egyetértettek a hesseni belügy tervezett kemény intézkedéseivel, ugyanakkor remélték, hogy a magyar menekültekkel a helyszínen folytatott tárgyalások eredményeként nem ismétlődnek meg az említett incidensek. A konfliktus okozói olyan 20 év körüli erős alkoholos befolyásoltság alatt álló fiúk voltak, akiket cselekményeikért nem lehet teljes mértékben felelőssé tenni. Webernek a megértést sugározta az az érve is, hogy Magyarországon az átlagpolgár alkoholélvezete sokkal nagyobb mértékű, mint a "mi német népességünkénél". A magyar menekültekkel folytatott hasselborni megbeszélésre a magyarországi német tolmácsán kívül magával vitte Weber a rendőrség képviselőjét, hogy - miként beszámolójában mondta -, már kifelé is demonstrálja, nem engedik indulatos konfliktusba rángatni magukat. A wetzlari tisztviselő meggyőződött arról - miként írta -, hogy a magyarok megértették milyen mértékű rendzavarást követtek el, és mindenekelőtt felfogták azt is, hogy magatartásukkal nagyon rossz szolgálatot tettek népük szabadságharcának. A magyarok megígérték a mértékletes alkoholizálást és azt, hogy tartják magukat a német törvényekhez, valamint a nekik szállást nyújtó otthon rendjéhez. Weber négy magyarnak megengedte, hogy a községbe költözzenek, két szobát bérelve egy házban. De a többieknek is megígérte, hogy 1957 februárjától magánszállásokra költözhetnek. Otthonosságérzetük további növelése érdekében támogatást ígért élelmiszer- és ruhakészletük feljavításához is.¹⁸¹

A wetzlari tanácsnok három hét múlva - 1957 január 28-án - összefoglalta a magyar menekültekkel kapcsolatban szerzett tapasztalatait, s az ezekből következő feladatokat. Mivel a magyar menekültek száma a város körzetében 46-ra nőtt, igen fontosnak tartotta a széttelepítésüket magánszállásokra. A magyarok munkabérükből fizették a helyben szokásos lakbért, valamint - ha igényelték - az ellátási költségeket. A munkaügyi hivatal kivizsgálta a magyarok panaszait a nem elégséges fizetésükről és megállapította, hogy besorolásuknak megfelelő - segédmunkás - bért kaptak. A menekültek között élő néhány nyughatatlan személy - akik miatt a rendőrséget két alkalommal ki kellett hívni - megfigyelését is elrendelte Weber, s közölte, további incidens esetén haladéktalanul intézkedik az említett személyek áthelyezéséről a neuenhasslaui táborba, amely számukra egyben a hazatelepítést is jelenteni fogja. A hivatalnok megismételte a korábbi feltételezést: nagyon elképzelhető, hogy a nagyszámú menekült között kommunisták és bűnözők is találhatók, akik valószínűleg a Kádár-kormány utasítására keltenek nyugtalanságot. Különösen a magyar menekültekkel kapcsolatba kerülő magyarországi németeket kérte,

¹⁸¹ HStAWI 508/4205.

hogy minden ilyen jellegű észrevételt azonnal közöljenek a városi igazgatással.

Egyébként a magyarokkal folytatott személyes beszélgetéseiből Weber azt a határozott benyomást nyerte, hogy a menekültek a kapott segítségért mindig hálásak voltak, és arra törekedtek, hogy egzisztenciális alapjaikat szorgalmas munkával maguk teremtsék meg. Nem szabad eltekinteni attól sem - hangsúlyozta ki -, hogy a gazdaság beengedte e népességet a munkaerőpiacra akkor, amikor a munkanélküliség a térségben éppen erősen növekedett. Továbbra is teljes támogatást ígért a magyaroknak, és kérte honfitársait, személyes meghívások révén segítsék őket az egyedüllét és a honvágy érzéseinek túljutni. A városi igazgatásnál egy amerikai ezredes 1000 dollár adományt tett le a magyarországi és a kelet-németországi menekültek elszállásolására és ellátására. Az alapítványt a kommunisták által elfoglalt országok azon menekültjeinek szánta, akik Wetzlar körzetében találtak otthont. Ajándékcsomagokat és élelmiszeradományokat adtak ebből az érintetteknek, készpénzt így alapvetően nem kívánt az adományozó a menekülteknek juttatni. Készpénzzel a Német Vöröskereszt, a Magyarországi Német Menekültek Szövetsége és a Szovjetzóna Menekültek Szövetsége rendelkeztek tevékenységük fedezésére. Szükség esetén Weber a wetzlari körzeti igazgatás szociális alapjának a támogatását is felajánlotta a menekülteknek.¹⁸²

1957 február 18-án a wetzlari tanácsos már elégedetten írta a hesseni belügynek, hogy a magyar menekültek helyzete a körzetben örövendetesen javult. A magyarok dolgozni akarása növekedett, a panaszok a munkaadók oldaláról csökkentek. Megállapítása negyven menekültre vonatkozott, akik dolgoztak, s lakással is rendelkeztek. Csak egy személyt említett meg névszerint, akiről a rábeszélések lepattantak, továbbra is munkakerülő maradt, továbbra is verekedett és a társainak a hangulatát negatívan befolyásolta. Horvát István nem volt hajlandó dolgozni, s csak költségébe került a körzeti igazgatásnak. Ezért Weber kérte Wiesbadent, hogy: "Hálás lennék, ha ezt a gyenge jellemű magyar menekültet minél hamarabb elhelyeznék a wetzlari körzetből, hogy a magyarok munkahelyi békéjét tovább ne veszélyeztethesse és őket tovább hátrányosan ne befolyásolhassa." Bár nevezett a hazatérést kategórikusan visszautasította, a hivatalnok ismételt és nyomatékosan kérte a tartományi belügyet: találja meg az említett menekült eltávolításának a módját.¹⁸³

A hesseni belügy érdeklődésére az asszociális magyar menekültek elköltöztetési lehetőségeire vonatkozóan - 1957 január 8. -, a szövetségi belügyminisztériumból csak február 27-én érkezett válasz. Eszerint a Szövetségi Köztársaság területére átvett

¹⁸² U.o.

¹⁸³ U.o.

magyar menekültek a Genfi Konvenció(1951 július 28.) szerinti jogállást élvezik. Az Egyezmény 2. szakasza szerint a menekülteknek kötelezettségeik vannak azzal az országgal szemben, amely befogadta őket. Különösen azok a kötelezettségek tartoznak ide, amelyek a törvények, rendeletek, valamint a közrend fenntartásához szükséges intézkedések betartására vonatkoznak. A közrend és a közbiztonság megzavarása a magyar menekültek részéről tehát korlátlanul megengedhetővé teszi az ilyenkor általában szokásos rendőri intézkedések alkalmazását. Az, hogy azoknak a magyar menekülteknek a külföldi menekültként történt elismerése visszavonható e, akik a szövetségi terület közrendjét és biztonságát zavarták vagy megzavarják, a bonni belügy megítélése szerint az egyes esetek körülményeitől függ. A szövetségi belügy szerint mindenesetre a felpanaszolt hasselborni ittasság és rendzavarás a magyar menekültek egy csoportja részéről nem indokolja még a menekültstátusz megvonását. Az 1953 január 6-i szövetségi menekültügyi törvény(a Genfi Konvenció adaptációja) 18. szakasza szerint csak akkor lehet a külföldi menekült státuszát visszavonni, ha az elismerés valótlan adatok alapján, vagy lényeges tények elhallgatásának a következtében történt, illetve az Egyezmény első szakaszának a követelményei nem állnak már fenn(a német menekülttörvény 5. szakasza).¹⁸⁴

Amennyiben német területre bejuttatott ügynökökről van szó, akik azt a feladatot kapták, hogy az ország közrendjét és biztonságát megzavarják, a menekültstátusz visszavonása az elismeréshez szükséges tények elhallgatása vagy a politikai üldözés tényének kiesése miatt minden további nélkül megtörténhet. A szövetségi belügy kérte a hesseni minisztériumot, hogy az ilyen alapon lefolytatott büntetőeljárásról, illetve a menekültstátusz visszavonásáról feltétlenül tájékoztassák. Ha a magyar menekülttől ilyen okok miatt nem vonják vissza a menekültjogot, az illető személy kiutasítható az Egyezmény 32. szakasza alapján a közrend és a közbiztonság veszélyeztetése miatt is. De ebben az esetben jelentős érvek szükségesek annak bizonyítására, hogy az illető súlyos kockázatot jelent a köznyugalomra; ilyen lehet például a súlyos bűncselekményért kapott jogerős ítélet. A külföldi menedékjogának a visszavonása után az idegenrendészet hatáskörébe kerülne, amely a tartózkodási engedély megvonását követően azonnal fogatosíthatná a kitoloncolást.¹⁸⁵

Az 1957 január végi magyar menekült átvételi stoppot követően a frankfurti idegenrendészet is megállapította, hogy továbbra is sok magyar menekült szivárog be a városba, ill. a tartományba. Március 9-én felpanaszolták, hogy Nagy-Britannia, Franciaország és más európai országok támogatják a magyar menekültek elvándorlását azzal az indokolással, hogy a nyugati

¹⁸⁴ BA B150/3551.

¹⁸⁵ U.o.

Németországban teljes a foglalkoztatottság. A menekültek nemzetközi menekültigazolvánnyal utaznak az országba azzal a szándékkal, hogy tartósan ott is maradjanak. Mivel számuk folyamatosan növekszik, sürgősen ajánlották Bonnban, hogy a nürnbergi szövetségi gyűjtőhely még mindig érvényben lévő rövidített felvételi rendjét sürgősen függessze fel. Magyar menekültek Ausztriából is utaznak Hessenbe, s külföldi útlevéllel próbálnak befogadást elérni. A tartományban elharapózott azon kérelmeknek a száma is, melyeket befogadott magyar menekültek és német állampolgárok nyújtanak be Ausztriában élő menekültek és olyan személyek beengedése érdekében akik még Magyarországon élnek. Gyakran rövid látogatást színelnek, s közben tartós maradást terveznek. A kérelmek száma a magyarországi magyarok és németek beutazásának az engedélyezésére folyamatosan nő. A kérelmezés alapja a rokon hesseni befogadása. Nyugati német beutazási vízummal pedig nem okoz semmi nehézséget - a frankfurtiak szerint legalábbis - az eltávozás Magyarországról. Szándékaikat az áttelepülő magyarok látogatási vízum igénylésével álcázzák.¹⁸⁶

1957 március 13-án a szövetségi belügyminisztérium köriratban szabályozta a tartományi igazgatások számára a magyar menekültek be- és átutazását a Szövetségi Köztársaságon. A közbiztonság fennmaradásáért aggódó illetékesekkel közölték, hogy az irányított szállítmányokon kívül az országba érkező menekültek ügyében utasították az útlevéligazgatóságot. Hivatkozva az útlevéltörvény 4. szakaszának 2. bekezdésére elrendelték, hogy a Genfi Konvenció, illetve a Londoni Egyezmény szerinti menekültek jogállásának megfelelő utazási igazolvánnyal, vagy egyéb utazási igazolvánnyal rendelkező magyar menekülteknek szükségük van a német területre utazáshoz beutazási vízumra akkor, ha utazási igazolványukat 1956 november 10. után egy külföldi hatóság állította ki. Az ilyen - már másutt felvett - magyar menekültek nem kaphattak egyelőre kivételesen sem vízumot, sem a be-, sem pedig az átutazáshoz. Emellett utasították az útlevelek ellenőrzését végző hatóságot, hogy az említett igazolványok tulajdonosait kontrollálják, hogy valóban magyar menekültek e, mégpedig a név és a születési hely alapján. A rendeletalkotó kihangsúlyozta, hogy ez az intézkedés nem vonatkozik azokra a menekültekre, akiket irányított transzporttal vesznek át Németországba. Azokat a magyarokat pedig, akik a megkövetelt igazolványok és vízumok nélkül lépnek német területre, haladéktalanul vissza kell tenni a határon.¹⁸⁷

A német külügy arra kérte a belügyminisztériumot, hogy a magyar menekültek beutazásához szükséges vízumot csak akkor adják meg, ha az igazolványok és a hazatérési jogosítványok érvényessége legalább egy évre szóló, és idegenrendészeti igazolás van arról, hogy jogosultak a törvény szerint tartózkodási

¹⁸⁶ HStAWI 508/2890.

¹⁸⁷ BA B150/3549.

engedélyre, vagy a látogatásszerű tartózkodás ideje nem haladja meg a három hónapot és semmi ok nincs annak feltételezésére, hogy ez hosszabbra fog nyúlni. Az útlevéltörvény szerint megadható különleges tartózkodási engedély kiadása tekintetében azt kérte a szövetségi belügy az idegenrendészettől, hogy legyen nagyon körültekintő. A szövetségi menekültügyi törvény 94. szakaszának 2. bekezdése értelmében a vízumkérelmezőnek függetlenül attól kell bizonyítania rokoni kapcsolatait német állampolgárral, hogy az elüldözött hozzátartozó kérelmezte volna a családdösszevonást. Abban az esetben is kérték engedélyezni a magyar menekült beutazását és németországi tartózkodását, amennyiben ehhez bizonyítottan jelentős német érdekek fűződtek.

A német külügyminisztérium kérte továbbá, hogy az átutazási vízum kiadását attól tegyék függővé, hogy a kérelmező magyar menekült rendelkezik e a célország beutazási engedélyével és utazási igazolványával a leendő lakóhelyéig. A belügyminisztériumi körirat végül megismételte az osztrák, illetve a magyar hatóságok elvárásait - az átutazás és a hazautazás engedélyezéséhez - a hazatérő magyar menekültekkel szemben: magyar nyelvű nyilatkozat aláírással az önkéntes hazatérésről; a hazatérők listája: család és utónévvel, születési hely és dátummal, foglalkozással és utolsó magyarországi lakhellyel. A német illetékesek szerint a magyar követség egy héten belül közli azon személyek neveit, akiket úgymond átvesz. Az ilyen személyeket zárt szerelvényeken kívánták Magyarországra szállítani. A hazatelepülési szándékukat megváltoztatókat, valamint a magyar szervek által be nem fogadott személyeket a nyugati Németországnak vissza kell vennie. (Ez még a csoportos repatriálás 1957 kora tavaszi koncepciójának értelmében fogant tanács volt, amely - miként láttuk - 1958 február elején, az egyéni kérelmezés rendszerének az ajánlásával megváltozott).¹⁸⁸

1957 április 6-án a külföldi menekültek szövetségi gyűjtőtáborában a nürnbergi Valka-lágerben megbeszélést tartottak a tartományok képviselői az érintett személyek elosztási arányairól (rutinszerű eljárás volt, hiszen a közismert Valka- kulcs¹⁸⁹ hosszabb távra rögzítette ezeket az arányokat). Itt került terítékre a szövetségi belügy egy hónappal korábbi köriratának azon része, amelyik a hazatérni kívánó magyar menekültek visszaútját szabályozta. A tartományok képviselői beszámoltak arról, hogy a repatriálni kívánó magyar menekültek hazaszállítása addig szinte lehetetlen volt. Számuk az egyes tartományokban különböző. Becslésszerűen összesen 2.000 és 3.000 személy között adták meg azon személyeknek a számát, akik kifejezték kívánságukat: szeretnének Magyarországra visszatérni. Ezzel összefüggésben kért szót a

¹⁸⁸ U.o.

¹⁸⁹ Lásd a 102. sz. jegyzetet!

szövetségi gyűjtőtábor vezetője, Krödel. A lágerben nagyjából 100 repatriálni szándékozó magyar személy élt.

Mivel a szövetségi belügyminisztérium 1957 március 13-i irányelvei szerint a hazatérni kívánó magyar menekültek elszállítása valóban nagyon nehéznek bizonyult - ahogyan a tartományok képviselői is tapasztalták -, gyakran 3-4 hónapot is igénybe vett, a táborvezetés önállóan tárgyalta és a csehszlovák, valamint a keleti zóna hatóságaival történt előzetes egyetértést követően három repatriáló szállítmányt állított össze. Először 34, majd 28, s végül 19 magyar menekült utazhatott ily módon haza Csehszlovákián, illetve Kelet-Németországon keresztül. A cseh hatóságoknak Furth im Walde-ban adták át a menekülteket, akiket rögtön buszba ültettek, s az országon keresztül Magyarországra szállítottak. A keleti német hatóságok ugyancsak busszal várták a magyarokat Waidhausen bei Cham-nál, s azonnal hazaszállították őket. A táborvezetés a menekültek átadásánál igénybe vette a bajor határrendészet segítségét. Természetesen ők is megkövetelték a menekültektől az - egyébként a minisztériumtól elvárt - önkéntes hazatelepülési nyilatkozatot. A egész akció Krödel szerint zökkenőmentesen zajlott le, s már megkapta Magyarországról is a visszaigazolást, miszerint az érintett személyek szerencsésen megérkeztek otthonaikba.¹⁹⁰

4.4.4 A magyar repatriálások módja, fajtái és okainak német elemzése

Az eddigi adatainkból is megállapítható, hogy a nyugati Németországból hazatérni kívánó magyar menekültek száma az átlagos 10%-os repatriálási arány alatt maradt. Ez a viszonylag kevés személy mégis komoly önvizsgálatra készítette a sajtót, a menekültüggyel foglalkozókat, a szociális hivatalok alkalmazottait. Hiszen a tény - akárhogyan is értelmezzék - bizonyos mértékig igyekezetük, addigi tevékenységük kritikáját jelentette. Egy magát valamennyire is komolyan vevő intézménynek el kellett gondolkodnia a repatriálás okain, ha másért nem, hát akkor a korábbi munka korrigálása érdekében. Miért tér vissza ezer magyar menekült ismét a vasfüggöny mögé? - tette fel magának a nem költőinek szánt kérdést a Frankfurter Rundschau újságírója. Az első benyomása szerint az emberek igyekeznek a kádári amnesztiarendelet határidejének a lejárta előtt otthon lenni. Azt is hamar megállapította Maximilian Teicher, hogy a hazaszállító autóbusz körül várakozó potenciális riportalanyai között aktív harcosa a magyar szabadságharcnak nincs. Bécsben készített helyzetfelmérésében megállapította, hogy osztrák hivatalos adatok szerint addig - 1957 március 23. - Ausztriából mintegy négyezren, Svájcban kb. ötszázan, s körülbelül szintén ugyanennyien tértek vissza a

¹⁹⁰ HStAWI 508/2891.

többi befogadó országból Magyarországra. Ez a megközelítés természetesen a hivatalos úton repatriálókát jelentette, s nem foglalta magában azokat, akik illegálisan, a zöld határon keresztül mentek haza. (A budapesti adatok már 18.000 hazatért magyarról beszéltek).¹⁹¹

A német napilap cikkírója három csoportba sorolta a magyar menekülteket. Az elsőbe az életüket mentő aktív szabadságharcosokat, a másodikba a főként kíváncsiságból és kalandvágyból Nyugatra érkezett fiatalembereket, a harmadikba pedig azokat tette - a legszámosabb kategória -, akik egyszerűen elteltek a kommunista Magyarország mindennapjaival és Nyugaton egy új és jobb életet reméltek. Sokan közülük egyfajta Paradicsomra vártak a befogadó országokban, s nem gondoltak a sok munkára amellyel az autó, a TV, a hűtőszekrény...stb. elérhető. De azok, akiknek nem voltak nagy illúzióik, és szorgalmukra valamint munkaszeretetükre építettek, ugyancsak sok reményükben csalatkoztak. A kezdeti nagy segítőkészség - egyébként természetes - elmúltával ők is megismerték a menekültlét árnyoldalait. Teicher becslése szerint 100 menekültből 70 a tengerentúlra akart vándorolni. Sokan azonban politikai vagy egyéb okból nem tudták ezt megtenni. Egy idő után pedig a legkényelmesebb tábor is elviselhetetlenné vált a saját otthonra vágyó emberek számára. A kényszerű semmittevés, a jövő bizonytalansága olyan állapotba juttatta a menekülteket, amely a lágerpszihózis és a lágerdüh szavakkal írható le.

Mindezekhez érkeztek otthonról a levelek, amelyben a Magyarországon maradt rokonok hívják haza szeretteiket. Egy fiatal veszprémi házaspár esetével illusztrálta a szerző, milyen nagy kényszert jelenthet a család. A villanyszerelő férj már zsebében tudhatta a kanadai bevándorlási engedélyt, mégis a hazatérés mellett döntöttek, mert nem tudták elérni a nagymamánál visszamaradt ötéves kislányuk kihozatalát Magyarországról. Egy magyar értelmiségi szerint a hazatérőknek 4/5-e Nyugaton maradna, ha egyénileg melléjük állna, s egy kicsit támogatná őket valaki. A különféle szervezetek önkéntes segítőiből ugyan nem hiányzik a jóakarát, de érthető módon hiányzik náluk a magyar menekültek lelki és fizikai szükségleteinek felismerési képessége, a beleérzés és a tapasztalat. Sok menekült azért várakozik hónapokat a táborban, mert az nem közlekedési csomópontban fekszik, s a kivándorlási bizottságok elfelejtik felkeresni őket. A zsebpénz pedig kevés arra, hogy maguk keressék fel a bizottságot. De már az is sokat segített volna, ha megbízható időpontot kapnak a menekültek a kivándorlásukra vonatkozóan. Közrejátszott a hazatelepülésben a cikkíró szerint bizonyosan az is, hogy a nyugat-európai felvevő országokban a menekült munkavállalók hátrányos helyzetben érzik magukat a hazai munkaerővel szemben, s nincsenek igazán társak,

¹⁹¹ Frankfurter Rundschau 1957 március 23.

akik segíthetnének a mindennapi konfliktusok feloldásában. E bizonytalankodó embercsoport nyilván fogékony az otthonról - a Kádár-kormány részéről érkező - csábító hangokra.¹⁹²

1957 márciusában a magyar menekültek vártnál nagyobb beilleszkedési problémáinak a hatására a nyugat-európai országokban a nehézségek okainak pontosabb kiderítéséhez a "Vasfüggöny" Európai Képzési Közösség/EBEV: Europäische Bildungsgemeinschaft "Eiserner Vorhang" interjút készített a Szövetségi Köztársaságban. 200 jórészt fiatal - részben már a munkafolyamatba beillesztett - magyar szakmunkást kérdeztek meg hosszabb beszélgetésben, s az interjúk eredményeit egy 6 oldalas beszámolóban foglalták össze. A menekülteket motivációik szerint 5 csoportba sorolták:

I. Szabadságharcosok

- a. Tudatos és aktív szabadságharcosok, akik már bizonyos ideje készültek az ellenállásra.
- b. Korábban nem tudatos, de a forradalom kitörésekor tudatossá vált szabadságharcos(legnagyobb rész).
- c. A forradalomig repressziók alatt állt forradalmárok(foglyok, egyenruhások, erős állami nyomás alatt állók).
- d. Egykori titóisták(Rajk-szimpatizánsok).
- e. Az egyszerűen szembeszálló néptömeg.

II. Szimpatizánsok

- a. Magukat spontán megszervező munkások.
- b. Ideológiai okokból a forradalomig terméketlen tevékenységre kényszerített értelmiségiek.
- c. Emberek, akik korábban általános kedvetlenséget éreztek, s a forradalom kitörésekor felismerték: itt az igazság pillanata.

III. Az antikommunista hullámmal sodródók

- a. Az aktívan nem képviselt munkásság.
- b. Az alsó középréteg.
- c. A hadsereg altisztjei.

IV. Materialisták

- a. A forradalomig akadályozott emigránsok, akik csak részben voltak a rendszer ellenségei.
- b. Pszihózis-menekültek.

V. Az aktív csőcselék

Nagyon alacsony színvonalon, az asszociális határán élő fiatalok.¹⁹³

A magyar menekültek pszichológiai állapota az NSZK-ban

A fiatal magyar menekültek lélektani állapotáról az 1957 tavaszi vizsgálat megállapította, hogy nagyobb részük határozott politikai arculat nélkül érkezett Nyugatra. Jórészt ugyan a mindennapi élet egyszerű tapasztalatai alapján ellenségesen viszonyultak a kommunista rendszerhez, antikommunizmusuk azonban semmi esetre sem nyert világos formát

¹⁹² U.o.

¹⁹³ BA B150/3548. Heft I.

és a szabad véleménycsere hiányzó lehetőségei miatt a negatív állapotból nem fejlődött ki a pozitív beállítódás. Ezek a fiatal emberek tehát szellemi és politikai felfogásaik tisztázatlanságaival csöppentek egy számukra teljesen ismeretlen világba. Nem ismerik ennek felépítését és nem tudják, hogyan, milyen alapszabályok szerint működik a környezetük. A szabad emberek életmódja ismeretlen a számukra, s nyelvi problémáik nehezítik a kapcsolatteremtést embertársaikkal, a Nyugat intézményeivel. A nyugati világ csaknem teljes ismeretlensége nagyon gyakran kelti azt az érzést a fiatal emberekben, hogy kihasználják őket. Nem értik sem a fiatalok bérezését, sem a bruttóbér elvonását. A nyelvi nehézségek következményeként gyakran kerülnek szakmunkások segédmunkás munkakörbe. Nyelvi problémáik miatt a fiatal menekültek nem képesek a számukra érthetetlen intézkedések alapjai után kérdezni. Ugyanez a probléma akadályozza gondjaik kibeszélését, álláspontjuk megmagyarázását, vagy tiltakozásukat. Nem tudják mit követelhetnek és azt sem, hogy mik a kötelességeik.

Az az erős szolidaritás, amely Magyarországon létezett az emberekben a közös elnyomás és terror következményeként, ugyanabban az intenzitásban Nyugaton hiányzik, mert nincs terror és politikai nyomás, amely az embereket összehozza. Kevésbé van szükség a másokra, a polgárok önállóbbak és ezért kevésbé figyelnek egymásra. Az üzemvezetők gyakran nem veszik a fáradságot arra, hogy türelemmel, a nyelvi nehézségeket áthidalva elmagyarázzák egy gép működtetését, hagyják a magyarokat pl. szemet cipelni. Így lesz a menekült szemében a mester sűrűn szívtelen és brutális egoista. Aztán ezt az ítéletet átviszik az egész nyugati rendszerre, amelyet keménynek, kapitalistának és kizsákmányolónak tartanak. Emellett sok helyi lakos nagyképűen viselkedik a menekültekkel és ezzel erősítik a náluk egyébként is gyakori kisebbségi érzést. Néhány hónap múlva sok menekült úgy hiszi, hogy egy vele ellenséges környezetben tartózkodik. Eltűnnek az eredeti arany elképzelések a Nyugatról, csalódás lép a helyébe, kialakul a kedvetlenség állapota, amely a mindennapokat szürkének, az életet értéktelennek tartja.

Ennél a pontnál az empirikus kutatás eredményeinek az összefoglalója tett egy megállapítást. A fent említett kedvetlenség érzésnek gyakran az a következménye, hogy magukat vezetőnek kiadó embereknek sikerül az egyensúlyukban megrendült és többé, vagy kevésbé sodródó menekültek között követőkre találni. Ez azt jelenti, hogy kevésbé értékes elemek könnyen befolyásolják munkatársaikat, nagymennyiségű alkohol fogyasztására és csavargásra csábítják őket. A rendszeres verekedések, kicsapongások miatt csökken a munkafegyelem, és ezzel párhuzamosan rapid gyorsasággal süllyed a menekültek munkahelyi tekintélye is. Bár sokkal ritkábban, néha az is előfordul, hogy a vezetőként fellépő személyek pozitívan

befolyásolják a környezetüket. Ebből a kutatást végzők számára adódott a kézenfekvő zárókövetkeztetés: a fiatal menekülteknek nagy szükségük lenne az irányításra, de a nyugatiak ezt csak ritkán látják és használják ki a pozitív beilleszkedés érdekében.

Már a beilleszkedésnek ebben az első fázisában határozottan megállapították azoknak a menekülteknek az arányát, akik a társadalmi integráció mellett döntöttek (mintegy 30%), azokét, akik már feladták ezt a harcot és a hazatérés mellett döntöttek (kb. 10%), azokét, akik a tengerentúlra akartak kivándorolni (mintegy 30%), s végül azokét is, akik látható eredmény nélkül küzdöttek a beilleszkedésért (kb. 30%). Különösen veszélyeztetett pozíciót foglaltak el a sikeres integrációért folytatott küzdelemben a magyar lányok. Ugyancsak nagy kockázatokat jelentett közülük a szellemi foglalkozásúak, az irodai alkalmazottak és a gépipróók beilleszkedése a német társadalomba. Mivel számukra hosszútávon nem volt semmi esély tanult és már gyakorolt hivatásukat ismét folytatni, túlnyomórészt a háztartásokba közvetítették őket. A munkaadóikkal való szoros együttélés a fent említett nehézségeket különösen élesen hozták napvilágra többnyire azzal az eredménnyel, hogy a lányok részéről a munkaviszonyok nagy számban lettek ismét felbontva. Sokan közülük a prostitúcióban látják az utolsó kiutat, míg mások akaratlanul kényszerülnek fokról-fokra az utcára.

A hazatérők

A beszélgetésekből, amelyet a kérdezők azokkal folytattak, akik már határozottan a repatriálás mellett döntöttek, a következő hazatérítő okokra következtek: tiszta emberi honvágy. A leggyakoribb ez a honvágy egyrészt a nagyon fiatal menekülteknél, másrészt azoknál a személyeknél volt, akik nem tudatosan, hanem egyfajta pszichózisban érkeztek a menekülthullámmal Nyugatra. A hazatérés melletti döntést jelentősen megkönnyítette a Kádár-kormány amnesztia rendelete. Csaknem kivétel nélkül állapították meg azonban a kutatók, hogy a menekültek mindannyian tudatában voltak annak, hogy a visszatérésért otthon fizetniük kell a Kádár-rendszernek vagy saját fogsággal, vagy valamilyen szolgáltatással. Hogy ez a szolgáltatás árulást jelent másoknak, a többi menekült elárulását jelenti, szintén egyértelmű volt számukra. Sokuknál találtak közülük listákat olyan nevekkal, akikkel együtt voltak elszállásolva. A hazatérők politikai árulók és a menekült honfitársaknak valamint azok magyarországi hozzátartozóinak akut veszélyt jelentenek. Nem könnyű - a vizsgálódók megállapítása szerint - a hazatérőket visszatartani a repatriálástól. Csak hosszú, személyes beszélgetés révén van erre esély, amelynél követelmény, hogy a nyugati beszélgetőpartner nagyon alaposan ismerje a valódi politikai helyzetet Magyarországon, miként a kommunista területen felnőtt

fiatal emberek sajátos mentalitását is. Maguknak a kérdező biztosoknak is sikerült több esetben tapasztalataik és jártasságuk alapján fiatal repatriálót a hazatérésről lebeszélni. A visszatérők, illetve az emellett döntöttek arányát egyébként a kutatók a fiatalok 10%-ára becsülték (1957 március).

A kivándorlók

Az EBEV-kérdésekre kapott válaszok szerint a Szövetségi Köztársaságba érkezett magyar menekültek mintegy 30%-a szándékozott továbbvándorolni a tengerentúlra. Többségüket értékes fiatalembernek tartották, akik a külső körülményeket teszik felelőssé saját elégedetlenségükért. Nem készek az adott körülményekhez kapcsolódni, azt hiszik, a tengerentúlon egy egészen új életet kezdenek és nem tudják, hogy elégedetlenségük tulajdonképpen oka a számukra érthetetlen Nyugattal való konfrontációban van. A nyugati személlyel, akivel nem csak a Szövetségi Köztársaságban, hanem éppúgy a tengerentúli országokban is találkozni fognak, segítség és támogatás nélkül ott éppen olyan nehezen fognak kijönni, mint itt.

A nihilisták

Az összegzők által egyelőre így nevezett csoport (az utolsó 30%-ot kitevők) sokféle elemből tevődik össze. Jórészt a leggyengébb jelleműekből áll, akik irányítóiktól hagyják magukat sodortatni a rövidtávú tisztán materialista élet irányába és a hosszútávú tervezéstől egyenesen félnek. Vannak olyan emberek, akiknél bebizonyosodott, hogy a körülmények, amelyek közé ártatlanul kerültek, erősebbek voltak mint ők. Kivándorlók és nihilisták együtt 60%-át teszik ki a magyar menekülteknek. Számukra a társadalmi integrációs folyamat még képlékeny, még semmilyen végleges pozíciót nem foglaltak el a szabad világban. Az értékelők szerint azonban mindenképpen lehetséges erre a folyamatra hatást gyakorolni. Ahogy most - 1957 március - állnak a dolgok, az vált a fiatalemberekkel folytatott beszélgetésekben a kérdezőknek - ahogy mondták - világossá és érthetővé, hogy az érintettek még egy köztes helyzetben vannak, amelyben azonban egy általuk "gomulkiizmusnak" nevezett tendencia látható erősebben.¹⁹⁴

Az új környezet hatása a menekültekre

A magyar menekültek nagy precizitással megvalósított elszállásolása teljes sikert hozott volna, ha úgy reagáltak volna erre, ahogy elvárták tőlük, azaz mint "világpolgárok". Mivel azonban nem ez volt a helyzet és nem is lehetett így,

¹⁹⁴ A kutatás összegzői itt nyilván a megreformált, viszonylag független szocialista perspektívára gondoltak, melynek egyik konkrét formája akkor a - Gomulka névvel jelzett - lengyel népi demokrácia volt.

felléptek a már korábban említett nehézségek. A németek, akik között a fiatal magyarok élnek - az EBEV összegzés szerint - differenciáltan reagáltak a szituációra. A legnagyobb valódi segítőkészség az iparban dolgozók, a nagyüzemek szociális részlegeinek a részéről nyilvánult meg, ahol a fiatal magyarokat nagyarányban szállásolták el. Megközelítőleg ugyanilyen segítőkészek voltak az egészen kicsi vállalkozások, ahol a főnöknek még személyes kapcsolata volt az alkalmazottaival. A legrosszabb viszonyokat - a magyarok szempontjából - a középmeretű üzemekben találták, ahol nem voltak kiépített szociális részlegek és olyan nagyságúak voltak, hogy már személyes kapcsolat nem létezett a "fent" és a "lent" között, továbbá nem volt beépített biztosítéka a munkások védelmének.

A magyarokkal szembeni legnagyobb ellenséges indulatot a felmérés készítői a hivatalnoki kar körében jegyezték fel, ahol a tisztviselő az irányelvek szerint felülről rögzítetten a "második emeleten" ül és semmilyen kapcsolata már a dolgozókkal. E kategória maga nem tud változtatni a dolgok folyásán, de nem találkozik már az emberekkel sem. Egy ilyen pozíciót betöltő hivatalnoktól hallották a kérdezők azt az erre a helyzetre nagyon jellemző kijelentést, hogy: "Nem kell dramatizálni. Az volt a hiba, hogy kezdetben túlságosan ünnepeztük a magyarokat mint hősöket. Mert mit akarnak ők? A túlnyomó többség beilleszkedik itt, mintegy 10-15% pedig felörlődik. Ez már csak így van." Végül feltűnt az interjúk készítőinek, hogy a kommunista térség menekültjei, legyenek azok akár németek az orosz zónából, akár lengyelek, oroszok, lettek vagy észtek, a magyarokkal kifejezetten rosszakarattal viselkedtek. Feltételezték, hogy ennek oka az emberi irigység azok részéről, akik egyszer ugyanolyan helyzetben voltak, mint a magyarok most, már régebb óta itt vannak, anyagi előbbre jutásuk stagnál és látniuk kell, hogy másokkal "mégis történik valami".

Ezekután a vizsgálódást folytatók röviden összefoglalták a fiatal magyar menekültek beilleszkedési problémáiról 1957 márciusában a Szövetségi Köztársaságban tapasztaltakat. Úgy találták, hogy viszonylag kis aránya illeszkedik be a menekülteknek, többen visszaigyekeznek a szovjetek által uralt térségbe vagy feladják a rohanást és rezignáltak. A fiatal menekülteknek 2/3-a gondolja úgy, hogy nem tudná magát német földön otthon érezni. Mint oly gyakran ilyen bizonytalanságok esetén, szagot kapnak a rabló civilizáció hiénái és támadnak. Kádár-ügynökök fáradoznak a személyi adatok megszerzésén és politikai nyugtalanságot keltenek a menekültek között; az idegenlégió ügynökei toboroznak a maguk előtt jövőt nem látó fiatalemberek között. Homoszexuálisok keresik közöttük zsákmányukat, a lányok az utcára kerülnek, mert azt hiszik, csak így tarthatják fenn magukat. De a fejlődés - és ezt tartották a vizsgálat összeállítói a legfontosabb üzenetüknek -

folyós állapotban van és még lehet azt szilárd meggyőződésük szerint pozitív irányba befolyásolni. Megfogalmazták ehhez természetesen a javasolataikat is a következő kérdés alatt:

Minek kell történnie?

A hangsúly a magyar ember nyugati világgal való konfliktusán, egy számára idegen nyugati életmóddal való szembesülésen van. A magyarokat meg lehet tanítani ebben a világban élni és ebben az életmódban magukat feltalálni. Ehhez egyfelől tudniuk kell, hogyan működik a nyugati állam és a társadalom, hogyan gyümölcsoztethetik ezt a maguk számára; másfelől meg kell értetni velük, hogy a nyugati életmód az emberi személyiségen nyugszik és az egyéni kezdeményezés éppúgy követelmény, mint az egyéni felelősség.

1. Részletesen meg kell nekik magyarázni:

- a. helyüket a munkafolyamatban,
- b. jogaikat és kötelességeiket a munkaadóval szemben,
- c. a szervezeteket, amelyek őket képviselik, ha túl gyengék ahhoz, hogy önmagukat képviseljék.

2. A szervezeteknek magukra kell vállalniuk ezt a képviselést és a gyakorlatban is küzdeniük kell ezen érdekek érvényesüléséért.

3. Mivel nem lehetséges az embereknek elméletileg kitűzni a helyüket egy másik életmódban és azután elvárni, hogy aszerint éljenek, az új életmódra történő rávezetésnek az emberi környezetből kell jönnie, innen belülről kell következnie. Ezért fontos olyan embereket találni, akik nyelviileg is és fogalmilag is nem csak az egyik(magyar), hanem már mindkét(magyar/német) oldalon állnak. Velük kellene megértetni, hogy felelősek a nyugati életformához még nem felnőtt honfitársaikért és kötelességük segíteni, bevezetni őket ebbe az új életformába. Úgy alakulhatnak ki ilyen képzési magok, hogy emberek kis csoportjai, akik maguktól önként már messzemenően integrálódtak, készek arra, hogy honfitársaikat is magukkal vonzzák ebből a célból.

4. A magyar menekültek csatlakozását a Szövetségi Köztársaságban elismert képviselőtükhöz, a müncheni "Magyar Menekültek Kancelláriájához" el kell intézni. Az ott megjelenő újságnak minden magyarhoz el kellene jutnia.

5. A városok sorában alakulóban lévő egyesületeket (hozzávetőleg: Német-Magyar Baráti Társaság névvel) lehetőleg minden olyan városban támogatni kell, ahol magyarok nagyobb számban élnek, és ahol pedig nincsenek még ilyenek, ott alapítani kell, mert ezek magyar tagjaik révén ismerik a konkrét szükségleteket, igényeket, német tagjaikon keresztül pedig abban a helyzetben vannak, hogy segítőkészen beavatkozhatnak az említettek érdekében.

6. Magyar töredékpártok alakítását feltétlenül meg kell akadályozni. Ezek főleg egyesek becsvágya által keletkeznek, a

meglévő szervezeteken belül nem tevékenykednek és ezért keresik az utat és a pénzügyi támogatót a saját párt alakításához. Csak a Szövetségi Köztársaságban egyedül már 38 egyesület és 11 újság(mind Münchenben) működik magyar nyelven. Az önmagában üdvözlendő demokratikus sokféleséget itt korlátozni kell a nagyobb hatékonyság érdekében.

7. A német hatóságokat és szervezeteket, amelyek magyarokkal foglalkoznak, fel kellene világosítani egy rövid tájékoztatóban a menekültek származásáról és sajátosságairól.

8. Nőszervezeteket kellene találni, akik az itt nem folytatható foglalkozású lányoknak munkalehetőségeket szereznének.¹⁹⁵

4.4.5 Hazatérési adatok Németországból 1957 március

A Kádár-kormány amnesztia-rendeletének lejártakor - a fenti tanácsok megszületésével egyidőben, ezért mérhető hatásuk előtt - a szövetségi belügyminisztérium külföldiekét nyilvántartó központi hivatala jelentette, hogy 1957 márciusában 45 magyar személy hazatérését regisztrálta. A repatriálók nemek szerinti megoszlása(40 férfi és 5 nő) többek között azt mutatta, hogy a férfiak nem csupán az emigrálásban, hanem a hazatérésben is az élen jártak. Sőt! Amíg 1956 november/decemberében az országba érkezett menekültek között a férfiak aránya 75,2%(10.133 fő) volt a 13,5 ezer személyből - a nők ennek megfelelően 24,8%-ot(3.344 főt) tettek ki -, addig ez a repatriálásnál már 88,9%-ra növekedett! Azaz úgy tűnik, hogy ugyan a nők nehezebben indultak el Magyarországról, amennyiben azonban mégis megtették ezt a lépést, akkor jobban ragaszkodtak korábbi döntésükhöz. Az 1957 március hónapjában hazatérőknek csupán a 11,1%-a volt nő!¹⁹⁶ (Annak ellenére, hogy miként fentebb láttuk, beilleszkedésük a munkaerőpiacon nehezebb volt, mint a férfiaké).

Az 1956 végi befogadáskor használt életkor megoszlásokat¹⁹⁷ elfogadva, összehasonlítható a beérkezők és az ismét hazatérők életkora is. Eszerint az 1957 márciusában repatriálók között: 18 év alatti 12 személy(26,7%) volt, a beérkezők között ez a korosztály 20,5%-kal szerepelt; 19 és 25 életév között 18 személy, a repatriálók 40,0%-a volt, a beérkezők között ez a korosztály 41,4%-ot képviselt; 26 és 40 év közötti volt 12 személy, a repatriálók 26,7%-a, míg a beérkezők között az ide tartozók 27,9%-ot képviseltek; a 41 és 60 életév között 2 személy, a repatriálók 4,4%-a, a beérkezők között ez a korosztály 9,3%-ot képviselt, végül 60 év felett 1 személy repatriált(2,2%), s ez a korosztály az ideiglenes befogadásban 0,9%-kal volt reprezentálva.¹⁹⁸ A beérkezett és a repatráló korosztályok közötti különbségek nem

¹⁹⁵ BA B150/3548. Heft I.

¹⁹⁶ BA B106/5437.

¹⁹⁷ Lásd a 108. sz. jegyzetet!

¹⁹⁸ BA B106/5437.

látszanak szignifikánsnak. A 18 év alatti csaknem gyerekek esetében viszonylag nagyobb a különbség (6% a repatriálók javára). A többi népes korosztálynál ezek a különbségek 1-1,5% körüliek maradnak, amely az érett személyeknél már nem utal sajátos generációs problémára. (A 41 év felettiek kicsi száma nem engedi annak feltételezését, hogy akik így fogtak vándorbotot kezükbe, azok azt jól meggondolták, s a legkevésbé akartak később azon változtatni). A fiatalok speciális németországi problémáit - a már eddig is említetteken túl - az 1959 április/májusi repatriálási akció ismertetésénél részletezzük.

Az 1957 márciusában repatriált 45 magyar személy túlnyomó többsége szabad elhatározásból, önként tért haza. Egy 30, és egy 34 éves férfi esetében gyanakodhatunk egyéb repatriálásra ösztönző tényezőre is: az elsőt München, a másikat Amberg város területéről tiltották ki. A többiek esetében nem volt nyoma még az ilyen részleges nemkívánatosságnak sem. Az önkéntes hazatérők jelentős része - 19-en - nem egyénileg utazott haza, hanem csoportosan, irányított szállítmánnyal Csehszlovákián keresztül. Másik részük egyénileg utazott, vagy ugyanezen az útvonalon, vagy a szovjet-zónán, illetve Kelet-Németországon keresztül. A külföldi állampolgárok központi kölni regiszterének kartonjai arra a kérdésre már nem válaszolnak, hogy mennyien kapták meg a hazatérésre jogosító iratokat a listás kérelmezés, mennyien az egyéni berlini kérelmezés és esetleg hányan mindkettő módszer kihasználása révén.

A név és a születési helyek elemzése alapján megállapítható, hogy a repatriáló 45 személyből öten német származásúak voltak. Különösen nagy jelentősége van ennek akkor, ha tudjuk, hogy az etnikailag németnek számítók - az elüldözöttekre vonatkozó törvény értelmében - a többi magyar menekülnél is gyorsabb segítségre számíthattak társadalmi integrációjuk során. (Hozzá kell tenni persze, hogy ketten közülük még 20 év alatt voltak, s a legidősebb sem volt több 22-nél). A kölni irodában további 412 magyar személy hazautazását tartották nyilván. Ők azonban nem a nyugati Németországból, hanem a szomszédos befogadó országokból kérelmezték a repatriálást. Belgiumból 48-an, Hollandiából 109-en, Angliából 225-en, s végül Franciaországból 30-an kívántak Magyarországra visszatérni. (Megjegyeznénk, hogy adataink szerint a franciaországi hazasegítésre nem annyira a hivatalos kérelmezés volt a jellemző, s az utóbbi rendkívül alacsony szám is így lehet csak érthető).

Tipikusnak nevezhető - ezért idézzük részletesebben - három tatabányai férfi (kelet)berlini magyar követséghez címzett közös kérelme. Állításuk szerint néhány kollegájukkal kalandvágyból hagyták el Magyarországot s jöttek Németországba, ahol bányászként dolgoznak. "Az egész ügynek nincs semmilyen háttere, nem csatlakoztunk korábban semmilyen mozgalomhoz, tehát tiszta a lelkiismeretünk;" az egész egy átgondolatlan

kaland volt. Mindegyiküknek felesége és gyerekei voltak Magyarországon és az utolsó napig - eljövetelük előtt - bányában dolgoztak. "Most azt kérjük, hogy olyan gyorsan, ahogyan csak lehetséges, hazatérhessünk és kollégáink segítségére legyünk a magyar bányákban, hogy hazánknak még több szén termelhessünk. Reméljük, hogy kérésünknek a tisztelt követség tagjai helyt adnak, s visszatérhetünk Magyarországra." A honvág és a család voltak összefoglalóan a levélírók hazatérítő motivációi, némiképpen ilyenén módon politizálva - és ezzel bizonyos mértékig legitimálva a régi-új hatalmat -: "csak Magyarország a mi hazánk." Ezekután támogatást kértek a menekültek, továbbá írásbeli vagy szóbeli értesítést a hazatérés mikéntjéről.¹⁹⁹

1957 március közepén egy ugyancsak - Magyarországon - családos, rossz egészségi állapotú menekült érdeklődött a szövetségi menekültügynél a csoportos amnesztia határidejének lejárt előtti - 1957 március 31. - hazatelepülésének a mikéntjéről. A válaszlevélben az illetékes tisztviselő ismét leszögezte, hogy német oldalról semmi akadálya nincs a hazatérésnek, ha a menekültek saját elhatározásukból így döntenek. Lüder azt tanácsolta a brémai kórházban fekvő magyarnak, hogy mindenképpen várja meg a magyar követségtől a beutazási engedély megérkezését, mert tudomása szerint csak ezzel lehetséges a visszautazás Magyarországra. Továbbá ajánlotta azt is, hogy amennyiben Ausztrián keresztül kíván repatriálni, úgy szerezze be feltétlenül az osztrák átutazó vízumot is.²⁰⁰

A fekete-erdei kisváros, Lahr közrendvédelmi hivatala átiratban értesítette a város ifjúsági hivatalát 1957 nyarán két magyar fiataalkorú kitoloncolásáról (13 és 11 évesek). A külföldiekre vonatkozó német idegenrendészeti törvény rendelkezéseire, a közrend veszélyeztetésére hivatkozva a két fiút kitiltották a Szövetségi Köztársaság területéről. A magyar fiataalkorúakat egy héten belül útnak indították az egyik ulmi átmenőtáborba, ahonnan a tábor alkalmazottai vitték tovább, s adták át őket az osztrák hatóságoknak. Az intézkedés elrendelése előtt a szövetségi menekültügynön keresztül beszerették számukra a magyar beutazási engedélyeket. A rendelkezés szerint a két fiú vonakodása esetén kényszerrel kell végrehajtani az elszállítást. Ugyanakkor kizárták minden halasztó hatályú felelősségnek a lehetőségét. A szállítási költségeket tisztázták, a szükséges szakaszokra a menetjegyeket átadták. A határozat indokolása szerint a városka árvaházában elszállásolt nyolc magyar fiú közül hatan három hónappal korábban saját határozott kívánságukra, a szülők egyetértésével visszatértek Magyarországra. A két mostohatestvér ugyan megtagadta a

¹⁹⁹ BA B150/3554. Heft 1.

²⁰⁰ BA B150/3554. Heft 2.

hazautazást, mégis több ok együttes hatásaként gyakorlatilag nem maradt más alternatíva, mind a hazaküldés.²⁰¹

Szintén két fiataalkorú magyar - 17 és 16 évesek - felügyelete, illetve elszállásolása okozott problémát Rajna-Pfalzban. A fiúknak - érthető módon - családi jellegű gondozást (ellátás, ruhamosás...stb.) és bizonyos felügyeletet kerestek a tartományban, de ez sehoggy sem akart sikerülni. Az egyik fiút verekedés miatt, a másikat eltúlzott munkahelyi visszafogottság miatt bocsátották el 1957 nyarán munkahelyéről. Az előbbit egy hónapon belül ismét munkába közvetítették, amit el is fogadott és azóta is munkaviszonyban állt. A másik azonban - bár többször tett erre kísérletet a montabauri munkaügyi hivatal - nem lépett ismét munkába. Az említettek miatt a fiúkat nem tudták lakásban elhelyezni, mindketten vendéglőben voltak kénytelenek lakni. A Német Vöröskereszt párhuzamos fáradozásai sem vezettek eredményre annak érdekében, hogy a fiatalembereknek otthont találjanak, nem utolsó sorban azért, mert az üzem munkatársain keresztül nem túl jó híruk terjedt el. A városi igazgatás kénytelen volt segítségért a mainzi szociális minisztériumhoz fordulni.²⁰²

4.4.6 A Kádár-kormány hazacsábítási propagandája

A gyakran nehezen megoldható beilleszkedési nehézségekre gyorsan reagált a hazai propaganda. Született egy új intézmény is Magyarországon, mégpedig a "Hazatérők Központja". Itt minden repatriálási kérdéssel foglalkoztak, de sugároztak rádió- és sajtóintejukat is. A Hazatérők Központja a Magyarok Világszövetsége székhelyein volt, többek között New Yorkban, Bécsben, Párizsban és Londonban. Két fő irodával rendelkezett; az egyik Győrben volt, amelyik azokért a hazatérőkért felelt, akik Csehszlovákián, Ausztrián és Jugoszlávián keresztül utaztak Magyarországra, a másik Budapesten. A Szülőföldem Rádió adásai tudósítást közöltek a Hazatérők Központjának a tevékenységéről, ahol többek között szó esett arról is, hogy az addig hazatért magyarok beszámolóí szerint a menekültek 80%-a

²⁰¹ U.o. Az idősebb, 13 éves fiú azt állította, hogy az elvált, takarítónő anyja leveleiben azt írta neki, hogy nem tudja eltartani őt és a testvérét, ezért jobb lenne, ha külföldön maradnának. Erre hivatkozva nem akart egyik fiú sem visszatérni Magyarországra. De az árvaház vezetője és a korábbi magyar tanáruk szerint az idősebb fiút bizonyos bűncselekményekért Magyarországon már két esetben is el kellett marasztalni. A német árvaházban is ötször kapták lopáson. A rendkívüli odafigyelés ellenére gyakran távozott az otthonból engedély nélkül, hogy a városban lakó ismerős családoktól alkoholt szerezzen. Ennek következtében többször találták már részegen. De erkölcsi szempontból is veszélyesnek találták a testvéreket, mert nem egyszer találták őket éjjel együtt egy WC-ben. Az otthon lakói közül többen panaszkodtak, hogy a nagyobbik fiú nem hagyja őket éjjel nyugton. A levélkapcsolat valódiságát az anyával ugyan nem sikerült tisztázni, mindenesetre az megállapítást nyert, hogy az árvaházba nem érkeztek levelek a mostohatestvéreknek. Ezért feltételezték, hogy mindketten az ismételt bezárás miatti félelemből nem akartak Magyarországra visszatérni. Iskolakötelesek voltak, de nem találtak nekik sem helyben, sem másutt megfelelő - anyanyelvi - oktatást és otthont. Kivonták magukat az apró munkákból is, ami a felügyeletüket még nehezebbé tette. Mindezekért együtt tartották fontosnak a gyerekek visszaküldését az anyjuk háztartásába Magyarországra.

²⁰² HStAWI 508/4205.

haza akar jönni, de visszatartják őket. A magyar menekültek ellátása Nyugaton - mindenütt - rossz.

A Szülőföldem Rádió tudósításai szerint nagyon rosszak Nyugat-Európában a magyar menekültek munkalehetőségei. A társadalom- és munkanélküli biztosítás ismeretlen fogalmak az Egyesült Államokban, Angliában, Hollandiában és Svájcban.²⁰³ Hogy hívják Önt - tették fel a kérdést a műsorban. T. András vagyok, Nyugat-Németországból jöttem. A fiatalság ott nagyon züllött és erkölcstelen. Nincs ott jó élet. "Csak azt tudom tanácsolni, hogy itthon kell maradni." Hol dolgozott kinn? - hangzott a riport következő kérdése. A Borgward-Művekben. Nagyon rossz volt. Mennyit keresett hetente? Olyan 80 és 85 DM között. Ez tulajdonképpen elég a megélhetéshez, de valamit megteremteni már kevés. A többiek is haza akarnak jönni. És az Ön neve - fordult a riporter egy másik alanyhoz: Zakó József. 18 éves vagyok és nem gondoltam át szándékaimat, amikor elmentem. Áruló lettem. Elmenekültem, mert azt mondták, hogy sokakat fognak a Szovjetunióba deportálni. Kérem kit deportáltak itt? - kérdezte a fiú, majd válaszolt is rá, nem éppen a legjobb bizonyítványt kiállítva bölcsességéről: Csak egyet mutassanak nekem ilyet!²⁰⁴ Mostmár látom, hogyan él a nyugati fiatalság. Kocsmáznak, rabolnak és fosztogatnak. Az osztrákok pedig lenézik és megvetik a magyarokat. Amint kiderül valakiről, hogy magyar, senki nem akar vele többet beszélni. A beszélgetést összeállító riporter búcsúja partnereitől és a rádió hallgatóitól jól illett a beszélgetés kitűzött céljaihoz és az egész műsor hangulatához: "Most búcsúzom tőletek. Legyetek jó, hasznos tagjai a magyar demokráciának."²⁰⁵

1957 május közepén a Magyar Szó tudósítást és interjút közölt egy angliai magyar menekülttáborban folyó éhségsztrájkáról. A cikkíró érkezésekor már három napja tartott a sztrájk. Mi ellen protestálnak - tette fel a kérdést V. Béla egykori rádiótechnikusnak, a sztrájkbizottság elnökének. "Lassan már egy fél éve vagyunk Angliában. Vártunk csendben és türelmesen, mert arra gondoltunk, egyszer csak történni fog valami. De semmi sem történt." Ezután vált számukra világossá, hogy becsapták őket. V. Béla szerint nem vakon és cél nélkül tiltakoznak, hanem csupán a korábbi ígérek betartását kérik számon. 1956 novemberében ugyanis azzal az ígérettel hozták el őket Graz és Eisenstadt táboraiból, hogy minden hátrány nélkül angliai átmenőtáborokban is kivárhatják a tervezett tengerentúli kivándorlást és így Ausztrián is segítenek a

²⁰³ U.o. Természetesen az utóbbi országokban ez nem volt igaz, de vajon ki cáfolhatta volna meg formálisan a sajtóban a fenti állítást?

²⁰⁴ A Szovjetunióba történt deportálásokról ma már rendelkezünk - mégha kissé töredékesekkel is - dokumentumokkal. Szerovék igenis indítottak fogolyszállítványokat Kárpátaljára, amelyet aztán a moszkvai vezetés hamarosan lefűjt. Ebben valószínűleg nagyobb szerepet játszott a nemzetközi közvélemény felháborodása és tiltakozása, mint Kádárék fellépése. Lásd: „Jelcin-dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról 132-133. o.

²⁰⁵ HStAWI 508/4205.

tehermentesítéssel. A sztrájkbizottság vezetője megcsalatra érezte magát és azt sajnálta, hogy hittek a hatóságoknak.

A Szülőföldem Rádió 1957 június 15-i adásában Fekete Sándor az elmenekült magyarok sorsával kapcsolatban láthatatlan bilincsekről beszélt.²⁰⁶ A tragikus körülmények között elmenekültek már tudják, hogyan néz ki Traiskirchen, Mödling és Röder. Ki gondolta volna, hogy magyarok tízezrei idegennyelvű szótárakat lapozgatnak szomorúan valahol a messzi világban és azt kutatják, milyen a klímája Caracasnak, Johannesburgnak vagy Új-Zélandnak, ezer Cruseiros mennyi dollárt tesz ki, vagy mennyi forintot jelent...Kinek jó az, ha három szerencsétlen Costa Ricába települ? - tette fel magának a kérdést a műsorvezető. Miért menekülnek a magyarok pánikszerűen Angliából? Ezekután megköszönte a rádió hallgatóinak a neki küldött emigráns újságokat és leveleket, amelyek felhívták figyelmét az elkülönült igaz mondatokra. Ezekből a beszámolókból tudja - Fekete Sándor -, hogy a menekültek hangulata milyen gyorsan változhat. A riport ezen részénél példákat hozott a nyugati magyarok rossz élményeire, s mintegy ennek hatására végül feltette a kérdést: miért nem jönnek valamennyien haza? Ismét csak saját interpretációja szerint ennek több oka van. De ő csupán a legfontosabbat akarta megemlíteni: "Azokról a láthatatlan bilincsekről szeretnék beszélni, amelyekkel az úgynevezett szabad világ honfitársaimat rabszolgasorba juttatja."

Öt nappal később ugyanez a rádió arról számolt be, hogy két magyar menekült Bécsben betört egy ékszerészhez. Az örök elfogták és megverték őket. Kihallgatásukon elmondták, hogy egy hete ugyanezt tették egy gyárban is. Mindketten hangsúlyozták - legalábbis a magyar rádiós beszámoló szerint -, hogy elviselhetetlen ausztriai helyzetük vitte őket a betörésekre. 1957 július 21-én Kende Ottó menekült levelét olvasták be a Szülőföldem Rádió műsorában. Eszerint éjjel érkeztek meg Montrealba, s a sötét épület, amelyben elhelyezték őket, a Szent-Antoine fegyház volt. A bűnözők és a magyar menekültek így egymás melletti cellákban éjszakáztak. Másnap úgymond felöltözni vitték a menekülteket, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy egy garázsban lehetett a drótra akasztott piszkos rongyok közül válogatni. Az autógyárban ahol végül állást kapott, a magyarok ugyanazt a munkát kevesebb bérért végezték, mint a franciák, vagy az angolok. Három hónap múlva elbocsátották Kendét, s ismét hetekig munkanélküli volt. Végül egy repülőgépgyárban kapott ismét munkát. Itt találkozott az ismert magyar színésszel, Rajczi Lajossal, aki segédmunkásként dolgozott és később öngyilkos lett. De vele együtt dolgozott ott Pongrácz Imre komikus mint portás, aztán Ember György újságíró mint napidíjas.

²⁰⁶ Valószínűsíthető, hogy Hungaricus-ról van szó, aki a 80-as évek végén publikált 56-os élményeiről: Az 1956-os felkelés okairól és tanulságairól. Bp. 1989.; Utóhang egy riporthoz. Új Tükör, 1989. XXVI. évf. 30. sz.

A rádióban ismertetett levelében Kende azt állította, hogy más ismert magyar személyiségeket is felsorolhatna, akik a kanadai üzemben mint kiszolgáltatott segéd munkások dolgoztak vele együtt. Felmondási idő, fizetett szabadság, ingyenes orvosi ellátás, fizetett ebéridő, mind-mind ismeretlen fogalmak voltak a kanadai üzemben. Sok volt a bérelvonása is (16,8%). A magyar emigráns azzal zárta sorait, hogy sokat fenyegették és terrorizálták annak érdekében, hogy ne utazzon haza, de ő ennek ellenére ezt akarta tenni. Két hét múlva arról tudósított a Szülőföldem Rádió, hogy magyar gyerekeket adnak el Ausztriában: Gyerekek százai tűnnek el! - kezdődött a nem éppen hatástalan beszámoló. Majd: "Megrendítő, hogy 15-16 éves lányok magukat árulják 5 schillingért. A fiúk lopnak." Az osztrákok ugyan azt ígérték, hogy a 14 év alatti gyerekeket visszaküldik a szüleikhez, mégis sokukat a tengerentúlra szállították. "Ez emberrablás!"

1957 augusztus 5-én egy Nyugat-Németországból küldött levelet olvastak be a rádióban "Matróz" jelige alatt. A levélíró illetén módon tudatta a hallgatókkal, hogy haza szeretne jönni. De őszintén bevallotta a félelmét, mert német földön a legvadabb hírek keringenek. Kérte annak az őszinte közlését, hogyan utazhatna haza. Mert még csak most 18 éves, de már olyan szomorú, hogy messze a hazájától kell élnie. A szerkesztő válasza atyáian barátságos volt: Kedves honfitársam! Mivel a nyugati Németországban nincs külképviseletünk, ezért jelentkezzen Kelet-Berlinben a magyar követségen! Időnként követségi tájékoztatókat is sugárzott a Szülőföldem Rádió. A Matróz jeligével egyidőben esett szó a másik irányú eltávozásnak a lehetőségéről. A magyar emigráns érdeklődésére a válasz érthető volt: "Egyelőre nincs lehetőség arra, hogy az édesanyja kivándorló útlevelet kapjon." Érdekes volt az indokolás: az utóbbi időben nagy tömegben vándoroltak ki emberek az országból. Leveleikből és az illetékes hatóságoktól tudjuk, hogy a kivándorlók nagy része vissza akar térni. Ha valaki kivándorló útlevéllal elhagyja a hazáját, az elveszíti az állampolgárságát és nagyon nehéz azután ezt ismét visszakapnia. Ez az alapja annak, amiért az új kivándorlók hozzátartozói egyelőre, - ismét hangsúlyozták: - ideiglenesen miért nem kapnak útlevelet. Ezzel szemben az illegálisan kivándorolt magyarok hazatérhetnek.

1957 augusztus 7-én a magyar külügyminisztériumban sajtótájékoztatót tartottak a repatriálások arányairól. Gyáros László szóvivő közölte, hogy a hazatértek száma addig: 26 ezer személy. Külön kiemelte, hogy a forradalom alatt "aktív tevékenységet" nem folytatók visszakapták az állásaikat is. Csak az egykori hivatalnokoknak lehetnek - szerinte - nehézségeik.²⁰⁷ A beindult és látható eredményeket is felmutató

²⁰⁷ HStAWI 508/4205.

magyar hazacsábító propaganda és tevékenység bizonyos aggodalmakat keltett a nyugat-európai illetékesek körében, miként fentebb erről már szoltunk. 1957 március/áprilisához képest azonban úgy tűnt, szeptemberre a magyar politikai rendszer bizonyos lépéselőnyre tett szert az embervadászatban, illetve a személyek megtartásában. A Vasfüggöny Európai Képzési Közösség márciusi javaslatai a fiatal magyar menekültek megtartása érdekében mintha erőtlennek bizonyultak volna a szülőföld ügyesen megzenésített hívószavával szemben. Az említett munkaközösség 1957 szeptember 30-án ismét egy alapos - most 11 oldalas - összegzésben vizsgálta meg az új szituációt.

4.4.7 Nyugati válaszkísérlet: miért vannak hazatérők?

Miután a magyar menekülteket Nyugaton tárt karokkal fogadták, elkezdődött a beilleszkedésük. Erről az oldalról az integrációt a legjobb belátás szerint támogatták: ahol szükséges volt, ott szereztek ruhát, lakásokat fedeztek fel és bocsátottak a menekültek rendelkezésére, munkahelyeket találtak a számukra. A menekülési okok ugyan különböztek egymástól, de csaknem mindig egyértelműek voltak, miként a segítség nagyvonalúsága is. Mindezek ellenére kialakult a magyar menekültek között a hazatérési mozgalom, amely néhány hónap elteltével nyugtalanító méretűre növekedett. Kevésbé az arányszám miatt volt nyugtalanító, amely viszonylag alacsony maradt (a százalékok különböznek az egyes országokban, de átlagban mintegy 10%-ot tesznek ki), mint inkább azon tény miatt, hogy emberek, akik teljes meggyőződéssel a szabad világba érkeztek, ilyen rövid idő múlva megbánták ezt a lépésüket. Nagy reményekkel érkeztek és remények nélkül fordítottak hátat a Nyugatnak. Milyen változás ment végbe ezekben az emberekben? Csalódtak a Nyugatiakban? Vagy más motívumok hatottak itt, úgymint egyszerű honvágy, aminek hiányzott minden társadalmi, kultúrális vagy politikai jelentése? Mi vezetett 20.000 menekültet arra, hogy ismét visszatérjen a Kádár-rendszer terroruralma alá akkor, amikor szabad emberként élhetett a szabad világban?

Hogy minden menekült, aki visszatér totalitárius hazájába, saját országának a szabadsága számára is vesztett csatát jelent, nem kell közelebbről bizonyítani. Hogy a hazatérő veszély saját népének jövőbe vetett reményeire és aláaknázza saját népében a szabad világ megértését, szintén érthetőnek tűnik.²⁰⁸ Ezért szükséges azokat az erőket közelebbről megvizsgálni, amelyek a menekülteket arra indítják, hogy egy általuk elutasított rendszerhez visszatérjenek. Azért is szükséges továbbá egy ilyen vizsgálat - írták a jelentés összeállítói -, mert mint korábban is az volt, meggyőződésünk, hogy a mégoly nagylelkű szociális és karitatív segítség is

²⁰⁸ A disszertáns saját nagyszülei körében tapasztalta meg ennek hatását. A nagyapa haragja a visszatértekkel szemben akkor persze irracionálisnak tűnt a számára.

elégtelen önmagában, hogy ezt a segítséget sokkal jobban ki kellene terjeszteni kulturpolitikai területre, amelyen tapasztalatunk szerint a menekültek valódi döntése a szabad világ mellett, vagy ellene megtörténik.

A magyar kormány nyomásgyakorló eszközei

Aki megkísérel közvetlen kapcsolatba lépni a menekültekkel, hogy világos képet kapjon a hazatérítő motívumokról, rögtön beleütközik a ténybe, hogy a Kádár-rendszer óriási erőfeszítéseket tesz minden lehetséges eszközzel - nyílt, titkos, hivatalos és privát - rábírní a menekülteket a visszatérésre. A közvetlen nyomásgyakorláshoz tartoznak:

1. a megígért amnesztia - 1957 március 31-ig feltétel és korlátozás nélküli, azután egyes esetekre korlátozott.
2. a rádióadások - a Kádár-kormánynak egy adója kizárólag a magyar emigránsok megdolgozását szolgálja. A forradalom leverése után ezt az adót kizárólag a menekültek hazacsábítására használják.

Az indirekt nyomásgyakorlást szolgálják:

1. megdolgozás a hozzátartozók és a barátok révén:
 - a. Hívólevelek - Számtalan esetben kényszerítenek rokonokat, barátokat, kollegákat a titkosrendőrök, hogy személyesen írjanak a menekülteknek; néha maga ír a titkosrendőrség ilyen leveleket. Ezekben erős lelki nyomást fejtenek ki a hazatérés érdekében: "Semmi nem történik veled" - "A munkahelyed rád vár" - "Elhagyott apád, anyád, illetve fiad, lányod éhez, meghal, beteg, szüksége van rád"...stb.
 - b. Telefonhívások - A vizsgálatot végzők ismételt bizonyítékokat szereztek közvetlen telefonhívásokról. Ezeknek a hívásoknak a tartalmából kivétel nélkül bebizonyosodott, hogy vagy a titkosrendőrség jelenlétében készült, vagy magnetofon szalagra felvéve, esetleg összevágva gyártották. Több esetben érkeztek titkos utakon kicsempészett levelek a menekültek tulajdonába, amelyekben éppen az ellenkezőjét írták annak, amit a fent említett levelekben vagy telefonhívásokban mondtak.
2. A magyar követségek és küldöttségek tevékenysége;
3. Ügynökök;
4. A nyugati kommunisták akciói;
5. Terrorakciók az otthonmaradt családtagok vagy akár közvetlenül a menekültek ellen külföldön.

Minden ilyen akciónál tekintet nélkül használják ki azokat a nehézségeket, amelyekkel a még nem integrált menekült a menedéknyújtó országban kényszerűen találkozik a viszonylag szabályozott élethez vezető átmenet során. (Még hiányzik a kielégítő munka, vagy a kereseti viszonyok még nem felelnek meg

az elvárásoknak, vagy bürokratikus nehézségek adódnak a hatóságoknál...stb.)

A közvetlen nyomásgyakorlás eszközei:

1. Az amnesztiának fél év elteltét követően már kevés hatása volt. A teljes amnesztia határideje lejárt és mindenki tudta, hogy tulajdonképpen soha nem volt érvényes és a szokásos nem betartott kommunista ígérekhez tartozott. A kirakatperek bizonyították ezt. Ennek ellenére volt bizonyos rezonanciája az amnesztiának. A fiatalok, különösen a kiskorúak remélték, hogy semmi sem történik velük, ha hazatérnek. Itt merült fel a veszély, mert a tapasztaltak tudták, hogy a büntetés elkerülése érdekében otthon mesét kell mondaniuk az elvetemült kapitalistákról. A hazatérésért fizetendő árat még Nyugaton megkísérelték összeszámolni. Adatokat gyűjtöttek a visszamaradó menekültekről és listákat állítottak össze címekkel, telefonszámokkal, képekkel, interjúkkal és beszámolókkal. A március 31. utáni korlátozott amnesztia - minden kérelmet külön vizsgálnak meg - egyszerűen azt jelentette: ha valaki még hasznos tud lenni, vagy jó beszámolókat hoz, az kegyelemből visszatérhet; de hogy mennyi időre, azt nem tudta - és nem akarta - senki megmondani a szegény ördögöknek. Nyilván minél készségesebb volt valaki a Kádár-rendszer felé, annál tovább tarthatott a kegyelem. Természetesen semmi biztosíték nem volt arra, hogy egyszer nem érkezik el az elhalasztott számokérés, illetve felelősségrevonás ideje a meneküléssel bizonyított rendszerárulásért. A koncentrációs táborok és a fogházak tele voltak "amnesztiát kapottakkal" - és ahogy a jelentés állította: - még mindig kirakatpereket rendeztek az országban.²⁰⁹

2. Rádióadások. Két adó jött számításba: a Kossuth Rádió és a Szülőföldem Rádió; az előbb említett és néhány helyi állomás belföldre is és idegennyelveken külföldre is sugároztak. Ezek viszonylag kevés teret szenteltek a menekültügynek. A Szülőföldem Rádiót viszont csak az emigránsok számára építették. Az adásokat rövid- és középhullámokon sugározták, a távoli Európa és Amerika számára irányítottan a jobb hallhatóság érdekében. Ez az állomás is mondott híreket, de fő területe az úgynevezett szülőföld adások és a "válaszlevél" voltak. A műsor közben hanglemezről szomorkás dalokat játszottak. Az adás beszédstílusa jelentősen eltért a Kossuth Rádiótól: szelíd, lágy, szomorú tónusa volt, telve emberszeretettel. Nagyon kevés szó esett perekről, vagy fenyegetésekről, sokkal inkább "sajnálatról", hogy olyan sok "félrevezetett" magyar menekült el és hogy most nekik "olyan rosszul megy".

A Vasfüggöny Európai Képzési Közösség jelentése megállapította, hogy a fenti rádió említett területén két személy volt

tevékeny: Kárpáthyiné és Fekete Sándor. Az asszony válaszolt a levelekre - eredetiekre, vagy kitaláltakra -, a férfi adta elő az ún. "szombat esti levelek"-et (kommentár és beszámoló). A műsorokból következően a következő céljaik voltak:

1. az emigráns politikusok lejáratása;
2. a Nyugat lejáratása;
3. a forradalom lejáratása;
4. a menekültek nehéz helyzetének propagandisztikus bemutatása;
5. kitalált levelekkel nyugtalanság keltése a menekültek között;
6. a menekülteket írásra biztatni (tanácsokat adnak, hozzátartozót keresnek...stb.), ezzel megkapták a menekültek címeit;
7. a menekülteket felszólítása a hazatérésre;
8. politikai kommentárokkal ugyanazt a propagandát folytatni mint a többi rádióadó - a menekültek elviselhetetlen helyzetéről beszélve -, aláaknázni a menekültek bizalmát a Nyugathoz.

Beszélgetéseket közvetítettek hazatérőkkel, leveleket, tendenciózus híreket tettek közzé, támogatták a követségek és az ügynökök munkáját a menekültek felszólításával: problémáikkal forduljanak a magyar delegációkhoz, vagy követségekhez. A riporterek olyan jól informáltak, néha szinte már személyesen érdekeltek voltak, hogy feltételezték, sok munkatársuk tevékenykedik a menekülteket befogadó nyugati országokban. A jelentés megkísérelte interpretálni a rádióadó műsorának nagy hatását a problémákkal küszködő menekültek körében: kis szobában ült a menekült, kevés pénzzel, kedvesegetten, fáradtan, helyzetének javulásába vetett teljes hitetlenséggel és anyátlanul árván. Még nem értette a nyelvet - és akkor meghallotta a lány hangot csábító tónusokkal, vigasztaló szavakkal. Világos volt az összefoglaló készítőinek: nagy volt a veszély a szellemi egyensúly az elvesztésére.

Az indirekt nyomásgyakorló eszközök részletezésével foglalkozott ezután a Vasfüggöny Európai Képzési Közösség vizsgálati anyaga.

1. Erős hatást gyakoroltak a menekültekre a hazacsábító levelek; ezek felhasználásának a módszerei a következők voltak: Ügynökök, hazatérők, a posta (amennyiben a menekült írt haza) és az emigrációs sajtóból megszerezték a kommunista hatóságok a menekültek címeit. Ezután elővettek egy hozzátartozót és elkezdtek megdolgozni addig, amíg a szerencsétlen végül leírta, amit a titkosrendőrség diktált. Vagy még egyszerűbben néha maga a rendőrség írt. Az még jobb is volt, ha a hozzátartozók semmit sem tudtak erről, mert akkor nem történhetett meg, hogy a menekült egyik napon levelet kapott az apa, az anya halálos betegségéről, a család éhenhalásáról, amiért amilyen gyorsan csak tudott haza kellett volna térnie - és akkor a következő napon a másik levél közölte: minden csak kikényszerített volt, a menekültnek feltétlenül Nyugaton kell maradnia.

Legszívesebben olyan eseteket kerestek, ahol az érintett menekült még nem talált magának jó állást, küzdött a honvágygal, a szegénységgel vagy az egyedülléttel. Akkor írták az említett leveleket. Sok esetben tértek haza a menekültek az otthoni hírek kényszerítésére.²¹⁰

Az egykori tudósok és értelmiségiek nem csak a családtól kaptak leveleket, hanem a korábbi munkatársaktól, kollegáktól, vagy akár a minisztériumtól is. Ha mégis úgy döntenének, hogy haza jönnek, mindenki csak rájuk várt, folytatni tudták volna munkájukat, sőt még több támogatást kaptak volna hozzá...stb. Ha a levélben megszólított Nyugaton addig még nem kapta meg a lehetőséget korábbi munkájának a folytatására, néha sikerre vezettek az ilyen levelek. A jelentés összeállítói azt tanácsolták a menekülteknek, hogy legyenek óvatosak és visszafogottak az otthoniakkal való levelezésben. Egyszer csak kiderül ugyanis, hogy a leveleket nem csupán elolvasták, hanem gyakran lemásolták és kartotékokban meg is őrizték. Minden magyar postahivatalban ellenőrzést folytatott a rendőrség. Az EBEV felhívta a magyar menekültek figyelmét, jól gondolják át, mit írnak haza, mint ahogy azt is át kellett gondolniuk, hogy az otthonról érkezett levél eredeti és szabadon írt levél e.

2. A magyar követségek és missziók ezen a területen annyival voltak veszélyesebbek, hogy közvetlen kapcsolatot vehettek fel a menekültekkel. Gyakran meg is kíséreltek információkat kisajtolni belőlük, vagy éppen újabb ügynököt toborozni soraikból. Terjesztették a kommunista újságokat, röplapokat és minden eszközzel megpróbálták befolyásolni a menekülteket. A menekültek viszont alkalomadtán megmutatták a nyugati rendőrségeknek ezt, vagy azt a tetteket. Az általuk az emigránsokra gyakorolt nyomás időnként alig különbözött a terrortól. A tisztázatlan autóbalesetek az ügynökök terrorakcióját jelentették a menekülteknek. Dániában kiderült egyről, hogy érvényes belföldi útlevéllel rendelkezett, melyhez - és a vele járó bizalomhoz - dán felesége révén jutott. Mint "menekült" és a Dán Vöröskereszt alkalmazottja megkísérelte a menekültek neveit tartalmazó listákat megszerezni. A londoni román követség attachéja, Eugen Perjani is nagyon érdeklődött a magyar menekültek iránt. Egyik ügynöke tolmács állást kapott a Hungarian Relief Fundnál, így fontos listákhoz jutott hozzá. Kiutasították.

²¹⁰ U.o. Csak egy példa erre. Egy menekült levelet kapott a feleségétől Norvégiában, hogy gyermekük született. Ha nem megy haza sürgősen, éhenhal az anya és a gyermek. Az illető azonnal jelentkezett Oslóban a magyar követségen. Amikor Budapesten ki akart szállni a vonatból, észrevette, hogy titkosrendőrök várnak rá. Sikertelenül elkeverednie a tömegben, s ezzel egérutat nyernie. Nem ment haza óvatosságból, hanem az ismerősökön keresztül érdeklődött, s így tudta meg, hogy felesége már hetekkel korábban Ausztriába menekült. Csak nagy nehézségek árán sikerült neki ezután Jugoszlávián keresztül ismét elérnie a szabad világot. A norvég kormány vizsgálatot indított az ügyben és megállapította, hogy másokkal is történtek hasonló provokációk.

Hasonló tevékenységet folytattak - a jelentés szerint - más magyar szervezetek és személyek is Nyugaton. Úgymint a Magyarok Világszövetsége, a Magyar Vöröskereszt, sportdelegációk, üzletemberek...stb. Veszélyesnek tartottak ebből a szempontból néhány magyar éttermet és bárt is. Ezek nem csak devizakereskedelemmel foglalkoztak, de a menekültek megoldozásának a központjául is szolgáltak. Itt is kaphattak a hazatérni akarók kérdőíveket. Egy ilyen kérdőív 24 kérdést tartalmazott, mint például: magyarországi lakóhely 1935 óta...; munkahelyek 1935-től...; miért és mikor hagyta el hazáját...; milyen körülmények között...; a rokonok címe Magyarországon...; kívánja e a házastárs és a gyerekek hazatérését is...; rendezettek e otthon a lakásviszonyai...; milyen módon kívánja a hazatérő rendezni utazási költségeit. A kérdőív arról is tudakozódott, hogy a menekültnek jól, vagy rosszul megy e dolga. Az anyagot aztán otthon propagandacélból felhasználták.

3. Ügynökök lehettek Nyugaton:

- a. háború utáni menekültek, akik már régóta a titkosszolgálatnak dolgoztak;
- b. új menekültek - 56-osok -, akik megbízással menekültek;
- c. új menekültek, akiket csak kiérkezésük után vontak be az ügynökhálózatba;
- d. hazatérők, akiknek "előre" kell teljesíteni;
- e. diplomaták titkos megbízatással;
- f. küldöttségek tagjai;
- g. nyugati polgárok;
- h. újságírók a népi demokratikus országokból;
- i. a nyugati kommunista pártok tagjai;
- j. naív emberek, akik tudatlanul valódi ügynökökkel vagy emberekkel otthon meggondolatlanul információkat közölnek.

Az említettek közül a profi ügynököket tartotta az EBEV beszámoló a legveszélyesebbnek. Nekik csaknem mindig sikerült személyes kapcsolatokat kiépíteniük és ezáltal bizalmat is ébreszteniük. Jól álcázták magukat és pénzzel is rendelkeztek, azaz szabadon mozoghattak. Nyelveket beszéltek és jó fellépésük volt. Tolmácsként, tanácsadóként, segítőként dolgoztak, a nők mint titkárnők, vagy nővérek léptek fel. Nyugtalanyságot keltettek a táborokban, provokációkat okoztak. Különösen sikeresek lehettek, ha például a nyugatiaknál tanácsadóként a magyarokon mérgelődtek, rosszul tolmácsoltak, rendszabályokat szabotáltak, a menekülteket felheccelték a hatóságok, a táborvezetőségek ellen. Fő feladatuk tehát abban állt, hogy nyugtalanyságot, rendetlenséget, meg nem értést és gyűlöletet keltsenek, és mindeközben híreket szerezzenek.

Ezeknek az ügynököknek különös ismertetőjegye volt rendkívüli aktivitásuk. Mindenütt ott akartak lenni, minden lehetséges szervezetben dolgozni akartak. Jól iskolázottak voltak és ocsmányságokba merültek a gyalázatos kommunistákról. Hogy fizetésüket nem érdemtelenül kapták, azt jól bizonyította a

magyar hatóságok és rádióadók kiváló informáltsága. Az adók naponta hoztak bizonyítékokat arra, hogy alig történt olyan valami a magyar menekültügyben, amely néhány nap késéssel ne lett volna ismert és közzétett Magyarországon, persze többnyire megváltoztatott és kiforgatott módon. Az ügynökök tevékenységének következtében az emigránsok munkájának minden részletét felfedték. Ebben az volt nagyon rossz, hogy az ügynöktevékenység alapján akciókat kezdeményeztek az otthon maradt családtagokkal szemben, fenyegetésként magukkal a menekültekkel szemben.

4. A nyugati kommunisták akcióikat csaknem mindig a magyar szervekkel együttműködésben hajtották végre. Ott segítették a fent említett módszereket, személyeket és helyeket, ahol csak tudták. Sajátos feladatuk a menekültek közelítése volt a hazatéréshez, illetve annak gondolatához, amit "szép szavakkal", sajtójukon keresztül, gyűléseken ...stb. tettek. Ezenkívül azon fáradoztak nagyon hatékonyan - és ez igen fontos volt a jelentés összeállítói szerint -, hogy a munkatársak között hangulatot keltsenek, az embereket az emigránsokkal szembeni akciókba vigyék bele. Ilyen gyűléseken a nyugati kommunisták voltak a leghevesebb nacionalisták és az idegengyűlölet prédikálói. Ha balesetek történtek egy üzemben, természetesen az idegenek voltak érte felelősek; ha bércsökkentésektől kellett tartani, arról ugyancsak a magyarok tehettek.²¹¹ A magyar hatóságok sok ügynököt toboroztak a nyugati kommunisták közül, akik magukat jól álcázva törekedtek az egészen ártalmatlan helyzetekben is hangulatot kelteni az emigránsokkal szemben. Módszerük fő motívuma arra épült, hogy a tájékozatlan embereket nagyon hatásosan lehet félinformációkkal befolyásolni.

5. Igen gyakran fordultak elő terrorakciók a visszamaradt családtagokkal szemben. A titkosrendőrség minden eszközzel megpróbálta kézben tartani a lakosságot. Az EBEV-jelentés elismerte, ezekkel a módszerekkel egyelőre sikerült sok menekültet rákényszeríteni a hazatérésre. A terrorakciók csaknem kizárólag a "prominens" emigránsok ellen irányultak, de ezek mégis kivételek maradtak, mert itt mindig számolni kellett a nyugati rendőrséggel is. Minden ilyen esetnek gyorsan híre ment és hozzájárult a megfélemlítéshez és az elijesztéshez. Mindezen akciók és befolyásolási kísérletek azoknak a lelki és néha agyagi nehézségeknek a hátterében játszódtak le, amelyekben a menekültek éltek. Ezek természetesen hasznos kiindulópontjai voltak a kommunista propagandamunkának, mert a nehézségek valóban adottak voltak. Ahol anyagi nehézség már nem, a lelki szükség még mindig hosszan működött. Ezen a

²¹¹ U. o. Olaszországban fordultak elő olyan akciók, ahol az üzemben alkalmazott magyar menekülteket a kommunisták narancssal és hagymával dobálták meg, miközben követelték tőlük, hogy térjenek vissza a „jó néphez”, Kádárhoz.

területen is fontos nyugati ellenlépéseket tartott az EBEV-összefoglaló feltétlenül szükségesnek.

A hazatérők propagandisztikus kihasználása Magyarországon

1. A módszerek egyszerűek voltak. A hazatérők kaptak egy többnyire előkészített szöveget, amelyet mikrofonba kellett mondaniuk. Olyan sok félelem töltötte el őket addigra, hogy "önként" egészítették ki a szöveget. Minden úgy ment, mint egykor a kirakatperekben: mindenkinek jól meg kellett tanulnia a szerepét. A "főpróbáknak" kifogástalan lefolyást biztosítottak. Részben "tömeginterjúkkal", részben egyes beszámolókkal dolgoztak. A tömeginterjút a népnek szánták, s ismeretlen, vagy alig ismert emberekkel készítették. Az egyéni beszámolókat ismert személyiségeknek tartották fent. A nyilatkozatok magvát általában az önvád, a Nyugat elleni panaszok, a barátok, a hazaérkezés öröme, az élmények elmesélései, végül az üzenet a Nyugaton maradt menekültekhez a Kádár-kormány és a kommunista párt tetszéséről képezték. Az egész ugyanazt az egyforma és valótlan benyomást keltette, mint a kommunista beszédek és jelszavak.

Aztán jöttek az újságcikkek és -interjúk. Hasonló szerkezettel futottak az említettekhez azzal a különbséggel, hogy több adat és név szerepelt bennük. Gyakran kellett a hazatérőknek gyűléseken, kongresszusokon és értekezleteken referátumot tartaniuk, ahol a kötelező kezdet, a bevezetés mindig az önkritika volt. A hazatérőknek végül, ha szabadok akartak maradni, állandó, úgymond felvilágosító előadásokat kellett tartaniuk munkatársaiknak. Ehhez jöttek még "más teljesítések" (például besúgás), amelyekre kötelezték őket. Mégis egyeseknél gyakran kevésnek bizonyultak ezek a fáradozások, erőfeszítések és a rendszer irányítói mégiscsak internálták, vagy börtönbe küldték a felőrölt hazatérőt.

2. Hogy milyen mértékben hatott a propagandának ez a módja, kétségtelenül nehezen volt megbecsülhető. Feltételezték, hogy a magyarok kevésbé hisznek benne, mert pontosan tudják, hogy ezek a magyarázatok és beszámolók nem felelnek meg az igazságnak. Ennek ellenére érezték, hogy emögött van valami. A nyugatiak végül is bajban hagyták Magyarországot. Amikor egy menekült visszatért, rögtön felmerült a kérdés, mi nem lehet Nyugaton rendben. A nyugatiak elveszítették Magyarországon a tekintélyüket és a bizalmat irányukban. Így okkal sejtették, hogy a magyar hazacsábító propagandának mégis volt hatása és bizonyos kételyeket ébresztett, még akkor is, ha a lakosság nem hitt benne minden további nélkül.

3. A menekültekre hatottak a hazai rádióadások: az emlékezetben a haza egyre szebb lett annál, mint amilyen a valóságban volt. Nem volt nekik könnyű az oly idegen nyugati világban, miközben egyfolytában vágyódtak haza. Ha meg is állapították saját

tapasztalataikból, hogy a hazatérő nyilatkozatok otthonról milyen hazugok és torzak, néhány kritikus szó mégis tetszett nekik. Nem volt olyan menekült, aki Nyugatra érkezését követően ne élte volna át a csalódás periódusát, melyben a szabad világ barátságatlannak tűnt. Aztán meghallotta korábbi sorstársainak a vádló hangját és némelyek megmaradtak ezekből benne, mint jogosak. Sohasem szabad szem elől téveszteni, milyen rendkívül kevés menekült ismeri a szabad világ valódi viszonyait. Ezért a menekültek beilleszkedését ilyen ismeretek közlésével is segíteni kellene. Ez éppolyan fontos lenne - zárta az EBEV-jelentés a rendszerpropaganda fejezetet -, ha nem fontosabb, mint a munka és a kenyér.

Ami a hazatértekkel valójában történt

1. Amikor a menekült a hazatérés mellett határozott, az első lépése - a nyugati rendőrségtől való kijelentkezést követően - a jelentkezés volt a magyar követségnél. Megpróbálkozhatott persze a "zöld határon" keresztül is visszatérni, amennyiben Németországban, Ausztriában vagy Jugoszláviában lakott, de az ilyen menekülteket a népi demokratikus rendőrség kivétel nélkül elfogta a határ átlépését követően. Ha a menekült a határt "feketén", a magyar követség segítségével lépte át, többnyire szabadon hazaérkezhetett. Bár ennek az útnak is voltak bizonytalanságai, sokan mégis így próbálkoztak a nyugati rendőrhatalóságoktól való félelem miatt. Mások túl hosszúnak tartották a rendes eljárást és nem akartak tovább várni. Amennyiben valaki a hivatalos utat kívánta járni, úgy Ausztrián keresztül kellett utaznia. Azaz csak akkor utazhatott, ha az osztrák gyűjtőtáborban volt hely és a magyar repatriáló bizottság listára vette. 1957 elején a "fekete" és a "fehér" repatriálás közötti arány csaknem 50:50% volt. Az év őszére - mivel a repatriáló bizottság tevékenysége leépült - a visszatérők túlnyomórészt a magyar követség igazolványával és egy vízummal tértek haza.

Az "illegális" repatriálók útja a Szövetségi Köztársaságon, Kelet-Berlinen és Csehszlovákián keresztül vezetett. Az első csalódások már a követségen bekövetkeztek, ahol hosszú kérdőíveket tettek eléjük. Többnyire ez még barátságosan ment végbe, de ennek ellenére kellemetlen érzéseik keletkeztek. A vonatokon még semmi sem történt, miként a vámnál sem. De miután az országhatárokon belülre kerültek, elkezdődtek a problémák. A módszerek különböztek. Előfordult, hogy a hazatérőt rögtön letartóztatták és a titkosrendőrség vette őket kezelésbe Győrben. Először is elvették minden holmijukat, majd a fogdába kerültek. Mások, a szerencsésebbek még néhány napig szabad levegőt szívhattak. De két-három nap múlva őket is elővezették. És megkezdődtek számukra a hosszú, szünet nélküli kihallgatások. Ebből a szempontból minden hazatérőt egyformán

kezelték. Előbb vagy utóbb, de kivétel nélkül. Hogy a lelki masszázs barátságosan, vagy fenyegetően kezdődött, az a személytől függött. De a vége mindig az erőszak volt. A hazatérőket a menekültekről, nyugati ismerőseikről, munkájukról, kinti beszélgetőpartnereikről kérdezték. A legkisebb apróságokat ismertetniük és mindent mesélniük kellett, amit a rendőrség hallani akart. Hogy közben az igazat mondták e, az kevésbé volt fontos. Sokkal inkább arról volt szó, hogy a hazatérőt vallomásra bírják, vagy lekötelezzék a Kádár-rendszernek.

Az első rendőrségi kihallgatás után eldőlt, hogy a menekült marad e fogházban, vagy haza mehet. De az utóbbi esetben is rendszeres időközökben megkérdezésekkel kellett számolnia. Ezeket alig tudta valaki "egészségesen" kiállni. Hamarosan világossá vált a hazatérőknek, hogy két lehetőségük maradt: vagy most, vagy később internálótábor, fogház, vagy pedig kémkedés és besúgás a titkosrendőrségnek. Minden esetben "nyilvános magyarázatokat" kellett adniuk. És aki beszélt - az életben maradt. Ezért tették a beszámolókat, nyugati államtitkokat találtak ki, beszéltek, írtak, esküdtek és tettek mindent, amit tőlük elvártak. És ha szegény menekült már nem tudta, vagy nem akarta, ha nem szeretne volna már tovább a kínvallatásokat elviselni, vagy közben megtudta, hogy állítólag halálos beteg felesége régóta külföldre menekült, akkor előfordult, hogy öngyilkosságot követett el, vagy mint megtört ember került börtönbe - kórházba.²¹²

De addig amíg a hazatérők "használhatók" voltak, spicliként felhasználták őket. A rendszer szemében azonban sohasem váltak megbízhatókká. Ezért sem tartott ez a tevékenység többnyire sokáig. Nem ritkán belekeverték a perbe a hozzátartozókat is, ekkor a család bukása következett be. Munkahelyét az kapta vissza, akit "szemléltetésre" kiválasztottak. Ők tovább maradtak életben, de szintén csak addig, amíg "használhatók" voltak. Sokan találták régi lakásaikat mások kezében, tulajdonukat elvették és személyi igazolványaikba, amikor hosszabbították, egy különös bejegyzést tettek: "Nyugaton volt". Ez Magyarországon úgy hangzott, mint egy halálos ítélet. A "prominens" személyeket elszigetelték, a kormány már nem hitt nekik; az ismerősök már nem akartak tudni róluk, így már nem éltek valójában, csak vegetáltak. Számukra semmilyen kiút nem maradt.²¹³

²¹² Az MSZMP Politikai Bizottságának 1959 február 3-án tartott ülésén Szilágyi Dezső beszélt egy olyan esetről, amikor az összes törvényes formák betartásával hazajött valaki a határszéli falujába. Több mint egy évig nem hagyta nyugton élni és dolgozni a magyar államrendőrség, ezért óriási veszélyeket vállalva ismét az emigráció mellett döntött a családjával. Útközben kifelé a nagyobbik lánya aknára lépett. Szilágyi persze mint egyes elkerülendő - elrettendő - esetről beszélt, de nyilvánvaló, hogy sokakat érintő korabeli gyakorlatról volt szó. Az EBEV beszámoló által festett kép magyarul korrektnek és nem túlzónak tekinthető.

MOL MSZMP PB M-KS-288-5/116. ő.e.

²¹³ Ez volt a háttér annak, amikor például a nyugati hírgyűnökség ilyet jelentett: „A repatriálók egyikét, Vértés Lászlót, aki Kanadából tért haza, letartóztatták és itt 1957 április 22-én öngyilkosságot követett el”.

2. A hazatértek tevékenysége otthon:

A fent említettekhez - az EBEV-jelentés összeállítói - még keveset tudtak hozzátenni. Közismert volt, hogy általában minden magyar polgárnak számot kellett adnia a forradalom alatti magatartásáról a titkosrendőrségnek. A személyi igazolványokat érvénytelenítették, mindenkinek újra kellett érvényesíttetnie. Ennek hatására kísérőjelenséggént az egész országot előntötte a személyes bosszú, a besúgás és a rágalmazás szennye. Letartóztatási hullám vonult végig az országon, nem állt már fenn a legkisebb biztonság sem. Ezekben az akciókban is kihasználták a Nyugatról hazatérteket. Feladatuk korábbi barátaik és kollegáik megvádolása volt, azaz nekik kellett "értelmezniük" korábbi eseteket. Titkos és közmeghallgatásokon diszkreditálniuk kellett a forradalmat és kimerítő információkat adtak az emigrációról is. Mint propaganda-aktivistákat kényszerítették őket, hogy besúgóként vagy levélhamisítóként működjenek. Így nem csak egyszerűen gyűlölteké váltak, hanem hamarosan megtapasztalták, hogy számukra is eljön majd a leszámolás.

3. A nem német úgynevezett "zónavándorlók":

A "zónavándorlók" Németországban ismert fogalma azokat a menekülteket jelentette, akik nem tudtak dönteni sem a szabad világ, sem a kommunista otthon mellett, akik menekültek, visszatértek, ismét menekültek, de megint csak visszatértek és ismételték ezt sokszor. Ez a típus a magyar menekültek között értelemszerűen sokkal ritkábban fordult elő, mint a németeknél. A magyaroknak a menekülés sokkal nehezebb lett, ha nem teljesen lehetetlen. Ezért állapították meg a nyugatiak csaknem teljes bizonyossággal, hogy az ilyen magyarok megbízott ügynökök voltak, mégha voltak is közöttük természetesen egyesek, akiket hazacsábítottak és aztán a nehézségek ellenére még egyszer menekülni szerettek volna. Amennyiben azonban ügynökök voltak - s ez volt a jellemző -, többnyire már olyan sok kapcsolattal rendelkeztek, hogy gyorsan alá tudtak merülni a tömegben. Német értelemben vett "Bummler" nem létezett. Időnként sikerült a menekülés második alkalommal is. Tudtak olyan esetekről, amikor a férfiaknak sikerült nagy fáradságok árán feleségüket és gyerekeiket maguk után hozni. De ezek az esetek ritka kivételek maradtak. A valódi "vándorok" ügynökök voltak.

A hazatérés okai

1. Az állítólagos okok:

a kommunista propagandában a hazatérési okokat mindig a nyugatiak elleni támadásokra használták ki. Hozzá tették ehhez az EBEV-beszámoló készítői, hogy a felhasznált menekült-történetek némelyike valós eseteket dolgozott fel. A

menekülteknek nyugati tartózkodásuk kezdetén nem ment mindig jól, a befogadók is követtek el ekkor velük szemben komoly hibákat. De teljesen hibás lett volna ezeket az eseteket általánosítani. A kommunista propaganda a negatív példákat válogatta ki és általánosította. A menekültek között mindig lehetett olyanokat találni, akik csak a kellemetlen élményekről számoltak be. Az ilyen kijelentésekre építették fel a propaganda-akciót. A felhasznált panaszok:

a munkanélküliség, a becsapás a bérelszámolásnál, a nyugati munkatársak barátságtalan magatartása, a lakáshiány, a rossz étkezés, vagy akár az éhezés, az anyagi helyzet javulásának kilátástalansága, a kizsákmányolás és a rendőrterror voltak. Ezekhez csatlakoztak egyéb panaszok is: nem tudtak a szakmájukban elhelyezkedni, bizalmatlanságba ütköztek a hatóságoknál és ellenséges hangulatot tapasztaltak a helyi lakosságnál. Megpróbálták őket kényszerrel kémkedésre beszervezni, szenvedtek a magánytól, a honvágytól, és egyáltalán Nyugaton elviselhetetlen erkölcsi és szellemi állapotok uralkodtak. Ezeket valódi és kitalált példákkal illusztrálták és ügyesen összefoglalták. Aki nem ismerte pontosan a menekültek valódi helyzetét Nyugaton, a kommunista "igazságról" hovatovább meg tudott győződni.

2. A valódi hazatérési okok:

A hazatérés valódi okai labirintust képeztek, amelyben csak nagyon nehezen lehetett eligazodni. Tényezők tömege játszott benne szerepet, s olyan sok különféle élmény létezett, amely egyeseket a hazatérésre, másokat a maradásra ösztönzött, hogy csoportokba sorolásuk nagyon nehéz. És akkor az egyes eseteket még mindig mint kivételeket kellett vizsgálni. Lehetett ugyanis általános okokról beszélni, de ezek az egyes embereknél csak részben, elmosódottan voltak felismerhetők. Nehéz volt mindig a hazatérőt különválasztani a terveitől, a személyes okok ismerete nélkül ez nem is sikerülhetett egyáltalán. Az egyéni okok kitalálása pedig sok időbe és fáradságba került. A menekültek iránti meleg, együttérző érdeklődés nélkül elmaradt a siker. A menekültek hazájukban gyakran töltöttek be társadalmilag magasabb pozíciókat, mint amilyeneket Nyugaton kezdetben kaptak. Otthon jobb volt - viszonylag - a fizetésük is és nem mindig tudták tanult foglalkozásukat Nyugaton gyakorolni (írók, színészek, tanárok, vagy az ún. "zárt állások" - orvos, jogász). A menekült nőknél gyakran adódott az a probléma, hogy tanult foglalkozásukat Nyugaton a nők nem gyakorolták.

A honvágy, az aggodalom a családjáért, a magány megterhelte a menekülteket és kezdetben képtelenek voltak magukat a nyugati társadalomban feltalálni. Ehhez társultak a nyelvi nehézségek, a jövőtől való félelem az idegenben, messze a hazától. Ha valaki kalandvágyból, vagy a menekültpszihózis hatására menekült el, azaz át nem gondoltan, az hirtelen felfedezte, hogy nincs már otthona. Becsapottnak és megvetettnak érezte

magát a külvilágtól. Az anyagi és a lelki tényezőkhoz jött még hozzá, hogy minden menekültnek felettébb nehéz volt összehasonlítani a bérét objektíven a magyarországi fizetésével. Nem minden menekült kapta meg a kilátásba helyezett, még kevesebben a "remélt" bért. A munkaadók időnként a menekültek között szakszerű hüvösséggel válogattak munkaerő után, nem azért, hogy segítsenek, hanem hogy olcsó, beosztott munkást kapjanak. A menekülteket közben nem, vagy csak felületesen informálták a kereseti viszonyokról. A nyelvi nehézségek akadályozták a pontos megértést.

A frissen alkalmazott munkásokat gyakran ideiglenesen és rosszul szállásolták el. Néha hiányzott a víz, nem volt szappan, száz emberre jutott egy WC...stb. A hatalmas felleveő táborokban még az EBEV-jelentés elkészítésekor - 1957 szeptember 30. - is adottak voltak a problémák. Néhány menekülttel kivételt tettek, vezető beosztásokat kaptak, másoknak alájuk kellett vetni magukat és mellözve, becsapva érezték magukat. Egyes esetekben a menekülttel, mint emberrel bántak rosszul a munkahelyén. Máskor nehézségek voltak a bizonyítványok elismertetésénél és a szakismeretek bizonyításánál, így csak kevesen tudtak az első időkben szakismeretüknek megfelelő állást kapni. De a féllegális és az alvilág is megkísérelte az egyedülálló menekülteket bárokba vagy más kétes lokálokba beszervezni.

A Vasfüggöny Európai Képzési Közösség magyar menekültproblémákról szóló jelentésének zárása

A fentiekből szerintük egy zárókövetkeztetés volt levonható: a menekültek között a Kádár-kormány indított egy politikai, néha csaknem terrorisztikus akciót azzal a céllal, hogy a magyarokat hazatérésre készítse, sőt kényszerítse. "A menekültek nincsenek ezzel a terrorral szemben védve, jobb esetben csak elégtelenül vannak. Mindenesetre nyugati oldalról teljességgel segítség nélkül hagyták őket azon a területen, amely sokuknak döntő a maradás vagy a visszatérés szempontjából, a politikai területen. A menekülteknek nagyon nehéz helyzetükben nem csupán egy új egzisztencia megteremtésével kell kezdeniük, hanem erre egy olyan számukra teljesen ismeretlen világban kell vállalkozniuk, amelyben védtelennek és magányosnak érzik magukat, struktúráját nem ismerik, gondolkodása idegen a számukra és alapelveit mégcsak most kell majd felfedezniük. Itt a karitatív és a szociális gondoskodás nem elégséges. Olyan segítséget kell adni, amely a mélyebb megértésen keresztül szellemi fegyvereket ad, amelyekkel a Kádár-rendszer nyomásával szemben eredményesen védekezhetnek. Széles alapú tevékenységre van szükség, amelyet az EBEV elősegít."²¹⁴

4.4.8 Hazatérések 1958 elejétől 1958 végéig

Miként fentebb említettük, 1957 ősztől a Nyugaton működő magyar repatriáló bizottságok tevékenysége legalábbis akadozott, s maguk a befogadó országok illetékesei is - az osztrák külügyi hivatal 1958 február 3-i tanácsára - az egyéni kérelmezést ajánlották a hozzájuk segítségért forduló magyar hazatérőknek ("fekete út"). Azaz tudomásul vették azt a tényt, hogy a továbbiakban kevésbé, vagy egyáltalán nem lesz befolyásuk, demokratikus kontroll - sem közvetlenül, sem az UNHCR, illetve az ICEM bevonásával - a repatriálók csoportjainak az összeállításába és a hazautazás módjára (a továbbiakra értelemszerűen korábban sem volt). Mindez azonban egyáltalán nem jelentette azt, hogy ne kísérték volna megkülönböztetett figyelemmel a magyar menekültek repatriálását. Az Elüldözött Külföldiek Irodája Düsseldorfban 1959 végéig előbb havonta - 1958 közepéig -, majd negyedévente rendszeresen tájékoztatta a szövetségi belügyet és menekültügyet a magyarok hazatérésének a helyzetéről, arányairól, a magyar repatriáló propagandáról és a visszatértek otthoni helyzetéről.

1958 januárjában úgy ítélték meg, hogy a magyar menekültek általános helyzete az őket felvevő nyugat-európai országokban tovább rendeződött. A légkör jelentősen javult Ausztriában is. Mivel az angol bányászok nem akartak a magyar menekültekkel együtt dolgozni, Yorkshire-ben nyitottak egy új üzemet, amelyben kizárólag magyarok dolgoztak. Csak a vezetőség és az igazgatási személyzet állt angolokból a mintegy 200 személyt foglalkoztató üzemben. A magyar külügyminisztérium sajtókonferencián jelentette be a hónapban, hogy a legálisan hazatért menekültek száma elérte a 13 ezret és az illegálisan repatriáltak száma is nagyjából ugyanennyit tett ki. Az emigráció megfigyelői szerint a legálisan hazatértek száma nagyjából és egészében megfelelt a minisztérium által közölteknek, az illegálisan repatriáltak számát azonban messze eltúloztottnak tartották. Ennek aránya szerintük 4.500 és 5.000 között volt.

1958 februárjában a düsseldorfi iroda megállapította, hogy Jugoszláviából addig 2.763 magyar menekült tért haza, mintegy 400 személy pedig gyakorlatilag letelepült ott. Nem vállalkoztak azok számának a közelebbi megbecsülésére, akik arra vártak, hogy más nyugati országokba vándorolhassanak tovább. Ugyanekkor megindult bizonyos visszavándorlás is a tengerentúlról. A sokak által áhított Egyesült Államokból 402 személy tért vissza, akik nem tudtak ott akklimatizálódni. Közülük 254-en családtagok, 22-en kommunisták és 52-en olyan személyek voltak, akik a kivándorlásnál hamis adatokat adtak meg. Az érintetteket előbb Ausztriába szállították Amerikából, majd onnan tovább Magyarországra. Némi elégtétellel állapíthatták meg a nyugati szakértők, hogy a magyar kormány erőfeszítései a menekültek hazacsábítása érdekében úgy

tekinthetők, mint kudarcot vallott vállalkozások. A február végén közölt 13.500 legális úton hazatért személyek száma a hozzájuk adódó ötezer illegális repatriálóval együtt (18.500) sem haladta meg a Nyugatra került magyar menekültek 10%-át.

A magyar hazacsábító propaganda a hangsúlyt 1958 elején is a fiatalok visszatérítésére helyezte, "a családok egyesítése érdekében" - ahogy a kormányzóvivő fogalmazott egy sajtókonferencián. A magyar kormány ezügyben kéréssel fordult az ENSZ-menekültügyi szervezetéhez is, hogy támogassa ezirányú fáradozásait. Ha le is járna az általános amnesztia határideje - ahogy fogalmaztak - az 1938 október 1. után született fiataloknak továbbra is érvényben marad a teljes amnesztia. A hazatérés költségeit a repatriálónak, illetve a szüleinek kellett viselnie. Csak különleges esetekben ígértek támogatást kölcsön formájában az útiköltségek részbeni fedezésére a Magyar Vöröskereszt révén.

Valójában ezek igen jelentős változások voltak az MSZMP korábbi emigrációval szembeni politikájához képest. 1957-ben, ahogy Kádár maga fejezte ki: ha ki tudtak szökni, akkor most jöjjenek haza négykézláb a saját költségükön. Akkor még szó sem lehetett a Magyarországon visszamaradt gyerekek szülőkhöz történő kiengedéséről. 1958 közepén viszont a Politikai Bizottság mind ez utóbbi tekintetben, mind pedig a hazautazás anyagi segítésének vonatkozásában változtatott a korábbi irányvonalon.²¹⁵ Ekkor már egyébként csupán Svájc mutatkozott késznek a fiataikorúak ingyenes hazaszállítására. Újabb módszereket a fiatal korosztályok hazasegítésére a nyugati fél mellel nem fedezett fel.

A magyar kormány propagandájának a súlypontja 1958 elején Svájcra és Kanadára, illetve az itt élő magyar menekültek hazaszállítására helyeződött. Kanadával kormány szintű kapcsolatfelvételre is sor került az ügyben. A fél évvel korábbi EBEV-jelentés módszereit - repressziók az otthonmaradt családtagokkal szemben, hamis, vagy kényszerrel íratott hazahívó levelek...stb. - a düsseldorfi jelentés még mindig a magyar kormány bevett eszközeinek találta tervei megvalósításához. A londoni magyar konzulátus fiatal magyar szakmunkások hazatérési kérelmeit részesítette előnyben. A repatriálni szándékozók 2 és 3 font közötti gyorssegélyben részesültek, ezenkívül megkérték őket, hogy ismerőseik körében is nyerjenek meg embereket a hazatérésre. Nekik nem a szokványos hazatérési nyomtatványt kellett kitölteniük, hanem ehelyett élet- és munkakörülményeiket rögzítették jegyzőkönyvileg. Egyfelől ezt úgy tekintették mint egy ellenszolgáztatást, mivel a konzulátus munkatársainak fontos volt negatív beszámolókat kapni, melyeket később a repatriáló propagandában kihasználhattak. Másrészt ilyen módon elvághatták

²¹⁵ MOL MSZMP PB M-KS-288-5/88. d.c. (1958 július 29.)

a lehetőségét annak, hogy a hazatérni kívánók meggondolják magukat és visszavegyék a kérelmüket. A 60 év feletti emigránsok hazatérési keresetét a londoni konzulátus következetesen visszautasította.²¹⁶ Ugyancsak nem foglalkoztak azokkal, akik bűncselekményeket követtek el.

A magyar kormány azt tervezte, hogy a brüsszeli világkiállításon berendez egy idegenforgalmi-kiállítást (IBUSZ-pavilon), hogy az ország visszaesett idegenforgalmán lendítsen. Ezenkívül ebben a pavilonban az érvényes útlevéllel rendelkező magyaroknak lehetőséget ajánlottak arra, hogy 48 órás látogatási vízumot kapjanak Magyarországra. Ez az eszköz természetesen ugyancsak a hazatérítő propagandát szolgálta. A rádióadások középpontjában még mindig a Szabad Európa Rádió elleni agitáció, a magyar emigráció belső vitái és a magyar menekültek nyugati életkörülményei álltak. Rendszeresen foglalkoztak a hazatért Szabó Miklós tendenciózus leleplezéseivel és magyar menekülsorsokkal a nyugati sajtóidézetekből.²¹⁷ A magyar élsport menekültjeit a Kádár-kormány személyes kapcsolatfelvételekkel, beszélgetésekkel próbálta rávenni a hazatérésre. Sebes Gusztáv azzal a megbízással utazott Barcelónába, hogy hozza haza onnan a futballista Czibor Zoltánt. Markovics Sándornak Gyarmati Dezsőt és Székely Évát kellett hazahoznia Bécsből. Az összefoglaló szerint egyelőre egyikük sem járt sikerrel.

Az Elüldözött Külföldiek Irodája beszámolóinak fontos része volt a hazatért menekültek magyarországi sorsának a figyelemmel kísérése. A visszatérteket általában 2-3 hétig folyamatosan kihallgatták, majd kijelentéseik értékelését követően szabadon engedték. Egyszerű munkások többnyire visszatérhettek korábbi munkahelyeikre, ha még nem töltötték be ezeket. De ebben az esetben is kaptak hasonló állást egy másik üzemben. Ezzel szemben kilátástalan volt azoknak a repatriálónak a helyzete, akik menekülésük előtt magas pozíciókat töltöttek be (tisztviselők, tanárok... stb.). Ezek a személyek általában nem folytathatták korábbi tevékenységüket, hanem fizikai munkára kötelezték őket (bánya). Barabás Tamás író és újságíró sorsáról azt tudták meg ebben a periódusban, hogy 1956 novemberi családosi bécsi, angliai, majd franciaországi emigrációját követően az amnesztia lejártá előtt, 1957 március 31-én visszatért Magyarországra. A Külkereskedelmi Minisztérium sajtóosztályán kapott állást, de az év karácsonyán letartóztatták. A beszámoló idején a recski internálótáborban ült. Egy Dél-Németországban élő menekült azt az üzenetet kapta édesanyjától, hogy ne térjen haza, mert sok menekültet azok közül, akik 1957 tavaszán hazatértek, azon év őszén váratlanul

²¹⁶ U.o. Mind a levelezés ellenőrzése, mind a fiatal szakmunkások hazaségítésének a célkitűzése, mind pedig az idős emberek lehetséges távoltartása szerepelt a Politikai Bizottság 1958 július 29-i ülésén.

²¹⁷ BA B150/3551. Egy ilyen műsorban neveztek meg mint hazatérőt, egy Bécsben élő magyar mérnököt. Miután nyilvánosan cáfolta a jelentés valóságát - jó állást kapott Bécsben -, a magyar államrendőrség megbízottjai megkísérelték elrabolni, de ezt az osztrák rendőrség megakadályozta.

letartóztattak. A düsseldorfi időszakos jelentés úgy tudta, hogy a hazatért gyerekek és fiatalok nem utazhattak közvetlenül családjuk körébe, hanem meghatározatlan időre úgynevezett átképző táborokba szállították őket. A beszámolók végül olyan egyes esetekről tudósítottak, ahol ismert magyar közéleti személyek sorsának alakulásáról esett szó.²¹⁸

A repatriálók száma nyilvánvalóan nem növekedett úgy, ahogyan azt budapesti körökben előzetesen elképzelték. Ezt a tényt az Elüldözött Külföldiek Irodája részben arra vezette vissza, hogy a hazatért menekültek nyugat-európai viszonyokról szóló beszámolóinak nem hitt a lakosság. Ennek igazolására egy olyan nagyüzemi esetet hoztak fel, ahol a külföldi tudósítók is jelen voltak. Az üzemvezetés utasítására a munkásoknak részt kellett venniük egy hazatért munkás beszámolóján. A gyűlést követően az utcán a felháborodott tömeg tettelegesen megtámadta a szónokot, miközben "piszkos árulóként" szidalmazta. A hazatérési problémát a lakosság ennek ellenére élénken vitatta, még ha az elmenekültekhez képest a visszajövők száma ezt nem nagyon indokolta. A kormányzat kénytelen volt a kevesekkel még intenzívebben foglalkozni propagandájában és kijelentéseit túlfokozni. Csakhogy ezzel éppen magának a propagandának a hitelessége csökkent le.²¹⁹

4.4.9 Fiatalok csoportos hazatérítésének a kísérlete Németországból 1959 április-1959 június

A Német Vöröskereszt 1959 április 17-én tájékoztatta a szövetségi külügyet a Magyar Vöröskereszt április 10-i megkereséséről, miközben két másik, az ügyben érintett minisztériumot - a belügyet és a menekültügyet - is folyamatosan tájékoztattak. A német kormány nem emelt kifogást a Magyar Vöröskereszt küldöttségének a látogatása ellen, de kérte annak biztosítását, hogy az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának a képviselője résztvegyen a meghallgatásokon. A Német Vöröskereszt az UNHCR németországi képviselőjével ugyancsak beható eszmecserékkel készült a jó és korrekt házigazda szerepre. 1959 május 25-ére - a Magyar Vöröskereszt küldöttség érkezésének másnapjára, hétfőre - tűzték ki a két Vöröskereszt szervezet közötti előzetes megbeszélést, amelyen az említett nemzetközi menekültügyi szervezet is képviseltette magát.

A magyar küldöttség 1959 május 24-én, vasárnap érkezett meg Bonnba. Másnap, a Német Vöröskereszt Főtitkárságának az

²¹⁸ U.o. Földes-Papp Károly protestáns lelkész - más vonatkozásban már elég sokat foglalkoztunk vele -, aki 1954 után tért vissza Magyarországra és 1957 végéig a kelet-berlini magyar repatriáló bizottság helyettes vezetője volt, 1957 december 27-én Nyugat-Berlinen keresztül ismét Nyugatra menekült és menedékjogot kért. Ferrari Violetta színésznő, aki családjával 1956 novemberében menekült Nyugatra, visszatért a Szövetségi Köztársaságból, mert ott nem tudott magának úgymond egzisztenciális bázist teremteni.

²¹⁹ BA B150/3551.

épületében folytatták le az előzetes technikai egyeztetést. Megállapodtak abban, hogy nem a Magyar Vöröskereszt hivatalos látogatásáról van szó - azt majd csak az év őszén bonyolítják le -, hanem egy olyan látogatásról, ahol a delegáció tagjai a Magyarországon élő hozzátartozók megbízásából magyar gyerekekkel és fiatalokkal szeretnének beszélgetni. A fiatalkorúakat nem lakásaikban, iskoláikban, vagy munkahelyeiken látogatják meg, hanem fogadóórákat tartanak a Német Vöröskereszt egyesületeinek kerületi irodáiban. A fiatalokat előre értesítették a fogadóóra helyéről és idejéről, de rájuk bízták, hogy meg kívánnak e ott jelenni, vagy sem. Amennyiben a megjelenés mellett döntöttek, tanárt vagy nevelőt magukkal hozhattak. A Német Vöröskereszt megbízásából Leusch, az UNHCR képviselőjében pedig Brémont úr vett részt a fiatalkorúak meghallgatásán. A magyar küldöttség írásban előre 29 gyermek nevét adta meg, akikkel találkozni kívántak. A május 25-i bonni megbeszélésen már 61-re növelték ezt a számot. A többi 32 gyereket még ezen a napon megpróbálták a tartományi és a körzeti a vöröskereszt szervezeteken keresztül értesíteni, rájuk bízva, részt akarnak e venni a magyar delegáció fogadóóráján, vagy sem.

A magyar repatriáló bizottság látogatásának az időpontjában fordult a Magyar Vöröskereszt a német társszervezethez azzal a kéréssel, hogy támogassa 212 névszerint ismert gyermek hazatérését. Közülük 60 gyerek, akik "szót fogadtak" szüleiknek, már visszatértek Magyarországra. További 34 fiatalkorúnál befejeződtek a repatriálás előkészületei, a többiekénél pedig folyamatban voltak. A Német Vöröskereszt tájékozódása során kiderült, hogy 56 gyerek már nem akar Magyarországra visszatérni. Az előzetes megbeszélésen Székelyné, a magyar küldöttség vezetője százra becsülte a Szövetségi Köztársaságból időközben hazatért gyerekek számát. A vendégek kérésére intézkedtek arról, hogy a helyi újságokban hirdetés jelenjen meg a következő tartalommal:

"A Német Vöröskereszt ... tartományi-/körzeti szövetsége tudatja, hogy a Magyar Vöröskereszt küldöttsége Székelyné vezetésével ...-án ...-ban tartózkodik. ...-tól ... óráig a DRK tartományi/körzeti irodájában fogadóórát tartanak a magyar gyerekek és fiatalkorúak számára."

"A magyar fiatalok, akik a küldöttséggel beszélni szeretnének, a megadott időpontban megtehetik ezt. A beszélgetéseken résztvesz az UNHCR és a DRK egy-egy képviselője is. Felkérjük azokat a személyeket és hatóságokat, akik a fiatalkorúakkal kapcsolatban állnak, hogy a fogadóórán történő részvételnek a lehetőségére hívják fel a figyelmet. A beszélgetéseken a gyerekek gondozói is (hozzátartozók, nevelőszülők, tanárok...stb.) jelen lehetnek."²²⁰ A Magyar Vöröskereszt repatriáló bizottságának első fogadónapja 1959 május 26-án,

²²⁰ U.o.

Hamburgban kezdődött. Három fiatalember jelent meg előttük, akik nem tudtak végérvényesen dönteni a hazatérésről. A beszélgetések, tájékozódások nyugodt és tárgyyszerű légkörben folytak - Brémont szerint -, semmilyen zavaró tényező nem merült fel közben. Egy 18 éves fiú nem jelent meg a bizottság előtt a Német Vöröskereszt háromszori kérésére sem, mondván, rövidesen megnősül, ezért nincs miről tájékozódnia. A magyar küldöttség tagjai arra kérték a német kollégáikat, hogy ösztönözzék a fiút az édesanyjával való levelezésre. Kérés nélkül megjelent két felnőtt férfi, akik közül az egyik végül is eltávozott, mielőtt a bizottság elé került volna. A másik német táborbeli és kivándorlási nehézségeire hivatkozva érdeklődött a hazatérés lehetőségeiről. A magyar bizottsági tagok nagyon hűvösen kezelték - lehet, hogy csak a rossz benyomás miatt, amit a jelenlévőkre tett -, és a kelet-berlini magyar képviselőhöz irányították hazatérési papirokért.

A Magyar Vöröskereszt repatriáló bizottságának következő "rendelési" ideje Brémában volt. Itt egy 20 éves fiatalember és egy ugyanennyi idős lány jelent meg. A fiú nem tudott dönteni arról, hogy édesanyjához térjen e vissza Magyarországra, vagy inkább vándoroljon a bátyja után Kanadába. A fiatal hölgy az édesapjával jelent meg és határozottan a hazatérés mellett nyilatkozott, annak ellenére, hogy az apja Németországban kívánt maradni. A meghallgatás résztvevői feltételezték, azért maradhatott a viszony ennek ellenére jó apa és leánya között, mert a lány anyjához és vőlegényéhez akart hazatérni, az apa pedig új élettársat talált külföldön. Brémában két 19 éves fiú nem jelent meg a bizottság előtt; az egyik mert már Svájcba vándorolt időközben tovább, a másik pedig azért nem, mert a németek nem érték el a rendelkezésükre álló rövid idő alatt.

Másnap, az osterodei meghallgatáson négy fiatal magyar hölgy jelent meg, a leányszállás(ahol laktak) vezetőjének a társaságában. A kellemes, csaknem vidám társalgást az sem rontotta meg, hogy a lányok nagyon hiányolták a kölcsönös látogatások - haza, majd visszautazni Magyarországról, a szülők meghívása Németországba - lehetőségét, amelyre a magyar küldöttek értelemszerűen nem tudtak mit válaszolni. Az ifjú hölgyek bár elfogadták a nekik átadott hazatérést kérő formanyomtatványokat, egyikük sem tudott a hazatérés mellett dönteni. Helmstedtben azért maradt el a beszélgetés egy fiúval, mert odaköltözött a körzeti kórházban orvosként foglalkoztatott apjához. A küldöttség tagjai a hír hallatán lemondtak arról, hogy a fiatalemberrel, vagy az apával beszéljenek. Hannoverben a meghívásra egy fiatalember jelent meg, aki láthatóan megfontoltan és szívesen döntött a hazatérés mellett. Ezenkívül - hívás nélkül - megjelent egy felnőtt férfi is, aki a bizottság közbenjárását kérte mielőbbi hazatérése érdekében. Egy másik magyar férfi viszont azért kért támogatást, mert nem tudta addig elérni, hogy otthon maradt feleségét és kislányát kiengedjék utána Magyarországról. Bár a bizottság tagjai

hangsúlyozták, hogy útleveleket nem tudnak adni a családösszevonáshoz, de - igen figyelemre méltó módon - kilátásba helyezték egyéb úton való támogatásukat. (Az asszonynak kellett otthon hozzájuk fordulni). Mivel a németek és az UNHCR képviselője is támogatták ezt, a továbbiakban a magyar küldöttek foglalkoztak az ilyen jellegű kérésekkel is.

A kifejezett kérés ellenére nem jelent meg a Magyar Vöröskereszt hazatelepítő bizottságának hannoveri meghallgatásán öt fiatalember. Négyet nem talált meg a Német Vöröskereszt, illetve többszöri kérésre is kitértek a meghallgatáson való részvétel elöl mondván: nem kívánnak hazatérni (a német szervezet útiköltség támogatást adott és gondoskodott volna a munkaidő kiesésről is). A repatriálói bizottság magyar vezetője egy fiúnak üzent a német kollégákon keresztül, hogy legalább a szüleinek írjon, akik nagyon aggódnak érte. Egy másik fiú viszont azért nem tudott megjelenni, mert - bár határozottan haza kívánt menni - súlyos betegségét követő utókezelését kellett kívánnia a göttingeni klinikán. Aztán a bizottság következő állomásán - Bochumban - egy olyan fiú jelent meg, aki második otthonra talált Németországban egy magyar családnál, nagyon jól érezte magát ott, de még élt benne az eredeti családja iránti vágy is. De nem csak ezért kért gondolkodási időt, hanem azért is, mert barátjával közösen vett egy autót részletre, s nem kívánt kitérni a vállalt anyagi kötelezettség elöl. A meghallgatás nyugati résztvevőinek az volt a határozott benyomása, hogy a fiú nem kívánt hazatérni, de nem akarta ezt a tényt a magyar bizottságnak nyíltan kifejezésre juttatni. A bochumi meghallgatáson megjelenő másik fiú azonban határozottan kijelentette, hogy nem kíván hazatérni. Székelyné emlékeztette özvegy, egyedülélő édesanyjára, aki rászorul a támogatására, de a fiatalember ezután is csak azt mondta, hogy még gondolkodik.

Bochumban ketten nem jelentek meg a bizottság előtt, akiket pedig kiértéskítették. Feltételezték, hogy a fiúk kijelentkezés nélkül költöztek el a lakóhelyükről. A Német Vöröskereszt említett újsághírdetésére felfigyelve itt is érdeklődtek felnöttek a hazatérésről, illetve a családösszevonás lehetőségéről. A három asszony közül az egyik csak érdeklődött a hazatérést megelőző lépésekről, de nem látszott olyannak, aki a maga érdekében informálódik. A másik asszony a Magyarországon maradt gyermekét szerette volna megkapni, a harmadik - német - asszony a magyar férje nevében érdeklődött. A repatriálói bizottság következő fogadónapján Düsseldorfban akkora volt az érdeklődés, hogy a beszélgetések a késő éjszakáig húzódtak. Nyolc fiatal jelent meg a bizottság előtt: hat fiú és két lány. A fiúk közül ketten nyilatkoztak határozottan a hazatérés mellett, hárman ingadoztak még, s egy tűnt olyannak, aki nagy valószínűséggel Nyugaton marad. A lányok közül az egyik haza kívánt térni - két megjelent fiútestvérével együtt -, a másik viszont nem. Nála viszont rendezetlen magánélete miatt - 16

éves volt - maguk a meghallgatás nyugati résztvevői is úgy gondolták, jobb lenne neki otthon a családjában.

Düsseldorfbán is érdeklődtek felnőtt menekültek a hazatérés lehetőségeiről. Két idős személy és egy család - férj, anya, gyerek - repatriálni akart, két fiatal házaspár viszont ismét csak a gyermekéhez szeretett volna jutni Magyarországról. Meglepő módon a bizottság magyar tagjai egészen barátságosan és segítőkészen fogadták az ilyen - korábban illetéktelenségre hivatkozva kelletlenül fogadott - kéréseket. A Wiesbadenben megjelent négy fiatalból hárman határozottan közölték a bizottság tagjaival, hogy Németországban akarnak maradni (ketten a johannisbergi magyar gimnázium tanulói voltak), s a negyedik fiatal hölgy szintén - a határozatlanságából is kiolvashatóan inkább - erre hajlott. Négy fiatalember nem jelent meg itt a bizottság előtt; hárman azért, mert nem kívántak hazatérni, egy pedig azért nem, mert nem érte el a Német Vöröskereszt a megadott címen. Wiesbadenben ismét két házaspár szeretne volna a bizottság segítségével megkapni Magyarországon visszamaradt gyermekét.

Az egyik esetben egy négyéves, beteg nagymamánál maradt gyermekről volt szó, a másikban egy hatéves kislányról, aki ugyancsak a nagyszülőknél élt. Az utóbbi esetben kifejezetten jómódú zenész házaspárról volt szó. A Magyar Vöröskereszt képviselői szerint az útlevélhatóság döntésénél figyelembe veszi a magyarországi és a külföldre került családtagok anyagi helyzetét. A bizottság nem vállalt közvetlen szerepet a gyermekek kíségetésében szüleikhez, csupán azt ajánlotta, hogy az otthoni gondviselők keressék fel a Vöröskeresztet, átbeszéljék a helyzetet. Ezzel együtt sem ígértek és nyilván nem is ígérhettek konkrét sikert. Mindkét házaspár felvetette egy esetleges "gyermekcsere" akció lehetőségét - mintegy a nagyobb siker érdekében -, de ettől a magyar delegátusok elzárkóztak, mondván: erről nem lehet szó, mert két külön kérdéskörrel van szó, amelyeket külön is kell kezelni. Végezetül a szülők további sokkolása érdekében azt is hozzátették, hogy a gyerekek kiutazási engedélyei nem vásárolhatók meg pénzzel.

A Magyar Vöröskereszt darmstadti fogadónapján találkozott a legfiatalabb gyerekekkel, egy 15 éves fiúcskával. Balogh Béla esetét ezenkívül még a politika tette emlékezetessé. Éppen a gyerek viszonylagos döntésképesége miatt mindkét fél - a nyugati és a keleti is - már előre tartott a befolyásolhatóságtól. Az előzetes félelmek beigazolódtak: az esetből propagandaharc lett. A fiút kora miatt is elkísérte a városi ifjúsági hivatal egyik munkatársa meg egy tolmács is. A magyar bizottsági tagok elővettek egy levelet, amelyet Béla írt szüleinek egyszer arról - ezt elismerte ott a gyerek -, hogy szeretne hazamenni (amikor rossz hangulatban volt). A fiú és a magyar delegátusok közötti további beszélgetésből kiderült, hogy - szemben a gondozószülők nyilatkozataival - a fiúnak

írnia kellett a szüleikhez (azaz nem magától tette ezt), hogy haza akar menni. Itt és ekkor közbe szólt az ifjúsági hivatal előadója, hogy a gyerekek természetesen szüleikhez tartoznak, de azt kérné, hogy a gyerekekre ne gyakoroljanak túl erős lelki nyomást.

Erre a Magyar Vöröskereszt küldöttjei kérték, hogy ne befolyásolják egyoldalúan a fiút, hogy a valódi véleménye megállapítható legyen, mert a gyerek nyilvánvalóan küzd a döntésért. A további beszélgetésből az derült ki, hogy a fiú szívesebben lenne otthon az apja mellett autólakatos, mint Németországban pék (amit itt tanult), bár a nevelőszülőknél nagyon jól érzi magát. Azaz mégis inkább hazamenne. Ekkor Brémont úr, az UNHCR képviselője azt kérdezte tőle, hogy tudja-e egészen pontosan, hogy mit akar valójában, mert egészen szabadon dönthet, nem kell tekintettel lennie semmire. Hogy még egyszer részletekben átgondolhassa a döntést, kiküldték rövid időre a teremből. Ekkor Brémont kifejezte kétségeit arról, hogy a fiú elég értelmes önálló döntést hozni, ezért javasolta, adjanak neki gondolkodási időt. Az ifjúsági hivatal (Wiesbaden) előadója olyan írásbeli nyilatkozatot kért a Magyar Vöröskeresztől, amelyből kiderül, milyen viszonyok közé kerül a fiú Magyarországon, ha visszamegy és milyen életút áll ott majd előtte. A magyar delegátusok beleegyeztek ebbe.

Ebben a pillanatban a fiú visszajött a terembe és azt mondta a jelenlévőknek, hogy nem akar Magyarországra visszamenni. Kiderült, hogy az előszobában fiatal magyarokkal beszélt, akik őt erre a nyilatkozatra ösztönözték (ezzel mintegy bizonyítva a befolyásolhatóságát). Erre a magyar delegátusok azt kérték tőle, hogy feltétlenül írjon levelet a szüleinek. A Német Vöröskereszt képviselője ekkor azt javasolta a magyar kollegáknak, hogy ebben az esetben biztosítani kellene valamelyik szülőnek a németországi utazás lehetőségét, hogy beszélhessen a fiúval. A magyar vöröskeresztesek megígérték a "javaslat megvizsgálását". A wiesbadeni ifjúsági hivatal előadója azt ígérte meg, hogy beszél a fiúval és a nevelőszüleivel, hogy utánajárjon a magyar delegátusok gyanújának, hogy ugyanis a fiút megengedhetetlen módon befolyásolták. Azt mindenesetre máris kiderítette, hogy a gyerek gyakran van együtt magyar egyetemistákkal. Valamivel később a magyar bizottsági tagok közölték, hogy a Német Vöröskereszt javaslata alapján gondoskodnak arról, hogy Béla anyja útlevelet kapjon a németországi látogatásra.

A bizottság előtt megjelent további két fiú közül az egyik tanulmányainak befejezésére hivatkozva kitért az aktuális hazatérés elől, a másik ugyancsak ezért akart még maradni. Az utóbbi nem akart többet haza írni - miként korábban tette -, mert állítása szerint az utóbbi időben olyan leveleket kapott, amelyeket nem az apja írt. Ezenkívül a barátja visszatért Magyarországra; később levelet kapott a szülőktől, hogy a fiú

nem érkezett meg hozzájuk. A magyar delegátusok megígérték neki, hogy utána néznek a barátja sorsának. Darmstadtban is jelentkezett a bizottság előtt 3 házaspár, akik gyermeküket szerették volna megkapni. Lényegében a fentebb már említett válaszokat kapták, de a kéréseiket kétségtelenül alaposan jegyzetelték a magyar küldöttek. (Az egyik családösszevonási ügyben közbenjárt egy magyarországi német házaspár).

A Pforzheimben megjelent három fiú közül kettő határozottan közölte, hogy nem akarnak hazamenni (a város melletti Bauschlott magyar reál gimnáziumának a tanulói voltak). A harmadik fiú nagyon határozatlan volt, neki megígérték, hogy kap majd postán egy hazatérő igazolványt. A stuttgarti meghallgatáson megjelent három fiú közül kettő határozottan a hazatérés mellett nyilatkozott; egy pedig tudatta: az autólakatos szakma kitanulása után fog hazatérni. A meghallgatás sajátosságának tekinthető, hogy neveik alapján mindhárman német származásúak voltak! Ugyanakkor 15-en nem jelentek meg. Közülük 11-en azért nem, mert nem kívántak visszatérni Magyarországra. Négy fiatal pedig - akiket a Magyar Vöröskereszt keresett - még nem értek el a németek. Stuttgartban is több egyedülálló menekült érdeklődött a hazatérés lehetőségeiről. Egy anyától, aki két gyermekét szeretne volna Magyarországról megkapni, azt kérdezték a hazai kiküldöttek: miért nem ő tér vissza a gyermekeihez? Egy családapa arról panaszkodott, hogy felesége és két gyermeke ugyan megkapta már a kiutazási engedélyt Magyarországról hozzá, de az osztrák átutazó vízum késlekedése miatt lejárt az érvényessége. Kétségbeesve kérdezte, nem lehetne e megújítani a magyar kiutazási engedélyt? Az apa elpanaszolta azt is, hogy küldött csomagjai nem érkeztek meg a családjához.

A Münchenben tartott fogadónap - 1959 június 1. - előtt néhány nehézséget el kellett hárítani. A bajor munkaügyi és szociális minisztérium képviselője kérte - minisztere megbízásából -, hogy résztvehessen a beszélgetéseken a magyar fiatalokkal. Arra hivatkozott, hogy olyan gyerekekről van szó, akik minisztériumának a gondoskodása alá tartoztak. A magyar küldöttek tiltakoztak ellene, hogy minisztériumi képviselő is jelen legyen, egyrészt mert előzetesen nem ebben egyeztek meg, másfelől szerintük ez nem felelne meg a beszélgetések jellegének. A Német Vöröskereszt képviselője elismerte ugyan, hogy itt egy vöröskeresztes ügyről van szó, de célszerűnek tartotta, hogy csendes megfigyelőként beengedjék a minisztérium képviselőjét, mert abban a helyzetben van, hogy támogathatja a magyar küldöttek által képviselt szülők érdekeit. Hosszú vitát követően a Magyar Vöröskereszt képviselői azt kérték, hogy tartsanak szünetet, hogy közben telefonon felhívhassák tanácsért Budapestet. A telefonbeszélgetés után Székelyné közölte, hogy Magyarországról rájuk bízták a döntést. Felhatalmazták arra, hogy a küldöttség érdekeinek megfelelő módon tárgyaljon a továbbiakban is. Ez gyakorlatilag ott és

akkor azt jelentette, hogy a bajor minisztérium képviselője mégiscsak résztvett a beszélgetéseken. Azt kérték tőle a magyar delegátusok, hogy közvetlenül ne vegyen részt a kérdésben, csak a beszélgetés végén tegye ezt meg, ha szükségét látja.

A Magyar Vöröskereszt fiatal magyar menekülteket repatriáló bizottságának müncheni meghallgatásán a minisztérium képviselőjén kívül a Magyar Menekült Kancellária képviselője is részt szeretett volna venni. Őt a Német Vöröskereszt delegátusa tanácsolta el ettől, sikerrel. A bizottság előtt egyébként egy fiatalember és egy lány jelent meg, mindkettő - az előbbi határozottan az utóbbi kevésbé - a Németországban maradás mellett döntött. A nem megjelentek közül sokat tárgyalt a bizottság egy 20 éves hölgyről, aki maga ugyan maradni akart volna, de könnyelmű életmódja miatt a német szociális gondozónő is azt tanácsolta, hogy jobb lenne Irénnek még családban maradnia, azaz hazatérnie (különben fennál a veszélye a rossz irányba fejlődésnek). Ezenkívül beszéltek még - a bajor minisztérium képviselőjének aktív részvételével - további tíz meg nem jelent fiatal - 6 lány, 4 fiú - esetleges hazatérésének feltételeiről, családi kapcsolataik normalizálásáról. De ehhez szükség mutatkozott arra, hogy a Német Vöröskereszt további információkat szerezzen róluk, amit képviselője meg is ígért. Gondot okozott egy lelkiileg instabil fiú esete is. A magyar küldöttség tagjai haza szeretnék volna vinni, a német kezelő orvosok is a hazatérést tartották a legjobb megoldásnak, a fiú azonban a bajorországi magyar gimnáziumban akart tanulni. Abban maradtak, hogy a bajor munkaügyi és szociális minisztérium különös figyelemmel lesz a fiú további sorsára.

A müncheni meghallgatáson megjelent felnőtt menekültek közül egy nagymama azt kérte a bizottságtól, hogy unokáját engedjék ki hozzá Németországba. A bizottság tagjai ezzel szemben azt tanácsolták neki, hogy ő látogassa meg az unokáját Magyarországon. A forradalom alatt Magyarországról elmenekült német asszony három otthonmaradt gyermekéhez szeretett volna hozzájutni a magyar küldöttek segítségével. A kirendelt gyámjuk beteg volt és rendkívül kevés bevétellel rendelkezett. Az anya írt már az ügyben a Magyar Vöröskeresztnek, s kérte a magyar állampolgárságának a visszavonását is - közben megkapta a németet -, de elutasították. A magyar küldöttek szerint az volt a probléma, hogy rosszul érvelt. Nem az állampolgárságra kellett volna hivatkoznia, hanem a gyermekeire és azok rossz szociális helyzetére. A Magyar Vöröskereszthez címzett levelében hivatkozhat arra is, hogy a németeknek a második világháború után "szabad volt" kitelepülniük és a gyerekek megélhetése biztosított Németországban. A magyar delegátusok szerint ilyen érvekkel komoly esélyei vannak a gyerekeit megkapni.

A Magyar Vöröskereszt repatriáló bizottságának hazautazás előtti utolsó fogadónapja Mainzban volt. A megjelent négy

fiatalember közül három az azonnali hazaengedését kérte. A negyedik - akiről a bizottság nem tudott, mert szülei még nem fordultak a Magyar Vöröskereszthez - egyelőre nem döntött az amerikai kivándorlás - rokonai voltak ott - és a hazatérés között. A meghívott fiatalok közül négyen nem jelentek meg a repatriáló bizottság előtt. A magyar küldöttek nagyon fontosnak tartották közülük az egyik 18 éves lánnyal kapcsolatba lépni. Erre a Német Vöröskereszt képviselője kialakított a nevelőszülőktől egy telefonbeszélgetést Székelyné számára. Ez meg is történt egyik este. Később a nevelőszülők panaszkodtak, hogy a magyar küldöttségvezető túl erősen presszionálta a lányt a hazatérés érdekében, ráadásul meggyőződésük szerint a Magyar Vöröskereszt által képviselt szülői kívánság nem felel meg a valóságnak. A lány nővére ugyanis azt írta Magyarországról, hogy maradjon kint az öt gyermekükként szerető nevelőszülőknél. Érdekes módon a magyar delegátusok nem tértek vissza később erre az esetre. A Német Vöröskereszt képviselője kezdeményezte, hogy az egyik szülő látogassa meg a lányt a Szövetségi Köztársaságban és beszéljen vele.

Egy másik fiatal hölgy megígérte, hogy résztvesz a beszélgetésen, mégsem jelent meg(közben lakást is változtatott). Feltételezhetően így akarta tudatni, hogy nem kíván hazatérni. Két fiatalembert pedig egyszerűen nem értek utól időben a német vöröskeresztesek a magyaroktól megadott címen.(Ilyen esetekben vállalták a további felkutatást és a pontos lakcím közlését is). A szülők kérésére a Magyar Vöröskereszt által meghívott 61 fiatalból 39-en jelentek meg a fogadóórákon. Mindenesetre azt hangsúlyozni kell, hogy a Magyar Vöröskereszt késve, nagyrészt csak 1959 május 25-én adott meg neveket, ami a Német Vöröskeresztnak már későn jött ahhoz, hogy meghívásaiknak a gyakran nem a fogadóórák helyén lakó fiatalok időben eleget tudjanak tenni. A mégis megjelent 39 fiatalból 13-an döntöttek úgy, hogy visszatérnek szüleikhez Magyarországra. A többi 26 gyerekből 9-en elzárkóztak a repatriálás elől, 17-en pedig egyelőre nem tudtak erről dönteni.

1959 június 4-én a Magyar Vöröskereszt delegációjának a vezetője a Német Vöröskereszt képviselőjének a társaságában interjút adott a Német Sajtóügynökség mainzi szerkesztőjének és a Südwestfunk képviselőjének. A sajtóügynökség(dpa) jelentése ezek után beszámolt arról, hogy a Magyar Vöröskereszt háromfős delegációja, amely a Szövetségi Köztársaságban fiatal magyar menekültekkel a hazatérés lehetőségeiről beszélt, Mainzból csütörtökön visszautazott Budapestre. A delegáció 14 napos utazására az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és a Német Vöröskereszt egyetértésével került sor. A delegáció tagjainak és a mintegy 30 felnőtt menekült beszélgetése a Német Vöröskereszt helyiségeiben folyt a menekültügyi főbiztosság képviselőjének a jelenlétében. Székelyné, a magyar delegáció vezetője szerint a 16 és 20 év közötti fiúk és lányok

örültek, hogy hallhattak valamit a szüleikről. Az embernek az volt az érzése, mintha a fiatalok csak erre a beszélgetésre vártak volna, hogy végérvényesen a hazatérés mellett döntsenek. Székelyné megerősítette, hogy a fiatalok a hazatérési engedéllyel automatikusan amnesztiát kaptak és már senki sem fog ezután Magyarországon a menekülésükről beszélni. A hazautazási kérelmeket a kelet-berlini magyar követségre kell benyújtani.

Pierre Brémont, az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága képviselőjének benyomása szerint minden beszélgetés a bizottság és a fiatalok között "tisztességes módon" történt. A hazatérni szándékozók elé a Szövetségi Köztársaság semmilyen akadályt nem gördített. A magyar delegáció tagjai csak vonakodva válaszoltak arra a kérdésre, milyen felvilágosítást adtak azoknak a felnőtt menekülteknek, akik közül néhányan Magyarországon visszahagyott gyermekeiket szeretnék megkapni. "Természetesen megmutattuk számukra az utat" - mondta Székelyné talányosan. A magyar szülőknek kérvényezniük kellett gyermekeik számára a beutazási engedélyt a Szövetségi Köztársaságba, de a családösszevonási kérestről azután Budapesten döntöttek. A Magyar Vöröskereszt küldöttsége még az interjúadás estéjén - 1959 június 4. - visszautazott Frankfurt am Mainból Magyarországra.

Két héttel később - 1959 június 17-én - cikk jelent meg a Kádár-párt lapjában a Népszabadságban: "A Nyugat-Németországban járt vöröskeresztes-küldöttség sajtótájékoztatója" címmel. A küldöttség budapesti megérkezését követő sajtótájékoztató tudósításából az derült ki, hogy a Német Szövetségi Köztársaság meghívására utazott a magyar delegáció Bonnba, azaz nem a Magyar Vöröskereszt kezdeményezte. Céljuk az volt, hogy a lehetőségekhez képest betekintést kapjanak "az ellenforradalom után meggondolatlanul eltávozott és jelenleg Nyugat-Németországban tartózkodó magyar fiatalok életéről, megismerkedjenek helyzetükkel, problémáikkal, s a valósághoz híven tájékoztassák őket az itthoni körülményekről és ezzel elősegítsék a hazatérésüket." A cikkíró szerint a küldöttség tagjai elmondták, hogy eredetileg arra törekedtek, hogy németországi útjuk során minél több magyar fiattal találkozzanak, ezért otthonokban és intézetekben is szerették volna felkeresni őket. A Német Vöröskereszt azonban csak azt tette számukra lehetővé, hogy az egész országban szétszórta élő fiatalokkal meghatározott időben egy-egy gyűjtőhelyen egyenként beszélgessenek. A beszélgetéseken jelen volt a Menekültügyi Főbiztosság képviselője is.

A Népszabadság tudósítója szerint a bizottság tagjainak a megjelent lányokkal és fiúkkal folytatott beszélgetéseinek a közvetlenségét, a fiatalok őszinte és természetes társalgását feszélyezte, hogy egyes helyeken nagy létszámú bizottsággal találták szembe magukat. Megjelentek a gyermekek ügyét képviselni akaró gyámok, tanítók, az otthonok vezetői és az

általuk teremtetett légkör nem egyszer akadályozta a gyermekeket véleményük és akaratuk szabad kinyilvánításában. Jellemző eset volt Balogh Béláé. Ő elmondotta a misszió tagjainak, hogy kint nem akar pékszakmát tanulni, reggeltől estig dolgozni, hanem édesapjával akar itthon a gépállomásra járni, tehát azt kérte, hogy hozzák haza. Később azonban visszament a küldöttséghez - sic! - és kétségtelen külső befolyás hatása alatt visszavonta nyilatkozatát. (Ebben az akusztikában természetesen úgy tűnik, mintha a német hivatalosok hatására történt volna).

A Magyar Vöröskereszt sajtótájékoztatójának Népszabadságbeli tudósítása szerint a bizottság Nyugat-Németországban mintegy 40 magyar fiatalal beszélgetett, de idejükből ennél jóval többre is futotta volna, azonban a - németek által - tervezett program kizárta, hogy a fiatalokat tartózkodási helyeiken keressék fel. A gyermekeknek pedig nem egyszer 100-150 kilométer távolságról kellett beutazniuk a találkozó helyére. Egyébként a bizottságnak lehetősége volt a megjelentek közül egyeseknek közvetlenül elintézni hazatérésüket, másoktól pedig átvették az aláírt hazautazási kérelmet, s ők itthonról kapják meg a várt hazatérési engedélyt. A küldöttség tagjai - a pártlap tudósítója szerint - a továbbiakban elmondták, hogy a Német Vöröskereszt figyelmét felhívták az általuk tapasztalt jelenségekre és segítségüket kérték, hogy a magyar fiatalok a valóságnak megfelelő tájékoztatást kapják a hazatérés lehetőségeiről. A Magyar Vöröskereszt ugyanis továbbra is szorgalmazza a külföldre szakadt magyar fiatalok hazahozatalát.²²¹

Még ugyanezen a nyárvégen - 1959 augusztus közepén - az Elüldözött Külföldiek düsseldorfi irodája munkatársainak kétségei támadtak afelől, hogy egyáltalán érdeklik e még a német minisztériumokat jelentéseik a magyarok repatriálásáról. De azért kötelességtudón postázták az év 2. negyedévéről - áprilistól június végéig, azaz a fenti bizottság működésének az idejéről is - szóló beszámolójukat. Az időszakról általában megállapították, hogy a visszatért magyarok száma jelentősen nem változott, mert lényegében csak egyes személyek mentek Magyarországra. 1959 április elején egy 32-fős csoport utazott haza Franciaországból, június elején pedig egy kb. 30-fős csoportot állítottak össze magyarországi repatriálásra a világ összes országából. Az utóbbihoz tartozott Molnár Tibor filmszínész is feleségével és két gyermekével.²²²

²²¹ Népszabadság 1959 június 17. 2. o.

²²² BA B150/3551. Molnár az egyik legismertebb magyar filmszínész, kb. 25 film főszerepét játszotta. Tehetsége olyan jelentős volt, hogy - bár nem volt a párt tagja - 1949 és 1956 között 6 állami kitüntetést kapott, közöttük a Kossuth-díjat is. A forradalom idején az első naptól kezdve annak rendelkezésére állt és leverését követően Nyugatra menekült. Itt azonban nem tudta érvényesíteni színészi tehetségét. Mégis több, mint két évig ellenállt minden hazacsábítási kísérletnek. Amikor azonban végül semmilyen állandó lehetőséget nem talált magának a nyugati színház- és filmszakmában, a hazatérés mellett határozott. Döntésében jelentős szerepet játszott a bécsi magyar követség munkatársa, aki a hazai ígéret és felhatalmazás birtokában biztos otthoni pozícióval és nyugodt élettel puhíttatta az időközben meglehetősen meggyengült elhatározású színészt.

A magyarok hazatérését motiváló tényezőként a düsseldorfi szakértői iroda 1959 2. negyedévében a szociális elégedetlenséget, a honvágyat, a magányosságérzést, a családi körülményeket és az új környezet idegenségét jelölték meg. Ezenkívül azt ajánlották még figyelembe venni, hogy a hazatértek legnagyobb része nagyon fiatal volt és viszonylag alacsony szellemi szinten állt. Sokan hozzászoktak közülük a spontán gondolkozáshoz és cselekvéshez a forradalom során éppúgy, mint a Nyugatra menekülés idején. Döntő szerepet játszott - szerintük - a hazatérésekben az is, hogy kilátástalan volt abban reménykedni, hogy a Magyarországon maradt családtagok majd utánuk utazhatnak. Az Elüldözött Külföldiek düsseldorfi irodája a magyar hazacsábító propagandát értékelve az említett periódusban, szóba hozta a fiatalok hazavitele érdekében szervezett vöröskeresztes akciót is. Azt hangsúlyozták ki a már ismert tényeken túl, hogy rendkívül magas volt azoknak a fiataloknak a száma, akik a meghívás ellenére nem jelentek meg a bizottság előtt. Külön említették Münchent, ahol csak ketten jelentek meg, s azok is rögtön elutasították a repatriálást. A részvétlenség miatt itt a 11-re meghirdetett fogadóórát csak 13 órakor tudták megkezdeni, s a délutáni programot is lemondta a delegáció. Más német városokban is hasonló volt az iroda megállapítása szerint a visszhang.²²³

A Magyar Vöröskereszt magyar fiatalokat hazatelepítő akciójával, illetve ennek németországi eredményeivel több adásban foglalkozott a budapesti rádió is. Ez természetesen a másik oldalt szintén arra inspirálta, hogy értékelje az értékeléseket. A Népszabadságban közölt magyar értékelés is szólt a düsseldorfi iroda jelentése. Eszerint Gyáros László kormányzóvivő 1959 május 19-én arról nyilatkozott az újságíróknak, hogy a forradalom alatt külföldre menekült fiatalokat nem követhetik Nyugatra Magyarországon maradt idősebb családtagjaik. Világossá tette a jelenlévőknek, hogy ilyen céllal egyetlen magyar állampolgár sem számíthat kiutazási vízumra: "A magyar kormánynak az a véleménye, hogy a különvált családok egyesülésének Magyarországon kell bekövetkeznie és sehol másutt a világon." Ha valaki vissza akarna térni - magyarázta Gyáros - annak szívélyes és egyéni fogadtatásban lesz része Magyarországon. Ezzel összefüggésben cáfolta azokat a nyugati lapértésüléseket, miszerint magyar hazatérőket letartóztattak vagy akár kivégeztek volna. Diplomatikusan annyit mondott, hogy "egy hazatérő menekültet sem állítottak bíróság elé, vagy ítélték el".²²⁴

²²³ BA B150/3551.

²²⁴ Jelenlegi adataink nem elégségesek annak megállapítására, hogy Gyáros nyilatkozata mennyiben jelentett, illetve jelentett-e tényleges eltérést az 1958 közepi magyar menekültpolitikától, s nem inkább csak egy látványos politikai nyilatkozat volt, különösebb gyakorlati jelentőség nélkül.

A magyar hazatérítő propagandát elemző düsseldorfi iroda ezzel szemben rögtön megjegyezte Lenz István esetét, akit ugyan lehet, hogy bíróság nem ítélte el, de ettől még valószínűleg nem lett jobb a sorsa, sőt sejtetni engedték vele kapcsolatban a legrosszabbat is.²²⁵ Az ismertebb menekültek esetében továbbra is a közvetlen kapcsolatfelvételen keresztül próbált hatni a magyar hazatérítő propaganda. Sztani István futballista apja például útlevelet kapott egy nyugat-berlini mérkőzésre, hogy a fiát rábeszélje egyben a hazatérésre. Az apa ecsetelte neki édesanyja rossz egészségi állapotát, mintegy a lelkiismeretére apellálva. Ezekután Nyugaton elkönyvelték a focista hazatérését. Német elemzők szerint 1959 közepén a magyar hazatérítő propaganda finomabb és közvetettebb lett. A rádióadások a menekültek honvágyának a növelésére koncentráltak oly módon, hogy nem nyilvánvaló propagandisztikus eszközöket vetettek be - mint korábban -, hanem népdalokat, költeményeket, cigányzenét és a magyar családi élet mindennapjaiból sugároztak. Az ausztriai és a német menekülttáborokban nagy visszhangja volt ezeknek az adásoknak. Az egy hónap múlva következő második adást a kanadai magyaroknak sugározták. 1959 végén mégis szinte már alig történt valami a magyar menekültek repatriálásában. A nyugati magyar emigrációs sajtó csaknem egybehangzóan állapította meg, hogy a magyar menekültek a befogadó országok gazdaságaiba általában jól beilleszkedtek.²²⁶

1956 október 28-tól 1959 január 31-ig 180.461 magyar menekült érkezett Ausztriába. Az osztrák szövetségi belügyminisztérium hivatalos adatai szerint közülük 14.435-en maradtak ebben az országban, s szinte ugyanennyien, 14.309-en mentek Németországba. 1957 január elseje és 1959 január 31-e között a fenti minisztérium adatai szerint 11.940 magyar menekült tért vissza Magyarországra, ebből 8.138-an Ausztriából, 3.802-en pedig a többi nyugateurópai országból.²²⁷ Természetes módon adódik a kérdés, hogy a többi menekült hol, mely országokban talált otthonra, illetve tartósabb felvételre.

5. A magyar menekültek továbbvándorlása a tengerentúlra

A második világháború végén Németországban és Ausztriában több százezer olyan külföldi, illetve hontalan személy maradt - az angolszász katonai és politikai terminológia szerint: Displaced persons -, akik nem tudtak, vagy nem akartak visszatérni korábbi lakóhelyükre. Az említett két ország óriási anyagi és

²²⁵ U.o. Lenz István 1957 elején menekült Németországba. Az év májusában továbbították a pidingi átmenőtáborból az aurich-sandhorsti táborba. Felesége később kísérelte meg követni őt Németországba, de elfogták az osztrák határon és bezárták. A fogdából írt a férjének egy levelet, amelyben kérte visszatérését. A férj erre -szófogadó módon- 1958 júliusában hazatért Magyarországra. A magyar hatóságok letartóztatták és börtönre ítélték.

²²⁶ U.o.

²²⁷ BA B150/3549.

politikai erőfeszítéseket tett az említett személyek integrálására és - még hangsúlyosabban - továbbítására a világ gazdagabb felvevő országaiba. A beillesztési törekvésekről és támogatásokról a későbbiekben - a társadalmi integráció kezdetei fejezetben - lesz szó. A külföldiek és a hontalan külföldiek kivándorlásának a segítésekor már 1950 és 1953 között abból indultak ki Németországban, hogy a kivándorlás minden menekültnek alkalmat teremt az új élet megalapozásához. Így elsődleges feladatnak tekintették a szociális hatóságok a kivándorlás támogatását.²²⁸

A kivándorolni szándékozók, akik nagyrészt sem a német sem pedig az angol nyelvben nem voltak járatosak, támogatásukra és segítségükre kaptak egy nyelvet beszélő hivatalnokot a táborokban, aki minden szükséges fordítást elvégzett; az anyanyelveken kitöltött oklevelekről angolra fordított, nyomtatványokat töltött ki és tanácsal tevőlegesen a kivándorlók mellett állt. De komplikált esetekben is - válás, adoptálás, állampolgársági ügy - rendelkezésére állt egy szakember a többnyire kelet-európai illetőségű menekülteknek, aki tartotta a kapcsolatot a nemzetközi menekültszervezettel, a Németországi Ellenőrző Tanáccsal, a kivándorlási bizottságokkal és intézte a kivándorlók személyi- és poggyász ügyeinek a technikai lebonyolítását. 1952-ig a költségelszámolás is ezeken az előadókon futott keresztül. Kérésre több esetben el tudták intézni a büntetések korábbi letöltését is. A kivándorlási költségek csökkentése érdekében a lágerorvosok megállapodást kötöttek egy röntgenintézettel, hogy a befogadó országok részéről elvárt vizsgálatokat és röntgenfelvételeket kedvezményes áron készítik el. Ugyancsak takarékosan oldották meg a kivándorlók elszállítási állomáshelyre történő utaztatását is.

A táborokban tartózkodó menekültek orvosi gondozását a hontalan külföldiek közül való, szabadon praktizáló orvosok látták el, akiknek az orvosi kamara engedélyezte a lágerlakók beteggondozását. A nővérek ugyancsak a külföldiek közül rekrutálódtak, s a tartományi szociális hatóságoktól kaptak fizetést. Egy idő után a kivándorló jelöltek előzetes orvosi vizsgálatát is ezek az orvosok végezték. A folyamatos ellenőrzés lehetővé tette, hogy az egészségi állapotban bekövetkezett pozitív változást - például TBC esetén - a kivándorolni szándékozó azonnal dokumentál(tat)ni is tudta.

A nemzetközi menekültügyi szervezet - IRO - 1951 végi megszüntetésével vége lett a nagyobbstílusú kivándorlások időszakának és így a menekülttáborok kivándorlás segítését végző alkalmazottjai más feladatok után nézhettek. Mindenesetre továbbra is megmaradt a szociális hivatalokban egy előadói

²²⁸ A „régí” menekültek kivándorlásának elősegítését 6 Hamburg tartományi menekülttábor korabeli gyakorlata alapján illusztráljuk. BA B150/3639 Heft 2.

státusz, amely a továbbiakban is csak a hontalan külföldiek érdekeinek a gondozásával foglalkozott még az érintettek integrálását követően is. A társadalmi szervezetek nagyon fontos tevékenységet folytattak a kivándorlás támogatásában jótállások és munkahelyek biztosításával a felvevő országokban, a rokkantak garanciái révén és az utazási költségek biztosításával azoknak, akik ezt más forrásokból beszerezni nem tudták. Az egyik nemzetközi szervezet (WCC) segítségével 1952-ben 25 hontalan külföldi és 20 népi német tudott kivándorolni, a Tolstoy Alapítvány ugyanebben az időszakban 21 személyt támogatott a letelepedésben. A hamburgi menekülttáborokból 1950 közepétől 1953 végéig német és amerikai adatok alapján a következő kivándorlási eseteket - kísérleteket - regisztrálták:

A kivándorlók száma

	1950 2. félév	1951	1952	1953	Összesen
Jelentk. kivánd-ra	1.001	1.981	174	78	3.234
Elutasított, ill. a célországból vissza- irányított	288	665	97	1	1.051
Effekt. kivándorolt:	713	1.316	77	77	2.183

Az 1950 és 1951-es adatok kizárólag a táborlakókra vonatkoznak, mert az IRO azokat a táborokon kívül élő külföldieket nem jegyezte fel, akik új otthonra leltek a tengerentúlon. Az 1952 és 1953-as adatok viszont tartalmazzák a privátszállások kivándorlóit is. Az ICEM, az Európai Migráció Kormányközi Bizottsága - egyik utódszervezete az IRO-nak - azzal kezdte tevékenységét, hogy közvetítőként lépett fel a lehetséges kibocsátó és a felvevő országok között. Azaz egyfelől szűkült működési területe az elődszervezethez képest, ugyanakkor például szükség esetén jól bonyolított le például egy ausztráliai kitelepülő akciót is - bár erre nem szólt a mandátuma. (Ez az akció maradt egyébként az egyetlen a nem német menekültek számára).

A fiatal, munkaképes és egészséges személyek 1953 végére már kivándoroltak. Csak egy kis részük, pontosan 2.162 olyan hontalan külföldi élt még együtt 1.761 német menekülttel a hamburgi táborokban, akiket úgy ítélték meg, hogy eleget tudnak követelményeinek. A táborok többi lakói ekkor már jelentős számban beteg emberek voltak (395 Tbc-beteg, 9 idegbeteg, 3 ágyhoz kötött paralízises, 72 egyéb krónikus betegségben szenvedő, 2 vak, 17 félvak, 3 néma, süket, süketnéma, 45

rokkant, 20 öregkori gyengeségben szenvedő és 9 egyéb beteg, azaz összesen: 575). Ehhez jött még 68 kórházban ápolott személy - 29 Tbc-s, 33 idegbeteg (köztük 29 olyan személlyel, akik Angliából tértek vissza az átvétel előtt), 2 paralízises, 4 krónikus. Ezen személyek bevándorlásának a jóváhagyását a felvevő országok addig függőben hagyták, amíg állapotukban javulás nem mutatkozott, ami természetesen gyakran előfordult. A táborok területén kívül élő hontalan külföldiek és nem német menekültek nagyobb része sikerrel kapcsolódott be a munkafolyamatba és ezért már kevésbé volt érdekelt a kivándorlásban.²²⁹

Bréma tartomány - Bréma városa és Bremerhaven - 192 magyar menekültet vett fel Ausztriából 1956 végén. Már az elszállásolásuknál konfliktusok keletkeztek, mert a magyarok az überseeheimi kivándorlótábort, amelyet számukra először kijelöltek, nem akarták elhagyni. Azt mondták nekik ugyanis Ausztriában, hogy mint kivándorlók azonnal ki fognak hajózni a tengerentúlra. A brémai hatóságok nagy erőfeszítéseket tettek a kívánság teljesítése érdekében. A legkülönbözőbb szinten kezdeményezett tárgyalások azonban sokáig nem kecsegtettek semmilyen eredménnyel. Közben persze a menekültek elégedetlensége egyre nőtt. Hozzájárult ehhez az is, hogy a tengerentúli transzportok jórészt Brémán keresztül mentek a másik atlanti partra, így a város által átvett menekültkontingens folyamatosan látta, hogy mások minden nehézség nélkül kivándorolhatnak. A fokozódó feszültség feloldása érdekében az illetékes brémai vezetők megbeszélésen fogadták a kivándorolni szándékozó magyar menekültek választott küldöttjeit 1956 december 11-én. A németek remélték, hogy a magyarok megértik problémáikat és méltányolják az érdekükben tett fáradozásaikat. Annyit mindenesetre viszonylag korán valóban elértek, hogy a városban székelő amerikai konzulátus munkatársai már a megbeszélés másnapján hozzákezdtek felmérni, mennyi magyar kíván kivándorolni és hová szeretnének menni (építettek ugyanis a kanadai és az ausztráliai érdeklődésre is). Nagyjából és egészében a Brémába érkezett magyaroknak mintegy a fele szándékozott korai búcsút venni a kikötővárostól.²³⁰

Bár a kivándorolni akaró magyarok közül többen azt hitték, hogy a németek akadályozzák a kihajózásukat, az 1956 december 11-i megbeszélés küldöttjeik és három német tisztségviselő között a menekültek, elüldözöttek és evakuáltak tartományi hivatalában abszolút nyugodt légkörben zajlott le. A vendéglátók megkérték mindjárt az öt magyar delegátust, hogy adják elő kívánságaikat. A fő probléma röviden és velősen így vezetődött elő: "Csalódottak vagyunk, hogy Brémát jelenleg mint végállomást kell szemlélnünk, holott mi ki akartunk vándorolni." A

²²⁹ Uo.

²³⁰ BA B150/5139.

"Regierungsdirektor" címet viselő Gotthard hosszasan érvelt a város addigi erőfeszítéseivel, melyekkel támogatni akarta a menekültek ezen törekvéseit. Mivel a magyarok szándékaik ellenére érkeztek ide, német részről mindent megtesznek azért, hogy sikerüljön a kivándorlásuk. Felveszik a kapcsolatot azokkal az országokkal - képviselteiken keresztül -, ahová a magyarok menni akarnak. Már telefonáltak a kanadai misszióknak Kölnbe, ők azonban a leghatározottabban elzárkóztak a beutazási papírok néhány napos kiadása előtt. Az első napokban a magyarok táborába vitték Bréma illetékes kivándorlási tanácsadóját, aki átfogóan válaszolt a felvetett kérdésekre.

A Kanadába szállító egyik hajózási társaság brémai képviselőjének például volt még néhány szabad helye egyik induló hajóján. Nekik maguknak is érdekük lett volna ezeket a helyeket magyar menekültekkel betölteni. De tíz telefonbeszélgetéssel sem lehetett ezt a városból elintézni, így a dologból nem lett semmi. De nemcsak Bréma kivándorlási referense, hanem az überseeheimi tábor vezetője is kapcsolatba lépett már a Castel-Line Hajózási Társasággal és az érintett kivándorlási bizottságokkal, hogy ezzel legalább egy része a magyar menekülteknek - mintegy 30-an - 1956 december 17-ig megkaphassák kivándorlási papírjaikat. De ez az igyekezet sem vezetett eredményre. A kivándorlás Németországból Észak-Amerikába (itt USA) általában egyéni felülvizsgálatokat útján történt, Kanadába és Ausztráliába viszont - ahogyan fentebb láttuk - nagyvonalúbban engedték be a magyar menekülteket. Gotthard megmagyarázta a magyar menekültek delegátusainak, felkérte a szövetségi menekültügyet arra, hogy a kivándorlások szervezésekor ne feledkezzenek el a Brémában várakozó menekültekről sem.

Az egyik magyar delegátus közbekérdezett: arra gondolt, hogy gyorsabban kivándorolhatnának, ha nem tekintenék őket Németországban "bevándoroltaknak"? Gotthard szerint a magyarok nem bevándoroltak, hanem Bréma által befogadottak Ausztria tehermentesítése és a magyar menekültek megsegítése érdekében. A magyarok szerint egy német hivatalos személy szerint, aki nem régen tett látogatást náluk a táborban, a magyar menekültek "bevándorlók" Németországban. Gotthard szerint az 500 ezres Bréma lakosai közül 100 ezren menekültek. Ezek a menekültek is azzal a gondolattal érkeztek a városba, hogy egyszer ismét visszatérnek Kelet-Poroszországba, Nyugat-Poroszországba... stb. De akkor nem volt kivándorlás és ezért fel kellett venni ezeket a menekülteket. Most létezik egy nagyarányú kivándorlás, nem humanitárius megfontolásokból, hanem azért mert az Egyesült Államoknak, Ausztráliának és Kanadának munkaerőre van szüksége. És ez nagy szerencséje a magyaroknak.

Ezekután Gotthard biztosította a magyar menekültek küldöttjeit, hogy a német hatóságok minden erejükből tőlőt megtesznek a kivándorlás meggyorsítása és támogatása érdekében. Ők nem

akarnak senkit sem akarata ellenére a városban tartani. Nem tehetnék ezt meg márcsak az alkotmányuk, az alaptörvény miatt sem. Ezenkívül nem szeretnének egyetlen elégedetlen embert látni Brémában. De megállapította másrészt, hogy nincs közvetlen befolyásuk ennek érdekében a külföldi hatalmakra. A magyaroknak az volt a véleménye, hogy a brémai tábor nem az a hely, ahonnan a kivándorlás meggyorsítható. Olyan táborba szeretnének ehelyett menni, amely eleget tesz ezen elvárásoknak. Erre állapította meg nagyon határozottan Gotthard, ha egyáltalán lehet egy táborról Németországban azt állítani, hogy onnan gyorsan ki lehet vándorolni, akkor az egészen bizonyosan éppen a brémai! Itt ugyanis - szemben például Hessennel - külföldi missziók és hajóstársaságok székelnek, akikkel napi kivándorlási kapcsolatban állnak. Amikor Németország határozott magyar menekültek felvételéről, akkor Bréma magára vállalt ebből egy részt, amely messze túllépte a népességének aránya után várható százalékarányt. Azt gondolták ugyanis, szivességet tesznek a magyaroknak, ha a sokkal rosszabb friedlandi táborból elhozzák őket.

A menekültek Brémába érkezését követően további magyar menekülttömegek érkeztek a friedlandi átmenőtáborba, ezenkívül további 55 ezer keleti német várt elhelyezésre az országban, akik Lengyelországból és Sziléziából jöttek. Egyik magyar delegátus szerint akkor követtek el hibát először velük, amikor Ausztriából Brémába küldték őket. A tengerentúli kitelepülésre előjegyzett menekülteket először Ausztriában kellene hagyni, így a már továbbszállítottak - a brémaiak - kihajózhatnának. Az osztrákokat kell felelőssé tenni a be nem tartott ígéretért, illetve a hibáért, amit elkövettek. A németek azt mondták, hogy egy hét múlva Bonnból érkezik egy amerikai megbízott Brémába és megkísérlik vele közösen szabályozni az ügyet. Gotthard hangsúlyozta ismét, hogy az amerikai befogadási feltételek igen szigorúak, s minden jelentkezőt külön megvizsgálják. Ismeretei szerint addig három amerikai repülőgép repült el magyarokkal. Emlékeztette magyar vendégeit arra, hogy a németek évekig gondoskodtak a dipíkről, majd a sokféle hontalan külföldiről, akik azóta kivándoroltak. Az überseeheimi otthonból, ahol a magyarok laknak, sok ezer dipí vándorolt ki az amerikaiak, a nemzetközi menekültügyi szervezetek és az IRO révén. Ezért pontosan tudják, milyen a kivándorlás folyamata.

A kivándorolni akaró magyar menekültek küldöttei megjegyezték Gotthardnak, hogy számolnak az alapos amerikai vizsgálódással. A bevándorlási rendelkezések a német tisztségviselő szerint nagyon különbözőek. A magyarok jó egy hete érkeztek Brémába és ezért azt ajánlotta, hogy legyenek még némi türelemmel. A magyar képviselők egyöntetűen kijelentették, hogy szívesen meg is ígértek. Az egyik képviselő szerint a magyarok némiképp bosszúsak azért, hogy képzetlen munkás feladatra osztották be őket, pedig ennél sokkal többet teljesíthetnének. Azaz nem

tetszik nekik, hogy most csak tanulatlan munkásként dolgozhatnak. Gotthard a nyelvi problémákra történő utalást követően elmesélte a magyaroknak felvetésükkel kapcsolatos amerikai tapasztalatait. Tavasszal ugyanis éppen azért utazott az Egyesült Államokba, hogy a munkások és a bevándorlók kapcsolatait tanulmányozza. A magyar menekültek arra panaszkodnak, hogy nem dolgozhatnak tanult szakmájukban. De ez nagymértékben függ a munkáltatótól. Itt nem olyan országban tartózkodnak, ahol parancsolnak, hanem olyanban, ahol a munkaadó választhatja meg a munkavállalót. Biztosította a magyarokat arról, ha majd Ausztráliába, Kanadába vagy az Egyesült Államokba mennek, nem fognak tudni rögtön a szakmájukban dolgozni, hanem olyan munkahelyeken lesznek, ahol a többi kivándorló is dolgozik.

A 100 ezer Brémában tartózkodó menekültnek mintegy a fele dolgozott az eszmecsere idején. De csupán kb. a 20%-uk tudott az eredeti szakmájában munkát kapni. A magyar menekültek részben textilgyárakból érkeztek, de ezekből Brémában egy sem található. A tartománynak Gotthard interpretációja szerint vassfeldolgozó ipara, hajógyárai és kikötői vannak. Ha a magyar menekültek hosszabb ideig tartózkodnának itt, akkor megtalálnák az alkalmat arra, hogy ismét szakmájukban dolgozzanak. A németek megértik a magyarok idekerülésének rendkívüli körülményeit, de azt kérik, hogy legyenek türelmesek, és ha a maradás mellett döntenének, remélhetőleg hamarosan a szakmájukban dolgozhatnak és saját lakásban lakhatnak. Nem éppen logikus módon azt kérdezte erre az egyik magyar küldött, hogy tervezték-e a Bonnból érkező amerikai megbízott táborlátogatását is? A válasz szerint ez nem a német oldaltól függ, hanem csak az amerikai követségtől. A magyarok ekkor ismét megköszönték kívánságaik megígért támogatását.

Gotthard brémai Regierungsdirektor biztosította a tartományba érkezett magyar menekültek küldötteit, hogy az összes munkatársa többet tett és kezdeményezett értük, mint saját honfitársaikért, akiket hasonló körülmények között üztek el Kelet-Poroszországból. Ezekután Gotthard egy másik kérést is előhozott. A német nép saját hasonló sorsa miatt érdeklődik és érez együtt minden egyes magyar menekülttel. De kérik, hogy beilleszkedni, úgy ahogyan a saját (német) honfitársaik is teszik, mégpedig éppen a kivándorlásra való tekintettel, hiszen az amerikaiak mindenkit külön meghallgatnak, s őket is megkérdezhetik a kitelepülési akaró magyarokról. (A beteg emberek a táborokban - akiket már ismernek az új magyar menekültek - bár akartak, saját maguk miatt nem vándorolhatnak ki). Gotthard a saját - német - menekültjeikkel. De nem is követelnek többet a magyar menekültektől, mint saját menekültjeiktől. Kérte ezért a magyaroktól - addig is amíg ott tartózkodnak - a tábori tartózkodás szabályainak és a táborvezetés rendelkezéseinek a

betartását. Minél surlódásmentesebb ugyanis az együttműködés, annál többet tehetnek ugyanis a magyarok igazi érdekeiért.

A brémai magyar menekültek küldöttjei kijelentették Gotthard kormányzati főtitisztviselőnek, hogy szeretnének együtt maradni. És ha már az überseeheimi tábort el kell hagyniuk, akkor valamennyien annak melléktáborába (Holthorster-Weg) szeretnének átmenni. De a németek addigra már berendeztek egy 40 személyes tábort is az egyedülálló magyar menekülteknek és ezért kérték tőlük ide is az átköltözést, cserébe felajánlották számukra egy központi találkozóhely (Treffpunkt) kialakítását a közös ügyek megbeszélésére. Kérte Gotthard azt is, hogy legyenek forradalom és forradalmárok lejáratására használja fel a nyugati német sajtóban a zajos elégedetlenségekről beszámoló cikkeket. Szerinte ez is az itteni menekültek felelőssége. Mindenesetre megígérte, hogy a német illetékesek nem fogják kihasználni befolyásukat a sajtóra. "Túl szimpatikus az Önök ügye a számunkra ahhoz, hogy engedjük azt a keleti rádióadóktól és sajtótól bemocskolni". Az újságcikkek által befolyásolható német segítőkészség szinten tartása érdekében kérte Gotthard a magyaroktól az okos együttműködést a hatóságokkal. Ezután megjegyezte, már nyugtalanság tapasztalható a keleti német menekültek által lakott Vahr táborban amiatt, hogy az überseeheimi magyarok jobb ellátásban részesülnek náluk.

A német kormányzati főtitisztviselőnél látogatást tett magyar menekült küldöttek kifejezték reményüket a bonni amerikai megbízott érkezésével kapcsolatban és megígérték, hogy nyugodtan kivárják a látogatásig tartó hetet. Gotthard erre megegyeszer kihangsúlyozta az együttműködés fontosságát a menekülttábor vezetésével és kérte, a magyarok döntsék el maguk között, kik mennek az egyedülálló szállóba, kik a Holtholster útra, s végül ki az a 12 személy, aki Bremerhavenbe megy. Ugyan magyarok sikeres kivándorlásáért ugyanazt fogják tenni, mint a brémaiakért. Mintegy biztatásként hozzátette: Mr. Crawlynek a tartózkodási helye a kikötői menekülttábor. Elmondta még munkabérükért sokkal többet vásárolhatnak, mint magyarországi bérükért tehetnék. Kijelentette, a jó ötletekhez és az egyéni kezdeményezésekhez mindig partnerek lesznek.²³¹

Az Ausztriából szintén a gyors tengerentúli kivándorlás ígéretével Schleswig-Holsteinbe szállított 58 magyar menekültet is nyugtalanság fogta el 1957 január közepén a továbbutazás késése miatt. Levelet írtak a falkensteineri táborból az illetékes kiel minisztériumnak, hogy a leggyorsabb úton szállítsák őket vissza a traiskircheni menekülttáborba, ahonnan

²³¹ BA B150/3639 Heft 2.

- mint oly sokan mások - elmehetnének végre az Egyesült Államokba és Ausztráliába. Indokolásuk szerint ugyanis már több, mint két hónapja regisztrálták őket az említett országokba, de azóta bevétel és kilátások nélkül várakoznak a táborban. Nekik is azt mondták Traiskirchenben (Ausztria), hogy a tengerentúli kivándorlás Nyugat-Németországból sokkal gyorsabban következik be, mint Ausztriából. A táborban való további tartózkodás azért sem hozhat számukra kielégítő megoldást, mert fejenként csak napi fél márka támogatást kapnak, amelyből még a tisztálkodási szereknek az árát is képtelenség fedezni. Dohányra, fürdőre és fodrászra már semmi sem marad.

A tartományi munka, szociális és menekültügyi minisztérium tíz nappal később kelt válaszában cáfolta az osztrák menekülttáborban tett kijelentést: a Szövetségi Köztársaságból nem lehet gyorsabban kivándorolni, mint Ausztriából. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának német irodáiban benyújtott kivándorlási kérelmeknek a feldolgozási ideje kb. egy év, és az szerint - amennyiben a sajtónak hinni lehet - időközben az Ausztriából történő kivándorlás előtt is jelentős akadályok tornyosultak. A menekültek kérelmezett visszaszállítását a traiskircheni táborba elutasították - monván: kizárt -, mert megígérték a kérés továbbítását a szövetségi menekültügybe. A második problémára - kevés támogatás - a munkavállalás lehetőségét ajánlották megoldásként.²³²

De az annyira áhított tengerentúli kivándorlás sem jelentett gyors megnyugvást a magyar menekültek egy része számára. A repatriálással foglalkozó fejezetben már említettünk kanadai csalódást. De az Egyesült Államokban is csalatkoztak többen, illetve sokakat küldtek onnan vissza Európába különféle problémákra hivatkozva. A legszembetűnőbb elégedetlenséget a Dél-Amerikába, közelebbről Brazíliába települt magyaroknál tapasztaltuk. A Brazíliába került magyaroknak a fele - mintegy 500-an - kérelmeztek pár hónap tartózkodást követően Adenauer szövetségi kancellártól európai, illetve német visszafogadásukat.²³³ De ilyen esetekben a Szövetségi Köztársaság sem mutatkozott különösebben megértőnek a visszafogadásban. 1962 végén egy középkorú magyar asszony kérelmezte Sao Paoloból - von Hase államtitkár támogatását kérve -, hogy férjével a nyugati Németországban telepedhessen le. Tervét azzal indokolta, hogy akkori lakóhelyén

²³² BA B150/3551.

²³³ BA B150/3549. Szigyártó Béla Saõ Paoloban 1958 tavaszán kelt könyörgõ levelében rendõri és katonai õrizetrõl, gumibotról és deportálásról írt. Tény, hogy az általa civilizálatlan és elviselhetetlen õserdõnek leírt Elgondolkodtató azonban, hogy ugyanezt a környéket egy Brazíliába 1950-ben kitelepült egykori keleti német család viszonylag olcsónak és gazdaságilag jobb helyzetben lévõnek ítélte az ország más tartományaihoz képest és éppen ezért arra törekedtek (HStAWI Abt. 503, Nr. 427.).

elviselhetetlen a klíma, beteg a férje és nehezek a munkafeltételek. Az illetékes minisztériumi tisztviselő alig tartotta lehetségesnek, hogy új befogadóországot találjanak a házaspárnak Európában. Megjegyezte közben, a tapasztalat mindig arra tanítja, hogy az emigránsok - teljesen függetlenül attól, melyik országból érkeztek - sikertelenségek és visszaesések idején hajlamosak azonnal egy másik ország irányába tájékozódni abban a hitben, hogy ott megtalálhatják szerencséjüket. Finoman szólva a távolságtartást ajánlotta a kérelem vizsgálatánál.²³⁴

1959 január 31-ig az ICEM nyilvántartása szerint az Ausztriába érkezett magyar menekültek támogatásukkal a következő országokba vándoroltak tovább:

Ország	Szám(1959 l. 31-ig)
Argentína	914
Ausztrália	10.052
Belgium	3.424
Brazília	1.004
Kanada	25.475
Chile	272
Kolumbia	218
Costa Rica	32
Kuba	5
Ciprus	2
Dánia	1.178
Dominikai Közt.	581
Equador	1
Franciaország	10.240
Németország	14.309
Hollandia	3.570
Izland	52
Irország	541
Izrael	1.897
Olaszország	3.849
Luxemburg	227
Új-Zéland	981
Nicaragua	4
Norvégia	1.194
Paraguay	7
Peru	2
Portugália	4
Rhodesia	71
Spanyolország	19
Dél-Afrika	1.325
Svédország	5.920
Svájc	12.128
Törökország	505
Nagy-Britannia	20.664
Uruguay	42

²³⁴ BA B150/3553 Heft I.

Egyesült Államok	36.473
Venezuela	706

Összesen: 157.888²³⁵

Az ICEM becslése szerint az Európában felvett magyar menekültek közül mintegy 21 ezren szándékoztak továbbvándorolni a tengerentúlra. Éspedig:

Nagy-Britanniából 4.500-an, Franciaországból 4.200-an, Olaszországból gyakorlatilag az összes odatelepült, Svájcban 2000-en, Németországból kettőezren, Norvégiából szinte valamennyien, Belgiumból ezren, Dániából 500-an és az összes többi befogadó országból mintegy 800-an.²³⁶

6. A magyar menekültek beilleszkedése Németországban és Ausztriában

6.1 Tartományi miniszterek a szövetségi menekültügyben

1957 február 21-én a német szövetségi gyűlés elfogadta az 1953 március 9-i menekült-szükségjuttatási törvény (Flüchtlings-Notleistungsgesetz) módosításának a tervezetét úgy, hogy az már másnap - kihirdetésével - törvényerőre is emelkedett (a szövetségi tanács-Bundesrat egyetértése már megvolt). A szempontunkból fontos 1. szakasz 1. bekezdése a következő kiegészítést kapta: "A törvény szerint az elüldözöttek és az olyan németek elhelyezéséhez, akik a szovjet megszállási övezetből, vagy a szovjetek által megszállt Kelet-Berlinből menekültek, juttatások követelhetők. Ugyanez érvényes azon személyeknek az elszállásolására, akiket külföldi menekültként elismertek." A jogszabály nem kevesebbet jelentett, mint azt, hogy a menekültek integrálásának egyik fontos követelményében megszüntette a különbséget az etnikailag német és más, nem német menekültek között, akiket persze előbb, - miként a magyarokat is - elismertek a Genfi Konvenció szerint menekültnek.²³⁷

A fenti napon szóba kerültek a magyar menekültek egy megbeszélésen is, ahol két szövetségi miniszter és a tartományok elüldözött- és menekültügyekért felelős miniszterei tárgyaltak a szovjet-zóna menekültjeinek és a Kelet-Európából áttelepülők elhelyezéséről. A szövetségi menekültügyi miniszter szerint a többszázezer személy elhelyezésének a kényszerének figyelemreméltó eredményei ellenére a lakásépítés képtelen lépést tartani az igényekkel. Azaz továbbra is szükség lesz a táborokra, mint provizórikus szállásokra. Oberländer a

²³⁵ BA B150/3549. Az egy hónappal korábbi ICEM-jelentéshez képest (1958 december 31.) az európai befogadó országokban gyakorlatilag nem történt változás a magyar menekültek számában. A legnagyobb tengerentúli célországok közül viszont Kanadában csaknem kétezer személlyel (23.512), az Egyesült Államokban csaknem félezer fővel (36.043) emelkedett a magyarok száma (Ausztráliában nem változott). BA B150/3560b.

²³⁶ BA B150/5139.

²³⁷ BA B134/3823.

szövetség/Bund morális felelősségébe sorolta a családösszevonásokat. A jogos igény a hazára és a szovjet zónával történő újraegyesülésre akkor is fennmarad szerinte ha csökken a németek száma az egykori keleti országrészekén. A menedékjog megadásától szerinte nem szabadna vonakodni. A nehézségek áthidalására tett javaslatai azonban nemigen tértek el az addigi gyakorlattól, azaz elég vérszegények voltak: a Notleistungsgesetz kimerítése, a lakásépítések felgyorsítása, a menekültelosztási kulcs módosítása és közelebbről nem pontosított köztes megoldások. A magyar menekültekről csak annyit mondott a szövetségi menekültügyi miniszter az első körben, hogy elég lesz rá később visszatérni, mert "hála az alkalmazott eszközöknek, ez a feladat kevésbé tűnik sürgetőnek."

A megbeszélésen résztvevő egyik illetékes szenátorról az Oberländer javaslatok kiegészítéseként ajánlotta megvizsgálni a kivándorlás lehetőségét is, amely jelentős könnyebbséget hozhatna a menekültek elhelyezésében. Érdekes módon (bár miként említettük gyakorlat volt már évek óta a keleti németek kivándorlása), a hamburgi szenátorról javaslata visszhangtalan maradt a hosszú megbeszélésen. A bajorok éppen felszámolták menekülttáboraik, s a késői áttelepülők érdekében ismét újakat kellett volna létrehozniuk. Hessen viszont éppen akkor fejezett be egy 6,5 millió márkás táborépítési programot. Nordrhein-Westfalen képviselője azért aggódott, hogy a tartomány veszi fel az országba érkezett minden menekült 42%-át. Ki és milyen mértékben fogja ezt nekik finanszírozni? Hamburgban három ezren laktak szükséglakásokban és erős ellenállás bontakozott ki további személyek felvételével szemben.

Mintegy megnyugtatóként közölte Oberländer a résztvevőkkel, hogy további magyar menekültek érkezése nem várható. Összesen mintegy 13 ezren érkeztek Ausztriából és még kb. 2 ezren várhatók a családösszevonások eredményeként. De Jugoszláviából nem vesznek át több magyar menekültet. A munkaképes magyarok foglalkoztatási kérdése - a sikeres együttműködésnek köszönhetően - általában jól megoldódott minden tartományban. Az alsó-szászországi miniszter szerint, ha általában jók is voltak a tapasztalatok, mégis található a magyar menekültek között egy csoport, amely bűnözőkből áll, akiknek az eltávolítását szabályozni kellene. A baden-württembergi miniszter a bauschlotti magyar gimnázium pénzügyi nehézségeiről beszélt. Megpróbáltak ugyan egyedül is segíteni, de az a felfogásuk, hogy a magyar iskola elhelyezésének ebben a gimnáziumban minden tartomány közös ügyének kellene lennie, ezért a kultuszminiszterek állandó konferenciájának kellene megoldást találnia a kérdésre.

A bajor miniszter hangsúlyozta kollegái előtt illetékes hatóságaik kiváló együttműködését a magyar menekültprobléma

kezelésében. Nehézségek némely esetben abból adódtak, hogy nem voltak elég türelmesek és tapintatosak a frissen munkába állt magyar menekültekkel, pedig ezek a konfliktusok elkerülhetők lettek volna. Tapasztalata szerint az Angliából visszajövő magyarok előszeretettel maradnak Bajorországban. Stain miniszter azt tudakolta a szövetségi politikusoktól, hogy a Bundestag által a magyar menekülteknek biztosított 25 millió márkából milyen segélyek finanszírozhatók. Ezenkívül tájékoztattott arról is, hogy a Jugoszláviába menekült magyar zsidók németként regisztráltatják ott magukat, míg a magyarországi németek politikai okokból magyar nemzetiséget diktálnak be. A szövetségi menekültügyi miniszter megnyugtatta a tartományok képviselőit, hogy ugyan a szövetségi kormány több költséget számolt már el a magyar menekültek alapjából, de tervük szerint a még fennmaradt összegből térítik majd a tartományok magyarokkal kapcsolatos kiadásait. A bajor miniszter másik felvetésére közölte Oberländer, hogy bizottságot küld Jugoszláviába a regisztrálások felülvizsgálatára.²³⁸

1957 szeptemberében jelent meg a német szövetségi kormány sajtó- és információs hivatalának bulletinjában a menekültügyi minisztérium jelentése: "A magyar menekültek a Német Szövetségi Köztársaságban" címmel. A különnyomat megfogalmazása szerint 1956 november végén a szövetségi kormány nehéz helyzetben volt. Egyrészt segíteni kívánt az osztrák államnak(még több magyar menekült átvételével, illetve a menekültek ausztriai élelmezésének és elszállásolásának a támogatásával), másrészt folyton tekintettel kellett lennie arra, hogy havonta 20-25 ezer menekült keresett menedéket a szovjet megszállási övezetből a Szövetségi Köztársaságban. Ráadásul éppen a kritikus időszakban több nagy szállítmány áttelepülő is érkezett a Lengyelországhoz került keleti német területekről. A fenti időpontban a németországi táborokban az utóbbiakból 86 ezren, az előbbiekből 160 ezren tartózkodtak. A nem német menekültek száma a táborokban 27 ezer volt. A magyar menekültek kérelmezhatték - az egyszerűsített elismerési eljárást követően - a külföldi menekült státuszát a Genfi menekültügyi Konvencióról szóló törvény szerint(1953 szeptember 1). A német származásúakat közülük menekültként ismerték el a szövetségi menekültügyi törvény/Bundesvertriebenengesetz alapján.²³⁹

A nyugati Németországba érkezett magyarok száma 1957 februárjában érte el a 14 és félezret(a velük jött németekkel együtt). Mivel a menekülttáborok a fent említett keleti németekkel eddigre teljesen telítődtek, a magyar menekültek további felvétele már nem volt vállalható. A magyar menekültek - ahogyan magállapították: "nagy" - munkakészsége és a

²³⁸ Uo.

²³⁹ BA B150/3548 Heft 1.

munkavállalás szempontjából kedvező életkori és foglalkozási összetétele megkönnyítette felvételüket és elszállásolásukat. De mégsem ezek a kedvező körülmények voltak - a jelentés összeállítói szerint - a befogadás motívumai. Svájcban kívül csak a szövetségi köztársaság vette fel a magyar menekülteket anélkül, hogy gazdasági használhatóságukat vizsgálta volna. A munkaképes magyar menekültek - túlnyomórészt 18 és 25 év közötti fiatal férfiak - hamarosan képességeiknek megfelelő, jól fizetett munkahelyeket kaptak. A német lakosság fogadókészsége az igazi együttérzés és az európai gondolkodás jeleként értékelhető.

A szövetségi kormány meg kívánta őrizni a külföldi menekültek sajátosságait és népi lényegüket. Ezért mindent megtett a magyarok népi sajátosságainak a megtartásáért és kulturális fejlődésük lehetővé tételéért. A bauschlotti (Württemberg) magyar gimnázium 96 újabb tanuló felvétele után azonnali anyagi támogatást kapott a szövetségi kormánytól. 1170 egyetemistát úgy helyeztek el, hogy folytathassák tanulmányaikat. Azért hogy a magyar menekültek életét egy számukra teljesen új környezetben és mindenekelőtt a számukra teljesen új és szokatlan gazdasági és politikai viszonyok között megkönnyítsék és részvételüket a világ történelemben biztosítsák, szövetségi támogatásban részesítettek egy a Szövetségi Köztársaságban már évek óta megjelenő emigráns-magyar hetilapot. Ezzel biztosították a lehetőséget a kiadónak, hogy a példányszámot hozzáigazítsa a beáramló magyar menekülttömeg számához és a lapot ellássa egy melléklettel, amely a menekültek sajátos gondjaival foglalkozik.

Ezenkívül átdolgozták az egyébként bevált: Hontalan külföldiek tanácsadóját a magyar menekültek szükségleteinek megfelelően és magyar nyelven adták ki. A címe: Magyar menekültek útmutatója lett. Kezdetben elkerülhetetlenek voltak a nyelvi nehézségek, mert a magyarok szinte egyáltalán nem beszéltek németül - és más világnyelveken sem -, másrészt a magyar nyelv ismerete is igen kevés volt elterjedt Németországban. Ezért rögtön könyveket adtak ki és nyelvtanfolyamokat szerveztek a problémák áthidalására. A tartományi menekültügyi miniszterekkel folytatott tanácskozáson elhangzottakkal szinkronban a szövetségi kormány bulletinja megerősítette, hogy a magyarok beilleszkedése a munkafolyamatba gyorsan és surlódásmentesen következett be. Csaknem mindenki kész volt minden felajánlott munkát azonnal elfogadni, miközben készségesnek és munkaszeretőnek bizonyultak. A munkások gazdasági integrációja az iparban és a gazdaságban sikeres volt a kormány lapja szerint, de csak akkor fog teljes egészében lezárulni, amikor minden egyes munkavállaló a képzettségének és képességének megfelelő munkahelyen lesz. Az üzemek törekedtek a megbízhatónak bizonyult magyar munkásaikat a menekülttáborokból kihozni és számukra tartós lakásmegoldást biztosítani. Ez

utóbbira szövetségi eszközökből is biztosítottak 10 millió márkát az 1957-es évben.²⁴⁰

6.2 Rövid kitérő: magyar menekültek Svájcban

Érdekes összehasonlítást kínál a fenti német kormányközlöny megállapításaival – a magyar menekültek társadalmi integrációjának kezdeteiről – a csupán két hónappal később keletkezett, háromrészes elemzés a Neue Zürcher Zeitungban.²⁴¹ A Svájcba érkezett menekültek társadalmi, nemi, életkori és szakmai összetétele nagyjából és egészében megfelelt a nyugati Németországba befogadott magyarokénak.²⁴² Itt a repatriálásokat és a továbbvándorlásokat követően mintegy – összesen kb. kétezer személyt érintett – 10 és félezren maradtak. Három fázist különítették el a svájciak a kezdeti magyar integrációnak: az első akciókat a Svájci Vöröskereszt és a katonai hatóságok tartották kézben (elszállásolás és ellátás). A második fázist a magyar menekültek kantonok és községek szerinti arányos felosztása képezte. Ebben a fázisban a kantonális jóléti hatóságoknak és a különböző, hagyományokkal rendelkező segélyszervezeteknek jutott fontos szerep. 1957 február közepétől datálták a harmadik fázist – az elemzés időpontját is idesorolták –, amelyben a hatósági közreműködést lezártnak nyilvánították és a magyarokat a segélyszervezetekre bízták (Svájci Caritas Szövetség, a svájci Evangelikus Egyház Segélyszervezete, a Svájci Munkás Segélyegylet...stb.).

A magyar menekültek egyéves svájci tartózkodásának tapasztalatait elemző írás megállapította 1957 közepén, hogy érezhető még a magyarok mozgása egyik segélyhelyről a másikra. Mintegy kilenc ezren döntöttek már valamelyik mellett, további 1.500-an pedig egyáltalán nem fordultak még semmilyen segélyszervezethez. A feltételezések szerint ebben az a félelem működött, hogy a lépéssel elkötelezik magukat. Részben önkritikusan állapította meg a svájci lap, hogy a lelkesedés idején könnyen és akadálytalanul áramlott az emberektől a segély, de tartósan, hónapok és évek múltával olykor már nehezükre esett néha megtenni az adakozást. Ez persze még nem okozott problémát, mint ahogyan a magyar menekülteket olykor bíráló kemény szavakon sem volt mit csodálkozni. Az integráció problémájának megoldása nagy mértékben függött a Neue Zürcher Zeitung szerint Európa keleti fele szolgálta népeinek reményeitől vagy reménytelenségétől, bizalmától vagy kétségeitől. Ahogyan a nyugatiak és a svájciak megoldják a magyarok integrálását, úgy dőlhet el ezzel Kelet-Európa szovjetek által elnyomott népeinek elérni kívánt szabadsága. Politikai bölcsességet, emberi

²⁴⁰ Uo. A hontalan külföldiek hamburgi táborában 1953 végén 1165 munkaképes személyt tartottak nyilván. Közülük mintegy 230-an (kb. 20%) álltak munkában! Pedig eredeti foglalkozásuk szerint mintegy 65%-uk volt munkás, s 35%-uk tartozott az ún. intelligenciához. Akkor és ott a gyenge német nyelvtudásnak tulajdonították a rossz foglalkoztatási arányt (BA B150/3639 Heft 2.)

²⁴¹ Ein Jahr ungarische Flüchtlinge in der Schweiz. Neue Zürcher Zeitung 1957 november 15; 16 és 17.

²⁴² BA B150/3548 Heft 1.

résztvétet ajánlottak, hogy a folyamatos és tárgyyszerű felvilágosítás révén szembeszállhassanak a gyors és igaztalan ítéletekkel. A konfliktusok érthetőek: meglehetősen nagyok voltak az életmód és mentalitásbeli különbségek, melyek melegágyai a rejtett és kevésbé rejtett konfliktusoknak. De ezekre az ellentétekre az újság meggyőződése szerint gyógyírt hoz az eltelt idő, amely összeecsiszolja majd a sarkosabb ellentéteket.

Az ún. "nemkívánatos" magyar menekültek sem tudják megakadályozni a magyarok sikeres svájci integrációját. Nem azért nem, mert csak 7%-át teszik ki a menekülteknek, hanem elsősorban azért nem, mert nem a javíthatatlan kategóriába tartoznak. A legtöbb, még kialakulatlan - fiatal - személyiséget egyszerűen sokkolta a "rend világa", ezért őket nem büntetőintézetekbe, hanem inkább speciális munkára nevelő intézetekbe kellene vinni. Ezek a fiatalok ugyanis egyszerűen attól félnek, hogy a saját lábukra kell állniuk. A menekülttáborokban viszonylag rövid idő alatt kialakult - szinte kollektív - félelmi-pszichózis és annak velejárói: bizonytalanság, kényeskedés, arrogancia, a teljesítési elszántság szétesése és a mindezekhez társuló mély bizalmatlanság a helyi lakossággal való kapcsolatokban nyilván surlódásokat idéztek elő. A svájci lap szerint ezekben a tünetekben a kommunista "nevelés" hatása működött. Abban a karaktermeghatározó vonásban jelentkezett ez legerősebben a fiatalembereknél, hogy teljesen hiányzott belőlük a munkahelyi szolidaritás. Ezt a munkahelyi magatartást a megértő svájciak arra vezették vissza, hogy a terrorrendszerekben az összefogás börtönt, elhurcolást, sőt halált jelenthetett. A lassú munkatempó, a kisebb hazugságok és a kibúvók keresése ugyancsak a kommunista rendszer munkás hétköznapijainak a meghatározói voltak, így a svájci hatóságoknak és munkaadóknak nagyobb megértéssel kellene viselniük az ilyen megnyilvánulásokat.

A magyar menekültek és a svájci kispolgárok mentalitása között óriási különbségek voltak. Az egyik oldal lobbanékonyága, lágysága és érzelmissége mellett a másik oldal zárkózottsága és kispolgári rendszeretete állt. Csoda, ha az egyik szűkkeblűnek, érzéketlennek és hüvösnek találta a másikat? Persze a nyelvi problémák is egymás megértésének akadályaként működtek még egy év után is. A nyelvtanulás szándékának erősségét az integrálódás akarásának mércéjeként fogták fel. Mivel a magyaroknál nem találták ezt túl elszántságnak, arra gondoltak a befogadók, hogy még mindig haza készülnek. A svájciak elismerték: a partnerségben közöttük és a magyarok között az utóbbiak a gyengébbek. A félreértések elkerülésére rögzítette a Neue Zürcher, hogy semmiképpen nem úgy van, hogy a svájciaknak kellene megváltoztatniuk szokásaikat, mert természetesen a menekülteknek kell alkalmazkodniuk. A hazai feladata és kötelessége ennek az alkalmazkodásnak a megkönnyítése.

A Neue Zürcher Zeitung egy nagy gépgyárban tájékozódott a magyar munkások beilleszkedéséről. A menekülttáborból eredetileg 60 személyt alkalmaztak, de a riport idején 30-an dolgoztak ott közülük. A művezető (Meister) szerint az idősebb szakmunkásokkal nincs semmi gond, elégedetlen volt viszont a fiatal emberek munkateljesítményével. Megítélése szerint a Magyarországon tanultak nem elégségesek – mégha papír szerint így is látszik – a svájci üzemi elvárások teljesítésére. Az akkord-munka megerőltető volt számukra, az erős kifáradás jeleit mutatták. Még rosszabb lett a helyzet a depresszió és a panaszok tekintetében, amikor a svájci munkatársak és vezetők ezt a lustaság jeleként értékelték. Ilyenkor fordult elő – meglehetősen gyakran –, hogy a magyar munkások felmondás nélkül elhagyták munkahelyeiket, ami persze újfent nem használt a megítélésüknek. Mindenesetre 1957 novemberére ezeknek a helyváltoztatásoknak a száma csökkent és az alkalmazkodás jelei mutatkoztak úgy is, hogy sok menekült munkást kellett hosszabb rövidebb időre segédmunkásként alkalmazni a svájci iparban. A depresszióra ijesztő mértékben hajló magyarok számára a legfontosabb a biztos munkahely. A Neue Zürcher szerint ilyen módon bizonyosan könnyebb túljutni a kríziseken. A svájciaknak tudomásul kell venniük, hogy a magyarok nem idegen munkások/ Fremdarbeiter az országban a szó szűkebb értelmében, akik önként jöttek és ismét önként távozhatnak, hanem menekültek, akik új hazát keresnek.²⁴³

A magyar menekülteknek fontos volt azért is a munkahely Svájcban, mert a személyes kapcsolat ott szorosabb és élőbb tudott lenni, mint a lakótelepeken. Még akkor is így volt ez, ha a magyar háziasszonyok nagyon elégedettek voltak azokkal az ismerkedési lehetőségekkel, amelyeket egy lakótelepi lépcsőház nyújthatott. Az egyéni adózásnak a kötelezettsége akkor teljesen idegen volt minden magyar menekülttől. A beteg- és balesetbiztosítási önrész ugyancsak nehezen felfogható volt számukra. Azért kedvelték jobban a városba települést a vidéknél, mert ott jobban megőrizhették ismeretlenségüket, nem voltak úgy szemelőtt, azaz könnyen alámerülhettek, másfelől könnyebben hozhattak létre saját egyesületeket is.

Svájcba összesen 430 16 év alatti magyar fiatal került 1956 őszén. Egy év elteltével – a repatriálások és a továbbvándorlások miatt – 306-an tartózkodtak az országban. A befogadók szerint leggyakrabban az ipari foglalkozások után érdeklődtek és nem akartak pékek, kertészek vagy cipészek lenni. Mások vonakodtak bármilyen szakmát is tanulni, rögtön pénzt akartak keresni. Időközben megoldották a már munkába álltak továbbképzését. Sokakat közülük nagy szeretettel svájci családok fogadtak be. A magyar iskolák létrehozásának az igényét itt az vetette fel, hogy a magyarok kezdetben nem látszóttak – a nyelvtudás hiánya miatt – másként

²⁴³ Neue Zürcher Zeitung 1957 november 16. 7.o.

bekapcsolhatóan a képzési folyamatba. Végül elvetették ezt az elképzelést attól tartva, hogy magyar nyelvszigetek jönnek létre az országban, növekszenek az asszimilációs nehézségek és megnehezül a társadalmi beilleszkedés is (a már integráltak újra gyökértelenné válnának). A probléma áthidalására magyar tanárokat vetettek be azzal a feladattal, hogy csökkentsék az iskola és a magyar gyerekek közötti távolságot, valamint segítsék - korrepetálásokkal - a tanulók felzárkózását svájci osztálytársaikhoz. Úgy ítélték meg, hogy ezekre az "atyi" feladatokra a már Svájcban honos, asszimilált magyarok a legalkalmasabbak.

Az egyetemisták közül viszonylag kevesebben - 580-an - maradtak Svájcban (nem is mentek sokkal többen oda). Az egyetemek - döntő többségük Zürichbe ment - felvételi vizsga nélkül vették fel a magyar hallgatókat. A szabályos elővizsgákat viszont le kellett tenniük a stúdium alatt. (Az orvosi egyetemre beiratkozott nyolc magyarból hét sikerrel vette elsőre ezt a vizsgát). A menekült hallgatók szorgalmasnak és céltudatosnak bizonyultak, s kezdetben az ösztöndíj biztosítása sem ütközött nehézségekbe. Ez a fajta a munkásoknál sikereesebb alkalmazkodás a svájciak szerint annak volt a következménye, hogy az egyetemisták nagyobb része tudatosan, meggyőződésből menekült el Magyarországról. (Azaz felkészültek az emigrációra).

Ugyanakkor az egyetemistákról azt is feltételezték, hogy szép számban vannak köztük - nemzeti érzelmű - kommunisták is. Aztán abban is bizonyosak voltak, hogy az egykori nemesek leszármazottai, a volt vezető rétegek gyermekei is éltek az ország elhagyásának a lehetőségével és ezzel egyáltalán a diplomához jutásnak az esélyével. De a többségről azt tartották, hogy fiatal harcosok vagy ellenzékiek, akik elutasították a kommunizmust, de éppígy nem kívánták a háború előtti gazdasági és politikai rendszer visszatérését sem. Nem egészen letisztázottan egyfajta emberközpontú, "szocialista" társadalmat tartottak követendő mintának. Éppen itt, a magyar menekült egyetemisták eszméinek a feltérképezésénél tartották fontosnak annak rögzítését, hogy milyen fontos a Nyugat, azon belül Svájc számára a fiatal lelkek megnyerése. De ugyanilyen jelentőségű feladatnak tartották a művészek és egyéb szellemi szabad foglalkozásúak megnyerését a menekültek között, akik még csak kevéssé integrálódtak. A Neue Zürcher mintegy 2/5-üket tartotta beilleszkedettnek, akik többé-kevésbé eredeti tevékenységüket végezték Svájcban. Itt különösen nagy hátrányt jelentett a német nyelv nem elégséges ismerete, s ezért lett fontos ebben a kategóriában az átképzés is.

A magyar diplomások közül a műszaki, technikai végzettségűek jóval könnyebben találtak képzettségüknek megfelelő munkát a cégeknél. Közöttük akadt olyan is, aki a Svájcban töltött alig egy év után szinte már nélkülözhetetlennek minősült a munkahelyén. A 35 életév felettiekkel az alpesi országban jobb

volt a tapasztalat, mint a fiatalabbakkal. Náluk, miként részben említettük, gyakrabban merültek fel panaszok a képzési szint, a munkafegyelem és a felelősségtudat tekintetében. Ezek a gondok persze - elismerten - olyan természetesnek tekinthető jelenségek voltak, amelyek nem függtek sem nemzetiségtől sem menekült egzisztenciától. A svájci újság elemzése végül a kommunista beszivárgás és presszió társadalmi integrációra gyakorolt hatásaival foglalkozott. Az országban terjesztett "Híradó" újság tendenciája és hangja - a tiltakozások alapján - nagyon sok emigránsnak nem tetszett. Úgy látták, hogy nem a felfogásukat képviselte és nem értette valódi nehézségeiket. A tiltakozások hatására - a svájci hatóságok közreműködésével - a lap hamarosan meg is szűnt. Az újságnak nem akadt követője, s így sajnálatos - de jórészt érthető - módon a magyar menekültek egyre nagyobb arányban fordultak az országba szállított magyar kommunista újságok felé. (Ezenkívül propagandaanyagokat is kaptak anyanyelvükön, amelyek kifejezetten Svájc ellenes pamfletnek számítottak).

Az integrációs nehézségekre természetesen Svájcban is épített a magyar repatriáló propaganda. Sőt a svájciak szerint a Magyar Népköztársaság diplomáciai képviselője tartós nyomást gyakorolt a menekültekre hazatérésük érdekében. (Eszközök: ügynökök, spiclik a táborokban, zsarolás az otthonmaradt családdal, hamis hazacsábító levelek...stb.). Itt is sikerült - Németországhoz és Ausztriához hasonlóan - többeket ilyen módszerekkel "hazavinni", de szintén működtek a "normális" hazatérítő motívumok - úgymint: honvágy, csalódás a munkahelyben, fizetésben...stb. Persze Svájcban is nagyon fontos volt a menekültek lelkeiért folyó versenyfutás megnyerése. Önmaguk számára ezért azt a célt tűzték ki, hogy nem csupán gazdaságilag kell a magyar menekülteket integrálni, hanem szellemileg is meg kell őket nyerni a gondjaik csökkentésében való közreműködéssel, hazai kultúrájuk gondozási törekvéseinek a támogatásával. Azaz kissé másként fogalmazva: "A menekültprobléma számunkra is, úgy ahogy szeretnénk, már nem csak emberi, hanem politikai probléma is, amely súlyos és fontos próbatétel elé állít valamennyiünket".²⁴⁴

6.3 A társadalmi integráció felfogása; magyar menekültek munkába közvetítése 1957 elején

A következőkben a társadalmi beilleszkedés alatt azt értjük, amikor az egyes magyar menekültek számára megteremtődtek a feltételei annak, hogy a befogadó tartomány adott körülményei között képességeiknek megfelelő gazdasági egzisztenciát építhessenek fel. Hogy egy konkrét menekült integráltnak tekinthető e már vagy még nem, a következők teljesülése után válaszolható meg pozitívan:

²⁴⁴ Uo. 1957 november 17. 7.o.

- a. a menekült képességeiből a legjobb hasznot húzhatja és szakmájában ugyanazokkal a felemelkedési lehetőségekkel rendelkezik, mint hazai munkatársa;
- b. a menekült és családja rendelkezik az általuk vágyott és az általános viszonyoknak megfelelő lakással;
- c. a menekült keresete - adólevonás után - lehetővé teszi neki ugyanazon életfeltételeknek a kialakítását, mint amelyeket helybeli kollegái élveznek;
- d. gyermekeinek ugyanazok a képzési- és fejlődési lehetőségek állnak a rendelkezésére, mint helyi kollegái gyermekeinek;
- e. a menekült ugyanúgy biztosíthatja életét rokkantsága vagy öregsége idejére, mint a helybeliek.²⁴⁵

A meghatározott integrálódási szint eléréséhez nézetünk szerint elégségesek dolgozatunk megszabott határai (1956-1961). Ezzel nem óhajtjuk természetesen azt állítani, hogy öt év elég a tágabb értelemben vett - kultúrális, életmódbeli, pszichológiai ...stb. - beilleszkedéshez, mert erre - jó esetben is - hosszabb időre van szükség. Az sem vonható kétségbe - annál kevésbé, mivel Paul Lüttinger bizonyította -, hogy voltak és lesznek olyan elüldözöttek és menekültek - rendelkezzenek bár azonos nyelvvel és kultúrával -, akik egész életükre kívülállók maradnak (zömmel persze az idősebb generáció soraiból).²⁴⁶

Világos tehát, hogy a magyar menekültek kezdeti munkába közvetítése, illetve munkába állása 1956 végén, 1957 elején igen távol volt az első, szűkebb értelmű integrációtól is. Bár dr. Keintzel személyes memorandumában úgy ajánlotta figyelmébe a magyar menekülteket a német menekültügyi hatóságoknak, hogy "...előttünk vannak - azaz a németek előtt - a magyar nemzet virágai. A hozzánk érkező magyar fiatalság tele van jóakarattal, tetterekészséggel, idealisztikus gondolkodású és nyitott. Felvételük kétségtelen nyereséget jelent Németországnak"²⁴⁷, a tartományi munkaügyi hivatalok törekedtek minél előbb - válogatás nélkül - munkába állítani a magyar fiatalokat. De sok főként menekült és idős németet már a magyarok zömmel segédmunkába történő közvetítése is bosszantott. A munkanélküli egykori alkalmazottakat elkéséztette a szövetségi kormány ilyen irányú igyekezete.²⁴⁸

Ha egy protestáló öregúr látta volna például az 1956 decemberében Hessenbe került mintegy 820 magyar menekült kezdeti munkaközvetítési statisztikáit, kevésbé valószínű, hogy

²⁴⁵ BA B150/3548 Heft 1.

²⁴⁶ Paul Lüttinger: Der Mythos der schnellen Integration. Zeitschrift für Soziologie, Jg. 15, Heft 1, Februar 1986, S. 20-36; továbbá: Paul Lüttinger (unter Mitwirkung von Rita Rossmann): Integration der Vertriebenen. Eine empirische Analyse, Campus Verlag Frankfurt/New York 1989.

²⁴⁷ BA B106/47.465.

²⁴⁸ BA B150/3547 Heft 2. Hans Huettnerrauch a következő írta Oberländer szövetségi menekültügyi miniszternek: „Ameddig csak egyetlen német is... testi és szellemi képességeinek megfelelő munka nélkül van, várjon mindenki más!” Sajnálatosnak tartotta végül, hogy erre emlékeztetni kell az embereket.

irigykedett volna a pozíciójukra.²⁴⁹ Az 1957 január végi - nem egészen pontos - állapot szerint Hessenből összesen 464 személyt közvetítettek munkába. A többséget - 388 személyt - helyben, 76 személyt más tartományokba közvetítettek ki. (133-an kivándoroltak). A neuenhaßlaui tartományi menekülttáborban ekkor még további 274 olyan magyar tartózkodott, akik nem dolgoztak.²⁵⁰ A hesseni munkaügyi hivatal egyik képviselője szerint a magyarok könnyen hajlanak munkahelyük elhagyására, ha nekik - ottani fogalmak szerint - apróságok nem tetszenek vagy külön kívánságaikat nem teljesítik. A tartományi belügy képviselője szerint az elégedetlenségek a meg nem értésből keletkeztek, ezért a fiatalembereket rögtön ismét munkába kell állítani. Ezzel kapcsolatban a magyarok beilleszkedéséről tartott tartományi értekezleten abban egyeztek meg, hogy elveszítik jogukat az elszállásolásra azok, akik saját hibájukból elhagyják munkahelyeiket. (A tartományi menekülttábort minél előbb ki akarták üríteni a szovjet zóna menekültjei számára). A magyar menekültek 95%-át tartották minden további nélkül munkába állíthatónak. A nehézségek inkább a munkahelyközeli elszállásolásokban mutatkoztak és abban, hogy külföldi bizottságok a közeli kivándorlás lehetőségével kecsegtették a menekülteket.²⁵¹

A neuenhaßlaui tartományi átmenőtáborban 1957 január közepén a munkaügyi hivatal készített egy kimutatást a munkába közvetített magyar menekültekről. Az összesen 99 személyt 29 közepes és kis céghez helyezték el. (A legtöbben - 16 - Kasselse mentek, 9-en a frankfurti főpályaudvaron kaptak munkát. De voltak olyanok is, akik családi vállalkozásnál kaptak egyszemélyes állást). Szempontunkból az a fontos, hogy 1957 elején a 81 munkába járó magyar menekültből 74-en (91,4%) segédmunkásként - konyhai kisegítő, vagontisztító...stb. - tudtak elhelyezkedni. Csak heten (8,6%) kaptak közülük rögtön szakmunkás állást (cipész, autószerelő, pék, esztergályos, szakács). 18-nak a 99 személyből hamarosan már ismét nem volt munkája, mert a táborban várta elszállítást az Egyesült Államokba és Kanadába abban a reményben, hogy ott könnyebb lesz.²⁵² A Fulda körzetébe került kilenc magyar menekült közül a többség (6-an, 66,7%) ugyancsak segéderőként kapott először munkát. Hárman tudtak mint szülésznő, fűtő és órás, némi szakismeretet igénylő tevékenységgel kezdeni (33,3).²⁵³ Ha mármost az összevetés kedvéért megnézzük a magyar menekültek Friedlandban - rögtön a megérkezésüket követően - készült foglalkozási statisztikáit, akkor azt látjuk, hogy a segéd- és betanított munkás kategóriába (háztartásbeliek és szakképzetlen

²⁴⁹ HStAWI 508/4202.

²⁵⁰ HStAWI 508/4203.

²⁵¹ Uo.

²⁵² HStAWI 508/4197.

²⁵³ Uo.

munkások együtt) $1.189+1.298=2.487$ személy, azaz az összes menekült 18,5%-a tartozott.²⁵⁴

A wiesbadeni tartományi kormány tanácsosa 1957 február végén számolt be a magyar menekültek hesseni átmenőtáborbeli (Neuenhaßlau) helyzetéről. Növekvő feszültséget tapasztalt a menekültek és a táborvezetés, de méginkább a menekültek és a tartományi munkaügyi hivatal, pontosabban annak egyik tisztviselője, Hartmann között. Wagner kormánytanácsos úgy tapasztalta, hogy bizonyos kivételtől eltekintve a magyarok legnagyobb része nem csak egyszerűen dolgozni akar, de a munkavállalás révén törekszik elhagyni a tábort. A munkaügyi tisztviselővel szemben be nem tartott ígéretei miatt népharag bontakozott ki. Mészáros Józsefnek például egy villanyszerelő állást helyezett kilátásba a frankfurti egyetemen rendkívül jó fizetéssel. Állítólag azt mondta - tolmács közvetítésével - Mészárosnak, hogy az állás rendben, csak a szállás kérdéséről kell még tárgyalnia. Az érdekelt többszöri érdeklődésére a válasz mindig halogató volt. (Persze ennek lehetett az is az oka, hogy valóban nem volt új fejlemény az ügyben).

Mivel Hartmann későn és csak közvetítőn keresztül üzent meg az érintettnek, hogy a szakmunkás állás - egy szovjet zónabeli német menekült felvétele miatt - már nem aktuális, az összes magyar táborlakó - mégha később nem is tudtak tevékenységével kapcsolatban mulasztást kimutatni - Hartmann rovására írta a munkahely kútba esését. A munkaügyi tisztviselő védekező levelében azt írta, hogy röviddel az eset után kiközvetítették Mészárost egy másik munkahelyre, de hamarosan önkényesen távozott és visszatért a táborba (az állás milyenségéről nem ejtett szót). A táborvezetés szerint a lágerpszichózis kezdte hatalmába keríteni a magyar menekülteket. 38-at rögtön haza akartak küldeni közülük. Két egymással élesen szembenálló csoport képződött, az egyik a romboló asszociálisoké, a másik az önfegyelem minimumát fenntartani igyekvőké. Ugyanakkor kétségtelen tény volt a munkaerőpiac túlterheltsége.²⁵⁵ Szemben a korábbi általánosító panaszokkal, a táborból munkába közvetített magyarok közül csak hatan hagyták ott több mint egyszer a nekik kiutalt állást - a 305-ből -, s tértek vissza a táborba. Azaz a jelentős többség dolgozni akart. A legtöbb említett esetben sem a lustaság állt a háttérben, hanem félreértések, nyelvi nehézségek, vagy a megígért bér ki nem fizetése. Csak néhány esetben történt a munkamegszakítás a menekültek hibájából. Már itt és ekkor megfogalmazódott az igény, hogy az egyedülálló fiatalemberek - mintegy százan - önállóan mehessenek lakni a frankfurti Karlshausba.²⁵⁶

²⁵⁴ HStAWI 508/4197.

²⁵⁵ Uo.

²⁵⁶ Uo.

Ha 1957 elején - a várakozásokkal mintegy ellentétben - még nem is, 1958 tavaszától mindennaposak lettek a magyar menekültek említett két tábora közötti verekedések a neuenhaßlaui táborban. Gyakoriak lettek a riasztások, ezért a rendőrség állandó poszt létrehozását tervezte a helyszínen. A korábbi szivélyes viszony keleti német és magyar menekültek között ugyancsak elmérgesedett az állandó, magyar közösségen belüli problémák miatt. Az érdekes az volt, hogy mindössze egy asszony összeférhetetlen magatartása elég volt egy egész tartományi menekülttábor békéjének a megzavarásához.²⁵⁷ Az esetet követő vizsgálat azt is kiderítette, hogy a magyarok haragjának másik tárgya a tábor magyar tolmácsa volt, aki az ellene szóló panaszokat "elfelejtette" fordítani. Az 1958 közepére tarthatatlannak minősített állapotokat a hesseni kormány a német táborlakók kiköltöztetéséhez hasonló módon akarta megszüntetni: a magyar menekülteket is vegyék fel - hasonló feltételekkel - a környező városok és körzetek. (Ceruzás lapszéli kérdés az iraton: De kik viszik el őket?) Úgy tűnik, a kissé becsmérő megjegyzés bizonyos mértékben ült. A magyar menekültek egy része ugyanis még 1959 közepén is közbiztonsági problémát jelentett a Hanau közeli Neuenhaßlauban.²⁵⁸

A régebbi és újabb társadalomtörténeti migrációkutatások azt mutatják, hogy a bevándorlók/menekültek nagy mértékben alávándorlási folyamatoknak/Unterschichtungsprozesse vannak kitéve. Az érkezőknek tehát kvalifikálatlan és - a hazaiaknak - kevésbé attraktív munkahelyekkel kell beérniük. Az átfogó alávándorlási elméletet még a Hoffman-Nowotny szerzőpáros fogalmazta meg a hetvenes évek elején a svájci vendégmunkás probléma elemzése során.²⁵⁹ Ott a népességmozgások kiindulópontja a gazdasági szintkülönbségek következtében létrejött önkéntes vándorlások voltak. Ezek a népességmozgások a felvevő országok társadalmában strukturális változásokat idéztek elő és azzal a veszéllyel jártak, hogy az egyidejűleg szükséges modernizálásnak a kezdetét kitolják (az olcsó új munkaerő nem ösztönzött a befektetésre és a megújulásra). A magyar menekültek társadalmi struktúrája - miként láttuk - nem volt homogén, ezért nem volt várható, egy quasi új társadalmi réteget képezzenek. Azaz nem volt várható, hogy képzetlen, differenciálatlan fogyasztói réteget képezzenek a befogadó társadalmak legalján (mint később a török vendégmunkások Németországban, Ausztriában és Svájcban).

Az elítelték azonban nem jelentették azt, hogy a differenciáltabb szerkezetű magyar menekülttársadalomnak - amelyből többen szinte azonnal vetélytársként jelenhettek meg a munkaerőpiacon a német munkavállalóval szemben - nem kellett

²⁵⁷ HStAWI 508/4206.

²⁵⁸ HStAWI 508/4205.

²⁵⁹ Idézi Paul Lüttinger im. 50. o. Az elmélet tulajdonképpen kevésbé magyarázza az integrációs folyamatot, inkább azokra a mechanizmusokra mutat rá, amelyek a társadalmi szegregációhoz vezetnek. De esetünkben is jól megérteti a kezdeti beilleszkedési nehézségeket, s a korai továbbvándorlási, illetve repatriálási szándékokat.

volna - miként részben már láttuk is - hosszabb-rövidebb időre ugyancsak megalkudnia, ha úgy tetszik szintén alávándorolnia. Hofbauer 1985-ben 4016 NDK-s áttelepülőtől kérdezte meg nyolc hónappal a megérkezésüket követően, hogy milyen tevékenységet folytatnak. Úgy találta, hogy a szakmunkás képesítéssel rendelkezők 72%-át segéd- és betanított munkásként foglalkoztatták (a hazai szakmunkásoknak 30%-a dolgozott ilyen beosztásban). Ez azt mutatja, hogy az alávándorlási tendenciák kezdetben függetlenül mennek végbe a képzettségi színvonalától vagy a korábbi társadalmi státusztól (nyilván idegennyelvűség esetén a megállapítás még fokozottabban érvényes).²⁶⁰

A magyar menekültek között voltak rendkívül rossz családi körülmények közül érkezettek; alacsony iskolázottsággal és szerény képességekkel rendelkezők. (Bizton árulkodnak erről a magyarul is rosszul, sok helyesírási hibával írt kérelmek). Ilyen esetekben - nem fiatal kor esetében - kérdéses maradt, hogy egyáltalán elérhető-e valaha a magyarországi pozíció (még ha az ugyancsak alacsony volt is). Nem tudták kihez, milyen szervezethez forduljanak ügyes-bajos dolgaikkal, lakásügyekkel, vagy munkahelyi gondjukkal. Így nem csoda, ha a vöröskereszt segélyhelyek után mindjárt Adenauer szövetségi kancellár lett a kérelmek címzettje.²⁶¹ A magyarok panaszkodtak a német lakosság hangulatának a megváltozására is, amelyet az egyesek negatív magatartását általánosító sajtóbeszámolók rovására írtak. Már 1957 februárjában úgy tapasztalták, hogy megnehezültek a munkakeresés és a munkabalépés lehetőségei. A még táborban lakók ellátása is romlani látszott.²⁶²

A magyar menekültek képzettségnek megfelelő státuszpozícióba jutását levéltári kutatással gyakorlatilag nem lehet követni. A koncentrált magyar nyilvántartás ugyanis megszűnt a táborból kikerüléssel, az első munkahely elfoglalásával. A szakmai felemelkedés, a vágyott állás elérése - vagy el nem érése valamilyen ok miatt -, már csak interjúkkal, egyéni életút vizsgálatokkal kutatható. Megkíséreltünk az 1956 végi, 1957 eleji kezdeti munkábaállások után - ahol karakteresen a segédmunkás pozícióba kerülések domináltak a más menekültek esetéhez hasonlítva azokkal analóg módon - szétnézni a tartományokban 5 év múlva (1961 december-1962 január). A későbbi időmetszet statisztikái egy ideig azzal kecsegtettek - a szövetségi menekültügy kérésére készültek -, hogy sikerül megállapítani: a meghatározásunknak megfelelő szinten integrált magyarok szakmai struktúrája mennyire közelítette meg az 1956 novemberében a magyar menekültek - magyarországi - szakmai

²⁶⁰ Uo. 51-52. o.

²⁶¹ BA B150/3554 Heft 3. Farkas Margit például otthon bányában dolgozott, s állítása szerint hihetően, a Kiepe villanygyárban még ennél is nehezebb munkát kapott, mégpedig a sajtológépen. A nehéz munka mellé képtelen volt megfelelő lakást szerezni. Végül a kancellárhoz fordult kölcsönért, melyet 10 márkaként gondolt törleszteni. Még a magyaroktól sem hallott tehát a Lastenausgleich-Bank külföldi menekülteknek nyújtható kölcsönéről.

²⁶² Uo. Honthy György menekült panaszlevele a hamburgi Elüldöztöttek és Haborús Károsultak Hivatalához.

összetételéről a friedlandi átmenőtáborban felvett statisztikát. Nagy bánatunkra azonban a tartományok (Baden-Württemberg, Nordrhein-Westfalen és Rheinland-Pfalz) menekültügyben illetékes minisztériumai - kényelemből, kapacitáshiány miatt, vagy mert az adatok már valóban utólérhetetlenek voltak - nem a magyarok 1961/62-es foglalkoztatási összetételét jelentették, hanem az 1956 végi felvételi statisztikákhoz nyúltak vissza. Jelentésükben tehát azt használták fel, ami már öt éve a rendelkezésükre állt.²⁶³

Így a számunkra érdekes hatvanas évek elejéről kiértékelhető, felhasználható, konkrét adatok alig (kivéve a lakásépítéseket), inkább csak általánosságok maradtak. A Baden Württembergbe érkezett mintegy 3 és félezer magyar menekült integrációjáról az tudható, hogy sikeres volt és nagyjából-egészében surlódásmentesen ment végbe. Az 1956 december végi első tartományi elhelyezések során, amennyire tudták, figyelembe vették a Friedlandban megállapított szakmai összetételt. Azaz a magyarok 3,2%-a került a mezőgazdaságba (Magyarországon/ továbbiakban: Mo: 4,1); 2,8%-a az építőiparba (Mo: 3,0%); 36,5%-a fémfeldolgozó iparba (Mo: 22,2%); 34,1% segéd munkásként helyezkedett el (Mo: 21,6%); ipari tanuló/tanonc 9,2% lett (Mo: 2,5%). Az általános- és középiskolai tanulók, valamint a főiskolások és egyetemisták szinte akadálytalanul folytathatták tanulmányaikat (az alábbiakban erről részletesebben is lesz szó). Nordrhein-Westfalenben már 1957 elején is nagyon hozzávetőleges statisztika készült (ami persze nem zavarta az ottani munka- és szociális minisztériumot az öt évvel későbbi, ismételt felhasználásban). A tartományba érkezett mintegy három és félezer magyar menekültből hozzávetőlegesen 1.100-an a bányászatba, 2.100-an a szabad gazdaságba és kb. 140-en az iskolákba és a felsőoktatásba mentek. Szakmai állásukról annyi szólt, hogy 76%-uk munkás, 22%-uk alkalmazott, vagy tisztviselő és 2%-uk pedig önálló lett.²⁶⁴

A rheinland-pfalzi szociális minisztérium is az 1957 eleji adataihoz nyúlt vissza 1962 januárjában a szövetségi menekültügynek küldött és a magyar menekültek beilleszkedésére vonatkozó kérdés megválaszolásakor. Annyiban azonban kétségtelenül aktuálisabb volt jelentésük, hogy tudták: 1960 április 15-én 654 magyar menekült élt a tartományban. Általánosságban megjegyezték, hogy gazdaságilag valamennyien beilleszkedtek már, és lakásgonjaikat is sikerült legnagyobb részben megoldani. 1957 elején valamivel kevesebben, 623-an érkeztek a tartományba. A munkába állt 332 magyar menekültből mintegy 160-an kerültek a fémfeldolgozó iparba (48,2% - Mo: 22,2%). Itt segéd munkásként 90-en (27,1% - Mo: 21,6%) helyezkedtek el. Az építőipar és a kereskedelem egyaránt 35 személyt (10,5% - Mo: 3,0, ill. 4,5%) vett fel. Ezek

²⁶³ BA B150/3548 Heft 1.

²⁶⁴ Uo.

az adatok azt mutatják, hogy ebben a tartományban már a felvételnél kedvezőbb munkahelyi pozíciókba kerültek a magyar menekültek, mint amelyekben Magyarországon voltak.²⁶⁵ Nem kizárt - ahogyan a szövetségi belügyben 1960 áprilisában feltételezték -, hogy az ausztriai integrációjukkal elégedetlen magyarok, híreket kapva a kedvezőbb németországi helyzetről, ezért kíséreltek meg még mindig nagy számban illegálisan az országcserét. (A bajor határrendészet közleménye szerint 1959 áprilisa óta - egy év alatt - 237 magyar menekült illegális belépését akadályozták meg).²⁶⁶

Persze a "sikeres" beilleszkedésnek sok - ad absurdum csaknem annyi, amennyi menekült az országban tartózkodott - változata létezett a Szövetségi Köztársaságban. Egy rokkó játékokat gyártó családi vállalkozás azért nem kaphatott további kölcsönt a kapacitás és az üzem fejlesztésére a Lastenausgleichsbanktól, mert időközben a német állampolgárság elnyerésének a küszöbére került, amellyel egyben elvesztette jogát a kölcsönfelvételre. Más bankhoz meg azért nem fordulhatott, mert nem volt állampolgár.²⁶⁷ Egy másik menekültnek pedig már arra is akadt ideje, hogy a vele beszélgető, nála magyar menekültproblémákról tájékozódó német partnereiről feljelentéseket írjon, tőlük, mint provokátoroktól elhatárolódjon (tudományos intézeti kutatóállásából). Az említett menekült a brémai magyar menekültek egyesületének az elnöke volt, vad feltételezései teljesen elhiteltelenítették a hatóságok előtt.²⁶⁸

6.4 A fiatal magyar menekültek gondozásba vétele

Már 1956 november végén felvetődött a fiatalkorú magyar menekültek elhelyezésének - legalább részleges - megoldási módjaként az ifjúsági szállásokon (Jugendherbergen) történő elhelyezés (ekkor szövetségi szinten még 8.000 gyerek fogadásával számoltak). Az elosztó feladatot az országos központ és a tartományi szervezetek vállalták magukra. Hessen az 1.600 magyar fiatalból 250-et szállásolt el azonnal, de eredeti funkciójának megfelelően, bizonyos keretet igyekezett fenntartani a német fiataloknak is.²⁶⁹ Természetesen a szövetségi belügy más irányokba is tájékozódott a menekült fiatalok érdekében. A hesseni belügy már 1956 december elején jelentette, melyik körzetben, milyen felajánlások érkeztek és mennyi fiatal, felnőtt, egyedülálló és családos embernek a befogadására. A magánháztartások felajánlásait törekedtek

²⁶⁵ Uo.

²⁶⁶ Uo.

²⁶⁷ BA B150/3553 Heft 2. Szilasi Rudolf rogglingi (eggenfeldi körzet) vállalkozó esete 1962 végén történt.

²⁶⁸ Uo. Szilvai Gyulával kapcsolatban a szövetségi menekültügy munkatársai meg voltak arról győződve, hogy üldözési mániában szenved.

²⁶⁹ HStAWI 508/4206.

ellenőrizni, hogy a szándékok elkülöníthetők legyenek a tényleges lehetőségektől.²⁷⁰

1957 február végén a fiatalkori szociális munka hesseni egyesülete beszámolt a tartományi belügynek a magyar fiatalok beilleszkedését segítő munkájukról és tapasztalataikról. Amikor a szövetségi kormány felszólított a fiatal magyar menekültek tartós gondozására, a tartományi szociális egyesület nem tudott kitérni a Német Vöröskereszttel való szoros együttműködés feladata elől. 1956 december elején tárgyaltak először behatóan az érintett intézmények illetékesei. A fiatalkorúakra specializálódott szervezet magára vállalta - munkaügyi igazgatása révén - a munkába közvetítéseket és a gondozás közben folyamatosan szerzett tapasztalatainak a rendelkezésre bocsátását. A magyar fiatalok sikeres társadalmi beilleszkedése érdekében tett intézkedések több szinten valósultak meg. Rövid időn belül - 1956 dec. 15-1957 jan. 15. - a következő szállás- és ellátási lehetőségeket teremtették meg:

A. Az egyetemisták beilleszkedése érdekében tett lépések 97 fiataalt érintettek, 3 helyszínen. A reichenhalli (Bayern) szövetségi táborból és a hesseni átmenőtáborokból érkeztek az egyetemi hallgatók az újonnan létrehozott zárt ifjúsági szervezetekbe (Jugendgemeinschaftswerke):

1. Frankfurt/M.

Elszállásolás:	Vezető:	Létszám:
bornheimi otthon	Dr. Báthory	28
egyetemi diákokthron		

2. Marburg/L.

Ifjúsági szálló, Jahnstr. Frau v. Lates	36
---	----

3. Wolfsgarten:

Kastély	Kratz	33
---------	-------	----

B. Szakmai tanfolyamok a szakmával még nem rendelkezőknek. Szoros együttműködésben a tartományi munkaügyi hivatallal - szakmai tanácsadás - 29, 14 és 17 év közötti fiatalnak (2/3-uk középiskolás, 1/3-uk képzettség nélküli) szakmai képzettséget nyújtó tanfolyamot szerveztek a frankfurti fiatalok házában (Deutschherrenufer).

Vezető: Jobi	Létszám: 29
--------------	-------------

C. Intézkedések a fiatal magyar munkások érdekében. Az elszállásolások négy helyszínen 188 menekültet érintettek:

1. <u>Frankfurt/M. I</u>	<u>Vezető:</u>	<u>Létszám:</u>
Frankfurt-Griesheim	Dr. Báthory	12

2. <u>Frankfurt/M. II:</u>	-
a Bundesbahn szállásai és Fritsch kisebb otthonok	96
3. <u>Darmstadt:</u>	
különbéle kisebb szállások Klein	32
4. <u>Wetzlar:</u>	
Különböző kisebb száll.-k Veith	48

D. Az egyes fiatalok gondozása a tartomány ifjúsági egyesületei révén. Három városi szervezet vállalt ellátni 32 magyar gyereket:

1. Offenbach városi csoport	7 fiatal
2. Gr.-Gerau/Rüsselsheim v. csop.	15 fiatal
3. Hanau/M. városi csoport	10 fiatal

E. 1957 végén Hessenben összefoglalva tehát a következő magyar fiatalokat gondozó és ellátó kapacitások működtek:

1. Egyetemista csoportok:	3 / 97 gondozott
2. Általános gondozó csop.-k:	4 / 188 gondozott
3. Szakmai tanfolyam:	1 / 29 gondozott
4. Csatlakozó egyes gondozás:	3 / 32 gondozott
A magyar fiatalok érdekében a tartományban 8 integrálási helyen:	315 fiatalat gondoztak
a csatl. egyes ifj.-i szervezetek:	32 fiatalat gondoztak
Összesen:	<u>347 fiatalat gondoztak</u>

A felsorolt gondozási csoportok vezető(nő)i a wolfsgarteni kastély otthonvezetőjének(Kratz) a kivételével valamennyien folyékonyan beszéltek magyarul. De Kratznak is volt két magyarul kiválóan beszélő segítője, így a megértés és a nevelő hatás ott is biztosított volt. Az egyes gondozás esetében a városi csoportok vezetői gondoskodtak tolmácsról.²⁷¹

A fiatal magyar menekültek sikeres társadalmi integrálása érdekében a következő feladatokat tűzték maguk elé a hesseniek:

1. Nyelvi segítség:

a. az összes gondozási helyen nyelvi kurzusokat tartanak tiszteletdíjasok vezetésével;

b. a "Fiatalok otthon és munkában" munkacsoport kiadja a "A Hid" folyóiratot, egy szótárt a mindennapi nyelvhez, továbbá magyar irodalmat bocsát rendelkezésre.

2. Egzisztenciális segítség:

a. a munkaügyi igazgatással együttműködve biztosítják a munkahelyet és előkészülnek a tanulásra és a továbbképzésre;

b. a lakhatás intézése, a szálláslehetőségek javítása;

c. a felruházás megszervezése a Német Vöröskereszt, az egyetemi segélyegyletek...stb. segítségével;

²⁷¹ HStAWI 508/4205.

d. segítség az adminisztratív kötelezettségekben és
 egyebekben(idegenrendészet, adóbevallás...stb.).

3. Közösségi kapcsolatok és az egészséges közélet ápolása:

a. kapcsolatok teremtése német csoportokkal, egyesületekkel,
 családokkal(hallgatói önkormányzatok, tanulói szervezetek,
 ifjúsági vöröskereszt...etc.);

b. sporteszközök beszerzése(labdák, asztali tenisz,
 tollaslabda, egy vízilabdacsapat felszerelése) és a szabadidő
 eltöltésének támogatása(játékok, hangszerek, rádiók, televíziók
 kölcsönzése...etc.).

A Német Vöröskereszt több, mint ötezer márkás pénzügyi
 segítségének köszönhetően a megalakult csoportokat fel tudták
 szerelni a szabadidő hasznos eltöltéséhez szükséges
 eszközökkel. Sok fiatal magyarnak volt már kapcsolata
 egyesületekkel és szervezetekkel, mindenekelőtt
 sportegyesületekkel(vízilabda, asztalitenisz és futball).

4. Orientálás és bevezetés a német viszonyokba:

a. folyamatos találkozások csoportokkal és családi
 meghívások;

b. filmvetítések hozzájuk kapcsolódó beszélgetésekkel;

c. viták;

d. sajtóbeszámolók;

e. emlékhelyek, cégek látogatása...etc.(színház, koncert)

5. Keresőszolgálat.

6.4.1 Az első német tapasztalatok magyar fiatalokkal 1957 február vége

Ahogy a bolsevizmussal szembeni aktív harc eufóriájának
 szükségszerűen le kellett csengenie, úgy az "arany Nyugatról"
 alkotott elképzeléseknek is át kellett adnia helyét a
 mindennapok reális szemléletének. Az átállás nem volt egyszerű,
 mert segítőkész polgárok spontán, gyakran meggondolatlan módon
 ígéreteikkel olyan reményeket ébresztettek, amelyekből sohasem
 lehetett valóság. A magyar segélyegyesület kezdetben támogatta
 a magasra srófolt várakozásokat és ezzel bizonytalanságot
 idézett elő mindenek előtt az egyetemisták között.

Kijelentették például, hogy a Szövetségi Köztársaság
 lehetőségeihez(stúdium.stb.) az út csak a bizottságon keresztül
 vezet, másrészt reális háttér hiányában(kevés munkatárs,
 semmilyen pénzügyi alap, hamis elképzelések) természetesen nem
 tudták ígéreteiket betartani. Ezzel persze keserű csalódásokat
 okoztak, amelyek kemény kritikákhoz vezettek. Később józanabb
 lett a segélyegylet és támogatta a németek magyar menekültek
 társadalmi beillesztése érdekében tett intézkedéseit. A
 befogadók szükségesnek látták a fiatal magyarok megnyugvását,
 hogy a kemény hétköznapiakra történő átállásnak a folyamata a
 külső feltételek miatt ne törjön meg. Remélték, hogy a fiatal

menekültek belátják majd, hogy magukat és országukat csak azzal szolgálják, ha keményen megdolgoznak szakmai fejlődésükért.²⁷²

A külső rend, a tisztaság és a pontosság tekintetében adódtak kezdetben nehézségek, mert a fiatalok összekeverték a szabadságot a kötetlenséggel. Az együttlakás német fiatalokkal, a javíthatatlanok kikapcsolása és a német viszonyokhoz való alkalmazkodás végül elfogadható külső rendhez vezettek. A fiatal menekültek egy részénél a németek nem fedeztek fel semmilyen valódi menekülési okot. Ezek magatartásukkal azt bizonyították, hogy a "forradalom üledékéhez" tartoznak. Az ilyen gyerekeket már 1957 februárjában nem tanácsolták közösségi szálláson elhelyezni (a többiekre gyakorolt negatív hatások miatt), hanem esetükben az elkülönített és egyes elhelyezéseket ajánlották. A nagyobb befogadóképességű otthonokba ezért - a rend megtartásáért és a tisztaság megőrzéséért - kifejezetten nem ajánlották csak fiatal magyarok felvételét. Beválnak minősítették azonban a német fiatalokkal való együttlakást az ifjúsági otthonokban, valamint a kis, átlátható szállásokon történő elhelyezéseket (20-30 helyesek).

A németek megállapították azt is, hogy a fiatal magyaroknak lehetőleg gyorsan kell németül tanulni, hogy egyetemre kerülhessenek, vagy jobb szakmai fejlődési lehetőségekkel rendelkezzenek. Meglepőnek találták, hogy milyen erős körükben az anyagi szerzés vágya és ebben a tekintetben csak nagyon kevés együttérzést mutattak még legközelebbi sorstársaikkal is. (A ruhasegélyek elosztását például nem lehetett csak magukra az egyetemistákra bízni, de ugyanígy a cigaretta adományokat sem, mert némelyek nagyon nem kollegiálisan viselkedtek). Az egyetemisták magas igényeket támasztottak, gyakorlatilag csak új dolgokat akartak viselni, míg a fiatal munkások ebben okosabbnak és hálásabbnak bizonyultak a németek szerint. A magyar egyetemisták és a fiatal munkások viszonyában az előbbiek részéről nagy távolságtartásra figyeltek fel, az utóbbiak nem számíthattak az egyetemisták támogatására. Egy menekült úgy magyarázta az ellentét okát, hogy a kommunista Magyarországon a munkásokat erősen támogatták, míg az értelmiséget támadták polgári származása miatt. Ezáltal tulajdonképpen egy erős réteggondolkodást alakítottak ki.

A magyar egyetemisták között széles tere volt annak az elképzelésnek, hogy nekik a Szövetségi Köztársaságban intenzíven tanulniuk és dolgozniuk kell, mert Magyarország felszabadítását követően magukra kell vállalniuk népük állami és társadalmi életének az átalakítását. De erről a jövőbeni magyar politikai és társadalmi rendről egyáltalán nem volt egyetértés. Az orosz kommunizmus elutasításában mutatkozott csak közös front - függetlenül attól, hogy egyetemistáról vagy fiatal munkásról volt szó -, mert felfogásuk szerint a magyar

²⁷² Uo.

forradalom a szovjet elnyomás és az ország gazdasági kizsákmányolása miatt tört ki. A német ifjúsági gondozók meg voltak róla győződve, hogy a legtöbb magyar fiatalembernek saját elképzelései és céljai voltak, amelyek a nyugatiak elképzeléseivel és céljaival csak részben egyeztek. Ezért a nyugatiaknak respektálniuk kell ezt a különbséget, de a fiatal magyaroknak sem lehet és nem szabad megspórolniuk a szembesülést menekülésük okaival, a kommunizmussal és a nyugati viszonyokkal.²⁷³

A magyar fiatalok beilleszkedésével igen sok, különböző szinteken tevékenykedő szervezet foglalkozott. Ilyenek voltak a Vöröskereszt szervezetek, az ifjúsági szállodák szövetsége, az egyetemisták szervezetei, az ipari- és kereskedelmi kamarák, a munkaügyi igazgatás és a rendes közigazgatás, nem is szólva a civilszervezetekről és a magánszemélyekről. A frankfurti magyar segélybizottsággal később jött létre a tárgyszerű együttműködés, mert a segélyszervezet kiváró magatartást tanúsított. Vezetője időlegesen a Jugendsozialwerk munkatársa volt és nem felelt meg egészen a vele szemben támasztott német elvárásoknak (véltetőleg más elképzelései voltak az integrációs munkáról). Egy hosszabb beszélgetésben végül sikerült a nehezteléseket a helyükre tenni és a tárgyszerű és hasznos együttműködést kialakítani.

6.4.2 Az iskolakötelesek beiskolázása

Nagy gondot jelentett Hessenben az iskolaköteles korú gyerekek tanítása. Különösen azért, mert nem kívánták (és nem is lehetett volna) elszakítani a gyerekeket a szülőktől, ugyanakkor a közös - családi - elszállásolás problémát okozott (hogyan mehetnének felnőttek egy iskolai internátusba lakni?). 1957 tavaszán azt a célt fogalmazták meg a német illetékesek, hogy a magyar gyerekeknél nem lehet szándék - mint a keleti német gyerekeknél -, hogy olyan gyorsan integrálják őket a németségbe, ahogy csak lehet. Meg kívánták teremteni a lehetőséget arra, hogy népi és nyelvi önállóságukat az iskolában ápolják abból a megfontolásból, hogy később ismét visszatérhessenek hazájukba. Ezért mit sem törődve a vándorlásszociológia figyelmeztetésével - másodlagos etnikai kolónia, a gettósodás kialakulásának a veszélyeivel - zárt magyar osztályok indítását tartották szükségesnek, ahol a gyerekek magyar nyelven tanulhatnak, magyar tanároktól. (A tervezet készítője utólag áthúzta a "durch ungarische Lehrer"-t, amelyből a magunk részéről arra következtetünk, hogy magyarul tudó németet is el tudtak képzelni az oktatásban). A tanítás költségeit a tartományok a szövetség ügyének tekintették.²⁷⁴

²⁷³ Uo.

²⁷⁴ HStAWI 508/4206.

További nehézséget okozott a regionális iskolaalapítási jog, amely nem tette lehetővé a magyar menekültgyerekek beiskolázását egy állami intézmény létrehozásával. Ezt Hessenben csak úgy látták összefogottnak és célszerűnek, hogy a szülők szakmai és gazdasági beilleszkedését követően, illetve lakáshelyzetük megoldása után egy kommunális vagy privát iskola- és otthonfenntartó átveszi ezt a feladatot. Csak hosszabb tárgyalásokat követően mutatkozott késznek a frankfurti Anna Schmidt iskolaegyesület vezetősége, hogy mintegy 40 magyar gyereket felvegyen az iskola internátusába. De ezt is azzal a feltétellel ígérték meg a tartományi belügynek, ha a gyerekek elhelyezéséhez szükséges épületbővítés költségeit 80%-ban közpénzből fedezik. Az iskolafenntartók az építkezés költségeinek 20%-át, valamint az összes berendezést vállalták magukra. Természetesen Wiesbaden az építkezési költségek 80%-ának rendelkezésre bocsátását Bonntól, a szövetségi menekültügytől kérte.²⁷⁵

A hesseni tartományi átmenőtáborban is élt harminc 6 és 14 év közötti iskolaköteles gyerek. 1957 január elején nekik is berendeztek egy népiskolát, ahol két magyar menekült tanár tanított. A tanszereket az első időkben a tábori igazgatás eszközeiből biztosították, a tankönyveket - amelyek persze kezdetben hiányoztak - a müncheni magyar menekült-bizottságon keresztül szerezték be. Mivel több szülő távoltartotta gyerekeit az oktatástól, a táborvezetés azt fontolgatta, hogy további ellátásukat az iskolakötelezettség teljesítésétől teszik függővé (kérték is hozzá a hesseni belügy jóváhagyását)²⁷⁶. A felnőttek számára délután fél öt és hat között - nyilván a munkabajárás zavarásának elkerülése érdekében - német nyelvtanfolyamokat tartottak, amelyek kezdetben nagy látogatottságnak örvendtek, azonban hamarosan tudatos távolmaradás sőt szabotálás tárgyaivá váltak. A táborvezetés esetükben is kérte a zsebpénzmegvonás büntetésének a jóváhagyását. Népfőiskolák rendszeres - persze irányított tematikájú - filmvetítésekkel igyekeztek segíteni a fiatalok és a kevésbé fiatalok integrációját. Az egyedülálló fiatalok részére Frankfurtban az Ifjúság Házában (Haus der Jugend) előkészítő kurzusokat szerveztek, hogy felkészíthessék őket a felsőbb iskolai továbbtanulásra.²⁷⁷

6.4.3 Az ipari tanulók, tanoncok felvétele

²⁷⁵ Uo.

²⁷⁶ BA B150/3639 Heft 2. 1950 és 1953 között Hamburg város(és tartomány) 6 menekülttáborából kettőben (Fischbek és Falkenberg) működött iskola a hontalan külföldiek gyerekei számára. Itt eredményként könyvelték el, hogy a tanulókat hamarosan a német rendes iskolába lehetett küldeni, mert jól megtanultak németül. Sőt egy jelentés kiemelte: bár számukra ez nem volt kötelező, csaknem 100%-ban látogatták az iskoláskorúak ezeket az iskolákat. Anyanyelvű oktatást a gyerekek - saját tanáraiktól - a rendes tanítás után kaptak az iskolában, azaz alárendelten a német oktatásnak.

²⁷⁷ HStAWI 508/4205.

A még képzésben résztvevők(1.830 személy, a menekültek 15,3%-a) közül az ipari tanulók száma(299 fő, 2,5%) volt Németországban a legcsekélyebb. Problémáik részben hasonlítottak a szakképzésbe még bekapcsolódni kívánó idősebb menekültekéhez, de életkorukból adódóan sajátos gondot is jelentettek(különösen ha család nélkül, egyedül vagy csapatban érkeztek). A fentebb tárgyalt ún. antiszociális menekültek kategóriáját jórészt ők töltötték ki, s a német menekültügy - miként látni fogjuk - alig tudott velük mit kezdeni. Némi tapasztalat pedig ebben a vonatkozásban is állt rendelkezésre, mégpedig a "dípi"-k és a hontalan külföldiek szakiskolai beiskolázásával, illetve a végzetek átvételével. Példának okáért akkor, amikor 1950 végén a megszűnő nemzetközi menekültügyi szervezet(IRO) felajánlotta ingolstadti szakiskoláját a szövetségi belügyminisztériumnak. Az iskolában 500 külföldit készítettek fel 28 foglalkozási csoportban szakismeretek elsajátítására abban a reményben, hogy a potenciális befogadó országok nagyobb készséggel veszik át őket.²⁷⁸

A tartományi elosztó hivatalok intézték a fiatalok munkába állítását és ezzel párhuzamosan elhelyezését. 1957 őszén hat 20 év körüli magyar fiatalembert terveztek a neuenaßlaui átmenőtáborból a frankfurti Magyar Házba átköltöztetni. De nem csupán a szállást üzemeltető egyesület, hanem az otthon vezetése és a már ottlakó fiatalok többsége is vonakodott befogadni a hírük által megelőzött hatokat. Mint kiderült, az érintett fiúknak sem volt sok kedvük a Magyar Házba költözni. Egyiküknek egy karja volt, ezért okkal igényelt különleges elhelyezést. A másik olyan állást kapott Frankfurtban, ahol a munkaadó magas- és mélyépítő cég rendelkezett szállással. A harmadikat az amerikai hadsereg alkalmazta szakácsként, de ő is külön akart lakni. Négyet közülük a németek szociálisan és bűnügyileg is terheltnek tekintettek, akik esetében - miként részben említettük - elkerülendő a kölcsönösen káros, nemkívánatos egymásrahatás. Ezért hangsúlyozottan ragaszkodtak elkülönített - ha tetszik: szétszórt - elhelyezésükhöz. Alig fél év múlva azonban - mielőtt lényegében kikerültek volna igazán a hesseni átmenőtáborból - szinte magától megoldódott a fiúk lakásproblémája. Szállással is rendelkező munkahelyet ugyan továbbra sem találtak nekik, de ketten(a félkarú is) repatriáltak, egy Frankfurtba ment, egy önkényesen elhagyta a tábor, egy pedig börtönbe került. Így már csak ketten maradtak a menekülttáborban.²⁷⁹

²⁷⁸ A többségében ukrán, orosz és lengyel nemzeti összetételű szakiskola átvételét a németek nehezen megoldható problémának tartották, mert havonta 30 ezer márkába került a fenntartása, a tanulók életkora magas volt(őregek voltak) és végül a legfontosabb kifogás az volt, hogy szemben a hároméves német szakiskolai képzéssel, az IRO-iskola háromhónapos kurzusokat kínált. Nem növelte a németek támogatási kedvét az sem, hogy az átvétel után hazaiak is tanulhattak volna az intézményben, továbbá, hogy a Dp-k - ahogy az iskola nemzetközi vezetése állította - hamarabb elhagyták volna Németországot. A szövetségi belügy és a pénzügy mindenesetre mereven elzárkóztak az iskola német továbbfinanszírozásától(BA B136/9449.

²⁷⁹ HStAWI 508/4198 b.

1957 december 15-én 23 fiatal magyar menekültet vártak Svájcban Németországba, illetve Hessenbe. A fiatalok tartományi szervezete (Jugendsozialwerk) kapta a feladatot elhelyezésükre és ellátásukra (a költségeket a Garancia-alapból fedezték volna). A tartományi munkaügyi hivatal készítette elő szakmai képzésükhöz a tanuló helyeket. 1958 január közepén további 25 fiatal magyart vártak Hanau és Frankfurt ipari tanuló helyeire Ausztriából, akikről ugyancsak a Landessozialwerk gondoskodott volna. Az érdekes az volt, hogy a hesseni menekültügyi hivatal (a tartományi belügy keretében) nem tudott a fiatal menekültek érkezéséről és elhelyezéséről, pedig a koordináló szerepet ez az iroda töltötte be. Mint hamarosan kiderült, annyi történt, hogy a magyar fiatalembereket a szövetségi munkaközvetítő, a szövetségi munkaügy és a szövetségi belügy egyetértésével tervezték átvenni a szomszédos országokból, csak az egyébként ígért tájékoztatás még nem érkezett meg a hesseni belüghöz. Végül a tartományi ifjúsági hivatal tájékoztatta írásban a wiesbadeni belügyet ígérve, hogy a további részletes információkat a gyerekek szakmai képzéséről a tartományi munkaügytől kapják majd meg. A hesseni belügy államtitkára - nem tudni, hogy milyen mértékben a hivatali út megkerülése miatt, illetve mennyire egyéb, materiális okokból - elutasította a magyar fiatalok befogadását és hevesen tiltakozott az ellen, hogy ilyen fontos intézkedéseket a tartományi belügy részvétele nélkül készítsenek elő.²⁸⁰ A hesseni munkaügyi hivatal (Frankfurt) elnöke reagált a wiesbadeni belügy szövetségi menekültügybe írt tiltakozására, s ebből az derült ki, hogy a tartományi miniszterelnök tudott a magyar fiatalok szakmai képzésre történő felvételéről. Éppen ezért indították el a beiskolázás előkészítését.²⁸¹

Ausztriában az ipari tanulókat ifjúsági otthonokban és ifjúsági táborokban helyezték el, ahol segítséget kaptak szakmai képzésük befejezéséhez. Az osztrák szövetségi belügy működtette például a hirtenbergi ifjúsági tábort, ahol 1958 folyamán 134 ipari tanuló fejezte be sikerrel tanulmányait. Retzben hasonló ipari tanuló otthont működtetett az osztrák Caritas.²⁸²

6.5 A frankfurti Magyar Ház létrehozása és felszámolása

Még 1957 elején felvetődött a gondolat, hogy a frankfurti Karlshaust rendezzék be a magyar menekültek szállásának. Februárban megbeszélést tartottak a magyar menekültek segélyezésében érdekelt tartományi szervezetek képviselői Frankfurtban, hogy a ház szervezeti működtetésének és anyagi támogatásának a kérdéseit tisztázzák. A működtető tekintetében felmerült a kommunális igazgatás lehetősége is, de nagyobb

²⁸⁰ HStAWI 508/4205.

²⁸¹ Uo.

²⁸² BA B150/3549. Az ausztriai Magyar Menekültügyi Szolgálat (Taubinger László) beszámolója a német szövetségi menekültügynek (Lüdernek) 1959 január 31-én.

eredménnyel kecsegtetőnek tartották, ha a Magyar Segélybizottság gondozásába kerül. Követelményként állították viszont a Hilfskomitee für Ungarn számára, hogy mielőbb legyen jogképes szerződő partnere Frankfurt városának. A finanszírozás vonatkozásában kezdetben az a lehetőség kínálkozott, hogy a Bunddal elszámolható napi 4,50 márkára építsenek kezdetben nyolc hetes távra, amely esetleg meghosszabbítható lenne. Már akkor kérdéses volt azonban, hogy ezzel a kerettel működhetnek-e tartósan. A ház egyébként szükséges renoválását nem tartották fontosnak, mert az épület bontásra volt kijelölve. (Abban az épületben már a kezdeteknél sem gondolhattak hosszabb perspektívára). A bérleti díj a városnak éppen az állapotra való tekintettel nem okozott volna nehézséget.

A leendő Magyar Házba költöző fiatalok folyamatos gondozása nagyobb odafigyelést igényelt. A legfontosabb kérdés a munkahelyek szerzése, s az ezzel összefüggő nyelvtanfolyamok szervezése volt. De számított a szabadidő olyan "megszervezése" is, amely összefogja az otthon fiatal lakóit és megakadályozza vakvágányra kerülésüket. A fontos kérdések folyamatos tisztázására szükségesnek látszott egy kis kuratórium létrehozása is, amelyben minden illetékes szervezet képviseltette magát és így hatékonyan segíthetett. A magyar segélybizottság részéről Feuerbach tisztelendő (Magyarországról kitelepített német, tökéletes magyar nyelvtudással) késznek mutatkozott az otthon átvételére. Kijelentette, hogy tudatában van a magyar mentalitásból és a nyelvi különbségségből adódó nehézségeknek, amelyek ilyen sok fiatalember összefogásánál felléphetnek. Bár a plébános sem kívánta az épület renoválását, de a tető kijavítását (a város fizette) és a termék átrendezését fontosnak tartotta. Az étkeztetést a házban a német fél nem tartotta fontosnak, mondván: szinte minden üzem biztosít kávéházban olcsó étkezési lehetőséget dolgozóinak.

A tartományi munkaügyi hivatal képviselője óvott attól, hogy a Magyar Ház lakóinak a számát száz fiatalban határozzák meg. Úgy gondolta ugyanis, hogy a többség az egyes elhelyezések felé törekszik és nem pedig a kaszárnya szállásokba. Az Ifjúság Házában a gyerekek szinte össze lesznek dobálva (tanulók, tanoncok, gyakornokok... stb.). A wetzlari Buderus Vasművek saját otthonában helyezte el 15 ipari tanulóját és el is látja őket díjtalanul. A tartományi átmenőtáborban (Neuenhaßlau) jelentkező problémák és igények (a hesseni magyarok többsége ott várakozott) a továbbképzés és a szakmai elvárások miatt Frankfurtban nem oldhatók meg. Ráadásul az itteni viszonyok sokaknak nem felelnek meg és kérdéses, hogy egy nagyobb közösségi szálláson ezek a gondok orvosolhatók-e egyáltalán (kezdetben nem csak fiúk elhelyezéséről volt szó). A fuldai Caritas igazgató is a tömegszállás létrehozásával szemben érvelt és pedagógiai szempontból is sokkal jobbnak tartotta, ha kis csoportokból alakulnak ki igazi nagyobb közösségek. Schmandt bizonyos mértékig sikeresnek tartotta,

hogy az átmenőtábor vezetése, a munkaügyi hivatal és a szociális igazgatás szoros együttműködésében a fiatalok lassan áttelepülhetnek. De a kezdet kezdetén el kell szerinte kezdeni csoportok képzését a már Frankfurtban tartózkodó gyerekekből.

A tartományi ifjúsági hivatal képviselője szerint is 8-10 gyerekenként szükség lenne egy jó pedagógusra, hogy a nevelőmunka igazán gyümölcsöző lehessen. Velük némileg ellentétben a tartományi kormány képviselője kitarthat az eredeti - mintegy száz személyes - otthon mielőbbi létrehozása mellett, s az említett kiscsoportok létrehozását is 40-50 gyerekkel javasolta elkezdni. Az otthont nem tekintették - a halaszthatatlan esetek kivételével - a családösszevonások lehetséges helyszínének. Alapcélkitűzésként Sippel a gazdaságosságot, a szociális gondoskodást és a fiatalok nevelését fogalmazta meg.²⁸³ Fontos feladatként határozta meg a megbeszélés egyik német résztvevője a szövetségi agyagi támogatás megszerzését az induló otthon működtetéséhez. A wiesbadeni kormányképviselő szerint azonban a Bund a tartományi átmenőtábort támogatja, s nem lehet kétszer ugyanarra a személyi körre támogatást igényelni. A maga részéről a caritatív egyesületek támogatásának a megnyerését ajánlotta. A Német Vöröskereszt tartományi képviselője meg is ígérte segítségüket, de feltétlenül igényelte annak rögzítését, hogy a projekt az eredeti - száz személyes - terjedelemben valósul meg.

A hesseni munkaügyi hivatal képviselője hangsúlyozta az 1957 februári megbeszélésen, hogy nincsenek ellene a szállás berendezésének, de ennek nem ifjúsági otthonnak kellene lennie, mert a fiatalok már nem állnak ehhez megfelelő számban rendelkezésre. Hosszútávon, 25-30 éves távlatban kellene szerintük gondolkodni. A frankfurti jelenlétnek nem kellene szükségszerűen helyi munkaközvetítéshez vezetnie. Már az indulásnál visszatért sok fiatal a tartományi átmenőtáborba, mert nem tudott a nagyvárosba beilleszkedni. Csoportképző hatása lenne szerintük annak, ha a Karlshaus átalakítási munkáit maguk a magyarok végeznék. A frankfurti magyar otthon működtetésével kapcsolatos megbeszélés eredményeit a következőképpen foglalták össze:

1. A jóléti egyesületek éppúgy, mint Frankfurt városa mindenkor készek az együttműködésre;
2. Egyetértés mutatkozott abban, hogy a legjobb és leghelyesebb útja a segítségnek az önszolgálat (saját célok támogatása);
3. A magyar segélybizottságot megkérték, hogy mielőbb készítsen egy költségvetést:
 - a. a berendezések költségeiről
 - b. pontos gazdasági tervet a folyó munkáról (mennyi személy, ezek beosztása, a fizetések mértéke)

²⁸³ HStAWI 508/4198b.

c. az otthon pontos jövedelmezőségi számítása, hogy ezzel az illetékes helyek anyagi hozzájárulásai felszabadíthatók legyenek.

4. A házba költöztetést kisebb csoportokkal kellene kezdeni, majd fokozatosan bővítve elérni a kitűzött létszámot.

5. Egy kis bizottságot kell létrehozni az 5 jóléti egyesület képviselőinek és a szociális igazgatás delegátusának a bevonásával. A jövőben ebben a kis körben kell minden illetékes kérdést megtárgyalni.

1957 február elején a frankfurti Magyar Ház létrehozásával és működtetésével kapcsolatos alapvető kérdésekben egyetértettek a szociális igazgatások, a jóléti szervezetek és a magyar bizottság képviselői. Úgy tűnt, hogy a további sikeres munka útjában nem áll semmi akadályozó tényező. Mégis két év múlva, 1959 február közepén Wagner wiesbadeni kormánytanácsos már a frankfurti Magyar Ház felszámolásának az okait foglalta össze a tartományi belügy számára. Az otthont tulajdonképpen már 1958 október 1-i hatállyal megszüntette a Magyar Ház Egyesület vezetése, s a felszámoláshoz vezető tényezőket a wiesbadeni kormánytanácsos a következőképp láttatta.

A Magyar Ház irányítására és vezetésére alakult egyesület 1957 május 6-án jött létre, s a magyar fiatalok felvételét 15-én meg is kezdte. A gyerekek többsége a tartományi átmenőtáborból, Neuenhaßlauból érkezett Frankfurtba, ami annál is érthetőbb, hiszen a táborba(Hessenbe) felvett magyar menekültek jelentős része egyedülálló fiatal férfiból állt, akik maguk is gyorsan dolgozni, illetve tanulni akartak. A 14 és 25 év közötti fiúk gondozásához azonban kezdettől problémák társultak. Ennek érthetővé tételét a beszámoló az otthon vezetése összetételének ismertetésével kezdte. A testület 50%-ban német tagokból, további 50%-ban pedig magyar és magyarországi német tagokból állt, akik kizárólag a Magyar Segélybizottsághoz tartoztak. Ennek vezetője volt a katolikus pap, Feuerbach.

Szavazategyenlőség esetén az elnöke, azaz az övé volt a döntő szó a bizottságban. Az otthon vezetése és lakóinak gondozása kezdettől rossz csillagzat alatt állt. Először egy Argentínából a Szövetségi Köztársaságba visszatelepült eredetileg magyar személy volt az igazgató. A gazdasági vezető mellette egy magyarul szintén beszélő magyarországi német volt. Ennek ellenére egyik úr sem tudta az otthon vezetésének és a benne lakók hatékony gondozásának a feladatát ellátni.

A frankfurti Magyar Ház első igazgatója sokkal inkább saját érdekeivel, egzisztenciális gondjainak a megoldásával volt elfoglalva, mint az otthon fiatal lakóinak a problémáival. Gazdasági vezetője pedig képtelen volt úrrá lenni a Ház súlyos gazdasági nehézségein. Dr. Demuth és Oswald után 1957 augusztus 1-től a magyar Paravicini lett az otthon új vezetője. Ő ugyan fáradságot és energiát nem kimélve vette kezébe a Ház igazgatását, lakóinak gondozását, de a magyar segélybizottság

többszöri beavatkozásával és különösen Feuerbach plébánossal szemben nem tudta érvényesíteni szándékait. Nagyon megnehezítette a dolgát az is, hogy a tartományi átmenőtáborból sok antiszociális, kilengésekre hajlamos fiatal magyar költözött át a frankfurti otthonba. Ha természetesnek is vehető, hogy minden forradalom a felszínre hoz bizonyos százaléokban bűnöző elemeket is, mégis néha úgy tűnt a németeknek, hogy ez a százalékarány a magyar fiatalok között meglehetősen magas. Számtalan esetben fordult elő, hogy a rendőrséget kellett kihívni az otthonba vagy azért, hogy helyreállítsa a rendet, vagy azért, hogy elvigye az illetéktelenül beköltözött gyerekeket, akik az otthon tevékenységét tudatosan lehetetlenné tették. Bár nem részletezték tovább ezeket az eseteket, azt megállapították, hogy a magyar mentalitás nyilvánvalóan ellene van minden tömegszállásnak, ami a menekülttáborokban és a nagyobb csoportszállásokon egészen érzékenyen megmutatkozik. A jellemben egyébként is labilisabb fiatalok a tábori élet kedvezőtlen befolyása alatt nagyon gyorsan kedvezőtlen irányba csúsztak le, főként ha a szülői gondoskodást nélkülözték és minden rendből kikerülve teljesen gyökértelenné váltak.

A wiesbadeni kormánytanácsos nem hallgatta el azt a véleményét sem, hogy szerinte Feuerbach plébános pedagógiailag nem jó irányba befolyásolta az otthon lakóit. Ahhoz, hogy Paravicininek nem sikerült a Magyar Ház nyugodt fejlődését mindenekelőtt nevelői szempontból biztosítania, hozzájárult a plébános fanatikus vallási befolyása és nem kevésbé fanatikus magyar nacionalista hatása. Az otthon számára rendkívül súlyos következményekkel járt az is, hogy felesége komoly betegsége miatt Paravicini 1957 szeptember 1-től kivált a vezetésből. Segítője addigi tevékenységében, Yserentant asszony - kezdetben a paritásos jóléti szervezet vezetőjeként, majd Oswald helyén gazdasági vezetőként - így egyedül maradt, s bár képességei és rátermettsége révén a vezetésre is alkalmas lett volna (a fiatalok is szerették és tisztelték), a Ház vezetésének egy jelentős része szembefordult vele. Különösen az irányító egyesület magyar tagjai, de a németek egy része is ahelyett, hogy üdvözölte volna az új helyzetet és kinevezte volna az asszonyt vezetőnek (az otthon egyértelmű hasznára) intrikálni kezdtek ellene (Feuerbach plébános ebben is az élen járt). Csaknem három hétig tartott, amíg megtalálták Paravicini utódját.²⁸⁴

A plébános legmelegebb ajánlására Ormosz lett 1957 szeptember 20-ával a frankfurti Magyar Ház vezetője. Wagner szerint éppen ezzel indult el az otthon katasztrófális helyzetbe kerülése. Az új igazgató ugyanis minden szempontból alkalmatlan volt egy ilyen otthon vezetésére, de nem csupán pedagógiailag (minden feltétel hiányzott nála), hanem a személyisége oldaláról is.

²⁸⁴ Uo.

Egy klikket pártfogolt a fiatalok között, akikkel együtt szórakozott és játszott a lakásában és olykor intrikált Yserentant asszonynak a Ház érdekében hozott intézkedéseivel szemben. (Gyorsan felismerte ugyanis, hogy a vezetőség egy részénél sikerrel ágálhat a nő ellen). A megtámadott legtöbbször hiába fordult szóban és írásban a vezetőséghez segítségért és az Ormosz által előidézett állapotok megszüntetéséért. De a wiesbadeni kormány szakreferense sem tudta elérni az otthon vezetésénél az alkalmatlan Ormosz eltávolítását és a helyes intézkedések - az Yserentant asszony által javasoltak - támogatását. A belső harcoknak szükségszerűen összeomláshoz kellett vezetniük. A gazdasági vezetőnő 1958 április 30-ával kivált a Magyar Ház munkatársai közül. Egy magyar egyetemista lépett a helyére, s vette át a gazdasági ügyek intézését.

Az otthon gazdasági vezetését végző magyar egyetemista egyben az igazgató(Ormosz) helyettese lett és komolyan igyekezett jó irányban fejleszteni a Magyar Ház életét. Természetesen az ezekután egyeduralkodóként viselkedő igazgatóval szemben ő sem tudta elképzeléseit megvalósítani. Az otthon lakóinak pedagógiai neveléséről gyakorlatilag már egyáltalán nem lehetett beszélni. Az otthon egyre növekvő mértékben "nyilvános ház" lett Ormosz viselkedésének - és aktív részvételének - következtében, ahol a bentlakók és nagy számban a nem bentlakók is úgy tombolhatták ki magukat, ahogyan az nekik tetszett. Azt már csak sejtetni engedte Wagner - hiteles bizonyítéka nem volt rá -, hogy az éjszakai dorbézolásokban nők is résztvettek, sőt állítólag 14 éves lányok is. Végül a körülmények mégiscsak odavezettek, hogy Ormoszt 1958 június 30-ával elbocsátották állásából. Helyére a Jugendsozialwerk magyar fiatalokkal foglalkozó munkatársa, Henel lépett. Amennyiben Ormoszt felmentésével egyidőben családotól el lehetett volna küldeni az otthonból, Wagner szerint még mindig adva lett volna a lehetőség a frankfurti Magyar Ház felvirágoztatására, annál is inkább, mivel Henel minden adottsággal rendelkezett ehhez.

Mivel azonban az eltávolított igazgató az otthonban maradt, minden eszközzel az új igazgató ellen intrikált. Panaszra ösztönözte a magyar fiatalokat a tartományi belügyben a saját érdekében természetesen és ezzel gyakorlatilag a Házban már egyébként is meglévő káoszt a tetőpontra juttatta. (Éjjel emberi ürüléket hordtak az új igazgató és helyettese irodái elé). A wiesbadeni szakreferens támogatta Henelt és mindent elkövetett a rendőrségnél és az otthont működtető egyesület vezetésében is a Ház éjszakai ellenőrzésének a megvalósításáért, de a rendőrségnek a hiányzó jogszabályok miatt nem volt erre lehetősége, hiába hivatkoztak a kiskorú lányok éjszakai bevitelére. A városi ifjúsági hivatal sem tudott beavatkozni, mert sem az otthon vezetése, sem az egyesület vezetése nem rendelkezett elegendő precíz adattal arról a gyanúról, hogy kiskorú lányok tartózkodnának a Magyar Házban. Azt már csak

mintegy mellékesen említette meg Wagner kormánytanácsos, hogy az említett konfliktusok közben véres verekedések és késelések is lejátszódtak a Magyar Házban, amelyeknél a rendőrségnek csak ritkán sikerült a tetteket megállapítania.

A Magyar Ház Egyesület vezetésében Feuerbach plébános a végsőig ellenállt az otthon német hivatalos részről igényelt felszámolásának. De végül a nyilvánvaló tények hatására, melyeken ő is képtelen volt úrrá lenni, neki is be kellett adnia a derekát. Az elkerülhetetlen felszámolásra így 1958 október 1-i hatállyal került sor. Miután a Házat felszámolták és csaknem minden magyar bentlakót máshová áthelyeztek, vagy maguk máshová költöztek, a sajtóbeszámolók szerint 1958 október 1-ről 2-re virradó éjszaka elkövetkezett a "Magyar Ház megrohamozása" (Sturm auf das Ungarnhaus). A magyar fiatalok egy csoportja - a feltételezések szerint - valamilyen módon bosszút akart állni a Magyar Ház felszámolásáért. Lerombolták a ház egy részét és összetörték a berendezést. A rendőrségnek be kellett avatkoznia. Mivel az otthon egykori vezetője Ormosz heves ellenállást tanúsított a rendőrséggel szemben, letartóztatták. Így végződött a magyar menekültekkel, különösen a fiatal magyarokkal szembeni politikai és erkölcsi kötelesség teljesítése érdekében a reményteljes és sok érdeklődéssel, igyekezettel megkezdett munka.

A hesseni tartományi kormány szakreferense minden igazgatócsere alkalmával megkísérelte elérni német otthonvezető kinevezését az irányító testületben. Az igény azonban mindig kisebbségben maradt az elnökségben, azaz nem kapott többséget. Az otthon fiatal lakói többszöri nyilatkozataikban némileg joggal mondták, hogy az igazgatókérdés ilyen jellegű szabályozásánál, mivel minden kölcsönös magyar intrika a házon belül messzemenően ki lett volna kapcsolva, más irányú lett volna a Ház fejlődése. Ha még egyszer magyarokkal vagy más nemzetiségűekkel hasonló helyzet alakulna ki, az itt szerzett elszállásolási, gondozási és integrálási tapasztalatokra tekintettel, különösen a fiataloknál (a lányoknál is) sok viszonylatban másként kellene eljárni.²⁸⁵

6.6 Egyházi segélyszervezetek és a magyar menekültek

A katolikus és az evangélikus egyház nem csupán és nem is elsősorban egyes papok révén segítette a magyar menekülteket, hanem jóléti egyesületein keresztül. Jelentős és főként tartós segítséget nyújtott a rászorulóknak a Deutscher Caritasverband, valamint az Innere Mission und Hilfswerk der Evangelischen Kirche in Deutschland. A menekültek elhelyezéseért elsősorban felelős szövetségi és tartományi belügyminisztériumok képviselői ugyan kezdetben tartottak a túl vallásos gondozás

²⁸⁵ Uo.

esetleges visszautasításától²⁸⁶ - jelentős részben iskolázatlan fiatal, már a kommunizmusban szocializálódott nemzedék; gyakori nem formalizált együttélések párok között; baloldali politikai beállítottságú csoportosulások...stb -, de végül is az együttműködéstől tartó félelmek nem igazolódtak be. Ebben persze minden bizonnyal jelentős szerepet játszott maguknak a német egyházaknak a visszafogottsága is. Ez a viszonylagos távolságtartás - miként látni fogjuk - alapvetően nem zavarta karitatív tevékenységüket, mégis voltak érdekes tünetei. Például akkor, amikor - Frankfurt város fáradozásai ellenére - nem voltak hajlandók magukra vállalni a Magyar Ház fenntartásának az átvételét (amely persze nem az anyagi támogatás megvonását jelentette).²⁸⁷

1957 május végén átfogó beszámolót küldött a német Caritasverband a szövetségi belügybe addigi - fél éves - menekültsegélyezéséről és egyben pénzügyi támogatást kért további munkájához. (Úgy mellel megjegyezték: szemben a Német Vöröskereszt által felvett támogatással, ez az igény megalapozottabb). A magyar forradalom eseményeinek hatására a német egyházmegyékben nagy együttérzés mutatkozott meg. A püspöki kar felhívására azonnal megindultak a pénz- és dologi segítségnyújtások. Egy éppen Freiburgban - a szervezet német központjában - tanuló lelkészt Magyarországra küldtek tájékozódni az eseményekről és egyidejűleg kapcsolatba léptek a bécsi Caritas szervezettel is. Az egyes egyházmegyék akcióit a központ igyekezett koordinálni. Már 1956 november elején konferenciát rendeztek Münchenben a bajor és az osztrák egyházmegyei Caritas-szervezetek képviselőinek a részvételével, ugyancsak a tennivalók összehangolása érdekében. A passai szervezet kapta a feladatot, hogy továbbítsa Németországból a Bécsbe és Magyarországra menő küldeményeket. Az ottani igazgató nagyszerűen beváltotta a munkájához előzetesen fűzött reményeket.

A passai Caritas-szervezeten a következő csomagküldemények futottak át:

1.465.303 kg vonattal ment Ausztriába és Magyarországra;
 4.570 kg autóval ment Ausztriába és Magyarországra;
 124.000 kg hajóval ment Ausztriába és Magyarországra;
1.593.873 kg, azaz 160 vagon összesen (1957 május vége).
 Ehhez jött hozzá mintegy 2,2 millió DM készpénzadomány. A "családi csomag" akció még folyt a beszámoló elkészítésének idején. Addig mindenesetre 14.500 ilyen csomagot továbbítottak, s közülük hiteztet a Német Caritas-egyesület fizetett darabonként 10 márka értékben.

Egy sor egyéb segélyakció is társult az említettekhez. Az osztrák Caritas-szervezetek életre hívták az ún. "Vendégfogadó-

²⁸⁶ HStAWI 508/4203.

²⁸⁷ HStAWI 508/4198b.

akciót". Ehhez a német társszervezetek jelentős, hetvenezer márkás segítséggel járultak hozzá. Amíg nem tudták Budapestig szállítani a segélyeket, addig hét személy- és teherautóval vitték a csomagokat a magyar plébániákra. A magyarországi segítség mellett, természetesen rögtön megkezdték a menekültek segélyezését is. Nem csak a Szövetségi Köztársaságba befogadottakat, hanem az átmenő transzportok utasait is ellátták szeretetcsomagokkal a nagyobb vasútállomásokon. A vasúti missziók költségfelhasználása 86.000 márka volt. A Németországba befogadottak részére táborszolgálatokat hozott létre a szervezet, amelyek az anyagi gondoskodás mellett törődtek a menekültek lelki gondozásával is. A harminc magyar lelkigondozónak a katolikus egyesületek magyar menekültekkel foglalkozó munkatársai kétnapos előkészítő tanfolyamot tartottak ehhez. A magyar fiataalkorúak gondozására összesen 16 Jugendgemeinschaftswerke-t hoztak létre, hármat az egyetemistáknak, 13-at a fiatal munkásoknak. Bajorországban csaknem minden fiatal magyar katolikus otthonban talált felvételt. De Baden-Württembergben és Nordrhein-Westfalenben is katolikus otthonokban lelt felvételt a fiatal menekültek egy része. Hozzájárultak a Caritas-szervezetek a frankfurti magyar ifjúsági otthon(Magyar Ház) berendezéséhez is.²⁸⁸

A Nemzetközi Caritas már a magyarok Nyugatra áramlásának az első heteiben létrehozott egy Bécsi Delegációt azzal a céllal, hogy a segélyakciót nemzetközi bázisra építse. 1957 február elején Rómában a Nemzetközi Caritas végrehajtó bizottságának konferenciáján a magyar menekültek érdekében felállítottak egy azonnali segély-bizottságot, amelyben képviseltette magát Franciaország, Belgium és Hollandia is a Német Caritas-szövetség elnöklete alatt. A német szervezeteken kívüli európai Caritas-szervezetek segélyei a következőket tették ki:

Ausztria:	36 vagon
Dánia:	18 vagon
Belgium:	17 vagon
Svájc:	5 vagon
Franciaország:	3 vagon
Olaszország:	2 vagon
Hollandia:	2 vagon
Összesen:	83 vagon

Németországból - miként fentebb említettük - 160 vagon adomány ment Ausztriába és Magyarországra. Az egyesült-államokbeli szervezetek(NCWC), a magyar kormány beleegyezése esetén 300 vagon élelmiszer szállítását ígérték. 1957 május végén a Caritas-elnöki beszámoló a szövetségi belügy felé a folyamatban lévő további segélyek közé sorolta egy magyar iskola létrehozását a németországi magyar lelkigondozók helynökének, Dr. Ádám révén. A szövetségi kormány már ígéretet tett neki - mint egyben a "Magyar Iskolaegyesület" elnökének - 500.000

márka támogatásra. A projekt sikeres megvalósításához még szükséges 400.000 márkából a német Caritas-egyesület 200 ezer márkát helyezett kilátásba számára. Mivel a magyar Actio Catholica nem rendelkezett eszközökkel a szeretetsomagok szétosztására az országban, a nemzetközi Caritas 1957 március eleji bécsi ülésén ígéretet tett havonta 14 ezer márka támogatás folyósítására erre a célra. A német szervezet már továbbította is az első - márciusi - összeget Svájccon keresztül Magyarországra.

A német Caritasverband a magyar menekültek segélyezésére 1957 májusáig a következő már megtett és felvállalt, de még nem teljesített kötelezettségeket tervezte be.

1. Magyar gimnáziumnak(Bad Tölz) ígérvé:	DM 200.000.-	
2. Családi csomagok Magyarországra május-június, megígérve 2.000 csomag per DM 10.- + szállítás:		22.000.-
3. Irodalom, könyvek, nyomtatványok már megrendelve a magyaroknak:		24.000.-
4. Gépjárműsegély		
a. 1 VW a magyar fiatal szociális munkának odaigérve Bajorországba:	5.000.-	
b. 1 VW a magyar menekültek segítésére Svédországba odaigérve:	<u>6.000.-</u>	11.000.-
5. Fizetés magyar egyetemisták papjainak Baden-Württembergben, beszámítva dologi költségeket 8 hónap per DM 700.- + biztosítás:		6.000.-
6. A dél-badeni kormány magyar újságjának nyomtatási költségei 12 hónap per 400.- + honorárium odaigérve:		6.000.-
7. A passauai gyűjtőtábor csomagolási és táborköltségeire megígérve:		20.000.-
8. A Máltai Szeretetszolgálat felállítási költségeire igényelve:		43.000.-
9. Készpénzsegély a budapesti Caritasnak igényelve 5 hónapra per 6.000.-:		30.000.-
10. Az önkéntes szociális munkaközösség számára igényelve a Jugoszl.-ba menekült magyaroknak:		<u>50.000.-</u>

	DM:	412.000.-
A német Caritas-szövetségnek 1957 május végén még:		<u>290.000.-</u>
állt a rendelkezésére, azaz a hiányzó összeg:	DM:	122.000.-

volt.²⁸⁹

Az evangélikus egyház Németországi Belső Missziója és Segélyhelye szintén bekapcsolódott a magyar menekültek segélyezésébe. A Caritasverbandnál jobban igyekeztek vigyázni arra, hogy vállalt ígéreteik összhangban maradjanak szervezeteik valós adakozási potenciáljával. A szövetségi belügyminisztérium noszogatására - maradt még pénzük a Bundestag megszavazta magyar segélyezési alapban - végül két ausztriai projektet mégiscsak megneveztek, amelyet osztrák

társszervezeteik indítottak el és saját erőből nem tudták előteremteni a folyó működtetés költségeit. Az egyik - melyet különösen a szívükön viseltek - a magyar menekültek anya- és gyermekotthona volt Salzburgban. Az intézményt 35 ágygal a svájci evangélikus egyház segélyszervezete nyitotta és a stuttgarti német központ berendezési tárgyakra, valamint a beilleszkedési tanácsadónő munkájának a támogatására igényeltek most a belügy felszólítására 25 ezer márkát. A másik támogatandó objektumnak a német evangélikusok az osztrák evangélikus egyház által működtetett bécsi menekültotthont tartották, ahol magyar ipari tanulók, továbbá általános- és középiskolás gyerekek laktak. Itt ugyancsak a berendezésre tervezett összegnek hiányzott még a fedezete. Azután gondot okozott az otthon működtetéséhez szükséges folyamatos költségek biztosítása is. Ezekre 50.000 márkát kértek átutalni a német evangélikusok.²⁹⁰

6.7 A középiskolások továbbtanulása: magyar gimnázium Burg Kastlban

Ausztóriába mintegy ezer, a nyugati Németországba pedig mintegy ötszáz középiskolás korú magyar gyerek került. Ausztóriában több magyar középiskolát is működtettek kezdetben, melyekben osztrák tanterv szerint, magyar nyelven oktattak. Ilyen iskolák létesültek Innsbruckban, Wiesenhofban, Kammerben és Iselsbergben. Wiesenhofot a norvég menekültsegélyezés, Iselsberget egy holland bizottság működtette. Kammert az osztrák Caritas alapította, míg az innsbrucki gimnázium már évek óta működött, azaz még a háború utáni magyar emigráció rendezte be. A tanulók ellátásához és az iskolák működtetéséhez hozzájárult az osztrák szövetségi belügyminisztérium mellett az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága is. Az összes említett iskola - kivéve az innsbrucki gimnáziumot - rendelkezett internátussal is. A "régibb" menekültek gimnáziumának tanulói részben az emigráció által alapított Mindszenty-Otthonban, részben a Világegyházak Szövetsége által alapított leányotthonban laktak. 1958 közepén összesen 880 magyar középiskolás (610 fiú és 270 lány) tanult ausztiai magyar iskolákban. Ezenkívül mintegy száz gyerek osztrák középiskolákat látogatott. A tanév befejeztével a kammeri és a wiesenhofi iskolák bezárták kapuikat és megszűntek. Az ott tanuló gyerekeket az innsbrucki és az iselsbergi gimnáziumok vették át. A tizenöt életév alatti gyerekekkel azt tervezték, hogy osztrák középiskolákban tanulnak majd tovább.²⁹¹

A második világháború utáni magyar emigráció középiskolás korú gyermekeinek a beiskolázása Németországban is komoly nehézségekbe ütközött. Nagy részük akkor is táborban volt

²⁹⁰ BA B106/9570.

²⁹¹ BA B150/3549.

kénytelen élni, ahonnan nem tudták látogatni a német iskolákat. A kényszerű körülmények hatására 1947-ben alakítottak a magyar menekültek a passau-waldwerki táborban egy magyar gimnáziumot, hozzácsatlakozó népiskolával a fiúknak ugyanott, valamint a lányoknak az oberoaudorfi (Rosemheim-körzet) karmelita kolostorban. Korábban is elegendő számban álltak rendelkezésre magyar menekült tanárok az oktatás elindításához, s összesen 16 tanár tanított 120 tanulót. 1951 elején a lányokat is a táborba kellett költöztetni a kolostorból, s így a kényszerből egyesült magyar középiskolának - leginkább a szűkös hely miatt - feltétlenül új otthont kellett találni. Hosszú és gyakran eredménytelen tárgyalásokat követően végül a lindenbergi Korona Szállót (korábban a franciák szanatóriuma volt) kapta meg a magyar gimnázium. A gyerekek és a tanárok 1951 nyarán vehették birtokba az új objektumot.

Az ötvenes évek első felében egyre több szülő bízta gyermekét az iskolára, minek következtében ez a hely is hamarosan kicsinek bizonyult, számtalan jelentkezést kellett emiatt elutasítani. Ismét keresni kellett egy még nagyobb épületet magyar középiskola céljára. Végül a bauschlotti kastély átalakításában sikerült az illetékesekkel megegyezni. A magyar gimnázium 1954 áprilisában költözött oda, s 1957 közepén is ott működött még. Itt az oktatás alapja - szemben például Innsbruckkal - a magyar középiskolás tanterv volt, melyet a német tanítási előírásoknak megfelelően módosítottak. Az oktatás magyar nyelven folyt. Az érettségikre a mindenkor illetékes kultúrális minisztérium állami vizsgabiztost küldött, ami azt is jelentette, hogy az érettségi bizonyítvány egyenértékű volt a német iskolakéval és így feljogosított a német felsőoktatási tanulmányok folytatására.

Azoknak a gyerekeknek, akik német iskolákban tanultak, a müncheni Magyar Menekültügyi Iroda ún. hétvégi iskolákat rendezett be. Így azok a gyerekek, akik anyanyelvüket ilyen módon nem ápolhatták elegendő mértékben, de honismeretet, történelmet és irodalmat sem tanulhattak olyan mennyiségben mint egy magyar iskolában, bepótolhatták ezt szombatonként délután három és hat óra között. Természetesen itt az oktatási forma sokkal lazább, játékosabb volt, mint az iskolai keretben, s a kívánt ismereteket ének, tánc, valamint a népi hagyomány ápolásán keresztül közvetítették. Münchenen kívül Stuttgartban és Ambergben tartottak fenn ilyen hétvégi iskolákat. A magyar iskolák fenntartása mindig nagy erőfeszítéseket igényelt, s csak a legszükségesebbeket tudták biztosítani a tanároknak és a tanulóknak egyaránt. A magánszemélyek és az alapítványok közül a nagyobb támogatást 1951 és 1955 között Radda Barnen folyósította, havonta 1.500 márkával. A Magyar Menekültügyi Iroda 1954-ig havi 840 márkát, majd utána havi 1.680 márka támogatást nyújtott. Egyszeri nagyobb összeget utalt át a magyar iskolának a Svájci Vöröskereszt (DM 5.000.-), a Svájci-Magyar Társaság (ugyancsak DM 5.000.-), a Keleti-Plébános

Segély(DM 7.000.-), a szövetségi menekültügy 1955/1957 folyamán összesen huszonegy ezer márkát és végül a baden-württembergi menekültügyi minisztérium tízezer márkát.²⁹²

A kisebb pénzügyi és dologi támogatásokon túl az iskolában még mindig megmaradó működési költségeket a gyerekeknek, illetve eltartóiknak kellett kigazdálkodniuk. A tanulók - a család anyagi helyzetétől függően - 20 és 60 márka közötti kollégiumi- és tandíjat fizettek. 1956-ban a bauschlotti magyar gimnázium tanári testülete 11 személyből állt, míg a hozzátartozó népiskolában ketten tanítottak. Az érettségi vizsgát sikerrel letett tanulók legnagyobb része valamelyik német egyetemen folytatta tovább a tanulmányait. 1949 óta nem akadt egyetlen olyan magyar diák sem, aki a német iskolaügyi hatóságok felügyelete alatt folytatott érettségiken ne felelt volna meg. A többség eredménye nagyon jó, némelyeké egészen kiváló volt.

A müncheni Magyar Menekültügyi Iroda vezetőjének - "régi" emigráns - véleménye szerint az újabb magyar menekültek - az 56-osok - érkezése tovább gyarapította és növelte a már egyébként is fennálló magyar iskolaügyi gondokat Németországban. A korábbi menekülteknél az egyes számú problémát a magyar nyelv megtanulása, vagy annak a megtartása okozta. Ezzel szemben a forradalom menekültjeinél az első számú probléma - éppen fordítva -, a német nyelv megtanulása volt. Az iskola számára mindebből az következett - amennyiben az új körülményekhez alkalmazkodni akart -, hogy mind a két nyelvet tanítania kellett. Az ismét kinőtt iskolának szükségessé vált kibővítését követően tehát németül és magyarul kellett azt nyújtania a tanulóinak, hogy azok tanulmányaik befejezését követően a német gazdasági- és társadalmi élet teljes értékűen beilleszkedett tagjai lehessenek. A bauschlotti régi gimnázium kicsi lett a frissen érkezettek befogadására. Nem csupán nagyobb iskolát kellett ismét keresni, de sokkal nagyobb hozzácsatlakozó internátust is. A kétnyelvű oktatás igénye olyan újabb tanári állásokat is követelt, akik teljesíteni tudták ezeket a feladatokat. Továbbá a menekültügyi iroda vezetője szerint az újabb menekültek érkezése feltétlenül szükségessé tette azt is, hogy a kissé - életkorban és szemléletben is - előregedett tanári kart megfiatalítsák.

1956 október 23-án még 78 magyar tanulója volt a bauschlotti gimnáziumnak. Ezután folyamatosan növekedett a felvételt kérők száma. Közülük 96-ot fel is vettek az intézménybe. Ezenkívül felvettek még további 40 fiatalot, akiket azonban már nem tudtak az internátusba is befogadni és kénytelenek voltak őket egy közeli kisegítő iskola otthonába költöztetni. Hamarosan további 215 fiatal magyar jelentkezett felvételre, de fogadásukat a tanár már teljesen lehetetlenné tette, így lényegében a menekültek közötti középiskolák kora beindult.

gondjainak megoldására alakult meg a "Magyar Iskolaegyesület". A szövetségi ifjúsági tervezet/Bundesjugendplan, a Caritas-egyesület 200 ezer márká, a First Aid for Hungary 100 ezer márkás anyagi támogatásával és az egyes tartományok további hozzájárulásai révén kívánt az egyesület megfelelő épületet szerezni. A folyamatos működtetés költségeit a Garancia-alapítvány új menekült tanulóknak szánt havi rendszeres támogatásából képzelték előteremteni.²⁹³

1957 június végén a Magyar Iskolaegyesületnek még nem volt elképzelése arról, hogy hol és melyik objektum felelne meg a megnövekedett igényeknek. Pongrácz Imre az egyesület elnöke - feltehetően ő sem nagyon érezve rá az újabb kor elvárásaira - az alapítandó iskolát Bauschlott kiegészítőjének és az egyetlen németországi magyar fiúiskolának képzelte el. A lányok számára elkülönített internátus és iskola létrehozását tartotta feltétlenül szükségesnek. Az iskola jellegét magániskolaként határozta meg az egyesület, amely reálgimnáziumként természetesen érettségi bizonyítványt is ad. Pongrácz Imre a szövetségi menekültügybe küldött jelentésében reagált azokra az elképzelésekre is, miszerint - ha úgy tetszik, az osztrák elképzeléseknek megfelelően - a magyar gyerekeknek a német iskolákat kellene látogatnia, ahol kiegészítő nyelvtanfolyamok révén felhozhatók lennének a német iskolai szintre és így a német osztályokba - áttételesen nyilván a társadalomba is - könnyebben beilleszkednek. Szerinte ha egy nemzet saját iskolai törekvéseit feladja a fiatalság körében, az nem tarthatja fenn magát a szülőföldön, illetve a nemzeti határokon kívül.

Emellett a magyar fiatalok egy része számára kifejezetten kívánatos az internátusi élet - nem feltétlenül magatartásuk, hanem anyagi és szociális helyzetük miatt is -, ahol keresztényi szellemben nevelkedhetnek. Annyit azonban megengedett Pongrácz a másik jogos igényt hangoztatóknak és úgymond az élet elvárásainak, hogy a maga részéről szintén célszerűnek tartotta egy német-magyar iskola létrehozását. A Magyar Menekültügyi Iroda vezetője mindenesetre hasznosnak tartotta volna - ebben tükröződött, hogy beszámolójának egyes részei a saját elképzelései voltak, s azokat másokkal még nem egyeztetette -, ha az iskolaegyesület bizottsága összeülne és megvitatná a fenti kérdéseket. Pongrácz javaslatot tett arra is, hogy a magyar emigráció ismert személyiségeinek is részt kellene vennie ezen a vitán, hogy a döntések még megalapozottabbak legyenek. Megígérte a szövetségi menekültügynek, hogy ebben az értelemben fogja befolyásolni Ádám Györgyöt, az iskolaegyesület elnökét is.²⁹⁴

A Magyar Iskolaegyesület nevében az elnök 1957 október végén nyilatkozatot bocsátott ki Münchenben. Eszerint a burg-kastl-i

²⁹³ Uo.

²⁹⁴ Uo.

magyar gimnázium belső célkitűzései a keresztényi és az európai szellemiségből származnak. Az egyesületben résztvevő személyeknek az a legmélyebb meggyőződése, hogy különösen az elmúlt évtized szenvedésekkel teli tapasztalatai, legyenek ezek akár a kisebbségi probléma formájában, akár egyéb módon láthatók, csak akkor oldhatók meg emberileg elfogadható módon, ha a mindenkori népiség egyéni hitvallása lelkiismeretesen lesz értékelve és elismerve politikai, pedagógiai és lelki gondozási szinteken. Az önálló népiség megadása órási feladatot jelent, amely az emigrációban élő külföldi népcsoportok nemzetekfeletti szemléletén, vallási és humanitárius alapokon, azaz természetjogi alapon lelhető fel. Ezek a magyar iskola belső célkitűzései, amelyek távol vannak minden magyarosítási törekvéstől, és sokkal inkább a fiatal magyarok olyan intézményét tervezik, amely a keresztény Európa eszméire és lelkiiségére támaszkodik. Ebből a szellemiségből következik, hogy szeretetteljes találkozóhelye lesz a más népiséggel rendelkezők tagjainak éppúgy, miként a magyarországi német sorstársainknak és honfitársainknak. A tanárokat és nevelőket kötelezik a fenti elvek tiszteletben tartására.²⁹⁵

A magyar gimnázium tartományi támogatásainak, a karitatív szervezetek pénzügyi lehetőségeinek bizonytalanságai, a magyar iskolaegyesület tisztségviselőinek gyakorlatlansága, nehézkes tárgyalókészsége mind nehezítették az alapszabály elkészültét. A bajor kultuszminisztérium szerint Bonnban nyilatkozni kellene a felvett tanulók kiválasztásának a módjáról. A szövetségi menekültügy illetékes kormányfőtanácsosa az iskolaegyesület elnökének a munkamódszerét nem tartotta megfelelőnek, amely azon túl, hogy másokat is bírálatra sarkallt, szükségessé tette a hatékonyabb beleszólást, azaz a ragaszkodást ahhoz, hogy Bonnban döntsenek a gimnáziumba felvett tanulók köréről. Az illetékes bajor tanácsos szerint a még Bauschlottban tanult 20-30 magyarországi német gyereket nem lehet átvenni Burg-Kastl-ba. A szövetségi külügy viszont épp ettől tette függővé a magyar iskolai projekt támogatását, hogy a magyarul tudó németek is mehessenek oda tanulni.

Amennyiben a magyarországi németek mehettek volna az új magyar gimnáziumba tanulni, úgy a szövetségi menekültügy támogatása az iskolának - költségvetésének 603-as tétele alapján - meg kellett volna szűnjön a továbbiakban, mert ez a tétel kizárólag a szolt. Voltak viszont olyan tartományok - pl. Nordrhein-Westfalen -, amelyek éppen ezért sem az iskola létrehozásához, sem pedig annak fenntartásához nem kívántak hozzájárulni. Ezért 1958 januárjában úgy tűnt, hogy az iskolaprojekt veszélybe került. Az illetékes bajor államtitkár - Maurer - szinte minden előterjesztését az ügyben a szövetségi különbizottság - Sonderkommission 5 - rendkívüli bizalmatlansággal fogadta.

²⁹⁵ BA B150/3562. Heft I.

Javaslatok többször olyan homályosak, azok mellékletei olyan ellentmondásosak voltak, hogy a szövetségi menekültügy illetékes koordinátora - Wolfrum - szerint, Burg-Kastl ügyének kudarca esetén, annak sikertelenségének okai egyfelől Maurerben és tárgyalási módszereiben, másrészt Ádám - a Magyar Iskolaegyesület vezetőjének - konokságában és irányítási nehézkességében lesznek keresendők.

Mindenesetre az említett különbizottság ragaszkodott határozatában - ezekre tekintettel - ahhoz, hogy a szövetségi belügy vizsgálja felül a projekt menetét. Azaz nem a kívánt - s már beigért - 210.000 márka - kifizetésére intézkedtek, hanem újabb halasztó hatályú döntést hoztak. Így bizonytalanná vált az összeg 1958 március végéig történő kifizetése. A következő költségvetési évben pedig várhatóan már nem akartak támogatást betervezni a projekt finanszírozására. Itt és ekkor ajánlotta fel Wolfrum - a vállalkozás megmentése érdekében - a személyes közreműködését oly módon, hogy aktivizálja egyrészt Burg-Kastl-ban a Magyar Iskolaegyesület tagjait és vezetését az alapszabály bonni kívánságokat figyelembe vevő átalakítása érdekében, másrészt, hogy Münchenben ráveszi az illetékes bajor tisztségviselőket a többi tartományok képviselőivel történő hatékonyabb és progresszívebb együttműködésre. (Az iskola és az internátus létrehozása és fenntartása érdekében). A bajor kultuszminisztérium ugyanis 1958 január végéig még semmilyen konkrét javaslattal nem állt elő annak érdekében, hogy a többi tartomány közül minél többet megnyerhessen az ügynek.²⁹⁶

Ha megkésve is, a Magyar Iskolaegyesület vezetése 1958 február közepén reagált a Wolfrum által exponált problémákra. Visszaidézve az egyesület 1957 november végi ülését megállapította, hogy figyelembe vette Wolfrum kérését. Ugyanis a magyar reálgimnázium alapszabályának 2. oldalán megfogalmazta azt a szövetségi meghagyást, hogy csak olyan tanulókat vehetnek fel, akik a megfelelő törvények szerint vagy hontalan külföldinek, vagy elismert külföldi menekültnek tekinthetők. Tekintettel azokra a hátrányokra, amelyek ebből az elvárásból következnek a magyarországi német tanulókra - akik nem beszélik mindig elég jól a német nyelvet -, Ádám egyesületi elnök írásbeli nyilatkozatot küldött az illetékes szövetségi különbizottságnak. Ebben azt hangsúlyozta, hogy a szervezetétől távol áll a magyar gimnázium német tanulóinak a magyarosítása, ennél sokkal inkább az a céljuk, hogy minden egyes tanuló nemzetiségét - a természetjognak megfelelően - messzemenően tiszteletben tartsák és a tanulókból nemzetek felett gondolkodó, keresztény európaiakat neveljenek. Amikor az egyesület tagjai jóváhagyták az elnök nyilatkozatát, felhatalmazták arra is, hogy az ügyben kezdeményezzen személyes megbeszéléseket a bajor kultuszminisztériummal és a magyarországi németek Honfitársi Szövetségével.

Wolfrumnak küldött levelében Ádám György tudósított a tanítás 1958 január eleji megkezdéséről Burg-Kastlban. Annak igazolására, hogy ajánlását a felveendő tanulók körére vonatkozóan megfogadta, mellékelte a gimnázium alapszabályát, melynek 5. szakaszában ott volt az elvárt mondat: "Az iskolába - kivételektől eltekintve - csak magyar tanulókat vesznek fel." A mondat belefoglalása az alapszabályba azért történt Ádám szerint a Bonnból remélnél jóval később - nem 1957 őszén -, mert az egyesület határozata szerint előbb egyeztetnie kellett az illetékes bajor minisztériummal, valamint Heinrich Reitinggerrel, a Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn vezetőjével. A másik indoka szerint az egyesületnek 1957 november 18. óta nem volt ülése. A következő megbeszélés 1958 február 21-én lesz, s csak így és itt ígérte Ádám elfogadtatni az egyesület tagjaival a Wolfrum által igényelt, s általa időközben ezek szerint mégiscsak elfogadott - és az alapszabályba is belefoglalt - korlátozást. Abba a kényelmetlen helyzetbe lavírozta tehát magát, hogy előre kellett bizonygatnia azt, hogy a tagok bizonyosan jóváhagyják majd azt a módosítást, amelyet korábban maga sem helyeselt. Az alapszabály tanrendre, a tantervre, a tanárookra és az internátus rendjére vonatkozó - hivatalosan jóváhagyott - részei túlmutatnak jelen disszertáció célkitűzésein éppúgy, mint a folyamatos működéshez már addig szerzett nemzetközi támogatásoknak a felsorolása.

A kommunikációs problémák egészen nyilvánvalók: a jószándék mindkét oldalon világos, de míg az egyik oldal törvényi keretekre (egyik költségvetési tétel nem vihető át másikba), költségvetési kifizetési határidőkre figyelt - teljesen jogosan -, addig a másik attól félt, hogy nacionalistának, maradinak tartják, aki etnikai gettóba zárja honfitársait (ezért akarta felvenni a magyarul - is - tudó német gyerekeket). Eltekintve most a további valóban létező konkrét együttműködési problémáktól - melyekre Wolfrum is utalt -, tanulságos, hogy mennyire eltérő álláspontok fogalmazódtak meg a magyar gimnázium ügye körüli törekvésekkel kapcsolatosan. Ha távolabbról is, de szintén érdekeltnek tekinthető magyarországi németek egyik tartományi szervezetének - egyébként ugyancsak támogatni óhajtó - vezetője pedig pont abban csalódott és éppen azt kérte Ádám Györgyön számon, amit rajta kevésbé lehetett volna számonkérni: ti. a Burg-Kastl-i Gimnázium magyar iskolává tételét. (Ezt éppen a német fővárosból várták el tőle). A baden-württembergiek megbánták az iskolának küldött támogatásukat és sovínisztának tartották Ádámot, mert etnikailag szegregáló iskolát hozott létre Németországban.

Érdekes módon a sajtóban még a konfliktus elülését követően is azt írták - 1958 februári beszámolóról van szó -, hogy a magyar gimnázium ugyan elsősorban az egész nyugati magyar emigráció gyermekeinek az iskoláztatására szánták, de később német

tanulókat is vesz majd fel. A gimnázium és az internátus a bajor pénzügyminisztérium tulajdonát képezte, amely bérleti szerződést kötött a Magyar Iskolaegyesülettel 30 évre. Igazgatónak végül azt a dr. Galambos Ferencet nyerték meg - érdekes zárásaként a bizarr ügynek -, aki németként magyarosított, bencés pap volt, és aktívan résztvett az 56-os forradalomban is.²⁹⁷

6.8 A magyar egyetemisták befogadása és felvétele

6.8.1 Ausztria mint az egyetemisták ugródeszkája

Miként korábban a német átmenőtábor statisztikájából láttuk, viszonylag magas volt a forradalom után nyugatra menekült magyar főiskolások és egyetemisták száma. Összesen mintegy 6.900-an választották az emigrációban történő továbbtanulásnak az útját. A soproni egyetemisták - más vonatkozásokban többször említettük - csaknem kollektíven hagyták el az országot. A magyar hallgatók tanulmányai folytatásának a biztosítása érdekében kezdettől fogva mindent megtettek a nyugati szervezetek. Több mint ötezer magyar egyetemista utazott tovább Ausztriából - az első ideiglenes befogadó országból - a World University Service segítségével. A soproniakat Kanada fogadta be; mintegy 1.800-an mentek az Egyesült Államokba és Németország is több mint 1.000 hallgatót fogadott be. De nagyobb számban utaztak magyar egyetemisták Svédországba, Franciaországba és Angliába is. A kisebb európai országok is készek voltak - miként láttuk pl. Svác - főiskolásokat befogadni. Az Ausztrián kívül európai országokban továbbtanuló egyetemistáknak a befogadó országok kormányai, magánszervezetek, és a Ford Foundation ösztöndíjakat bocsátottak rendelkezésre.

Az említett továbbvándorlás ellenére sok magyar főiskolás maradt Ausztriában is. 1958 június 30-án összesen 1.343-an voltak beíratkozva az ottani főiskolákra és egyetemekre. Ebből 1.058-an Bécsben, 149-en Grazban és 126-an Innsbruckban folytatták tanulmányaikat. Az országban tanulók közül az említett időpontban 1.103-an kaptak valamilyen ösztöndíjat, míg 240-en enélkül folytatták tanulmányaikat. A támogatottak mögött a Rockefeller Alapítvány, az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága, a Máltai Lovagrend, a Szabad Európa Bizottság, a Nemzetközi Felszabadító Bizottság(IRC), a Magyar Segélyezés Osztrák Nemzeti Bizottsága és a Magyar Menekültügyi Szolgálat állt. A Rockefeller ösztöndíjakat 1959 június 30-ig meghosszabbították, de a kutatási célra fizetett ösztöndíjak kifizetését 1958 december 31-ével beszüntették. A Menekültügyi Főbiztosság által fizetett ösztöndíjak(239) további folyósítását részben az osztrák szövetségi belügyminisztérium, részben az Egyesült Államok Menekült Programja vállalta magára. 1958 végén az

²⁹⁷ Uo.

egyetemeken szigorú vizsgálatokat tartottak annak megállapítására, hogy mennyien használják ezeket az ösztöndíjakat csak egzisztenciális bázisuk biztosítására, de tanulmányaikat ténylegesen nem folytatják. Tőlük természetesen megvonták a támogatásokat.²⁹⁶

Az egyetemisták Ausztriában részben az szövetségi belügy, részben a Caritas által fenntartott otthonokban laktak, vagy magánszállásokon éltek. A Bécsi Főegyházmegye Caritas Szövetsége hat ilyen otthont tartott fenn, és ezekben 241 magyar egyetemista élt. 1958 végén további diákotthonok voltak épülőben. Az illetékesek azt remélték, hogy a magyar főiskolások ösztöndíjait a továbbiakban is biztosíthatják, s így - akik erre törekszenek maguk is - sikerrel befejezhetik tanulmányaikat. A magyarok felsőoktatási problémáival foglalkozók figyelmét arra is fel kívánta hívni a Menekültügyi Szolgálat vezetője, hogy 1958-ban 229 magyar tanuló jelentkezett Ausztriában érettségi vizsgára. Ezek a középiskolás fiatalemberek, majd az utánuk következő évfolyamok még évekig magyar utánpótlást jelentenek az osztrák felsőoktatás számára. Ugyancsak szeretnének továbbtanulni, ösztöndíjakat és kollégiumi helyeket kapni.

Taubinger László szerint a magyar egyetemisták jövője Nyugaton egyike a legfontosabb problémáknak. Olyan fiatalemberekről van ugyanis szó, akik Magyarországon 12 évig kommunista iskolába jártak és akiket a nyugati demokráciák ellen neveltek. Ők robbantották ki a forradalmat az országban, s miután azt az oroszok leverték, nagy reményekkel érkeztek Nyugatra. Arra gondoltak, részben joggal, hogy tanulmányaikat folytathatják. Látták ugyanis, hogy a kommunisták hogyan oldották meg Magyarországon az egyetemi kérdést. Több száz fiatal koreai, indonéziai és arab tanult állami támogatással, kivételezett helyzetben. Sokkal jobb szállásokon laktak és sokkal magasabb szintű ellátást kaptak mint a magyar egyetemisták. Az elmenekült magyar egyetemisták valami hasonló helyzetről álmodtak - Taubinger szerint - nyugat-európai megérkezésüket követően. A demokrácia gépezete azonban nehezebben működik, mint a diktatúráé. Ezzel együtt nagyjából és egészében a legtöbb hallgató továbbtanulása - ha időnként nehézségekkel is, hála a Szabad Világ segítségének -, biztosított volt. A tanulmányok sikeres befejezése érdekében nyilvánvalóan szükség mutatkozott az egész nyugati világ összefogására, hiszen a kis Ausztria egyedül nem oldhatta meg ezt a problémát sem. (Csaknem annyi egyetemistát fogadott maga, mint az Egyesült Államok). Mivel azonban Németország prioritási listáján is - miként említettük - az első helyeken volt a magyar egyetemisták befogadása (az etnikai hovatartozásra tekintet nélkül) nem

látszott egészen indokoltnak a Magyar Menekültügyi Szolgálat vezetőjének az aggodalma.²⁹⁹

1957 elején - amikor Németország éppen beszüntette a magyar menekültek felvételét - Bécsbe utazott Werner Richter professzor, hogy a szövetségi kancellár és a szövetségi menekültügyi miniszter felhatalmazásával tárgyaljon Belgium, Franciaország, Olaszország, Anglia és Svájc képviselői mellett a Ford Alapítvány képviselőivel arról, hogy az Ausztriából továbbvándorolni szándékozó mintegy 1.700 magyar egyetemistából melyik ország mennyit fogadjon még be. Richter megbízása maximum 200 személyre szólt, amennyiben az amerikaiak - hasonlóan a többi résztvevő országnak tett ajánlathoz - átvállalják két évre ezen hallgatók tartózkodási költségeit. A résztvevők több ülésen alaposan megtárgyalták az ügyet, közben menekülttáborokat látogattak, s találkoztak Oskar Helmer osztrák szövetségi belügyminiszterrel is.

Az alkudozások egyik sarkallatos kérdése az volt, hogy ki tekinthető tulajdonképpen egyetemistának. Ebben a kérdésben időnként jelentős nézeteltérések mutatkoztak. Magyarországon ugyanis - mint közismert - az egykori földbirtokosok, gyárosok fiait nem engedték be az egyetemekre, ők viszont Nyugatra érkezve - ennek ellenére - egyetemistának tekintették magukat (továbbtanulni mindenesetre valóban joguk lett). A magyar egyetemeken tanulók többnyire magukkal hozták külföldre anyakönyvi kivonataikat, vagy bizonyítványaik másolatát. Sokan voltak olyanok az Ausztriában tartózkodó egyetemisták között, akik egykori kapitalisták gyerekeként 10 éve érettségiztek, s a forradalomig nem tanulhattak. A hallgatóknak mintegy a fele az egyetemi tanulmányoknak nagyjából a felénél tartott.

Magyarországon a forradalom előtt 35-40 ezer főiskolás tanult, ami egy 9 milliós országnál rendkívül magas szám. Ez Richter szerint a kommunista képzési ideológiával állt összefüggésben és megfelelt a Szovjetunióban, Kelet-Németországban tapasztaltaknak. Nehézségeket okozott a Németországba érkező hallgatóknál a nyelvi probléma, de ettől nem tartottak különösebben - hasonlóan a többi nyugati befogadóhoz -, mert nyelvi kuzusokra mind szövetségi, mind pedig tartományi szinten elegendő eszköz állt rendelkezésre.³⁰⁰ A feltételezések szerint mintegy 30 magyar professzor menekült Ausztriába. Többeknek sikerült közülük helyben elhelyezkedni, mások a nemzetközi szervezetek révén kaptak lehetőséget a munkába állásra. Oskar Helmer belügyminiszter szerint csak orvosból mintegy 600 menekült Ausztriába.³⁰¹

²⁹⁹ Uo.

³⁰⁰ BA B150/3567 Heft I.

³⁰¹ Az egyik legsúlyosabb problémát Ausztriában az egyetemet végzett szakemberek elhelyezkedése jelentette. Nem csak a német nyelv nem elégséges tudása nehezítette ezen emberek integrációját, hanem az is, hogy diplomáikat nem ismerték el, azaz honosítani kellett azokat. Ez pénz és időt igényelt. Másrészt Ausztriában az

Bécsben működött a magyar egyetemisták támogatására alakult nemzetközi koordinációs bizottság. Ebben német delegátus is dolgozott. A Ford Alapítvány kívánságára a bizottság összeállított egy ideiglenes, nem kötelező áttekintést arról, hogy mennyi magyar egyetemista akar segítségükkel továbbvándorolni. 567-en mondták azt, hogy szeretnének az alapítvány segítségével Ausztriából továbbmenni. A célországok listája a következőt mutatta: 263-an Németországba; 154-en Angliába; 46-an Belgiumba; 42-en Franciaországba; 47-en Skandináviába és 32-en Olaszországba igyekeztek. Mint említettük Richtert a német illetékesek 200 hallgató átvételére hatalmazták fel. Ezt a maximális keretet a kinyilatkoztatott szándékok ismeretében mégsem tovább növelni, hanem csökkenteni szerette volna. Mégpedig 175 személyre, arra hivatkozva, hogy az eredetileg 100 magyar hallgatót befogadni akaró Franciaország a keretet 125-re növelte. Mivel a szövetségi illetékesek jóváhagyták a javaslatát, a 263 jelentkezőből csak 175 jelentkezőnek maradt esélye Németországba kerülni. Az ide jelentkezők összetételéből az a probléma adódott, hogy 108-an műszaki irányban, 42-en orvosi egyetemen akartak továbbtanulni. Richter külüggyel folytatott egyeztetéséből viszont az derült ki, hogy Németország a 175 között minél több bölcsészt szeretne átvenni.

Az ellentmondást olymódon lehetett csökkenteni, hogy Belgium viszont éppen orvosokat és leendő mérnököket látott volna nagyobb számban szívesen. A Ford Alapítvány egyetértett azzal, hogy a Németországba kerülők között néhány tudós is lehet. Az eltérő igények feltétlenül szükségessé tették, hogy a Bécsben található magyar egyetemisták kiválogatásánál sokoldalú egyeztetés legyen a delegátusok között, mielőtt a hallgatók a fent említett országokba mennek. A Ford Alapítvány ezért kezdeményezte, hogy a nyugat-európai országok képviselői a végleges elosztás előtt még egyszer egyeztessenek az egyetemisták szakjai szerint. Az Alapítvány azt is kérte, hogy sürgősen, még 1957 március elseje előtt végezzenek a többirányú - országok és szakok szerinti - elosztás véglegesítésével. A Ford Alapítvány központja az átvett hallgatók után járó támogatást minden ország központi - de nem kormányzati - akadémiai ösztöndíj intézményének továbbította. Németországban a Német Akadémiai Csereszolgálat(DAAD) lett az amerikaiak partnere. Ebben az esetben a támogatás mértéke: 175 hallgató x 250,- DM-t jelentett(volna) havonta két éven keresztül.

Az amerikai alapítvány képviselője azt is megígérte, hogy további 80.000 Dollár támogatást nyújtanak a szabadfoglalkozású értelmiségieknek. A német delegátus szerint a többi ország képviselőjével folytatott tárgyalások jó együttműködésben és -

meghatározta az előképzettségi bizonyítványoknak megfelelő lépéseket, pontosabban besorolásokat.

Korlátozás nélkül javasolták engedélyezni a magyar egyetemistáknak bármely stúdium felvételét - eltekintve természetesen a csak állampolgárok részéről gyakorolható foglalkozásoktól -, amennyiben valaki 1950 előtt tett érettségi vizsgát egy nyolcosztályos gimnáziumban. Az 1950 után érettségizettek felvételét ugyancsak javasolták engedélyezni, de csak megszorítással. Egy próbaévet kellett teljesíteniük próbakolloquiummal, melynek letételéhez ragaszkodtak - még nagyobb szigorral, ha "jó" eredménynél gyengébb volt a bizonyítvány. Ha egy hallgató Magyarországon már többet végzett négy szemeszternél, akkor próbaév nélkül folytathatta tanulmányait. Ebben az esetben viszont csak 2 szemesztert ismertek el belőle, azaz egy évet itt is vesztek.

Az otthon tanultaktól eltérő szakok felvétele esetén szintén kötelező volt a próbaév. Elismerték az esti gimnáziumi érettségi bizonyítványt is. A technikumban érettségizettek Németországban is csak azokon a szakokon tanulhattak tovább a tervezet szerint, amelyeken Magyarországon is továbbtanulhattak volna (építőipari technikumból építőipari-műszaki főiskolára és próbaidőhöz. Akkor javasolták az ettől való mentességet, ha a hallgató már elvégzett négy félévet egy magyar műszaki főiskolán. De ha a német műszaki főiskolán továbbtanulni akaró volt, akkor azt javasolták, hogy tanácsolják a fiatal embert inkább egy mérnökiskolába/Ingenieurschule. Az ide jelentkezőktől elfogadták az 1950 utáni érettségi bizonyítványt és a technikumi érettségit egyaránt, s a tanulmányi átlagokkal sem kívántak különösebben foglalkozni.³⁰⁶

Nem ismerték el viszont a rövidített, ún. szakérettségis bizonyítványokat a felsőoktatási tanulmányok folytatására jogosító iratként. Legfeljebb a műszaki szakiskolákba való igazoló papirokat elfogadhatónak. A német főiskolai felvételeknél azt javasolta a minisztériumi előterjesztés, hogy ne vegyék alapvetően figyelembe a sikeres magyarországi felvételi eredményeket, mert azok elsősorban és döntően a politikai szempontoktól voltak meghatározottak. A hallgatók német nyelvtudásának a szintjét minden szemeszterben javasolták megvizsgálni.

A magyarországi német hallgatókkal szembeni elvárások nagyjából-egészében a fenti szabályozásnak feleltek meg. A közülük 1950 előtt érettségizettek is korlátozás nélkül tanulhattak tovább, ha - és itt nagyobb volt az elvárás mint a

³⁰⁶ BA B150/3567. Heft 2.

magyarokkal szemben - a tanulmányi átlag minimum jó. Rosszabb átlag esetén javasolta a tervezet kiegészítő vizsgák megkövetelését. 1950 utáni érettségi bizonyítvány esetén abban az esetben javasolták a korlátozás nélküli egyetemi, főiskolai felvételt, ha az érdemjegy kitűnő. Gyengébb eredménynél kiegészítő vizsgák előírását ajánlották. Ettől csak akkor javasoltak eltérni, ha a hallgató már négy szemesztert elvégzett. Technikumi érettségi esetén nem tért el a tervezet az etnikai magyarok továbbtanulási szabályozásától. A német állampolgárságot kapott magyarországi németek továbbtanulási lehetőségei Németországban két szempont szerint különíthetők el a magyarokétól. Egyfelől magasabb tanulmányi eredményt vártak el már a régi iskolai rendszerben végzettektől is, másfelől viszont esetükben nem beszéltek próbaévekről, azaz évvesszesség nélkül tanulhattak tovább.³⁰⁷

6.8.2 Az egyetemisták társadalmi integrációjának nehézségei

Az elmenekült magyar fiatalság a munkás- és paraszthatalom büszkesége volt, amelynek formálására és képzésére nagyon magas pénzeszközöket fordítottak. Nyitva álltak számukra a vezető társadalmi pozíciók, és mégis éppen ez az egyetemista fiatalság fordult elsőként szembe a mindenható népi demokratikus állammal és követelt tőle szabadságot. Nyugat-Európában ennek óriási jelentőséget tulajdonítottak. Úgy látták, hogy e társadalmi rétegnek a magyar forradalom leverését követően otthon vezekelnie kell (de így kell tennie Lengyelországban és Kelet-Németországban is), és a "felerősödött osztályharc politikájával" kísérlik meg ezekben az országokban a nyilvánvaló nevelési sikertelenségeket korrigálni. Ezért tartották Németországban is rendkívül fontosnak, hogy a szabadságért harcolt fiatalok tanulhassanak és dolgozhassanak a szabadságban (Nyugaton). Ugyan a közvéleményben 1956 végén leapadt kissé a segítőkészség hulláma, mégis túljutottak - megítélésük szerint - a nehezen. A szövetségi kormány, a tartományok befogadási törekvései, a német egyetemisták szövetségének azonnali reagálása - a közintézmények és a magánszféra mellett - sokat tettek ezért.

A Német Egyetemisták Szövetségének Szociális Hivatala Ausztriában fáradozott azon, hogy összeállítsa a Németországba menni kívánó magyar egyetemisták csoportjait. Ezekkel a zárt transzportokkal 1956 karácsonyáig mintegy 700 magyar egyetemista és érettségizett érkezett a Szövetségi Köztársaságba. A pidingi átmenőtáborból hamarosan továbbutaztak főiskolai helyekre, vagy azok közelébe, elosztva egész

³⁰⁷ Uo.

Németország területére. Rövid időn belül újabb 300 egyetemista érkezett a többi magyar menekülttel, részben a hozzátartozókkal együtt, vagy később a családösszevonás eredményeként. Németország ilyen módon az elmenekült magyar egyetemistákat befogadta és résztvett 1957 tavaszán a Ford-Alapítvány kezdeményezte akcióban is Ausztria tehermentesítésére. A Ford-akciót Jugoszláviára is kiterjesztették, mert oda szintén nagyobb számban érkeztek egyetemisták és ráadásul rendkívül rossz körülmények között, menekülttáborokban tartották őket fogva. Közülük egy német kormánybizottság válogatta ki az etnikai németeket, s irányította őket Németországba. Ez az egyetemista szállítmány összesen 55 hallgatóból állt.

1957 második felében egyre több más európai országba befogadott magyar egyetemista tette át lakóhelyét - a legkülönbözőbb okokra hivatkozva - Németországba. Ők többnyire a rokonoknál találtak befogadóra. Más hallgatók arra hivatkoztak, hogy nekik tetsző speciális tanulmányokat - pl. barlangászatot - csak Németországban folytathatnak. A német illetékesek számoltak azzal a ténnyel, hogy az egyetemisták mellett 450 magyar gimnazistát is befogadtak, akik közül a többség majd szintén tanulni akar, így biztosítottak látszott a következő években az erős magyar egyetemista kolóniák fennállása Németországban. A rendkívüli és többretegű nehézség ellenére a Német Egyetemisták Szövetségének 1958 eleji beszámolója szerint a menekült magyar egyetemisták befogadása az első elszállásolásig és ellátásig - a mindenütt tapasztalható megértésnek hála - jól sikerült.

A Német Egyetemisták Szövetségének beszámolója szerint az emigrált magyar fiatalok körében feltétlen volt a kommunista rendszer tudatos elutasítása. Persze azt nem lehetett állítani, hogy ennek a rendszernek a nevelési szisztémája minden nyom nélkül eltűnt. Az érintettek számára is nehezen felfoghatón ott működött a tudatalattiban. Csak olyan mértékben eredményes a szabadság iránti igény, amilyen mértékben elsajátították, megtanulták azt az érintettek. Ezek a szellemileg és lelkileg differenciált folyamatok az egyes emberben a társadalmi beilleszkedés folyamatában alig felbecsülhető jelentőséggel bírnak. Ezek csaknem szükségszerűen vezetnek krízisekhez. A nyugati németek nagy tapasztalatokat szereztek a szovjet-zónabeli fiatal német menekültek integrációs nehézségeivel kapcsolatban. Mindenesetre tisztában voltak azzal is, hogy a magyaroknál az eligazodást tovább nehezítette a hontalanság érzése. A keleti-zóna menekültjei ugyanis saját etnikai csoportjukon belül maradtak, míg a magyarok a németek vendégei lettek. A kettős teherterhelés legyőzése, a kommunista nevelés hatásáé és a népből való kiszakadásé olyan feladatokat teremtettek, amelyek csak sok türelemmel és nagy érzékenységgel oldhatók meg. Az a tény, hogy néhány magyar visszatért

hazájába, jól mutatta, hogy a kommunista rendszer elutasítását legyőzheti a hazaszeretet.³⁰⁸

Persze adódtak egyéb nehézségek is, amelyek megnehezítették a magyar egyetemisták beilleszkedését a német felsőoktatásba. Az idegen ország megértési lehetőségei különösen az alig létező nyelvtudás miatt voltak csekélyek. A határ átlépésekor csak minden 12. magyar egyetemista és érettségizett tudott németül. Más nyelvek ismerete, beleértve az orosz is, ugyancsak rendkívül korlátozott volt. Az érettségizettek és az egyetemisták, akik Németországba kerültek, túlnyomórészt (4/5-ük) már az 1949 óta kommunista értelemben átalakított iskolákba jártak (nyolcosztályos egységes iskola után négyosztályos felsőbb iskola). Ebben a nyugatitól teljesen eltérő iskolarendszerben, a középiskolai továbbtanulás lehetősége - a németek értékelése szerint - túlnyomórészt a megfelelő származású (munkás- és paraszt szülőkkel rendelkező) gyerekeknek volt biztosítva. A korábbi "uralkodó körök" gyermekeinek évről-évre egyre kevesebb lehetősége maradt a továbbtanulásra.

Szemben az általános tendenciával csak a kevés még megmaradt egyházi intézmény tudta tartani a magas oktatási színvonalat. Az itteni tanulók arról számoltak be, hogy náluk bizonyos értelemben kettős oktatás folyt. Egyrészt felkészítették a tanulókat az állami vizsgabizottság által előírt vizsgák követelményeire, másrészt megkísérelték nekik a humanista képzés értékeit és értelmét közvetíteni. (Azaz megmaradt egy megtűrt, korlátozott oktatási pluralizmus). Erős politikai központosítás, a vallásoktatás megszüntetése, az idegennyelvi oktatás leértékelése (első idegennyelv az orosz) jelezték az állami gimnáziumi oktatás új irányát. A számszerűen még mindig legjelentősebb középiskolai képzési forma mellett egyre nagyobb jelentőségre tettek szert a sokszorosán specializált műszaki középiskolák (ipari-kereskedelmi szakközépiskolák). Ezek érettségi vizsgája kifejezetten a természettudományi-műszaki szakok elvárt előképzettségét biztosította (kereskedelmi technikum esetében a közgazdaságtudományi szakra). Mintegy 250 ilyen középiskolát végzett fiatalot fogadtak be Németországba. Több mint a felük már több mint egy éve tanult 1958 elején valamelyik német főiskolán.³⁰⁹

Nagyon támogatták Magyarországon az iskolareform óta az ún. második képzési formát. Itt a munkásoknak esti gimnázium formájában előkészítő tanfolyamokat tartottak, amelyek átlagosan öt év után érettségihez vezettek. Az így érettségizettek közül is érkeztek - korlátozott számban - 11-en Németországba. Az érettségi bizonyítvány önmagában nem jogosított fel közvetlenül senkit a felsőoktatási tanulmányok megkezdésére. A különféle karok által rendezett felvételi

³⁰⁸ BA B150/3560a. Heft I.

³⁰⁹ Uo.

vizsgák a jelentkezők tudományos minősítésén kívül kiterjedtek politikai megbízhatóságukra is. Ezt egy kérdőív alapján állapították meg, amelynek kitöltésénél különös jelentősége volt a felvételiző származásának. Az erőltetett iparosítás politikájának minden népi demokráciában az felelt meg, ha az egész képzési rendszer alapjának a sokoldalú műszaki képzést teszik. Közben az egész oktatás során a politikai nevelésnek - a dialektikus materializmus értelmében - döntő jelentőséget tulajdonítottak. Ez éppúgy érintette a műszaki főiskolákat, mint a művészeti főiskolákat. Feltűnt a németeknek - a korábban általuk nagyrabecsült - magyar zene-, színház- és képzőművészeti akadémiái oktatás színvonalának - többek között az elmenekült hallgatók tudásában tükröződő - csökkenése.

Aki befejezte a tanulmányait Magyarországon, tudományosan és társadalmilag bizonyította alkalmasságát a Tudományos Akadémiánál arra, hogy továbbképzését mint aspiráns egy professzor irányítása mellett folytathassa. De az aspirantúra alatt szintén nem csak a tudományos tevékenységre helyezték a hangsúlyt, hanem a "politikai képzésre" is. A politikailag nem egészen megbízható tudományos minősítése nehézségekbe ütközött. Az utóbbi években egyre inkább az ilyen új, megbízható káderek kezdték meghatározni a magyar felsőoktatást.

Meglepő képet mutatott a németek felmérése a Németországba menekült magyar egyetemisták tagozódásáról apjuk foglalkozása szerint(összehasonlításképpen: az 1957-ben a szovjet-zónából menekült egyetemisták(3. oszlop) és minden egyetemista(4. oszlop) Németország felsőoktatási intézményeiben ugyancsak apjuk foglalkozása szerint):

Az apa foglalkozása	Magyaro.	Szovj.-z.	Mind
1	2	3	4
Egyetemi, főisk-i diplomás			
összesen:	28,3	38,2	29,7
Ebből:			
Oktató a felsőoktatásban:	2,3	0,0	1,1
Tanár:	3,4	4,4	4,3
Lelkész, pap:	0,4	4,9	1,9
Jogász:	5,9	1,1	2,5
Orvos:	9,7	16,0	6,2
Gyógyszerész:	0,7	1,8	0,9
Mérnök:	4,4	3,1	3,8
Agronómus:	0,5	1,1	0,3
Gyáros és nagykereskedő:	0,0	0,3	0,8
Egyéb keresk. és iparos:	0,2	0,5	0,4
Diplomás foglalk.megad.nélk.	0,7	5,0	7,5
Nemdiplomás - összesen:	71,7	61,8	70,3
Ebből:			

Tisztviselő

Közöttük:	18,0	3,1	24,2
vezető beosztásban:	2,3	0,5	1,3
magas beosztásban:	6,6	1,3	8,3
közepes beosztásban:	4,7	0,3	6,2
Egykori tiszt és más katona	1,9	0,5	1,0
Tanító:	2,5	0,5	7,4

Alkalmazott

Közöttük:	10,8	19,5	18,0
-----------	------	------	------

Művezető nélk. alkalm.	10,4	18,0	16,7
------------------------	------	------	------

Művezető:	0,4	1,5	1,3
-----------	-----	-----	-----

Munkás

Közöttük:	8,3	8,0	4,8
-----------	-----	-----	-----

Szaktmunk. és betan. munk.	4,3	5,9	4,1
----------------------------	-----	-----	-----

Segédmunkás és mezőg.m.	4,0	2,1	0,7
-------------------------	-----	-----	-----

Önálló	34,6	31,2	23,2
--------	------	------	------

Gyáros és nagykeresk.	0,9	0,8	4,7
-----------------------	-----	-----	-----

Kiskeresk. és vendéglős	3,4	9,1	4,0
-------------------------	-----	-----	-----

Önálló iparos	14,5	12,6	4,8
---------------	------	------	-----

egyéb önálló iparúzó	2,2	2,7	3,1
----------------------	-----	-----	-----

Szabadfoglalkozásúak	2,0	3,1	1,9
----------------------	-----	-----	-----

Mezőgazdák és birt.földm	11,6	2,9	4,5
--------------------------	------	-----	-----

Nemdipl. fogl., adat nélk.	0,0	0,0	0,3
----------------------------	-----	-----	-----

Összesen:	100,0	100,0	100,0
-----------	-------	-------	-------

Amíg a Magyarországon érvényes előírások szerint a felsőoktatásba felvettek 60%-ának munkás- és parasztgyereknek kellett lennie, a munkások és a parasztok gyermekeinek a csoportja a menekültek között csak 20%-ot tett ki. Náluk sem volt azonban megállapítható, hogy apjuk valóban a privilegizált munkásosztályhoz tartoztak e. A német elemzők sejteni vélték, hogy esetükben is jelentős részben deklasszált polgári vagy birtokos paraszti rétegek gyermekeiről volt szó, akiknek vagyonát az államosítások során vették el. Azaz ez a kategória is az egykori középrétegekhez tartozó családok elmenekült gyerekeit tartalmazta. Ugyanezt a folyamatot figyelték ugyanis meg a szovjet-zónából származó német menekülteknél. Szerintük az mutatkozott itt meg, hogy a magyar forradalom leverése után túlnyomórészt azok az egyetemisták hagyták el hazájukat, akik vagy igen nehéz feltételek között, vagy egyáltalán nem folytathatták otthon tanulmányaikat.

Akkor is azonosságot véltek felfedezni a német megfigyelők a keleti német helyzettel, amikor az elmenekült magyar egyetemisták apjának a foglalkozását az összes nyugati német egyetemista apjának a foglalkozásával hasonlították össze. Ebből ugyanis az vált láthatóvá, hogy a menekülési hajlam különösen azon

családok gyermekeinél nagy, amelyek olyan társadalmi réteghez tartoznak, amelyek Németországban és más nyugati államokban is, szemben a népi demokratikus országokkal, irányítóként és fenntartókként kell értékelni. Itt persze meghatározott csoportok, például a gyárosok és nagykereskedők nem játszottak szerepet, hiszen ilyenek Keleten már nem léteztek. A Német Egyetemi Hallgatók Egyesülete tudatában volt annak is, hogy nem minden elmenekült magyar egyetemista volt szabadságharcos, illetve nem minden szabadságharcos egyetemista menekült el Magyarországról. Sokan nem éreztek személyes indíttatást a határok átlépésére, csak a kínálkozó alkalmat használták ki. Mégis akik ezt megtették, azok világos döntést hoztak, mégpedig a kommunista rendszer és a szovjet megszállás ellen. Az egyértelmű "nem" azonban Nyugaton nem értékelhető minden további nélkül rájuk mondott "igen"-ként; hogy erről lehessen szó, ahhoz még sok feladatot meg kell itt oldani.³¹⁰

6.8.3 A szovjet-zónabeli hallgatók által nyert tapasztalatok hasznosíthatósága a magyarok érdekében

A magyar hallgatók jogállása Németországban megoldott volt, hiszen az ország elsőként ratifikálta a Genfi Menekültügyi Konvenciót. A szövetségi belügy költségvetéséből 1955 óta biztosított pénzügyi keretet a szovjet-zónából menekült hallgatóknak, s ezzel kezdettől adva volt a lehetőség arra, hogy a magyar hallgatóknak is folyósítsanak - ha korlátozott időre is - tanulmányi ösztöndíjat. Ennek révén a Németországba érkezett magyar egyetemisták tanulmányaikat gyakorlatilag azonnal folytathatták, illetve megkezdhették. De ugyanígy rendelkezésre állt támogatás a szükséges nyelvtanfolyamokhoz és megélhetési költségekhez szövetségi szintű szabályozás alapján, mégpedig a kormány előterjesztési- és hozzájárulási fondja alapján. A magyar egyetemisták örömmel fogadták ezeket a szabályozásokat, melyeket semelyik másik befogadó országban nem kaptak meg. A mintegy 80 magyarországi német egyetemistát a megfelelő szabályozás szerint késő-kitelepülőnek/Spätaussiedlernek ismertek el, így ők az ennek a személyi körnek biztosított kedvezményeket kaphatták meg. Azoknak a kisebb csoportja okozott gondot, akiket kívánságaik és közelebbi terveik megkérdezése nélkül szállítottak más európai országokba, és akik onnan visszavándoroltak a Szövetségi Köztársaságba. Őket először úgy-ahogy külföldi és német adományokból segítették, s remélték, hogy jogi helyzetük tisztázása Németországban elintézhető lesz, ha már nem kell attól félni, hogy ezzel messze túllépnének a befogadó kapacitás létező, nagyvonalú alkalmazásán.

A tanulmányi támogatások kérdésénél nagy jelentősége volt a magyar egyetemisták előképzettsége megítélésének. A hiányzó,

³¹⁰ Uo.

illetve kevés ismeret a Magyarországon, illetve a keleti blokk országaiban kialakult iskolai- és felsőoktatási rendszerről, oda vezetett, hogy nem léteztek egységes szempontok a háború óta létrejött magyar képzési rendszer értékeléséhez. Ezeket - miként láttuk - fáradságosan csak akkor dolgozták ki. Addig a különböző német főiskolák nagyon különböző és eltérő módon kezelték a magyar egyetemisták és érettségizettek felvételét. Miként hamarosan bebizonyosodott - az alaposabb tájékozódás után -, a hallgatók egy jó része még nem rendelkezett a német felsőoktatási tanulmányok értelmes felvételéhez szükséges előfeltételekkel. Mindenekelőtt hiányzott a nyelvismeret ahhoz, hogy az előadásokat követhessék. Ezért először német nyelvoktatásokat kellett nekik tartani. Kezdeményezőkésséggel és bátorsággal ott is sikerült megfelelni ennek a kihívásnak, a nyelvkurzusokat elindítani, ahol magyarul beszélő tanárokat alkalmaztak. A tanfolyamok még 1958 elején is tartottak azzal a célkitűzéssel, hogy amíg a magyarok nem tudják magukat németül megértetni, illetve az előadásokat nem értik teljesen, addig nem szűnnek meg. Az említett időpontban már csak a német helyesírással adódtak nehézségei a magyar hallgatóknak.

A magyar bizonyítványok elismeréséről - a minisztériumi előterjesztés szintjén - már szoltunk a korábbiakban. Már ebben is említettünk egyéni mérlegelési lehetőségeket. A fent említett javaslat abból indult ki, hogy az érintett magyar hallgatók megfelelő német nyelvtudással rendelkeznek, miként a keleti-zónából menekültek. Azaz eltekintettek tulajdonképpen attól, hogy megköveteljék a kötelező részvételt egy német nyelvtanfolyamon, ahogyan ez például Ausztriában történt. Nem követték Németországban a svájci szabályozást sem, ahol a felsőoktatási stúdium megkezdését minden egyes esetben egy szakmai- és nyelvi vizsga eredményétől tették függővé. Mivel a középutas német szabályozást viszonylag későn vezették be, addigra már több esetben felvettek hallgatókat a szabályozásnak nem megfelelő módon. Ezért több mint 222 magyar hallgatót az összes megkérdezett 1136-ból - akik érettségi vizsgájukat 1951 előtt tették le - gyakorlatilag rendes hallgatóként kellett volna felvenni, nem pedig próbaévet előírni számukra. Olyanok ugyanis, akik eleget tettek a próbaév alóli mentességnek, azaz otthon már teljesítették 4 szemeszttert, kevesen voltak.¹¹¹

A előképzettség bizonyítását különösen megnehezítette a magyar hallgatóknak Németországban a magyar oktatási minisztérium időközben született rendelete. Ebben a felügyelet alá tartozó intézményeknek megtiltották, hogy bizonyítványokat és igazolásokat adjanak ki olyan személyeknek, akik Nyugaton tartózkodnak. Ezzel lehetetlenné tették, hogy közvetlenül, vagy rokonokon, barátokon keresztül az egyetemisták igazolásokhoz juthassanak. Ezért vált szükségessé a tanúkkal történő bizonyítás, illetve a saját nyilatkozattal hitelesített

¹¹¹ Uo.

végzettség elfogadása. Fontos problémát jelentett a tanulmányi szakok esetleges megváltoztatása. Némelyek Magyarországon olyan szakot választottak, amelyek a német gazdasági életbe történő jövőbeni sikeres beilleszkedést alig segíthették. Például a külföldiek számára nem nyíltak lehetőségek a bírói foglalkozás, vagy a magas beosztású köztisztviselői foglalkozás folytatásához. Más szakirányok pedig - például az erdészet - rendkívül zsúfoltak voltak, alig hagyva érvényesülési területet. Mások személyes okokból kívántak szakot változtatni. Egy hallgatót nem vettek fel pl. Magyarországon az orvosi egyetemre - bár legszívesebben oda ment volna -, a műszaki egyetemre viszont bejutott. Németországban nyilván az eredeti hajlamai szerint szeretett volna ismét tanulni.

501 megkérdezett magyar egyetemista közül 81-en fejezték ki azon óhajukat, hogy eltérő szakon szeretnének továbbtanulni, mint Magyarországon. Azt a körülményt, hogy a Németországba befogadott magyar hallgatók többsége valamilyen műszaki szakon folytatta tanulmányait, a német gazdasági életbe történő integráció szempontjából rendkívül kedvezően értékelték. A Szövetségi Köztársaságban ugyanakkor ezek a tanulmányi helyek is eléggé zsúfoltak voltak. Az 1136 magyar hallgatóból és érettségizettből többek között 146-an gépészetet, 140-en építészetet és 62-en villamosságot akartak tanulni. 75-en választották a vegyészetet. Ugyanakkor orvosnak is 134-en, mezőgazdának 44-en, de jogásznak 29-en, közgazdásznak 30-an jelentkeztek. A németek azt remélték, hogy szakmai tanácsadással módosíthatók ezek a tanulási kívánságok - pl. bizonyos szakok az elégtelen szakmai előképzettség miatt nem lesznek sikerrel hallgathatók -, s bizonyos érdekekben álló változásokat idézhetnek így elő. Nehézségeket okozott a szakirányok sokszorosán más és specializált beosztása éppúgy, miként egyes szakoknak a sajátos kombinációja, ami Németországban nem volt szokásos.

A magyar hallgatók többségénél a tanulmányok tényleges megkezdése csak a próbaév letelte után dőlt el. Ebben az időszakban a hallgatók különösen nagy megterhelésnek voltak kitéve (nyelvtanulás, előadások hallgatása, felkészülés a különbözeti vizsgára). A nyelvtanulás és a kiegészítő előadások tartama alatt keletkező valós költségek fedezésére - a próbaévben - a szövetségi belügyminisztérium költségvetési keretéből (661 c tétel: szövetségi támogatás a fiatal bevándorlóknak) biztosítottak támogatást. Ez átlagosan 220-250 márka közötti segélynek felelt meg. A nagy kérdés az volt, hogy a támogatás azoknak is folyósítható-e, akik az előkészítő kurzus mellett már fenntartással beiratkoztak valamelyik egyetemre is.

Ha ugyanis ezt a személyi kört az érvényes szabályozásnak megfelelően, a menekült egyetemisták segélyezésének biztosításáról szóló irányelvek szerint átteszik a szövetségi

belügy költségvetésének egy másik tételébe (625-ös tétel, az ún. beilleszkedési segélyről), akkor az a hallgatóknak csak a szemeszterek alatt havi 150 márkát jelentett volna csupán. Így azonban nagy valószínűséggel mellékkereseti tevékenységre készítették volna őket, ami viszont a kiegészítő oktatás - önmagában is megerősítő - eredményességét kérdőjelezte volna meg. Ezért a magasabb összegű támogatást - fentebbi tétel - a nyelvoktatásokon való sikeres és rendszeres részvételtől kívánták függővé tenni. Mindenesetre a segélyezés biztosításának az elkülönítése a 661c és a 625-ös tételek szerint kezdetben nehézségeket okozott, mivel az egyértelmű kritériumok hiánya a helyi támogató szervek eltérő indokolásaihoz vezetett. Az 1957/58-as év őszi szemesztere óta a nagyobb összegű támogatást már csak a nyelvtanfolyamok résztvevői kapták.³¹²

A német befogadók különös figyelmet fordítottak az érettségizett lányok és hallgatónők támogatásának. A mintegy 190 hölgy között sokan alatta voltak még a 20. életévüknek. A menekült magyar egyetemisták kor szerinti vizsgálata szerint a 1136 hallgatóból 1958 január 1-én 89-en lépték át 30. életévüket. 25 egyetemista házaspár került a németekhez, akik közül négynek már gyermeke is volt. A házassági kedvet a magyarok között nagynak találták a németek, s az egyedüllét érzésére vezették elsősorban vissza. A frissen kötött egyetemista házasságokból is születtek már 1958 elején gyermekek. A felvett hallgatók között legalább 34-en voltak olyanok, akik Magyarországon többéves börtönbüntetést töltöttek le politikai cselekményekért. Ők ugyancsak különleges elbánásban részesültek a befogadók részéről, mert itt számos esetben adódtak szükséghelyzetek. Ilyen esetekben legtöbbit a magánsegély akciók segíthettek és segítettek is. A probléma a számtalan és nélkülözhetetlen magánsegéllyel általában az volt, hogy milyen módon lehet összehangolni, illetve beilleszteni ezeket az állami segélyezés rendszerébe. És akkor még nem esett szó a tartományi segélyezési lehetőségekről, mint pl. a tandíjmentesség.

6.8.4 A magyar egyetemisták közösségei

A magyar hallgatók csoportos elosztása a különböző felsőoktatási központokba - ahol nagyjából először közösségi szállást kaptak a diákokthoz - nagyon korán lehetőséget teremtett az egyes helyeken magyar egyetemista csoportok képződésére. Ezeket a német egyetemista egyesületek és a fenntartó szervezetek vették gondozásukba. A német nyelvtanfolyamok közös látogatása, a honfitársi összetartás, az osztozás a hontalanság közös sorsában és a keletkező mindenki számára közös problémák megoldásának a szükségessége erős belső

³¹² Uo.

összetartást alakított ki. Az egyes csoportok szóvivőket, majd vezetőket választottak, valamint saját kezdeményezésre önszegélyező intézkedéseket hoztak. A magyar egyetemi hallgatói csoportosulások munkájának a súlypontja kezdetben a tulajdonképpen tanulmányi kérdésekre összpontosult. A politizálás túlsúlyba kerülését a legtöbb esetben sikerült elkerülni. Saját kezdeményezésre jött létre 1957 júniusában Tübingenben a Magyar Egyetemista Egyesület. A németországi szervezet megalakulásán a különböző főiskolai csoportok képviselői mellett résztvettek az 1956 előtti, ún. régi emigráció delegátusai is. Az egyesület igen élénk tevékenységet fejtett ki. Mind a korábbi vezető, dr. Telegdy Lajos Bonnból, mind az őt követő korábbi helyettese, dr. Báthory István Frankfurtból tanácsadással résztvettek a későbbi magyar menekültek átvételében Ausztriából és élvezték a Német Egyetemi Hallgatók Egyesületének a bizalmát.

A legnagyobb magyar egyetemista csoportok Stuttgartban, Münchenben, Hamburgban, Aachenben, Bonnban, Darmstadtban, Tübingenben, Frankfurtban, Heidelbergben, Marburgban, Hannoverben és Karlsruheban voltak, mintegy 50-100 személy közötti nagyságban. Kezdetől fogva arra törekedtek a német illetékesek, hogy az említett csoportképződés ne vezessen elkülönüléshez a felsőoktatási intézményektől és azok más hallgatóitól. Ezért arra törekedtek, hogy a rendezvényeket és az összejöveteleket lehetőleg a hallgatóság német részével együtt, a kölcsönös megértés szellemében tartsák meg. Más esetekben ugyanakkor már bekövetkezett a magyarok bevonása a német egyetemi és társadalmi életbe anélkül, hogy ezzel törés következett volna be az összetartozás érzésükben. A magyar hallgatói szervezetek tevékenysége jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy az egyetemisták kapcsolódását és bevezetését a nyugati viszonyok közé megkönnyítsék és az előítéleteket és a félreértéseket leépítsék. A magyar egyetemisták csoportjainak tevékenysége kettős feladatnak kísérelt meg eleget tenni: egyrészt információkat adni és gyakorlati integrációs munkát végezni, másrészt egy olyan egyetemi közösséget létrehozni, amely hozzájárulhatott ahhoz, hogy egyeseknek az idegenség és elveszettség érzését feloldja. Ezzel egy nagyon fontos és aktuális feladatot kaptak, amelyet még évekig kellett folytatniuk.

A Német Egyetemi Hallgatók Egyesületének beszámolója szerint a menekült magyar egyetemisták befogadása - a rendkívüli nehézségek ellenére - sikerült. Tisztában voltak azzal, hogy nem minden hallgató és gimnazista tud felnőni a német egyetemi tanulmányok sikeres folytatásához szükséges követelményekhez. Az eredetileg gondozott 1136 magyar egyetemista közül az 1957/58-as tanév őszi szemeszterében már csak 988-an folytatták tanulmányaikat. A képzésben történt váltás, mint például a technikusok mérnökiskolába irányítása ugyan vitatott volt, de a menekülthallgatók egy részének szakmát adott a kezébe. A

többség azonban eleget látszott tenni a velük szemben támasztott követelményeknek. A nyitott nagy kérdés az maradt, hogy mi történjen azt követően, ha a hallgatók kiesnek a szövetségi kormány fent említett támogatási lehetőségei közül. Ez pedig elég korán, mégpedig 1958 április 1-től bekövetkezett, amikor is 43 magyar hallgatónak megszűnt a támogatása. A német hallgatói testvérszervezet mindenesetre még időben elkezdte keresni a megoldást.³¹³

A német hallgatói képviselőlet delegátusa, Theo Tupetz 1958 elején a szövetségi menekültügyben vázolta a szerinte lehetséges megoldásokat. Hogy a döntés sürgősségét alátámassza, jelezte, 1958 október 1-el 330-ra növekszik a támogatásra szoruló magyar hallgatók száma, 1959 április 1-re pedig 707-re, amennyiben persze közben nem hagyják abba a tanulmányaikat. A 43 hallgatót - a legsürgetőbb gond - különsegélyekkel ajánlotta Tupetz felszínen tartani, s aztán október 1-ig készült kidolgozni a magyar hallgatók részére egy átfogó, úgymond értelmes szabályozást. Javaslatai közül az érintett minisztériumok szövetségi menekültügyben összegyűlt munkatársai a leghasználhatóbbnak azt tartották, amelyik a tanulmányi támogatások német modelljéhez - Honnefer Modell - illesztett volna egy kiegészítő paragrafust abban az értelemben, hogy a hontalan külföldi és nem német politikai menekült hallgatók előképzettségüknek és nyelvtudásuknak megfelelően essenek ugyanazon kiválasztási és támogatási feltételek alá, mint a német hallgatók. A szociális szempontok, vagy a Honnefer Modell szerinti támogatás ugyanis a jelenlévő minisztériumi képviselők szerint nem volt keresztülvihető.

A szövetségi menekültügyben tartott megbeszélés résztvevői egyetértettek abban is, hogy a magyar hallgatók további ösztöndíjának kérdését még 1958 tavaszán tisztázni szükséges. Meg kell akadályozni ugyanis - álláspontjuk szerint -, hogy a menekült magyar egyetemisták elveszítsék a talajt a lábuk alól. El kívánták kerülni az új emigránsok hasonló kiszolgáltatott helyzetbe kerülését, mint ahogy az korábban a világháború utáni kelet-európai - köztük magyar - emigráció tagjaival történt. Theo Tupetz úgy látta, hogy az 1956-os magyar emigránsok helyzete csak Svájcban jobb valamivel mint a Szövetségi Köztársaságban. Az ugyancsak sok menekültet befogadó Kanadában viszont lényegesen rosszabb körülmények között éltek a magyarok. Erre példaként éppen a már sokat említett soproni egyetemisták esetét hozta fel, akik Vancouverbe érkezésüket követően erdei munkával keresték meg tanulmányaik költségeit, s nem részesültek semmilyen ösztöndíj támogatásban.³¹⁴

Nehézségeket idézett elő Németországban az eltérő ösztöndíjrendszer is. A korábban érkezettek a német

³¹³ Uo.

³¹⁴ Uo.

ösztöndíjrendszer szerint - Honnefer Modell - részesültek támogatásban, s ennek megfelelően rendszeresen bizonyítaniuk kellett tanulmányaik eredményességét, illetve annak sikeres folytatását. Ezzel szemben a később érkezett Ford-ösztöndíjasok úgy kaptak kétéves időtartamra támogatást, hogy nem kellett közben számot adniuk lényegében semmiről. Ebből az a reális veszély sejlett fel, hogy két év elteltét követően német ösztöndíjért folyamodva nem tudják majd teljesíteni az annak folyósításához szükséges feltételeket. Azaz jelentős hátrányba kerülnek a német ösztöndíjasokkal szemben, főleg miután az utóbbiak helyzete 1958 közepén rendeződött, s a szövetségi belügy biztosítéka megérkezett a magyarokhoz: tanulmányaik folytatásához továbbra is folyamodhatnak ösztöndíjért. (Természetesen az ígéret nem vonatkozott a Ford-ösztöndíjasokra). De tisztázatlan volt még 1958 közepén az is, hogy tanulmányaik befejezését követően milyen foglalkozásokat gyakorolhatnak majd a magyarok. A giesseni Justus-Liebig-Universität ekkor közölte éppen a szövetségi belüggyel, hogy a hesseni előírások szerint már az állatorvosoknak is kellett német állampolgársággal rendelkezniük.³¹⁵

A felvetett problémára viszonylag hamar reagált állásfoglalásában a tartományok kulturális minisztereinek állandó konferenciája. A jogi és szakmai kérdések vizsgálatát követően megállapították, hogy a hontalan külföldiek jogi helyzetéről hozott törvény szerint az érintettek kedvezőbb elbánásban részesülnek a Szövetségi Köztársaság területén a Genfi Konvenció hatálya alá eső menekülteknél (magyar egyetemisták).³¹⁶ Ez többek között abban jutott kifejeződésre, hogy a hontalan külföldiek a szabad foglalkozások gyakorlása tekintetében a német állampolgárokkal közös megítélés alá estek. A Genfi Konvenciót aláíró államok a külföldi menekülteknek ugyan egy szintén nagyon kedvező jogi pozíciót biztosítottak, de ezt nem a saját állampolgárok jogaihoz mérték, hanem általában a külföldiek jogaihoz. Így az Egyezmény 19. szakasza már magában hordta bizonyos foglalkozási csoportok gyakorlásának a korlátozását. Azokról a szabadfoglalkozásokról volt szó, amelyek külföldiek, illetve külföldi menekültek által nem betölthetők, azaz a közfeladatok gyakorlásával, az állam biztonságával, vagy a honvédelemmel álltak összefüggésben és ezért természetesen a saját állampolgároknak voltak fenntartva.

Ettől eltekintve a külföldi menekülteket nem korlátozták abban, hogy bármilyen értelmiségi foglalkozást válasszanak, s azt gyakorolják is. Nem befolyásolták lényegében a menekült magyar egyetemistákat sem, mint ahogy más külföldi menekülteket sem tanulási terveikben. Ugyan akadt néhány német felsőoktatási

³¹⁵ BA B150/3566.

³¹⁶ Ez az alapállás, illetve kedvező megítélés az egykori DP-probléma kialakulásáért érzett felelősség átvállalásából következett. - BA B150/3560a. Heft I.

intézmény, amely külön szabályozta a külföldiek tanulását, s a vizsgák letételét engedélyhez kötötte, de ezek a kikötések - német megítélés szerint - nem voltak korlátozók, hiszen a hallgatók érdekeiket is szolgálta az, ha időben értesültek arról, milyen szabadfoglalkozású szellemi tevékenységek folytathatók éppen, azaz melyek azok a szakmák, amelyek gyakorlása visszavonható engedéllyel járt, illetve korlátozottan volt engedélyezhető: mint pl. az orvosi, a fogorvosi és az állatorvosi foglalkozások. De ugyanezen meglepetés érhetette azokat is, akik gyógyszerészként akartak a menekültek közül boldogulni.³¹⁷

6.9 Lakásépítések a magyar menekülteknek

1959 július elején - az ENSZ Menekültügyi Főbiztosának közvetítésével - további 306, akkor még Ausztriában tartózkodó magyar menekült kérelmezte, hogy Németországba települhessen át. (Közülük 92 mint német, 214 mint magyar). A szövetségi menekültügyi miniszter parlamenti nyilatkozata szerint országa csaknem 15 ezer magyar menekültet vett már addig át Ausztriából. Az utóbbi időben csak olyan személyek beutazását engedélyezték, akiknek rokona, vagy hozzátartozója élt Németországban, s Jugoszláviából is csak az etnikai németeket fogadták be. A keleti németek beáramlásának az újabb hulláma azonban - elsősorban Lengyelországból és a Szovjetunióból - minden rendelkezésre álló befogadó kapacitást lefoglalt. Ennek hangsúlyozása ellenére is kijelentette Oberländer, hogy jószándékkal hajlandók átvizsgálni a nekik átnyújtott listát a kérelmezőkről, de csak az utóbbi idők gyakorlatának és prioritásainak a figyelembe vételével. A szövetségi menekültügyi törvény előírásainak megfelelően nyitottak voltak a magyarországi németek családjösszevonására. A magyar menekültek esetében - az 1957 márciusi közepi szabályozásnak megfelelően - már csak akkor engedélyezték a beutazást, ha az érintettek érvényes utiokmányokkal rendelkeztek és a látogatásszerű beutazás időtartama nem lépte túl a három hónapot. Rendkívüli tartózkodási engedélyt kaphattak még a magyarok, ha rokoni kapcsolatokat igazoltak, vagy amennyiben különleges német érdek indokolta a beutazást és tartózkodást.³¹⁸

A már korábban befogadottak esetében azonban mind Ausztriában, mind pedig Németországban a szakmai, foglalkozási és iskolai integrálásokon túl hol előbb, hol később lakásépítési programok is indultak. Ausztriában az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságával közösen valósítottak meg egy olyan programot, amelynek célja 1960 végéig az összes ottmaradó magyar menekült saját lakáshoz juttatása volt. A magyar menekültkérdés tartós megoldási programja 3,5 millió dollárt irányzott elő erre a feladatra. De

³¹⁷ Uo.

³¹⁸ BA B150/3549.

különféle magánszervezetek és az amerikai kormány maga is támogatta a magyar menekültek osztrák gazdaságba történő integrálását. Azok a személyek például, akiknek amerikai befogadását az illetékes amerikai hatóságok ugyan kívánatosnak tartották, de valamilyen okból mégsem került sor az elszállításukra, 500 dollár beilleszkedési segélyt kaptak fejeként. A társadalmi integrációhoz igen jelentős segítséget nyújtott a Quakersegély és a Caritas-Szövetség. A quakerek például 1957 október 1-től 1958 május 31-ig 51 esetben adtak kamatmentes kölcsönt magyar menekülteknek abból a célból, hogy üzletet nyithassanak. Ez a kölcsön gyakran elérte a 120 ezer osztrák schillinget. Ugyanebben az időben 83 már lakással rendelkező menekültnek nyújtottak hitelt, otthonuk berendezésére. Lakásvásárlásra ugyanez a szervezet 12 esetben adott kölcsönt.³¹⁹

A Bécsi Egyházmegye Caritas-Szövetsége 1957 óta 116 esetben nyújtott kamatmentes kölcsönt lakásvásárlásra és egzisztencia teremtesre, összesen 2.117.811 schillinggel. Az említett közös lakásépítési program keretében 500 lakást kellett építeni a magyar menekülteknek Ausztriában. Ebből 275-öt már 1958 folyamán átadtak az igénylőknek. A juttatásoknál elsősorban azok jöttek számításba, akik a munkafolyamatba már beilleszkedtek. Egyébként minden olyan tartományban folytak lakásépítési programok, ahol menekültek nagyobb számban éltek.³²⁰ A menekültek munkásszállásokon, kollégiumokon, más privátszállásokon és persze a menekülttáborokon kívüli elhelyezése, azaz saját lakáshoz juttatásuk az inkább célország, mint átmenőállomás Németországban nagyobb arányban történt saját erőből mint Ausztriában. Az 1957 végi első tartományi akciókat követően itt is 1958-ban indult meg a nagyobb arányú lakásépítés, hogy azután 1961 végén a lakásépítési miniszter gyakorlatilag befejezettnek is nyilváníthassa a programot.³²¹

11 tartományban, illetve tartományi jogú városban összesen 10 millió márkát fordítottak a magyar menekültek lakáshoz juttatására. Baden-Württemberg fordított erre a legtöbbet (2.799.430.- DM), azután Nordrhein-Westfalen következett alig elmaradva (2.759.630.- DM), majd pedig Bajorország következett 1.374.530 márkával. De megközelítette az egy millió márkás ráfordítást Hessen (974.850.- DM) és Rheinland-Pfalz is (756.860.- DM). Az igények felmérését követően 985-ben ismerték el a jogos igények számát. Ebből 1961 végén 968 lakás volt beköltözhető állapotban, 17-et még alakítottak. Ezzel lényegében csaknem mintegy négyezer személy lakásproblémáját oldották meg. Az összesen magyaroknak adott lakásból átlagosan kevéssel többen költöztek új lakásba, mint

³¹⁹ BA B150/3549.

³²⁰ Uo.

³²¹ BA B134/3826.

régibe. De amíg Baden-Württembergben kétszer annyian költöztek régi lakásba mint újba(671; ill. 354), addig Bajorországban szinte csak újba mentek(384; ill. 44). 1961 december 31-én Hessen és Rheinland-Pfalz kivételével teljesen lezárult a magyaroknak kezdeményezett lakásépítési program. Az elítelt két helyen is kevés hiányzott a teljes befejezéshez.³²²

Levéltári- és szakirodalmi anyagok alapján lényegében és egészében eddig volt követhető az 1956-os magyar menekültek ausztriai és németországi integrációja. A nyelv elsajátítása, a szakma megszerzése, a diploma átvétele után a fellendülő német gazdaság úgy szippantotta be a magyar emigráns rétegeket, mint száraz szivacs a vizet. Mire a hatvanas évek elején a gazdaság további munkaerőigényének hatására megérkeztek Németországba a vendégmunkások első csoportjai, addigra a magyar menekültek nem csupán gazdaságilag, de jelentős mértékben kulturálisan is integrálódtak a nyugati német társadalomba. Nem állítható természetesen, hogy az utóbbi integráció könnyű és zökkenőmentes volt, azonban ezek a jobbára már belső konfliktusok nem voltak az iratanyagok, a szakirodalom alapján érzékelhetők. Tekintve, hogy esetünkben egykori zömmel 20 és 25 év közötti fiatal emberekről van szó, ezen utóbbi nehézségek tetten érése megítélésem szerint már az "oral history" módszerével érhető jobban el. A munka egyik továbbfejlesztési iránya így nézetem szerint az interjúk adatgyűjtés és feldolgozás lehet.

³²² Uo.

Felhasznált levéltári irategyűttesek és szakirodalom

Levéltárak

Steiermarkisches Landesarchiv Graz. Landesregierungsakten (StLA Landesreg.)

Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik Wien.
Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten (AdR BMfAA)
II. Pol. 1956 Ungarn 2; 3a-3g.

Bundesarchiv Koblenz (BA)

B106: Akten von Bundesministerium des Innern

B134: Bundesministerium für Wohnungsbau

B150: Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge
und Kriegsgeschädigte

Hauptstaatsarchiv Wiesbaden (HStAWI) Abteilungen: 503; 508.

Public Record Office London (PRO) Fo 1020.

Magyar Országos Levéltár (MOL) MDP-MSZMP-iratok Osztálya,
az MSZMP KB Politikai Bizottságának (288. f. 5.), Szervező
Bizottságának (288. f. 6.) és Titkárságának (288. f. 7.) iratai:
1957 július-1961 december.

MOL Hess András téri részleg:

A bécsi magyar követ jelentései Budapestre. A szigorúan titkos
fond levéltári jelzete: XIX - J - 36 - a.

Forrásgyűjtemények, okmánytárak

Akten zur Vorgeschichte der Bundesrepublik Deutschland 1945-
1949, hrsg.: Bundesarchiv und Institut für Zeitgeschichte Bd.
1: Sept. 1945-Dez. 1946. Bearb. von W. Vogel und Cristoph
Weisz, München-Wien 1976.

Wolf-Arno Kropat: Hessen in der Stunde Null 1945/1947: Politik,
Wirtschaft und Bildungswesen in Dokumenten...
(=Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Nassau, Bd.
26), Wiesbaden 1979.

Martin Kornrumpf: 46 Protokolle 1946 bis 1950.
Flüchtlingsausschuß des Bayerischen Landtags. Selbstverlag des
Autors 1981.

Integration und Neubeginn. Dokumentation über die Leistung des
Freistaates Bayern und des Bundes zur Eingliederung der
Wirtschaftsbetriebe der Vertriebenen und Flüchtlinge und deren

Beitrag zur wirtschaftlichen Entwicklung des Landes von Prof. Dr. Friedrich Prinz (Institut für Bayerische Geschichte Universität München). Im Auftrag des Bayerischen Staatsministeriums für Arbeit und Sozialordnung. Band 2: Dokumente München 1984.

Paul Erker: Vom Heimatvertriebenen zum Neubürger 1945-1955. Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Band 37. Franz Steiner Verlag Wiesbaden 1988.

Rolf Messerschmidt: "Wenn wir nur nicht lästig fallen..." Aufnahme und Eingliederung der Flüchtlinge und Vertriebenen in Hessen (1945-1955) Insel Verlag Frankfurt a.M. und Leipzig 1991.

Belügyi iratok 1-2. Rendőrségi napi jelentések 1956 okt. 23.-dec. 31. I-II. kötet. BM és az 56-os Intézet Budapest 1996.

Emlékiratok

Mindszenty József: Emlékirataim. Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója Budapest 1989.

Borbándi Gyula: A magyar emigráció életrajza 1945-1985. 1-2. kötet. Európa Könyvkiadó Budapest 1989.

Nagy Ferenc: Küzdelem a vasfüggöny mögött. 1-2. kötet. Európa . História 1990.

Micunovic, Veljko: Tito követe voltam, Moszkva 1956-1958. Budapest Interart 1990.

Hennyey Gusztáv: Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között. Európa . História 1992.

Walper, Franz: Szemtanúi vallomások Nickelsdorf, 1956 őszén. "Ungarnhilfe" 1956/57. Magánkiadás 1997.

Könyvek

Frings, Paul: Das internationale Flüchtlingsproblem 1919-1950 Verlag der Frankfurter Hefte, Frankfurt a.M. 1951.

Hermann Bausinger, Markus Braun, Herbert Schwedt: Neue Siedlungen. Volkskundlich-soziologische Untersuchungen des Ludwig-Uhland-Instituts Tübingen. W. Kohlhammer Verlag Stuttgart 1959.

Entwurzelung und Integration (Hrsg.: Theodor Veiter). Rechtliche, soziale und politische Probleme von Flüchtlingen

und Emigranten. Wilhelm Braumüller Universitäts-Verlagsbuchhandlung Ges. m.b.H. Wien 1979.

Bauer, Franz J.: Flüchtlinge und Flüchtlingspolitik in Bayern 1945-1950. Klett-Cotta Stuttgart 1982.

Scheuringer, Brunhilde: 30 Jahre danach. Die Eingliederung der volksdeutschen Flüchtlinge und Vertriebenen in Österreich. Wien 1983.

Stanek, Eduard: Verfolgt Verjagt Vertrieben. Flüchtlinge in Österreich. Europaverlag Wien München Zürich 1985.

Jacobmeyer, Wolfgang: Vom Zwangsarbeiter zum Heimatlosen Ausländer. Die Displaced Persons in Westdeutschland 1945-1951. Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen 1985.

Rauchensteiner, Manfred: Spätherbst 1956. Die Neutralität auf dem Prüfstand. Österreichischer Bundesverlag Wien 1986.

Albrich, Thomas: Exodus durch Österreich. Die Jüdischen Flüchtlinge 1945-1948. Haymon-Verlag, Innsbruck 1987.

Lüttinger, Paul (unter Mitwirkung von Rita Rossmann): Integration der Vertriebenen. Eine empirische Analyse, Campus Verlag Frankfurt/New York 1989.

Gergely Jenő: Magyarország története 1919 őszétől a II. világháború végéig, IKVA Budapest 1991.

Párbeszéd Magyarországgal. Nyugat-európai és tengerentúli magyar tanulmányok. Szépirodalmi Könyvkiadó Bp. 1991.

Fleischhauer, Guido: Vom Neubürger zum Heilbronner. Die Eingliederung der Flüchtlinge und Heimatvertriebenen im Stadtkreis Heilbronn nach dem zweiten Weltkrieg. Stadtarchiv Heilbronn 1992.

Szépfalusi István: Lássátok, halljátok egymást! - Mai magyarok Ausztriában - Magvető Könyvkiadó Budapest 1992.

Várallyai Gyula: Tanulmányúton. Az emigráns magyar diákmozgalom 1956 után. Szerk.: Murányi Gábor. Bp. Századvég-1956-os Intézet 1992.

Thorbecke, Jan: Flucht, Vertreibung, Eingliederung. Baden-Württemberg als neue Heimat. Sigmaringen 1993.

Tóth Judit: Menedékjog - kérdőjelekkel. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest 1994.

Heinelt, Hubert (Hrsg.): Zuwanderungspolitik in Europa

Nationale Politiken - Gemeinsamkeiten und Unterschiede
Leske+Budrich 1994.

Michener, James A.: A híd Andaunál. Flitter GMK 1994.

Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században. Tanulmányok.
Szerk.: Romsics Ignác, Teleki László Alapítvány Bp. 1995.

Békés Csaba: Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában
Tanulmány és válogatott dokumentumok. 1956-os Intézet Bp. 1996.

'56. Évkönyv V. 1996/1997. Budapest 1956-os Intézet 1997.

Kahler Frigyes-M. Kiss Sándor: Kinek a forradalma?
Erőszakszervezetek 1956-ban. A fordulat napja, ismét sortüzek,
a nagy per, Püski-Kortárs Budapest 1997.

Angenendt, Steffen(Hrsg.): Migration und Flucht
Aufgaben und Strategien für Deutschland, Europa und die
internationale Gemeinschaft. Bundeszentrale für politische
Bildung Bonn 1997.

Stieber, Gabriela: Die Gottscheer in Österreich 1945-1955
Integration oder Emigration. Diplomarbeit Graz, Manuskript.

Gosztonyi Péter: Föltámadott a tenger...1956. Népszava én.

Tanulmányok

Die Bevölkerungsbilanz der sowjetischen Besatzungszone 1939 bis
1954. Bonner Berichte aus Mittel- und Ostdeutschland(32)
Hrsg.: Bundesministerium für gesamtdeutsche Fragen Bonn 1954.

Klein, Johannes Kurt: Ursachen und Motive der Abwanderung aus
der Sowjetzone Deutschlands. Aus Politik und Zeitgeschichte
B XXIV/55. Beilage zur Wochenzeitung "Das Parlament" 15. Juni
1955. S. 361-383.

Die Heimatvertriebenen in der sowjetischen Besatzungszone
von Prof. Dr. Peter-Heinz Seraphim(Hrsg.: Bundesministerium für
gesamtdeutsche Fragen) Bonn 1955.

Schwedt, Herbert: Heimatvertriebene in württembergischen
Landgemeinden in: Jahrbuch für ostdeutsche Volkskunde, Band 12.
1969. S. 27-40.

Dettmer, Frauke: Konflikte zwischen Flüchtlingen und
Einheimischen nach Ende des Zweiten Weltkriegs in: Jahrbuch für
ostdeutsche Volkskunde, Band 26. 1983. S. 310-323.

Wiesemann, Falk: Flüchtlingspolitik und Flüchtlingsintegration in Westdeutschland. Aus Politik und Zeitgeschichte 223/85. v. 8. 6. 1985. S. 35-44.

Lüttinger, Paul: Der Mythos der schnellen Integration Zeitschrift für Soziologie, Jg. 15. Heft 1. Februar 1986. S. 20-36.

Albrich, Thomas: Asylland wider Willen. In: Die bevormundete Nation. Österreich und die Alliierten 1945-1948. (Hrsg.: G. Bischof, J. Leidenfrost) Haymon-Verlag Innsbruck 1988. (Innsbrucker Forschungen zur Zeitgeschichte, Band 4.)

Beer, Siegfried: Judenbura 1945 - im Spiegel britischer Besatzungsakten, Judenbura 1990.

Jacobmeyer, Wolfgang: Ortlos am Ende des Grauens: "Displaced Persons" in der Nachkriegszeit. In: Deutsche im Ausland - Fremde in Deutschland. Migration in Geschichte und Gegenwart (Hrsg.: Klaus J. Bade) Verlag C.H. Beck München 1992.

Soós Katalin: 1956 és Ausztria. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica XCVII.k. Szeged 1993.

Moussali, Michel: "Viele der abgelehnten Asylbewerber könnten anerkannt werden" In: Klaus J. Bade: Ausländer, Aussiedler, Asyl in der Bundesrepublik Deutschland. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 1994.

Cseresnyés Ferenc: A magyarok hazatelepülése Ausztria brit övezetéből (1945-1947) Világtörténet 1995 tavasz-nyár szám.

Cseresnyés Ferenc: Olyan rossz itt "másnak" lenni? Megjegyzések a magyarországi idegen- és kisebbségellenesség kérdéséhez I. Politológus Vándorgyűlés (1995) Konferenciakötete, Szeged 1996.

Győri Tanulmányok. Okmánygyűjtemény Győr 1956 I. 18/1996.

Gecsényi Lajos: Osztrák külügyi iratok Magyarország történetéhez 1956 október-december, Múltunk Politikatörténeti folyóirat 1996/2. sz.

Cseresnyés Ferenc: Migrációs potenciálok és trendek Európában REGIO Kisebbségi Szemle 1996/4. sz.

Cseresnyés Ferenc: Menekülés Ausztriába és Ausztrián át Múltunk Politikatörténeti folyóirat 1998/1. sz.